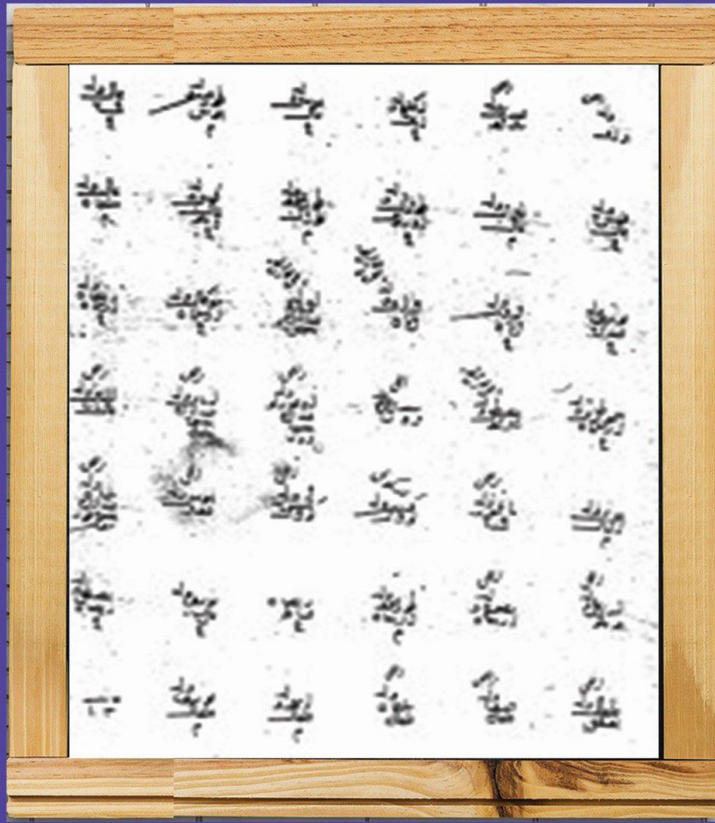

15. VE 16. YÜZYILLARDA BALKANLAR'DA İSKÂN BULGARİSTAN ÖRNEĞİ

Senem KARAGÖZ

History

LIVRE DE LYON

2021

**15. VE 16. YÜZYILLARDA
BALKANLAR'DA İSKÂN
BULGARİSTAN ÖRNEĞİ**

Senem KARAGÖZ

LIVRE DE LYON

Lyon 2021

Author • Senem Karagöz • Orcid: 0000 0003 4865 3281

Cover Design • Mirajul Kayal

Layout • Mirajul Kayal

1st Published • August 2021, Lyon

ISBN: 978-2-38236-172-6

copyright © 2021 by Livre de Lyon

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission from the Publisher.

Publisher • Livre de Lyon

Address • 37 rue marietton, 69009, Lyon France

website • <http://www.livredelyon.com>

e-mail • livredelyon@gmail.com

LIVRE DE LYON

ÖN SÖZ

Bu çalışmada; XV-XVI. asırlarda 1559 yılına kadarki olan dönemde Niğbolu Sancağı'na tabi Niğbolu, Şumnu, Hezargrad ve Rusçuk kazalarının Osmanlı fetihlerinden sonraki iskân ve demografik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma esas itibarıyla tahrir defterlerinin yapısı ve bu defterlerden elde edilen verilere göre dört bölüm altında ele alınmıştır. Bahsi geçen defterlerin içerdiği verilerin tespiti ve analizi oldukça kapsamlıdır. Bu çalışmanın özünü; Osmanlı Devleti'nin yeni fethettiği Bulgaristan toprakları ve devamındaki iskân hareketi sonucu bölgedeki nüfus yapısını ortaya koymak oluşturmaktadır. Gayrimüslim bir sahaya gelen Müslümanların yerel yerleşimcilere göre oranı, hareket alanları ve yerleşimlerin yapısı ve sayısı Osmanlı iskânı konusunda önemli veriler sunmaktadır. Yeni yerleşim sahalarının özellikleri, bahsi geçen iki dinî grubun beraber yaşama şekilleri ve oranları, kırsal ya da merkezde yerleşim alanlarının genişlemesi ya da küçülmesi ve yerleşim ve nüfus sayılarındaki değişim defterlerden hareketle kronolojik olarak analize tabi tutulmuştur. Bulgar topraklarında Osmanlı'dan önce varlığını koruyan ve Osmanlı fethinden sonra sisteme dâhil edilen voynuk ve baştina teşkilatının yine iskân ve yerli ahalinin Osmanlı sistemine nasıl dâhil edilmeye çalışıldığını anlamada önemli kayıtlar sunduğu görülmüştür. Fetihden önce bölgede yer alan halk ve askerî unsurların yanısıra yeni göçler ve beraberinde getirdiği yerleşme ve merkez-taşra ilişkisinin kurulmasında askerî ve idarî görevlilerin özellikleri ve sistemde nerede yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda öncelikle bölgeyi tarihî ve coğrafi olarak tanımak amacıyla ilk bölüm çalışılan bölgenin Bulgar hâkimiyeti altında olduğu dönemdeki tarihi, bölgeye Türklerin ilk gelişi ve Osmanlı'nın bölgeyi fetih sürecini içermektedir. İkinci bölümde; çalışma sahasını teşkil eden bölgenin tarihî ve coğrafi yapısı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde idari yapı ve askeri teşkilat ele alınmış, askeri unsurlar ve diğer görevliler ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmanın zaman aralığı içerisinde bulunan arşiv defterleri kronolojik olarak tek tek incelenmiş, her kaza kendi içerisinde merkezden taşraya doğru gidilerek yerleşmelerin özellikleri ve nüfus yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde toprak sistemi mirî arazileri oluşturan has ve zeamet, tımar dirlikleri ve tımarlı sipahiler ve vakıf köyler ile gayrimüslimlere ait baştina çiftlikleri şeklinde incelenmiştir. Son olarak altıncı bölümde köyler ve köylerdeki nüfus yapısı her kazanın kendi içerisinde elde

edilen verilerden hareketle yıllara göre kıyaslamaya tabi tutulmuştur. Kazalardaki köy yerleşmeleri, Müslüman-gayrimüslim nüfus yapısı ve iskânı değişimleri ve gelişimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ekler kısmında çalışma bölgesinde yer alan defterlerde kayıtlı köylerin bir listesi, harita ve fotoğraflar bulunmaktadır. Çalışma, XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân ve Nüfus) adlı tez ekseninde hazırlanmıştır.

İçindekiler

ÖN SÖZ	I
GİRİŞ	V
I. BÖLÜM: TARIHTE KUZEYDOĞU BULGARİSTAN	1
II. BÖLÜM: DELİORMAN-TOZLUK HATTI	27
III. BÖLÜM: XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI İDARİ YAPISI VE ASKERİ TEŞKİLATI	45
IV. BÖLÜM: XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI İSKÂN HAREKETLERİ	93
V. BÖLÜM: XV-XVI. YÜZYILLARDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ	139
VI. BÖLÜM: XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTI KÖY YERLEŞKELERİNDE NÜFUS	181
SONUÇ	207
KAYNAKÇA	211
EKLER	233

GİRİŞ

Konu ve Yöntem

Araştırmanın konusunu XV-XVI. yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattı'nda bulunan Niğbolu Sancağı'na tabi Niğbolu, Şumnu, Hezargrad ve Rusçuk kazalarının Osmanlı fethi, fethin ardından bölgeye Türk-Müslüman nüfusun yerleşimi ve nüfusu teşkil etmektedir.

Balkanlar'da Bulgaristan coğrafyasını teşkil eden çalışmaya başlamadan önce daha önce tahrir defterlerinden hareketle yapılan araştırma-inceleme eserleri tetkik edilmek suretiyle nasıl bir yöntem izleneceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Tahrir defterlerinden harekete hem ülkemizde hem başka ülkelerde yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı şehir ya da kaza eksenli olup belirli bir hat üzerinde yapılmış çalışma azdır. Tahrir defterlerinin nüfus ve ekonomik verileri içermesi yönü ile çalışmalar bu doğrultuda seyr etmişse de yerleşim, nüfus hareketliliği ve fonksiyonları anlamında önemli veriler sunmaktadır. Vergiye tabi kişiler ve alınan vergilerden hareketle tahmini bir nüfusun tespit edilebildiği bu defterler bu yönüyle de ekonomik durum ve üretim hakkında önemli veriler içermektedir. Defterlerin bu zenginliği dolayısıyla nüfus, nüfusu oluşturan gruplar, nüfus fonksiyonları, iç-dış dinamikler, üretim, sosyal durum hakkında farklı çalışmalar yapılabilmektedir. Bunun yanında Osmanlı'nın ilk dönemlerdeki iskân siyaseti ve merkez-taşra ilişkisini anlamada önemli veriler sunmaktadır. Bu anlamda bir kaza çalışması olarak Bahaeddin Yediyıldız'ın 1985 yılında memleketi Ordu'nun o güne kadar yapılmış herhangi kayda değer bir çalışma olmamasından hareketle yaptığı Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)¹ adlı inceleme eseri doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma daha sonra Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler olarak genişletilmiş ve düzeltilmiş şeklinde 2018 yılında yayımlanmıştır².

¹ Yediyıldız, B. (1985). **Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Beşinci Baskı.

² Yediyıldız, B. (2018). Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Kültür Yayınları.

Yediyıldız çalışmasında yerleşmeyi insanın içinde yaşadığı coğrafya ile bağlantılı bir şekilde değerlendirmiştir. Bir yaylada, deniz kıyısı ya da içeride yer alan bir bölgede iklim ve yeryüzü şekillerinin insan ve yerleşimi üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Köyler ve idari birimlerin konumu ve tespit edilebilen kuruluş tarihleri kronolojik olarak ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Yer adlarının da bir analizini sunan Yediyıldız tabiat-yerleşme ilişkisinin isimler üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Bunun yanında isimlerin menşeleri, ekonomik faaliyetler, boy isimleri, dini temalar da değerlendirilmiştir. Grafik ile çalışılan zaman dilimi aralığındaki (1455-113) Müslüman nüfus hareketi gösterilmiştir. Yörük ve Müslüman olmayan guruplar tabloda ifade edilmiştir. Vergi kısmında dikkat çekici olarak yıllık üretim tespit edilip kişi başına düşen üretim gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ekler kısmını oluşturan Ordu 1455-113 yılları arasında Canik-i Bayram (Ordu) Kazası ve yöresindeki İskân yerleri ve nüfus hem Müslüman hem gebran nüfus rakamlar gösterilirken tablolarında özellikle başlarda mezra olup sonraları köy olan ya da çalışılan dönem boyunca mezra kalan yerleri belirtmiştir. Bu hususlar iskâna dayalı olarak değişen veyahut gelişen bölgeleri ve iskân tiplerini belirlemede önemli bir kaynaktır.

Yine bu noktada yerleşim değerlendirilirken yer isimleri de dikkate alınarak (cemaat,boy, coğrafi yapı,dini unsurlar..) şehirleşmeye bağlı olarak şehirlere yapılan nüfusun kaynakları, kırsal kesimde yerleşme izleri takip edilebilmektedir. Bu bağlamda Anadolu'da nüfusun hareketliliğini takip edebilmek için yaylaklar, kışlaklar, mezzarlar, çiftlikler, konar-göçer yurdları takip edilebilmekte ve bu verilerden hareketle yerleşmelerin çekirdek yapısı ve gelişimi ya da tam tersi bir durum olarak ortadan kalkması izlenebilmektedir.

Bir diğer yönü ile tahrir defterleri Osmanlı tarafından sistemli bir şekilde hem Anadolu'da hem Balkanlar'da yürütülmüş olan iskân politikasının da izlerini içermektedir. Anadolu tahrirlerinde öne çıkan husus daha ziyade uzak diyarlardan göçe tabi tutulan ya da gönüllü olarak gelen grupların iskânı değil yerleşik olmayan grupların daimi iskâna tabi tutularak merkezi otoritenin sağlanması ve buna dayalı olarak üretimin devamlılığının sağlanmasıdır. Balkanlar ile Anadolu'da iskân siyasetinde takip edilen politika farklılığın altında belki de bu yatmaktadır. Çünkü Anadolu'da iskân ettirilen yani göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçiş

yaptırılan bu Yörükler zaten iskâna tabi tutuldukları bölgelerde ikamet eden kişilerdi. Balkanlar'da ise fetihten sonra Anadolu'dan aktarılan, tamamen yeni bir yer ve kültür ile tanışan kişiler için durum daha karmaşıktı. Aynı karışıklık devlet için de geçerliydi. Osmanlı topraklarına yeni dâhil edilen yerlere gidecek kişilerin özelliklerinin de farklı olması gerekiyordu. Gönüllülük esastı ama bir sürgün metodunun da kullanılması gerekti, bu hem Anadolu'da karışıklık çıkaran grupların önünü kesmek hem de yeni fethedilen yerde ihtiyaç duyulan her çeşit insan gücüne gereksinimden kaynaklanmaktaydı. O nedenle genel itibarıyla Anadolu'da yapılan iskân hareketi daha ziyade merkezî otoriteyi sağlamlaştırmak ve göçebe toplulukları kalıcı yerleşmeye tabi tutarak üretimi arttırmak ve vergiye bağlamaktı. Feridun M. Emecen'in 1985 yılında hazırladığı 1989 yılında basılan doktora tezinde³ de Anadolu nüfus dinamiği ve iskânı noktasında göçebelikten yerleşik düzene geçişin izleri görülmektedir. XVI. yy. Manisa kazasını kapsayan çalışmada yerleşme izine rastlanmayan köyler ve yine bazen nüfuslanan mezralar arasında net bir ayrıma gidilememiştir. Yine de zamanla büyüyen yerleşim yerleri, nüfus fonksiyonları köy köy incelemeye tabi tutulmuştur. Nüfus merkez nahiyesine tabi yerleşim yerleri ve kırsal yerleşimler şeklinde analize tabi tutulduktan sonra özellikle kırsal kesimde nüfusun iç dinamiğinde belirleyici unsur olarak konar-göçerler önemli yer etmektedir. Bu grupların dinamiği Ahmet Güneş'in de tezinde ifade ettiği gibi tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomi temelli bir yaşam sürdürmelerinden kaynaklanmaktadır⁴. Çalışılan defterlerde konar-göçer sayısının şehirli ve çiftçi-köylü nüfusa oranla yüksek olması⁵ Anadolu'daki iskân hareketinin odak noktasında yine bahsi geçen göçebe-yarı göçebe gruplar olduğunu ortaya koymaktadır. O nedenle yerleşme yapılarının genişlemesinde daha çok yaylak ve kışlakların zamanla kalıcı yerleşmelere dönüştüğü görülmektedir.⁶ Balkanlar'da ise kırsal kesimde boş bir araziye yerleşen

³ Emecen, F. M. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, AKDİTYK Yayınları: Ankara, 2. Baskı, 114-129.

⁴ Güneş, A. (1994). *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Balıca Balılarında Kadınlara* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

⁵ Emecen. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 156-157.

⁶ Erdoğan, E. (2004), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çeşitli Defterlerinin Analizi* (TÜSOKTA Yayınlanmamış Tablolar)

kişilerin orada kalıcı bir yerleşim amacı ile orayı yurt edinmesi ve buralarda kısa sürede merkezi otoritenin kurulmasının sağlanması ki bu bağlamda Ankara Savaşı sonrası Balkanlar ve Rumeli’de çok fazla çözümlenin görülmemesi bunu doğrulamaktadır ve üretime geçilerek vergilendirme işinin hızlanmasını sağlamaktadır. Balkanlar’da devlet ile halk arasındaki etkileşim Anadolu’dakinden farklı olmaktadır. Çünkü hiç bilmediği yerlere yeni gelmiş, geldiği yerde diline, dinine, kültürüne yabancı gruplarla bir arada yaşamak zorunda kalmış ve hudud boylarında her an düşman tehlikesi ile karşı karşıya yaşayan bu göçmenler merkeze yani devlete daha bağımlı hale gelebilmektedir. Anadolu’da yaşayanlar için devlet o kadar da vazgeçilmez değildir, aksine devlet onları yerleşik hayata sokup vergilendirmeye çalışan, asker toplayan bir yapıdır. O nedenle Balkanlar’da hiç tanımadığı yerlerde kâfire karşı daha hızlı ilerleyen Osmanlı Beyliği Anadolu’da kendi soydaşları ve dindaşları tarafında daha yavaş hareket edebilmiş, Anadolu’nun tamamının Osmanlı merkezine bağlanması vakit almıştır. Bu Yunus Koç’un çalışmasında da görülmektedir. Türkmen gruplarında kuvvetli bir kabile ve cemaat ruhunun hâkim olduğu defterlerde yer alan ifadelerden tespit edilebilmiştir ve bu grupların aralarındaki ortak düşünce ve hayat tarzının yanında kan bağının da birleştirici bir etkisinin olması devlet ile ilişkilerde kabile ve cemaat reislerini ön plana çıkarmıştır.⁷ Merkezi yapı ile ilişkilerde bu anlayış belirleyici olmuştur. Daha özgür ve özgüvenli hareket eden bu kabile ve cemaat anlayışına Balkanlar’da çok fazla rastlanmamaktadır. Tabi ki Anadolu’da ve Balkanlar’a doğru hızla büyüyen, güçlenen bir yapının içerisinde olmak her iki grup için de önemlidir, lakin bu farklılıklardan dolayı Balkanlar’daki iskân hareketi ile Anadolu’daki iskânın farklı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Macar tarihçi Geza David’in hazırladığı, ülkemizde 1982 yılında yayınlanan “16. Yüzyılda Simontornya Sancağı (Osmanlı Toplumunda Toplum, Ekonomi ve Yönetim)” adlı çalışma 140 yıl boyunca Osmanlı Devleti’nin sancak merkezi olarak idari ve askeri açıdan önemli bir noktada yer alan ve Macar toprakları üzerinde kurulmuş Simontornya

Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

⁷ Koç, Y. (1988). *H. 983 Tarihlî Mufassal Tahrir Def t N ü f u s* ; Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,27-28, 53-59, 111.

kazasını ele almaktadır.⁸ Tahrir defterlerinden hareketle sunulan çalışmada Macar arşiv begeleri olan *dica* ya da *porta* adı verilen sayım listeleri de kullanılmıştır. Bir nevi mufassal defter olarak tanımlanabilecek *u r b a r i u m a d ı v e r i* nüfusun tespiti ve değerlendirilmesinde önemli veriler sunmuştur. Özellikle hem Osmanlı hem Macarlara ait kaynaklardan istifade ve karşılaştırmalar yapılarak toplam nüfusun ne kadarının kayıt altına alındığı ve kayıt dışı nüfus irdelenmeye çalışılmıştır. Nüfusun iç dinamiği köylerin büyümesi ya da küçülmesi, bir yerleşim biriminde nüfusun artış göstermesi noktasında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.⁹ Osmanlı tarafından Balkan devletlerinde eski mülklerin bir kısmının zamanla azalma olsa da Hıristiyan sahiplerinin elinde bırakılma uygulamasının Macaristan'da gerçekleşmediğini ifade eden yazara göre Osmanlı tarafından fethedilen toprakların özellikle iç kısımlarında yer alan köylerinde Macar derebeylerinin etkisi kırılmamış, vergiler daha ziyade gerektiğinde silah desteği ile toplanabilmiştir. Yine önemli veriler sunan ve çalışmayı değerli kılmaması yönü ile Macar kaynaklarından da hareketle Osmanlı döneminden önce ve Osmanlı'nın bölgeye gelişi sonrası takip edilebilen yerleşim birimi ve sayılarındaki değişimler Osmanlı'nın bölgedeki yerleşim üzerindeki etkisine işaret olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda önemli veriler olarak ortaya konulan mezralar ve ıssızlaştığı tespit edilebilen köyler daha ziyade eski köylerin ortadan kalkması yönünde değerlendirilirken bazı mezraların da yeniden ihya edildiğini teyit etmektedir. Bu hareketlilikte Hıristiyan nüfus baz alınmıştır.

Tahrir defterlerinden hareketle yapılan yukarıda bahsedilen çalışmalar tarafımızca hazırlanan bu çalışmada nüfusun tespit edilebilmesi ve yerleşim birimlerinin değerlendirilmesi noktasında referans olacaktır. Balkanlar'da Anadolu'da yapılan iskân hareketinden farklı bir politika izlendiği bilinmektedir. Nüfus dinamiğinin kaynağı daha ziyade dışarıdan gelen göçlere dayanmaktadır. Bu dinamik yerleşim birimi yapı ve nüfus fonksiyonunda etkilidir. Bu anlamda bölgede yapılacak çalışmada ulaşılabilen en erken tarihli defter, 1479 yılında başlamaktadır. En geç tarihli defter ise 1557-1560 tarihli doğancı ve nüfus kayıtlarını içeren

⁸ David, G. (1999). *16. Yüzyılda Simontornya Sancağı (Osmanlı Toplumunda Toplum, Ekonomi ve Yönetim)* (Çev. H. Ortaç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

⁹ Bu anlamda bir diğer çalışma için bkz. İnbaşı, M. (1995). *Osmanlı d a r e s i n e K a z a s ı -1569) I* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

defterdir. Elde edilen ilk tahrir defterlerinden hareketle 1560 yılına kadarki geçen sürede bölgeye yeni gelen nüfus ve yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yapı incelenirken bölgede kurulan yeni köyler, isim analizleri, mezraların durumu, yeni yerleşimcilerin askerî, idari ve sosyal konumları yerleşik gayrimüslim yapı ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma esas itibarıyla tahrir defterlerinin yapısı ve bu defterlerden elde edilecek verilere göre altı bölüm altında ele alınmıştır. Bahsi geçen defterlerin içerdiği verilerin tespiti ve analizi oldukça kapsamlıdır. Bu çalışmanın özünü Osmanlı Devleti'nin yeni fethettiği Bulgaristan toprakları ve devamındaki iskân hareketi sonucu bölgedeki nüfusun dinî ve sosyal yapısını ortaya koymak oluşturmaktadır. Bu anlamda defterler incelenirken nüfusu tespit etme noktasında öncelikle her kaza kendi içerisinde varsa kalesi, mahalleler, merkez ve kırsal yerleşim olmak üzere analize tabi tutulmuştur. Sonrasında yine her bir yerleşim Müslümanların ve gayrimüslimlerin yerleşme sahaları ya da birlikte ikamet edilen yerleşim sahaları olarak değerlendirilmiştir. Nüfusun toplamına Müslüman ve gayrimüslim nüfusun tespitinin ardından ulaşılmaya çalışılmıştır. Nüfus artışı ya da azalışı yaşanmış mıdır, nüfus nerelerde yoğunlaşmış, grupların yerleşim sahaları farklı mıdır ve ne bakımdan birbirinden ayrılmaktadır sorularına nüfus dinamiği ve yerleşim tipleri noktasında cevap bulunmaya çalışılmıştır. Yeni kurulan köyler ya da zamanla yok olan köyler takip edilmeye çalışılmış, bu anlamda nerelerde yeni yerleşim birimleri ortaya çıkmakta, Osmanlı fethinden önceki döneme kıyasla nüfusun yoğunlaştığı yerler değişmiş midir, sabit mi kalmıştır, Anadolu'da yeni gelen göçmenler daa çok nereleri kendilerine mesken tutmakta sorularına belgelerden hareketle cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Her kaza öncelikle kendi içerisine değerlendirilirken nüfusun özellikleri de tablolar halinde özetlenmeye çalışılmıştır. Köy sayısının çok olması ve çalışılan dönem boyunca defterlerin özelliklerinin farklı olması nüfusun yapısını ve dinamiğini bazen takip etmeyi zorlaştırırsa da elde edilen veriler son bölümde grafik ve şekiller yardımı ile gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece hangi yıllarda nüfus artışı ya da yerleşim birimi sayısında artış veyahut azalma yaşanmış ortaya konmaya çalışılmıştır. Nüfusun dış dinamiğinin yanısıra iç dinamiğinin de olup olmadığı nüfus hareketleri, değişen köy isimleri, merkezden taşraya ya da taşradan

merkeze bir değişimin olmadığı, köy sayıları ve kırsal kesim ile merkezde yer alan yerleşim tipleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu anlamda çalışmada kullanılan tahrir defterleri yer isimleri, cemaat isimleri, idari ve askeri görevliler, alınan vergiler ve miktarları bakımından birçok veriyi barındırmaktadır. Bir vergi tespiti olması hasebiyle gayrimüslimlerin de kayıt altına alındığı bu defterler bölgede bulunan her iki grubun da incelenbilmesine olanak sağlamıştır. Boş mezarların zamanla nasıl büyüüp köy olduğu, yeni kurulan köyler, Osmanlı'dan önce bölgede bulunduğu tespit edilen gayrimüslim köyler, nüfus hareketleri netiesinde bazen bölünen bazen birleşen köyler tespit edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'nın askeri kaynağı olan tımarlı sipahilerin yanısıra gayrimüslim Bulgar voynuklar, sipahilerin tasarruf ettikleri tımarlara karşılık voynukların işlettikleri baştinalar, avcılık teşkilatında yer alan doğancı, şahinci gibi görevlilerin her iki taraftan da görevliyi barındırıyor olması, kalelerde, savunma merkezi olan bu stratejik bölgelerde gayrimüslim nüfusun da yoğun biçim de yaşıyor olması vb. birçok husus dikkate alınarak bölgede Müslim-gayrimüslim nüfus yapısı ve yerleşimi ortaya bütüncül olarak konmaya çalışılmıştır.

Çalışma yürütülürken kaynak olarak kullanılan tahrir defterleri, Osmanlı Devleti'nin tımar sistemini uyguladığı eyaletlerde nüfus ve vergilendirilebilir gelir kaynaklarını tespit etmek için yaptıkları sayımları içeren envanterlerdir¹⁰. Bu sayımlar, askerî ve malî amaçlarla yapılmaktadır yani vergi mükelleflerini ve askerlik çağına gelmiş kişilerin tespiti için önemli ise de kayıt işlemleri halk tarafından bazı hoşnutsuzluklarla ve endişeyle karşılanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, tahrir defterlerini esas alan tespit, teşhis ve özellikle mukayeseler genel çizgilerin ve eğilimlerin göstergeleri olarak değerlendirilmelidir.¹¹ Dolayısıyla nüfus ve ekonomik kayıtlar oluşturulurken dönemin ve bölgeye ait bir envanterin yüzde yüz gerçeği yansıtmayacağı, defterlere dayalı bir veri oluşturulacağı unutulmamalıdır.

¹⁰ Öz, M. (2010). "Tahrir". *DİA*, C. XXXIX, 425-429. Tahrir defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, Ö. L. (1940). "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri", *İÜİFM*, II/1, s. 20-59, II/2, s. 214-247; Barkan, Ö. L. (1951-1953), "Tarihli Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *Türkiyat Mecmuası*, X, 1-27;

¹¹ Güneş, A. (2004). "Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler". *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 50, Haziran, 2-3, 6.

Bunların yanında Tahrir defterleri ile taşra kontrol altına alınabilmekte, bir eyalet ordusu teşkil edilebilmekte ve bir malî teşkilat oluşturmaksızın taşradaki gelirler toplanabilmektedir. Özellikle bir yerin fethinin hemen ardından ve devamında belirli aralıklarla eyaletlerin sosyal ve ekonomik kaynakları kayıt altına alınabilmektedir. Kayıt altına alınan bu kaynakların ne şekilde tevzi edileceğinin de belirlenmesinde önemlidirler¹².

Tahrir usulünün Osmanlı Devleti tarafından ne zamandan itibaren uygulanmaya başlandığı kesin olarak bilinmiyorsa da elimizde mevcut olan en erken tarihli defterin 1431 tarihli olması tahrir uygulamasının XV. yüzyılda yapıldığını göstermektedir¹³.

Tahrir yeni bir yer fethedildiği veya yeni bir padişahın tahta geçmesi durumunda yapıldığı gibi¹⁴ zamanla genel olarak meydana gelen değişiklikler, vergi gelirlerinin herhangi bir sebeple artmış veya azalmış görünmesi, defter dışında kalan gelirleri deftere eklemek durumlarında da yapılabilirdi¹⁵. Bunun yanı sıra her otuz yılda bir tahrirlerin yapıldığı veya yapılması gerektiği hakkında görüşler olduğu gibi savaşların yol açtığı yıkımlar, iç bunalımlar, kuraklık veya salgın hastalıklar yüzünden nüfusta meydana gelen düşüşler gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak da tahrirler yapılabilmekteydi¹⁶.

Tahrir emininin sorumluluğunu üstlenen kişiye emin veya mübâşir, muharrir, il-yazıcısı (kâtibi), vilayet kâtibi (muharriri), isimleri verilmekteydi. Her eminin yanında defterin yazılması ve tanzimi işini üzerine alan, işin tekniğini bilen bir de kâtip bulunmaktaydı. Bu tahrir heyetine, tahrir yapılacak yere gidilmeden önce –eğer varsa- bir önceki tahrire ait defterin (defter-i atık) bir nüshası ve talimatnamesi verilirdi. Bazı durumlarda heyetin güvenliğini sağlamakla görevli asker de hazır bulunurdu. Heyet, ilgili bölgedeki idareciler ile idâri birimleri dolaşarak tahrir işlemini gerçekleştirirdi. Bu işleme başlanırken mahalli kadıların da yardım ettiği tahrir heyeti, bölgedeki bütün dirlik sahiplerini veya temsilcilerini ve muaf kişileri huzuruna çağırır; berat, mahsulat defteri vb.

¹² Öz, (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, TTK Yay., 5.

¹³ Bu konuda bkz. İnalçık, H. (1954), “Ottoman Methods of Conguest”, *Studia Islamica*, II, 109.

¹⁴ Barkan, Ö. L.- Meriçli, E. (1989), *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri-I*, 14-16.

¹⁵ İnalçık, H. (1987), *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Giriş, Ankara, XVIII.

¹⁶ Öz, M. XV-XVI . Y ü z y ı l l a r d a ... ,

belgeleri toplardı¹⁷. Dirlik sahiplerinden elde edilen veriler daha sonra mahallinde tetkik olunurdu. Her bir dirlik sahibi dirliğindeki yetişkin erkekleri kaydettirmek için heyetin huzuruna getirmekle mükellefti. Bu suretle yapılan yeni tahririn sonuçları deftere (defter-i cedit) yazılırdı. Bu yazım işlemi yapılırken eminin bazı hususlara dikkat etmesi gerekti. Öncelikle mevcut durum bir önceki defterle ve tahririn başında dirlik sahibinin verdiği malumatla mukayese edilirdi. Bu işlem yapılırken yeni deftere yazılacak gelirin bir önceki defterdekinden az olmamasına, daha önceden yazılmamış olan gelir kaynakları veya kişiler varsa bunların yeni deftere kaydedilmesine özen gösterilirdi¹⁸. Ayrıca iki tahrir arasındaki sürede ölenlerin isimleri silinir, ergenlik çağına gelen erkekler de yeni deftere kayd olunurdu¹⁹.

Söz konusu tahrir işleminden sonra hazırlanan mufassal defterin müsveddeleri incelenip onaylanmaları için merkeze gönderilirdi. Sultanın onayından sonra yeni defterin bir kopyası daha alınır, bu defter de ilgili eyalete gönderilirdi. Bu noktadan sonra emin; dirliklerin yeniden dağıtılması işlemini gerçekleştirirdi ki bu işlemin sonuçları da “icmal” denilen deftere kaydedilirdi²⁰. Bu suretle yapılan tahririn sonucunda mufassal ve icmal olmak üzere iki tür defter ortaya çıkmaktadır. Mufassal defter; ilgili eyaletin idari yapısına, icmal defter ise gelirlerin tımar (normal tımar, has, zeamet) olarak dağıtımına göre düzenlenmiştir. Mülk ve vakıf defterleri de bazen bu defterlere kaydedilmiştir²¹. Bu defterlerden hareketle birtakım veriler elde edilebilir. Buna göre; mufassal defterlerden tasarruf edilen miri kaynak, tasarruf eden reâyâ, mahsulât; tımar icmâllerinden dirlik sahipleri ve gelirleri yükümlülükleri (bazen); muhasebe-icmâl defterinden yerleşim birimleri ve cemaatlerin nüfus ve gelir özeti, sancakların dirlik türlerine göre tasnifi, evkâf defterlerinden vakıf gelirleri (akarat, cihet bilgileri), piyade ve müsellemler defterlerinden yaya ve müsellemlerin adları, çiftlikleri, hâsılları, yamak

¹⁷ İnalçık, H. **Sancak-ı Arvanid**, Giriş, XIX; Erdoğan, Erdoğan, E. (2004), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi* (TÜSOKTAR Veri Tabanında Dayalı Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 5-7.

¹⁸ Barkan, Ö. L. “Arazi Tahrirleri”, *İÜFM*, II/1, 40; Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül ...*, s. 7.

¹⁹ Öz, M. *XV-XVI. Yüzyıllarda ...*, 7, Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül ...*, 7.

²⁰ İnalçık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş, XX, Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül ...*, 7.

²¹ Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül ...*, . 7.s

sayıları; voynuk defterinden voynukların adları, yükümlülükleri vs. tespit edilmektedir²².

Defterlerin dönem boyunca birçok veriyi barındırması, nüfus, yerleşim tipleri, idari-askerî görevliler hakkında kayıtlar sunması yanında defterlerin aynı özellikte olmaması çalışmanın problemlerinden birini teşkil etmektedir. Bununla ilgili olarak kullanılan defterlerin mufassal, icmâl, evkâf-eylak, doğancı, tımar tevcih defterleri gibi farklı muhtevaları içermesi çalışılan dönem içerisinde yaşanan değişim ve gelişimleri sunmada bazen yetersiz kalsa da birbirinden farklı özellikte olması çalışmayı zenginleştirmiştir. Nüfus yapısının tespitinde özellikle icmal defterlerinde toplam vergilere bakılarak durum tespiti yapılabilmektedir, okunamayan yerlerde yine alınan vergilerden hareketle nüfusun yapısı ve fonksiyonu çözülmeye çalışılmıştır. Yine bu anlamda bazı kaza ve köylerin dönem içerisindeki değişimi ve gelişimi daha net takip edilebilirken bazı kaza ve köyler kaynakların birbirinden farklı yapılarda olmasından dolayı dönem boyunca izlenmekte zorlanılmıştır. Karşılaşılan en büyük problemlerden biri yerel halkın nüfus yapısı ve yerleşmesi takip edilirken Müslümanların yöreye gelmeden önceki dönemde net bir resmin olmayışıdır. Bu nedenle Müslümanların bölgeye gelmeden önceki yerel halkın konumu tam olarak bilinmemekte ise de Bulgar Krallığı döneminden kalan voynukların ve başına sahiplerinin Osmanlı kayıtlarında yer alması²³ (Bu anlamda ne kadarının varlığını koruduğu tespit edilememektedir ama voynuk köylerinin hepsinin padişah hassı statüsünde yer alması değerli arazileri üzerinde yaşamaya devam ettiklerini ve önemsendiklerini göstermektedir.) yine doğancı defterinde kayıtları olan, şahinci gibi görevlerde bulunan gayrimüslimler, yine gayrimüslimlere ait baştinalarda ikamet eden Müslümanların izlenebilmesi çalışmayı iki grup açısından takip edilebilir kılmaktadır.

²² Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül ...*, s. 8.

²³ Bunlardan pek azının kendi arazileri üzerinde eski vazifelerinde bırakılıp kendilerine tımar olarak arazi verilenler tespit edilebilmektedir. Osmanlı'ya sığınan eski Hıristiyan beyleri şenlendirmeğe mültezim olarak tımar elde edebilmekteydiler. Bu konuda bkz. Barkan (2000). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, 65-66.

Zaman ve Mekân

Bölgede çalışılan Niğbolu, Şumnu ve Hezargrad kazalarının Osmanlı tarafından fethi I. Murad döneminde veziri Çandarlı Ali Paşa tarafından 1388-1389 yıllarında gerçekleşmiştir²⁴. Rusçuk'un fethi biraz daha geç dönemde 1417 yılında tamamlanmıştır²⁵.

1388-1389 yılları gibi oldukça erken bir dönemde Edirne'nin fethinden²⁶ kısa bir süre sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan bu bölge, 1402 Ankara Savaşı'nın ardından bir takım huzursuzluklar yaşansa da²⁷ 1908 yılına kadar Osmanlı egemenliği altında kalmıştır.

1388 yılından 1908 yılına kadarki geçen süre oldukça uzun bir dönemdir. Hatta fethin hemen ardından Ankara Savaşı sonrası bölgenin çözülmemesi, bir taraftan askeri ve idari yapının oluşturulmaya başlanması, göç hareketi ve sonucunda iskân faaliyetlerinin başlaması erken tarihli defterlerde görülmüştür. II. Bulgar Devleti döneminde küçük bir şehir olan Şumnu'nun²⁸ Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle yoğun bir göç alması ardından bir kaza merkezi statüsünü alması²⁹, daha önce Çernovi'ye bağlı bir nahiye olan Rusçuk'un kısa bir süre sonra kaza olması³⁰, Hezargrad'ın içeride, Deliorman'ın merkezinde dervişlere ev

²⁴ Mevlânâ Mehmed Neşri,(2014). *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288 -1485)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul, 101-102, Hoca Saadettin Efendi,(1999). *Tacü't-Tevarih, I*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, 167-170, Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I-II*, Haz.: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1974, I/120-121; M. Münir Aktepe, (1993). "Çandarlı Ali Paşa", *DİA*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 213-214, Köksal, O. (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası: Şumnu*, Ankara, 22-30, Kiel, M. (1998). "Hezargrad", *D* XVIII, 297-300.

²⁵ Kiel, M. (2008). "Rusçuk", *DİA*, XXXV, 246.

²⁶ Edirne'nin fethi ile ilgili muhtelif tarihler verilmektedir. Aşıkpaşazâde; 1360, Neşri 1361, İ. H. Uzunçarşılı 1363 tarihini kabul etmişlerdir. Tayyib Gökbilgin; Şevval 763-Temmuz 1362 tarihini tespit etmiştir, Tayyib Gökbilgin, "Edirne" *İA*; İnalçık, H. (1964). "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara: 139-140.

²⁷ Uzunçarşılı, İ. H. *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay.: Ankara, 301, Tunalı, T. (1972). Ankara Savaşı, *Hayat Mecmuası*, 34.

²⁸ Kiel, M. (2005). "The Heart of Bulgaria, Population and Settlement History of the District of Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late- Middle Ages till the end of the Ottoman Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 15-17

²⁹ Bkz. Şumnu Kazasında Yerleşim, 187.

³⁰ Stoikov, "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", 192.

sahipliği yapması³¹ Osmanlı'nın sistemini kurumsallaştırmaya başladığını ve gelen göçmenlerin de yerleşimin kalıcı olacağını işaret etmektedir ki bölge 1908 yılına kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır³².

Beş yüz yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgaristan topraklarında hatta Balkanlar'da temelleri daha ilk fetih ve Türk-Müslüman yerleşimlerinden sonra atılan bu sistemin uzun yıllar nasıl ayakta kalabildiği sorusunu cevaplayabilmek için öncelikle kurulan sistemi, iskân politikasını ve özelliklerini tespit etmek gerekir. Balkanlar'da gerçekleştirilen iskân politikasının Anadolu'dan farklı olduğu bilinmektedir. Rumeli ve Balkanlar'da devlet eli ile daha disiplinli bir iskân yoluna gidilmiştir. Buradan hareketle elde edilen en erken tarihli defter olan Bulgaristan-Narodna Biblioteka Arşivi'nden temin edilen 1479 tarihli NBKM45/29 numaralı defterden 1559 yılına kadarki kayıtları içeren Ankara-T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden temin edilen (Defterin temin edildiği dönemde Başbakanlık'a bağlı idi.) içinde doğancı cemaatine ait kayıtların yanısıra nüfusa dair verilerin de yer aldığı döneme kadar geçen süre çalışmanın zaman dilimini oluşturmuştur.

Çalışma sahası olarak belirlenen Deliorman-Tozluk hattı içerisinde Tuna kıyısında yer alan Niğbolu ve Rusçuk, içeride yer alan Şumnu ve Hezargrad kazalarından meydana gelmektedir. Hat içerisinde günümüzde yer alan Eskicuma'nın çalışılan dönemde kaza statüsünde olmadığı, köylerinden bazılarının Şumnu ve Hezargrad'a tabi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada bir kaza ya da nahiye olarak görülmemektedir. Yine Niğbolu'ya tabi Niğbolu kalesi, Rusçuk'a tabi Rusçuk Kalesi, Tuna kıyısında yer alan Halovnik Kalesi ve yine hat içerisinde yer almamasına hatta Tuna nehrinin karşı kıyısında yer almasına rağmen Zıştovi Kalesi çalışma sahasına alınmıştır. Zıştovi Kalesi'nin çalışma sahasına dâhil edilmesinin nedeni kale görevlilerinin Niğbolu'da ikamet etmesi dolayısıyladır.

Deliorman-Tozluk hattı çalışma sahası ve zaman dilimi olarak XV-XVI. yy. olarak belirlendikten sonra öncelikle daha önce bölge üzerine yapılmış çalışmalar ve inceleme eserleri değerlendirilmiştir.

³¹ Gramatikova, N. (2011). *Неортодоксалният Ислям в Българските Земји и Современност*, (*Neortodoksalniyatı İslam v Bılgarskite Zemi i Civremennost*) Софиа, 231-399.

³² Uzunçarşılı, İ. H. *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: TTK Yay., 302.

Bu bâbda Bulgaristan'da yapılan çalışmalardan biri Rumen Kovachev'e aittir. “

V adlı çalışma Narodna Biblioteka Arşivi'nde bulunan *NBKM OAK 45/29* ve *NBKM OAK 12/9* no'lu defterlerden hareketle hazırlanmıştır. Kitabın ilk bölümü sancağın nüfus yapısı ve tımar düzeni hakkında bilgi sunarken ikinci bölüm defterlerin transkripsiyonunu ihtiva etmektedir.³³

Bulgaristan'da hazırlanan bir diğer eser; 2004 yılında Plevne Müzesi tarafından basılan, Michael Grancharov, Teodora Kovatcheva, Vasil Guzelev ve Yordan Nikov gibi Bulgar tarihçilerin makalelerinin yer aldığı “ adlı Niğbolu'nun kuruluşun 1944 yılına kadarki genel tarihini anlatmaktadır.³⁴

Türkiye'de yapılan çalışmalardan biri Nuray Ocaklı'nın *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Ni b o l l 4 8 3* adlı yüksek lisans tezidir.³⁵ 7 9 Çalışmada XV. yy.da Niğbolu Sancağı'nın idarî, sosyal ve nüfus yapısı ve yerleşim yerleri hakkında incelemeler bulunmaktadır.³⁵

Ruşçuk hakkında yapılan bir çalışma Meral Bayrak (Ferlibaş) editörlüğünde hazırlanan Mehmet Topal, Meryem Kaçan Erdoğan, Kamil Çolak ve Numan Elibol'un Rusçuk Kazası'na dair makalelerinin bir araya toplanmasından oluşan *O s m a n l ı d a r e s i n d e a b l i r B* eseridir.³⁶

XVI. yy. Niğbolu Sancağı hakkında yapılan bir diğer çalışma Selçuk Demir'e ait *X V I . Y ü z y ı l d a a d l i b a s ı m a n ı ş u d o k t o r a n c a* tezidir. Niğbolu sancağı ve kazaları hakkında idari, sosyal ve nüfus yapısını ortaya koyan 2014 tarihli çalışma bölgenin meslek erbâbları ve alınan vergiler üzerinde durmuştur.³⁷

³³ Kovaçev, R. (1997). *Opis na Nikopoloskiya Sandak ot 80te Godini na XV Bek (Onuc na Никополския Санджак от 80те години на XV Век)*, Sofia.

³⁴ *История на Никопол от Древността до 1944 п.*, (2004). Ed. Grancharov, M. Pleven.

³⁵ Ocaklı, N. (2006). *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479 -1483)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

³⁶ *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, Bayrak, M. (F.) (Ed.), İstanbul, 2011.

³⁷ Selçuk Demir, (2014). *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bir diğerkaza incelemesi Fatih Özdemir'e ait olan *T D. 382 Numaralı Tahrir Defterine Göre Kanuni Devrinde Şumnu Nahiyesi* yüksek Devir lisans çalışmasıdır.³⁸

Şumnu üzerine kapsamlı ve önemli bir çalışma sunan Turan Gökçe 2007 yılında yayınladığı “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Şumnu Kasabasının Demografik Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makalesinde Şumnu'nun tarihi seyirde değişen nüfus yapısını Müslüman ve gayrimüslim nüfus fonksiyonları üzerinden incelemeye tabi tutmuş, Şumnu'da bir Müslüman artışı var mıdır, varsa kaynağı nedir sorularına cevap bulmaya çalışmıştır.

Bu çalışma yukarıda verilen çalışmalardan farklı olarak Deliorman-Tozluk hattında yer alan Niğbolu, Şumnu, Hezargrad ve Rusçuk kazalarının Osmanlı fethi sonrası Türk-Müslüman yerleşime açılması, iskân politikası doğrultusunda yeni yerleşimlerin kurulması bağlamında döneme ait tespit edilen arşiv kaynaklarından harekete bütüncül olarak ele alınması amaçlanmıştır. Sadece bir nüfus tespiti ya da idari verileri ortaya koyan bir çalışmadan öte devlet eli ile gerçekleştirilen iskân siyasetinin izleri yerleşme tipleri ve dinî yapıya bağlı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ele geçirdiği dönemde bölgede varlığını koruyan voynuk ve baştina sisteminin nasıl Osmanlı sisteminde nerede olduğu ve yeni sistemde başka noktalarda yer alıp almadıkları da defterlerden hareketle tespit edilip, ortaya konmaya çalışılmıştır. Fetihden sonraki dönemde bölgede yer alan bütün gruplar ve iskân tipleri, yerleşim yerleri tek tek incelenmiştir.

Defterde izleri takip edilebilen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a taşıdığı konar-göçer gruplardan olan Yörüklerin ve Tatarların Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilmesi, Osmanlı kuvvetlerinin, Balkan Yarımadası'na adım atmalarıyla paralel seyir izlemiştir.³⁹ Fethin ardından ara verilmeden buralara Yörükler geçirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda Osmanlı kroniklerinde, Yörüklerin Rumeli'ye göç ettirildiklerine dair ilk açık bilgi, 1385 yılında Saruhan'dan Serez'e nakledilip iskân edilmeleri

³⁸ Fatih Özdemir, 2015. *TD. 382 Numaralı Tahrir Defterine Göre Kanuni Devrinde Şumnu Nahiyesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

³⁹ Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul, 13-14.

şeklindedir⁴⁰. 1362 yılında fethedilen Filibe civarına göçerevlilerin yerleştirilmesiyle, I. Bayezid döneminde, 1400-1401 yılında gerçekleşmiştir. Saruhan ilinin, Menemen Ovası'nda kışlayan göçerevliler, sürülüp Filibe yöresine kondurulmuşlardır. Aşıkpaşazâde, "Şimdiki demde anda Filibe'de Saruhan Beğli kim derler, anlardır" cümleleri ile olayı kaydederken; Neşri, "Şimdi Şaruhan Beğli bunlardır."⁴¹ şeklinde anlatmaktadır. Bu ifadelerden 'Filibe'nin Tatarpazarı kazasına bağlı, Saruhan Beğli nahiyesinde yaşayan Saruhanlu göçerevlilerinin/ Yörüklerinin kastedildikleri açıktır. Bu bilgiler ışığı altında, Anadolu'dan devlet eliyle nüfus nakledilmesi ve bir anlamda devlet eliyle Osmanlı Devleti'ne dâhil edilmiş topraklar içerisinde nüfus hareketliliğinin tetiklenmesi söz konusudur. Osmanlı tahrir defterlerinde, 'sürgünân' olarak geçen konar-göçer zümrelerin, Anadolu'dan Rumeli'ye nüfus naklinin önemli işaretini oluşturmaktadır.

Halil İnalçık "Tanzimat ve Bulgar Meselesi" adlı doktora tezinde Bulgaristan'ın fethi ve iskânı noktasında bazı önemli tespitlerde bulunmaktadır. İnalçık'a göre İmparatorluğun en önemli bölgelerinden biri haline gelen bu memleketin idarî, iktisadî-sosyal hayatı hakkında henüz esaslı bir tetkik yapılmamıştır. Burada tımar sisteminin tatbiki, büyük malikâneler, Türk kolonizasyonu, yeni Türk şehirlerinin kurulması, Bulgarların durumu, Voynuk, doğancı ve başka Bulgar askerî tarifeleri, bu bölgenin İmparatorluk ekonomisindeki rolü, muhtelif devirlerde idari teşkilattaki değişiklikler ve daha bunun gibi birçok meseleler bugün için hemen hiç dokunulmamış bir halde bulunmaktadır⁴².

Umumiyetle bazı Balkanlı müelliflerin de itiraf ettiği gibi, Osmanlıların Balkanlara gelişi burada hüküm süren feodal anarşiye son vermiş, köylüyü ezen eski boyarları kaldırarak sıkı, muntazam bir devlet teşkilatı ve angaryaya, keyfi muamelelere meydan vermeyen sağlam bir ziraî-içtimaî nizam kurmuştur. Bulgaristan üzerinde bu suretle yerleşmiş ve benimsenmiş olan Osmanlı hâkimiyeti beş yüz yıl sürmüştür.

⁴⁰ *Oruç Beg Tarihi [Osmanlı Tarihi 1288-1502]* Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2014, 28; Bir anonim Osmanlı kroniğinde bu olay, "Anatolida göçer-evler var idi. Anları sürdüler, Siroz tarafına Vardar Ovası'na getürdiler" şeklinde anlatılmaktadır. Bunun için bkz. *Anonim Osmanlı Kroniği [1299-1512]*, Haz.: Necdet Öztürk, (2000), İstanbul, 32.

⁴¹ Mevlânâ Mehmed Neşri,(2013). *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi 1288-1485]*, Haz. Necdet Öztürk, 142.

⁴² İnalçık, H. (2017), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Kronik Kitap: İstanbul, 19.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ve Bulgaristan'daki hâkimiyeti halen tartışılan bir husustur. Bu bağlamda bir konunun tartışılıyor olması bile bahsedilen hususun “varlığına” işaret etmektedir. Diğer taraftan o konu hakkında susulması da aynı durumun “varlığını” ortaya koyabilmektedir. Balkanlar ve Bulgaristan bölgesindeki Türk ve Osmanlı varlığı bazen iç konuşulmamakta bazen de büyük tartışmalara sahne olmaktadır. Her iki durumun da hissedilir derecede yaşanması mevzunun önemini ve araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlk olarak arşiv kaynakları bu yolda rehber olabilecek niteliğe sahiptir. Günümüzde bahsi geçen bölgeye bakıldığında hala bir Türk-Müslüman etkisi var deniliyorsa geçmişteki varlığından şüphe edilemeyeceği bir gerçektir⁴³.

Buradan hareketle şu söylenebilir ki; Bulgaristan coğrafyasının ve Bulgarların Türklükle tarih boyunca çok sıkı münasebetleri olmuştur. Türk tarihi bilinmeden Bulgaristan tarihi anlaşılabilir. Fakat Türk tarihinin bazı önemli noktaları da ancak Türklüğün bu bölge ile münasebetleri meydana çıkarıldıktan sonra tam olarak aydınlanabilir.

Bu çalışmanın esas unsurunu; bölgenin fethi ve sonrasında yaşanan Türkmen göçleri ve fethedilen bölgenin Türk-İslam kültürüyle karşılaşması ve yerleşmesi teşkil etmektedir. Yeni fethedilen gayrimüslim sahalardaki Müslüman sayısının artışı; Anadolu'dan gelen göçler neticesinde mi yoksa bölgedeki yerel Hıristiyanların ihtida etmesi ile mi olmuştur sorularına tahrir defterlerinden hareketle cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Nüfusun tayini ve yapısının ortaya konulmasının ardından yerleşimler (mahalle-köy) üç başlık altında; yalnızca Müslümanların sakin olduğu yerleşimler, sadece gayrimüslimlerin yaşadığı yerleşimler, Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı yerleşimler şeklinde incelenmiştir.

Köylerin isimleri, nüfus yapıları ve tarihi seyirde konumları incelenerek nüfusun iç ve dış dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yerleşimler ayrıntılı olarak incelenirken; buralarda görev alan askerî ve idarî zümreler de analize tabi tutulmuştur. Yeni fethedilen Bulgar topraklarında Osmanlı iskânı ve tesisi bu iki unsur üzerinden analiz ve sentez yöntemi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

⁴³ Fuad Köprülü, (1984), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 13, Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara,

Bu anlamda şu defterler kullanılmıştır:

Fatih Sultan Mehmed Dönemi Tahrir Defterleri:

Bulgaristan-

Biblioteka Kiril i Metodij) K ü t ü p h a n e s i A r i v i ' n d e n

NBKM 45/29: 81 varaktan oluşan muhasebe-i icmal tahrir defterinin başlangıç kısmı eksik olduğu için tam olarak ne zaman kayıt edildiği bilinmemekte ise de 1479 yılında tanzim edildiği sonucuna ulaşılmıştır⁴⁴. Yerleşim birimleri, tasarruf sahibi ve hasılât kaydedilirken; sipahinin elde ettiği gelir karşılığında sefere yanında götürmek zorunda olduğu cebelü, gulâm ve bu askerlerin techizâtı ayrıntılı olarak tutulmuştur.

1455 yılına Fatih Sultan Mehmed dönemi başlarında Anadolu ve Rumeli topraklarında genel bir tahrir yapılmıştır⁴⁵. Bahsi geçen defterde “haric ez-defter” ibaresinden hareketle bölgede bu tarihten evvel bir tahrir yapıldığı, bu tahririn de 1455 tarihli olduğu tahmin edilmektedir.

D649: (Bulgaristan-Narodna Biblioteka'dan edinilmiştir.) Fî Ev'ail-i Safer 884/24 Nisan 1479 tarihi ile başlayan defter 895/1489 yılına kadar devam eder. 144 sayfa olan defterin ilk 4 sayfası ve son 3 sayfası boştur. Şumnu ile ilgili ilk kayıt 6 Ramazan 888/8 Ekim 1483 tarihi ile başlamakta olup, Şumnu bu tarihte nahiye olarak kaydedilmiştir. İcmal defteridir. Tımar, şahinci, doğancı camaatleri ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Edirne, Sofya, Filibe, Yanbolu, Vize Şumnu kayıtlarını ihtiva eder. Tırnova ve Şumnu kazalarına ait kayıtlar bazen ortak kaydedilmiştir.

OAK 214 (Bulgaristan-Narodna Biblioteka'dan edinilmiştir.) 25 Ramazan 896/3 Cemaziyü'l-ahir 897/1 Ağustos 1491-2 Nisan 1492 tarihli icmal defteridir. 1491-1492 yıllarına ait cizye vergisi kayıtlarını içermektedir.

⁴⁴ Kovachev, R. (1997). *Опис на Никополския Санджак от 80те години на XV Век*, Sofia 1997. National Bibliothek III. Kyrill und Methodius Press, Stoikov, R. “Has, Zeamet et Timars du Sandjak de Nikopol”, Nikolai Todorov, Boris Nedkov (Ed.), *Turski İzvor za Balgarskata İstoriya, Serija XV-XVI*, (ss. II, 160-297), Academia Litterarum Bulgarica, Sofya 1966, Ocaklı, N. (2006). *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁴⁵ Öz, “Tahrir”, *DİA*, XXXIX, s. 426. .

Bayezid Dönemi Tahrir Defterleri:

NBKM 12/9: Bulgaristan- Narodna Biblioteka Arşivi'nde yer alan defterin tam olarak ne zaman tanzim edildiği bilinmemektedir. 42 varaktan oluşan defter muhasebe-icmal şeklinde düzenlenmiştir. Sipahilerin mükellefiyetlerinin özellikle belirtilmiş olması defteri farklı kılmaktadır. Bu bağlamda her sipahinin tasarruf ettiği tımar karşılığında sefere götürmekle yükümlü olduğu cebelü, gulâm ve teçhizat ayrıntılı olarak yazılmıştır. Defterde herhangi bir tarihlendirme görülemediği için kayıtların ne zaman tutulduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1479 tarihli bir önceki defterle kıyaslandığında nüfus oranı ve hasılâtın çok değişmediğinden hareketle Türk araştırmacı Nuray Ocaklı; tezinde defterin 1483 tarihli olabileceğini öne sürmüştü⁴⁶; Bulgar araştırmacı Rumen Kovachev, kendi çalışmasında 1485 tarihli olabileceğini belirtmiştir⁴⁷. Araştırmacılar arasında iki yıllık zaman farkı da olsa defterin 1479 tarihli tahrir kaydının ardından yenilendiği ortak görüştür. Nüfusun fazla artmamış olması, hasılâtın aynı oranda kalması ve yerleşim birimleri sayısı ve nüfus oranının değişmemiş olması bu görüşü desteklemektedir.

167 No'lu TS. MA.d.: Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi defter fonunda kayıtlı olan defter 93 varaktan oluşan icmal defteridir. Evâil-i Muharremü'l-haram sene 918 tarih kaydıyla tutulan defterin 1512 tarihli olduğu anlaşılmaktadır. 1483 tarihli bir önceki tahrir kaydıyla neredeyse aynıdır. Karye adları, nüfusu ve hasılâtı değişmemiştir. Şehzâde Selim tasarrufundaki yerler eklenmiştir. Dirlik sahipleri değişmiş, zeamet ve tımar mutasarrıfları belirtilmiştir.

Yavuz Sultan Selim Dönemi Tahrir Defterleri:

11 No'lu MAD.d: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler Katoloğu'nda 11 No'lu kayıtlı mufassal defterdir. 1 Muharrem 922/5 Şubat 1516 tarihli defter 323 varaktan oluşmaktadır. Girişinde ayrıntılı bir kanunname yer almaktadır. Padişah, devlet erbâbına ait haslar belirtilmiş, zeamet ve tımar kayıtları da tutulmuştur. 370 No'lu tahrir defteri bahsi geçen defter baz alınarak tutulmuştur. Defterin muharrirleri Muhammed Emin ve Câfer'dir.

⁴⁶ Ocaklı; **a.g.e.**, 11.

⁴⁷ Kovachev; **a.g.e.**, 49.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Tahrir Defterleri:

370 No'lu TT.d.: MAD.d. 11 No'lu defter baz alınarak hazırlanmıştır. Başlangıçta bir kanunname özeti yer alan defter mufassal olarak hazırlanmıştır. Niğbolu sancak merkezi, tabi karye ve nüfusları, Niğbolu Kalesi görevlileri de kapsamlı bir şekilde kaydolmuştur. MAD.d. 11 No'lu deftere ek olarak Şumnu kazası ve karyeleri defterde yer almaktadır.

416 No'lu TT.d.: Niğbolu, İvraca, Lofça ve Tırnova kazalarına ait bilgiler içeren defter, 358 varaktan meydana gelen mufassal olarak kaydedilmiştir. Kanunnamesi olmayan defterin ne zaman ve kim tarafından hazırlandığı bilinmemektedir. Deftere padişah hasları ile başlanmış, daha sonra vüzera, beylerbeyi, sancakbeyi hasları ile zeamet ve timarlar hakkında bilgiler verilmiştir.⁴⁸ Defterin hangi döneme ait olduğunu tespit etmek için, isimleri yazılı devlet erkânı dikkate alınmıştır. Mehmed Paşa (Ayas), Süleyman Paşa (Hadım), Lütfü Paşa ve Ebulfazl Efendi (Defterdar) adları geçen devlet adamlarıdır. Bu bilgilerden hareketle defterin Ayas Mehmed Paşa'nın sadareti sırasında 1538 yılında hazırlandığı kabul edilmiştir.⁴⁹ Bu defterin aynı arşivde 452 numarada kayıtlı bir sureti bulunmaktadır. Baş ve son taraftan eksik olan defter, 368 sayfa olup, İvraca ve Lofça kazalarını içermektedir.⁵⁰

452 No'lu TT.d.: 416 No'lu defterin kayıtlı bir diğer suretidir. Başlangıç ve son tarafı eksiktir. 368 varaktır.

439 No'lu TT.d.: 416 No'lu defterin devamı niteliğindedir. Şumnu, Zağra-i Eskihisar kazalarına ait kayıtlar yer almaktadır.

126 no'lu TT.d.: 931/1525 tarihli olan bu defter; 439 Nolu defterin bir suretidir. Büyük ölçüde deformasyona uğradığı için okunamamaktadır.

⁴⁸ BOA, TT.d. 416, s. 2-714.

⁴⁹ Uzunçarşılı, İ.H. (2011). *Osmanlı Tarihi I-IV*, TTK Yayınları, Ankara, II/547-552, Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarihi Lugâti*, Enderun Kirabevi, İstanbul, 289-295, Kütükoğlu, B. (1991). "Ayas Paşa", *DİA*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 202-203, Özcan, A. (1994). "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, X, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 356-357, Afyoncu, E. (2010). "Süleyman Paşa Hadım", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, XXXVIII, 96-98.

⁵⁰ BOA, TT.d. 452, s. 1-163, Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi I-V*, TTK Yayınları, Ankara, 547-552, Kütükoğlu, B. (1991). "Ayas Paşa", *DİA*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 202-203, Özcan, A. (1994). "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, X, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 356-357, Afyoncu, E. (2010). "Süleyman Paşa Hadım", *DİA*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 96-98.

382 No'lu TT.d.: Başlangıcında Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir tuğra yer almaktadır, lâkin bir tarih belirtilmemiştir. Defterde adı geçen devlet erbâbından hareketle tarihlendirme metoduna gidilmiştir. Veziriazam olarak kaydedilen Rüstem Paşa'nın yanı sıra Sokullu Mehmed Paşa, Semiz Ali Paşa, Pertev Paşa Lütfü Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa ismi geçen önemli devlet adamlarıdır. 1557 yılında Rüstem Paşa'nın ikinci sadareti sırasında defterin tutulduğu kabul edilmektedir⁵¹. Niğbolu sancağının tüm evkâf ve emlâk kayıtları ve Hazargrad, Şumnu, Yenice-i Zağra ve Zağra-i Eskihisar kazalarının tahrir kayıtları yer almaktadır. TT.d. 467 No'lu icmal defterinin mufassal şeklidir. 416 No'lu TT.d.in ikinci cildir.

467 No'lu TT.d.: 382 No'lu TT. defterin icmalidir. 1557 tarihlidir. Mufassal defterde yer almayan Niğbolu, İvraca, İzladi, Lofça ve Tırnova kazalarına ait tahrir kayıtlarını içermektedir. Defter 113 varaktan oluşmaktadır.

309 No'lu TT.d.: 965/1557 tarihli evkaf defteri kaydında Niğbolu, Hazargrad ve Şumnu'ya kayıtlı evkaf köyleri yer almaktadır. 75 varaktır.

311 No'lu Evkâf Defteri: Vakıf kayıtlarını içermektedir. Başlangıçta bir kanunnamesi olan tarihsiz olan defterin 965/1557 yılında Kanuni döneminde kayıt altına alındığı görülmektedir. Gümrükte alınan vergiler ile birlikte vakıf araziler için alınan vergi ve vergi miktarları ayrıntılı olarak yazılmıştır ve 118 sayfadır.⁵²

317 No'lu TT.d.: Defter 965/1557-968/1560 yıllarına ait defter Rumeli'de doğan hizmetinde bulunan görevlilerle ilgilidir. Nüfusa dair kayıtlar yer almaktadır. Haraç, ispençe, zemin ve bağ vergileri gösterilmektedir. Defter 102 sayfadır.

⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (2000). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları: İstanbul, 459-472.

⁵² BOA, 311 No'lu TT.d., s. 2.

I. BÖLÜM

TARİHTE KUZEYDOĞU BULGARİSTAN

1. İLK VE ORTA ÇAĞLARDA KUZEYDOĞU BULGARİSTAN

Bulgaristan topraklarındaki ilk yerleşimler erken paleolitik devrine (MÖ. 700.000-100.000) kadar inmektedir⁵³. Bölgenin en eski yerleşimcileri Trak-İllir kavimleridir⁵⁴. Trakların Balkanlara geliş tarihi MÖ. 2000 yılında, İllir kavimlerinin ise MÖ. 1200ler olarak değerlendirilmektedir⁵⁵. Trak kavimlerini tek bir çatı altında toplama gayreti ilk defa Odrisiler tarafından gösterilmiştir ve kısa süreliğine de olsa başarılı olmuştur (MÖ. 480)⁵⁶. MÖ. III. Yy.da Keltler Balkan topraklarına gelip buraları istila etmiş ve bir devlet kurmuştur.⁵⁷ MÖ. II. Yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu Balkan yarımadasını hâkimiyeti altına almıştır⁵⁸. Kavimler göçü ile Balkanların sosyal yapısı da değişmiştir. Buna göre Bulgarlar hakkında bilinenler Mete (MÖ. 210/174) devrinde Hun Devleti'ne tabi olan Ting-ling'lere kadar çıkmaktadır⁵⁹. Bulgar kavim adı olarak ilk kez Bizans İmparatoru Zenon'un Ostrogot Kralı Theodorik'e karşı 482 yılında Bugarlardan yardım istemesi ile Bizans kaynaklarında geçmiştir⁶⁰.

⁵³ Bojilov, I., Mutaççieva, V., Kosev, K., Pandev, A., Grınçarov, S. (1994). *İstoriya na Bulgariya*, Sofya, 7.

⁵⁴ Mutaççiev, P- Mutaççieva, V. (1995). *İstoriya na Bulgarskiya Narod ot Naçenkite na Çoveskiya Jivot Po Naşite do Bilgarskoto Vizrajdane*, Sofya. 15.

⁵⁵ İreçek, K. (1978). *a.g.e.*, 78.

⁵⁶ Odrisiler Türk kavimlerinden biri olup bugünkü Edirne civarında oturmaktaydılar. İreçek, K. (1978). *a.g.e.* 80.

⁵⁷ Mutaççiev, P.- Mutaççieva, V. (1995). *İstoriya na Bulgarskiya Narod on Naenkite na Çoveskiye Jivot po Naşite Zemi do Bilgarskoto Vizrajdine*, 21-22, Peremeci, O.N. (2012). *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul, 10.

⁵⁸ Bojilov, I., Mutaççieva, V., Kosev, K., Pandev, A., Grınçarov, S. (1994). *a.g.e.* 12,13,18.

⁵⁹ Kurat, A.N. (1970), "Bulgaristan", *İA*, III, 176.

⁶⁰ P. Mutaççiev-V. Mutaççieva. (1995). *a.g.e.*, 46.

“Bulgar” ifadesi ilk defa Attila’nın oğlu İrnek ile birlikte Orta Asya’yı terk etmesi sonrası ortaya çıkmıştır.⁶¹ Attila ve oğlu Karadeniz kuzeyine geldiklerinde burada başka Türk boyları ile de karşılaşılır. Burada karşılaşılan gruplar arasında “Ogurlar” da bulunmaktadır⁶².

Ogurlar içerisinde bulunan ve “Onogur” adı verilen kavim ise; Bulgar denilen boylar birlikteliğinin oluşumunda ve Magna Bulgar ile Tuna Bulgar devletlerinin kurucu unsurları arasında yer almaktadır. Onogurlar, isimleri “ok”, kelimesinin çoğulu olan ve Türkçe boy, kabile manasına gelen Oğuzların kardeşi ve batı kolu olan Ogurlara mensuptular. Onogurların da içinde yer aldığı Ogurlar, Doğu Avrupa’ya göç etmeden önce Öo-tun döneminde (MÖ. 209-174) Asya Hun Devleti’ne tabi olmuşlardı. Asya Hun Devleti’nin dağılmasının ardından boylardan bazıları Çin hâkimiyeti altına girerken bazıları da Sien-pi hücumlarıyla Güney Ural bozkırları boyunca daha batıya gitmişlerdir⁶³. Nitekim 461-465 yılları arasında Asya’dan batıya doğru göç hakkında bilgiler aktaran Bizanslı tarihçi Priskos (VI. Yy) “Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur (Sarı, Ak Ogur), Urog (Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalılara elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirlerle yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istila etmişlerdi. Sabirleri Abarlar (Avar) püskürtmüşlerdi. Abarları ise Okyanus kıyısında oturan ve bir yandan denizden yükselen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş (griffon)’un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartılmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları parçalıyorlardı. Bu felaketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemedi buldukları yerleri terk edip kaçıyorlardı. Öyle ki, yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunlarına (Akatzir, Ağaçeri) rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak amacıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi”.⁶⁴ şeklinde Onogur boyunu anlatmaktadır.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nemeth, G. (1982). *Attila ve Hunlar*, Ankara, 112-122.

⁶² Kafesoğlu, İ. (1991). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 185-186.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmetbeyoğlu, A. (2017). “Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri”, *Tarih Dergisi*, S. 65 (1), 2-4.

⁶⁴ Ahmetbeyoğlu, A. (2014). *Attila’nın Sarayı’nda Bir Romalı*, İstanbul, 7-71.

463 yılından sonra Karadeniz'in kuzeyinde görünen Ogur boyları arasında; Ogurlar, Onogurlar, Sarıogurlar, Utigurlar ve Kutrigurlar bulunmakta idi. Bu kavimler ve Hunlardan kalan diğer toplulukların birleşmesiyle Bulgar kavmi ortaya çıkmıştır.⁶⁵ MS. 558 yılında Bizans'a akınlar yapan Bulgarlar, Balkan yarımadasını yağmalamışlardı⁶⁶. Daha sonra Avar kağanı Bayan ile birlikte batıya doğru yapılan seferlere de katıldılar. VI. yüzyılın başından itibaren Slav kabileleri Balkan yarımadasına girmeye başladı. 581 yılında Meisa eyaletinde taş taş üstünde bırakmadılar. Kısa bir süre sonra yerli kabilelerle birleşip toprakların kalabalıklaşmasını sağladılar⁶⁷.

2. BİRİNCİ BULGAR DEVLETİ (TUNA BULGAR DEVLETİ) (681-1018)

Bulgar kavimleri üzerlerindeki Göktürk hâkimiyetinin sona erdiği 630 yılından sonra kendi devletlerini kurmak için mücadele vermeye başlamışlardır. Öncelikle Kubrat tarafından Ogur boyları birleştirilmiş ve Avar hâkimiyetine son verilmiş ve “Büyük Bulgaria” adı verilen, sınırları doğuda Kuban nehri, batıda Dinyeper, güneyde Karadeniz ve Azak Denizi ve kuzeyde Donets’e kadar uzanan birlik oluşturulmuştur.⁶⁸

Kubrat bu gelişmeler neticesinde Bizans ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiş ve İmparator Heraklos (610-641) tarafından kendisine “patrikius” unvanı verilmiştir.⁶⁹ Kubrat’ın ölümünün (665) ardından Büyük Bulgaria, Hazar baskısı neticesinde dağılmış ve Kubrat’ın oğulları arasında paylaşılmıştır. Kubrat’ın küçük oğlu Asparuh, Dinyeper ve Dinyester’i geçerek Tuna deltasının kuzeydoğusuna yerleşmiştir. Kubrat’ın büyük oğlu Batbayan, Hazar hâkimiyetin kabul ederek memleketinde kalmıştır. Kotrag, bir kısım Bulgarla birlikte Panonya ve Altsek’e yerleşerek Avar hâkimiyetini kabul etmiştir. Bu Bulgarlar daha sonra Trak ve Slavlarla

⁶⁵ Rasonyi, L. (1972). *Tarihte Türklük*, Ankara, 89.

⁶⁶ Todorov, N. (1970), *Bulgaristan Tarihi*, İstanbul, 47

⁶⁷ Doğru, E. (2011). *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK: Ankara, 7.

⁶⁸ Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: F. Işıltan, Ankara, 97; Bojilov, İ. - Güzelev, V. *istorya Na Srednovekovna Bulgarya VII-XIV Yy.* I, 7-8.

⁶⁹ Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: F. Işıltan, 97.

birleşip I. Bulgar Devleti (Tuna Bulgar Devleti)ni kurmuşlardır.⁷⁰ Yeni kurulan devletin başkenti Pliska şehri olmuştur⁷¹.

680 yılından sonra Karadeniz'in kuzeyinde oturan Bulgarlar Hazarların baskısı ile Balkan Yarımadasına yayılmaya başladılar⁷². Bu sırada Bizans Araplarla meşgul olduğu için Bulgarlar kolayca Tuna nehrini aşıp güneye indiler, Asparuh başkanlığında Varna ve Şumnu dolaylarına yerleştiler. Kısa bir süre sonra Bizans'ın iç işlerine karışarak Balkanlarda etkin oldular. IX. yüzyılda Çar Kurum (803-814) bütün Bulgaristan'a hâkim oldu, hatta gücüne güvenerek 814 tarihinde İstanbul'u kuşattı. Kuşatma sırasında Çar Kurum ölünce İstanbul kurtuldu. Bizans imparatoru; Çar Kurum'un oğlu Omurtak'ı (814-831) Bulgaristan'da han ilan etti. Omurtak zamanında Bulgar Devletinin merkezi Şumnu yakınında bulunan Pliska idi. Halen Pliska'da Omurtak tarafından yaptırılmış çok sayıda yapının kalıntısı bulunmaktadır. Bu dönemde Bulgarlarla yerli Slav ahalinin birbirinden tamamen uzak yaşadığı bilinmektedir.⁷³

Bulgarlar 864 yılında Çar Bogoris/ Boris (859-890) zamanında Hıristiyanlığı kabul etti. Böylece Bulgarlar ve Slavlar Bizans Ortodoksluğunun etkisi altına girmiş oldular.⁷⁴ Bulgaristan'da 870

⁷⁰ Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 108-118; Kurat, A. N. "Bulgar", *İA*, VIII, 781-796, Ögel, B. (1972). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 106-107, Kafesoğlu, İ. (1991). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 195-197, Mutaşçev, P. - Mutaşçieva, V. (1995). *İstoriya na Bilgarskiya Narod on Naenkite na Çoveskiye Jivot po Naşite Zemi do Bilgarskoto Vizrajdine*, Sofya, 64.

⁷¹ Emin, S.(2008). *Bulgarların Hristiyanlaşma Süreci*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 25.

⁷² *Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi*, I, Çev. Doğrul, Ö. R. 1999, Ankara, 165, Karatay, O. (2003). "Kafkasya Bulgarlar Tarihi", *Karaçay-Balkarlar Tarihi*, Toplum ve Kültür, Ankara, 27.

⁷³ Ahmetbeyoğlu, A. (2017). "Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri", *Tarih Dergisi*, S. 65 (2017/1), 1-18, Doğru, H. *a.g.e.*, 8.

⁷⁴ Stoyanov, H. (1998). "İz İstoryata Na Bilgarskata Tsirkva", *Hristiyanstvo Prez Vekovete*, Sofya, 519. Ayrıca bkz.: "Onogur adının kaynaklarda son kez geçmesi VIII. yüzyıla ait bir bilgi dolayısı olmuştur. Buna göre, Doğu Romalıların tahminen VII. yüzyılda başladıkları misyonerlik faaliyetleri sonucunda Onogurlar arasında Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. Hatta Doğu Roma Kilisesi Kuban havalisindeki yurttan kurulan Onogur Piskoposluğu'nu tesis etmiştir. Bu, VIII. yüzyıl ortalarında Kırım Gotlarının Başkenti Doros'un otoritesi altındaki piskoposluklar arasında yer almıştır." Ahmetbeyoğlu, A. (2017). "Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri", *Tarih Dergisi*, S. 65 (2017/1), 2-4.

tarihinde İstanbul Patrikliğine bağlı bir piskoposluk kuruldu. Kurulan ulusal karakterli kilisenin resmi dili Slavca idi. Kyrillos ve Methodios adındaki iki keşiş daha sonra bütün Slavlar tarafından kullanılacak olan Kirilik alfabeyi geliştirerek İncil'i Makedonya Slav lehçesine tercüme etti⁷⁵.

Bulgar tarihinin en parlak dönemi Çar Boris'in oğlu Çar Simeon (893-927) dönemidir. Simeon Piskoposluğu İstanbul'daki patriklikten ayırıp bağımsız hale getirdi ve Bulgar Patrikliğini kurdu. Balkanlarda tam bir Bulgar hegemonyası hâkim oldu⁷⁶. Ancak Simeon'dan sonra parlak dönem uzun sürmedi. Macar ve Peçeneklerin hücumları ve iç kavgalar devleti zayıflattı. Ülkede *barı ve mal ortaklı* *Bogomil mezhebi* karışıklıklar yarattı. *Büyük* Bulgar senyörlerinin mallarını bölüştürerek halkın otoriteye karşı ayaklanmasına öncülük ettiler. Bu olayların sonucunda Bulgar Krallığı yıkıldı. Ülkeyi 972 yılında Bizans işgâl etti. Ancak ayaklanmaların arkası kesilmediği için Bizans Bulgaristan'a ancak 1018 yılında hâkim olabildi⁷⁷. Böylece Birinci Bulgar Krallığı ortadan kalkmış oldu⁷⁸.

3. İKİNCİ BULGAR DEVLETİ (1187-1370)

XI. yüzyıldan itibaren Türk soyundan gelen Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Guzlar Bulgaristan'ı işgâl etmeye başladı. Bulgaristan'da Bizans'a karşı ayaklanma ve karışıklıklar devam ederken⁷⁹ 1185 yılında Bulgar Hanedanından gelen Asen ve kardeşi; Bizans'ın Anadolu'da Türklerle uğraşmasından yararlanarak Bizans'a karşı ayaklandılar⁸⁰. 1187 yılında Bulgaristan'ın siyasi ve dini bağımsızlığını ilan ettiler ve Kumanların yardımı ile Tırnova merkez olmak üzere İkinci Bulgar Krallığı'nı kurdular ve bu yeni Bulgar Devleti'ni Bizans İmparatorluğu resmen tanıdı.⁸¹

⁷⁵ Sevçenko, İ. (1991), *Byzantion and the Slavs*, Napoli, s.; St. Angelov, B. (1970). *Slav Alfabetesini Yaratan Kiril ile Metodiy Kardeşler*, Çev.: Türker Acaroğlu, İstanbul, 3-4.

⁷⁶ Ostrogorsky, G. (1981), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 243-251.

⁷⁷ Lazarov, İ., Pavlov, P., Tündjev, İ., Palangursky, M. (1993). *Kratka İstoriya na Bulgarskiya Narod*, Sofya, 58.

⁷⁸ Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: F. Işıltan, Ankara, 288-289.

⁷⁹ Obolensky, D. (1974). *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*, London, 272-278.

⁸⁰ Rasonyi, L. (1939). "Tuna Havzasında Kumanlar", *Belleten*, III/11-12, 422.

⁸¹ Zlatarsky, V. (1970). *İstoriya na Bulgarskata Dirjava Prez Srednite Vekobe*, II, Sofya, 469-470.

Asen ve Pero kardeşlerin ölümü üzerine tahta Kaloyan geçmiştir (1197-1207). Kaloyan, Bulgar Devleti'nin sınırlarını genişletirken bir taraftan da devletin Avrupa devletleri tarafından özellikle Papa tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Bulgar kilisesinin Roma kilisesi ile birleşmesini kabul ederek Papa III. İnnocentius'ten krallık tacını almıştır (1204).⁸² II. Asen, II. Bulgar Devleti'nin altın çağını yaşatan hükümdar, 1235 yılında yeniden Bulgar patrikliğini kurmuştur.⁸³

Bulgar Krallığı Balkanların en kuvvetli devleti olduğu sırada 1241 yılında Altın Orda Hanlığı Bulgaristan'ı işgal etti ve Silistre, Kili gibi şehirler Altın Orda Hanlığı'nın eline geçti⁸⁴. İşgal sonrası II. Bulgar Devleti, Altın Orda Hanlığı'na yıllık haraç ödemeye başlamıştır⁸⁵. 1279 yılında bir Kuman boyu olan Terter, Moğolların himayesinde krallığını ilan etti. Buna rağmen Bulgar Krallığının birliğini sağlayamadı. Bulgar Devleti de yavaş yavaş çökme sürecine girdi.

Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Moğol yayılması Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollar tarafından istila edilmesiyle aynı zamanlıdır⁸⁶.

Türklerin Balkan yarımadasında görüldüğü yıllarda Bulgar tahtında Aleksandır bulunmaktaydı. 1365 yılında ölümünden sonra Tırnova'da toplanan büyük meclis Sismanos'u kral ilan etti. Buna rağmen Sismanos birliği koruyamadı ve Bulgar Krallığı Vidin Beyleri, Dobruca Beyleri ve Tırnova Krallığı olmak üzere üçe ayrıldı⁸⁷. Hiyerarşide en büyük kral, başkent Tırnova'da oturan Sismanos oldu.

Parçalanmadan sonra Dobruca, Bulgar despotlarının eline geçti. Despot Dobrotiç zor durumda kalınca Bizansla yakın temasa geçti. Kardeşi Prens Theodoros'u yardım istemek üzere 1354'te Bizans'a gönderdi. Prens, imparatorun kızı ile evlenerek Bizans'ta kaldı. Onun yokluğunda Dobrotiç, 1359 yılında Dobruca'ya hâkim oldu. Varna bir süre beyliğin başkenti oldu. Ancak Silistre'yi ele geçiremedi. Orası daima Tırnovo Krallığı'nın yönetiminde kaldı. Venedik ve Cenovalılarla ticaret

⁸² Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: F. Işıltan, Ankara, 381; Mutağçev, P. - Mutağçieva, V. (1995). *İstoriya na Bulgarskiya Narod on Naenkite na Çoveskiye Jivot po Naşite Zemi do Bulgarskoto Vizrajđine*, Sofya, 226-227.

⁸³ Dinekov, P., Kuev, K., Petkanova, D. (1978). *Hristomatiya po Staro Bulgarska Literatura*, Sofya, 315.

⁸⁴ Kafalı, M. (1980). *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul, 52.

⁸⁵ Hristov, H. (1980). *Bulgaria, 1300*, Çev.: St. Kostov, Sofya, 52.

⁸⁶ Halime Doğru, *a.g.e.*, 9.

⁸⁷ Tuğlacı, P. (1984), *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul, 238.

antlaşmaları imzalayarak ekonomik olarak ülkenin refah düzeyini yükseltti. Dobrotiç 1385 yılında vefat etti. Yerine oğlu İvanko tahta geçti⁸⁸.

Bulgar Krallığı'nın üçe bölündüğü sırada Osmanlı fütühatı Balkanlar'da devam ediyordu. Dolayısıyla Bulgaristan'daki parçalanma Türklerin işini kolaylaştırdı.

Bulgarların iktidarları çökünce, Balkanlar'da Sırp krallıklarının hâkimiyeti başladı. Bu sırada Sırp kralı Stefan Duşan, Balkanlar'da iktidarı ele geçirdi ve en güçlü hükümdar oldu⁸⁹.

4. OSMANLI FETİHLERİNDEN ÖNCE TÜRKLER'İN BULGARİSTAN SAHASINDA GÖRÜNMESİ

Bulgarların menşei hakkında farklı görüşler bulunmaktaysa da günümüzde Bulgarların Türk kökenli olduğu düşüncesi Gy. Nemeth, L. Rasonyi ve G. Feher gibi Macar bilginlerin çalışmaları neticesinde kesinlik kazanmıştır.⁹⁰ Bu bağlamda Bulgar devlet teşkilatı diğer Türk kavimlerinde olduğu gibi *oymak-klan* sistemi üzerine kurulmuştu⁹¹. Bulgar krallığının başında bulunan han Bulgar soyunda gelmekte idi ve yönetimde tek başına söz sahibi değildi, yanında Bulgar temsilcilerinden oluşan bir meclis bulunmaktaydı⁹².

Bulgar Türklerinin Karadeniz şimalinden gelerek ilk Bulgar Devleti'ni kurmalarından (680-681) bugüne kadar Bulgaristan tarihi Türk tarihinin şüphesiz en ziyade dikkatle araştırılmaya değer sahifelerinden birini teşkil etmektedir. Türkler, bilhassa Hunlardan beri Karadeniz kuzeyindeki memleketleri ve Balkanları kendilerine bir yerleşme ve devlet kurma sahası yapmışlardı.⁹³ Mözya'ya gelip bu devleti kuranları, ekseriya iddia edildiği gibi savaşçı göçebelere ibaret tasavvur etmek hakikate tamamı ile aykırıdır. Bulgar Türkleri yüksek bir kültür sahibi idiler. Geldikleri

⁸⁸ Karpat, K. "Dobruca", *DİA*, IX, 483.

⁸⁹ İnalçık, H. (1969). "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 67 ve devamı.

⁹⁰ Stoyanov, V. (1997). *Etnonim "bulgari" za Bulgaro-Türkskite Smeşeniya*, Sofya, 27, Meşişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara, 11, Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1.

⁹¹ Kayapınar, A. (2002). "Tuna Bulgar Devleti (679-1018)", *Türkler*, Ed.: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Ankara, 631.

⁹² Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 47.

⁹³ İnalçık, H. (2017), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Kronik Kitap: İstanbul, 17.

yerde sürücülük kadar ziraatla da uğraşmaktaydılar ve şehirleri bulunmaktaydı. Onlardan kalan muazzam abideler, kendilerinin hususî bir yazıları, takvimleri (on iki hayvanlı Türk takvimi) ve Bizans'inkinden ayrı hususî karakterde bir mimarileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu Bulgarların kardeşleri kuzeyde, bugünkü Kazan mıntikasında tam manasıyla yüksek kültürlü bir Türk devleti kurarken, onlar güneyde yoğun bir Slav kütlesi ortasında Slavlaşarak ve Hıristiyanlığa girerek aslı karakterlerini kaybettiler. Bilhassa VIII. asırda Slavların Bulgar aristokrasisi arasına kabul olunması bu Türk devletinin Slavlaşmasına doğru büyük bir adım oldu. Omurtag handan (814-831) sonra bu cereyan gittikçe kuvvetlendi ve Hristiyanlığın kabul olunması⁹⁴ ile beraber Türk-Bulgar tamamıyla eriyip gitti. Bu devirde bilhassa Slavların havarisi Metod ve Kiril ile temelleri atılan Slav-Bulgar dinî edebiyatı parlak bir şekilde gelişti. Resmi dil Slavlaştı, Türkçe unvanlar atıldı⁹⁵.

Osmanlı fethinden önce Anadolu Selçuklu döneminde Bulgaristan bölgesine Anadolu'dan yerleşimlerin olduğu bilinmektedir⁹⁶.

4.1. ANADOLU SULTANI İZZEDDİN KEYKAVÜS'ÜN BİZANS İLİŞKİLERİ

Selçuklu Devleti inkirâza yüz tuttuğu sırada Anadolu'yu işgâl eden Moğolların önünden “sel gibi” akan Türkmen boyları, özellikle Batı Anadolu'ya, Bizans Devleti hududuna kadar gelmişler ve o dönemin kaynaklarına göre de üç milyondan fazla Türkmen bu bölgeye yığılmıştır⁹⁷.

Moğolların önünden kaçan bu Türkmen boyları geldikleri yerlere yerleşiyor, bir süre sonra göçebe yaşam tarzını bırakıp yerleşik hayata geçiyordu. Zamanla askeri birliklerini güçlendirip Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beylikler kuruyorlardı ve Bizans Devleti'ne karşı saldırılarda bulunuyorlardı⁹⁸.

⁹⁴ İnalçık 865 olarak değerlendirmektedir. Bkz. İnalçık, *Tanzimat ...*, 7. 1

⁹⁵ İnalçık, *Tanzimat ...*, s. 17.

⁹⁶ Ocaklı, N. (2006). *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 21-24.

⁹⁷ Turan, O. (1980). *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 304, Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 505.

⁹⁸ Pachymeres, G. (2016). *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul: 61, 71, 83 vd.

Hızla büyüyen bu Türkmen topluluklar, eski yerleşim sahalarına ikamet ettikleri gibi yeni yerleşim sahaları da oluşturuyorlardı⁹⁹.

Bu gruplar içerisindeki dervişler iskân açısından önemli bir hüviyete sahiptirler. Bilindiği gibi bu dervişler; geçilmesi zor, muhâtaralı ve ıssız yerlerde bina ettikleri zaviyelerde gelip geçene hizmet edip buraları şenlendirmektedirler. Yerli ahalinin bulunduğu köylerin yakınına kurdukları tekkelerde faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bu durum zamanla yerli ahalinin bölgeyi terketmesine sebep oluyor ve bölgede Türk-İslam yerleşimi artıyordu¹⁰⁰.

Türklerin güneyden gelip kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Dobruca'da ilk yerleşmeleri Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavüs'ün (1238-1278) sürgün hayatı ile yakından ilgilidir¹⁰¹. Sultanla birlikte gelenler; daha önce Karadeniz'in kuzeyinden gelmiş olup Hıristiyan dinini kabul etmiş olanların kendileri ile aynı dili konuştuğunu görmüşlerdir.

Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavüs, Moğol hükümdarı Hülagü Han'ın (1256-1265) Anadolu'da bulunan kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayınca Memluk Sultanı Melik Zahir Baybars ile anlaştı. Buna rağmen iki hükümdar Moğollara karşı başarılı olamadı. Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavüs Antalya'ya kaçtı (1262). İzzeddin Keykavüs annesi, eşi, çocukları ve kendisine sadık emirleri Ali Bahadır ve Uğurlu¹⁰² ile birlikte Antalya'dan bir gemiye binerek Bizans'a geldi ve İmparator Mihail Paleogolos'a sığındı. İmparator, İstanbul'u Latin işgalinden kurtarmak için mücadele ederken Sultan tarafından himaye görmüş ve ondan yardım almıştı¹⁰³. Bu nedenle imparator sultanı şerefli bir misafir olarak kabul etti¹⁰⁴.

İzzeddin Keykaus'un İstanbul'da olduğunu Pachymeres şöyle anlatır:

⁹⁹ Emecen, M. F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 115.

¹⁰⁰ Barkan, Ö.L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", I. İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara: 294 vd., Barkan, Ö.L. (1980). "Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", *Türkiyede Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul, 289.

¹⁰¹ Sümer, F. "Keykavüs II" *DİA*, XXV, 355.

¹⁰² Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 2000, 32.

¹⁰³ Ostrogorsky *a.g.e.*, 388 ve devamı.

¹⁰⁴ Turan, O. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 497 ve devamı, Karpat, K. "Dobruca", *DİA*, IX, 483.

“Makedonyalılar ve Trakyalılar gibi, kötü kadere sahip olan Sultan İzzeddin olayını yeniden ele almalıyız ki, bu olayın oluşacağını bize bildiren bir kuyruklu yıldızdır. Çok uzun zamandır İstanbul’da hayatını, yanında kuvvetleri ile topraklarına geri dönebileceği günü bekleyerek tüketen bu hükümdar artık umutlarından vazgeçmişti. Çünkü imparatorun başka şeylerle meşgul olduğunu ve hatta Abaka ile evlilik bağıyla sağlamlaştırılan bir anlaşma yaptığını öğrenince, geri dönmeyeceğine iyice inanmıştı.¹⁰⁵”

Bu sırada doğunun en kuvvetli devletleri Güney Rusya’da Altın-Ordu, Önasya’da Hülagü Han’ın Moğol Devleti ve Mısır’da Memlûk Devleti idi. Altınordu Devleti ile Önasya Moğolları aynı kökten gelmelerine rağmen anlaşamadıkları için 1259 yılında ayrılmışlardı. Önasya Moğol Hükümdarı, Memluk Hükümdarı Baybars ile de düşmanca tavır içindeydi. Baybars’ın Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev’le ittifak kurması da sorun yaratıyordu. Öte yandan Baybars, Altın-Ordu Devleti ile dosttu. İstanbul’a tekrar sahip olan İmparator; birbiri ile anlaşamayan Önasya Moğolları arasında dengeli bir politika izlemek zorunda idi. İmparator, Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde baskı kurduğu için Hülagü ile olan dostluğunu daha fazla önemsiyordu¹⁰⁶.

İmparator kısa bir süre sonra tercihini Hülagü Han tarafında kullanarak II. Keykavüs’ten kurtulmak amacı ile onu Enez Kalesi’ne hapsetti. İmparator’un adamları sultanın aile üyelerine ve emirlere canları karşılığında Hıristiyanlığı kabul etmeleri için baskı yaptılar, kabul etmeyenleri öldürdüler.

Altın-Ordu Hanı Berke Han, İmparator’un Hülagü’den korktuğu için kendisine karşı takındığı düşmanca tavrı cezalandırmak amacı ile Balkanlar’a 20.000 kişilik bir ordu gönderdi. Bulgarlarla iş birliği yaparak Bizans kentlerini yağmalattı. İmparator hiçbir direnç gösteremedi, Altın-Ordu askerleri Enez’e gelip İzzeddin Keykavüs’ü hapisneden çıkarttılar (1263). Sultan, oğulları, yakınları ve emirleri ile birlikte Berke Han’ın yanına götürüldü. Han, Sultan’a ihsanlarda bulundu, Dobruca’ya yerleştirdi ve Suğdak ile Solhad şehirlerini ikta olarak verdi. İzzeddin

¹⁰⁵ Pachymeres, G. (2016). *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İ. B. Barlas), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 45-46.

¹⁰⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 424.

Keykavüs 1279 yılına kadar yakınları ve kendisine bağlı emirlerle birlikte burada yaşamını sürdürdü¹⁰⁷.

4.2. SARI SALTUK'UN RUMELİ'YE GEÇİŞİ

II. İzzeddin Keykavüs; kendisine tahsis edilen topraklarda yaşadığı süre zarfında Sultan'a bağlılığı devam eden çok sayıda Türkmen Anadolu'dan gelip, 1263-1264 yıllarında Ruma, Leh, Çeh, Moskof ve Dobruca'ya yerleşmiştir.¹⁰⁸

Türkmenlerin bölgeye gelişi ile ilgili anlatılan rivayetlerde Sarı Saltuk önemli yer tutmaktadır. Sarı Saltuk kendisine bağlı kalabalık sayıdaki Türkmen'le birlikte Rumeli'ye gelmiş ve buraya yerleşmiştir.¹⁰⁹

Sarı Saltuk'un yerleştiği yer hakkında en eski gözlem İbn-i Batuta'nın Seyahatnamesinde bulunmaktadır. İbn-i Batuta 1334 yılında Altın-Ordu'dan dönerken henüz Osmanlılar tarafından ulaşılmamış ve fethedilmemiş olan Dobruca'da Türklerin yerleşmiş olduğunu ifade etmiştir¹¹⁰. Bizanslı tarihçi Pachymeres ise Sarı Saltuk'tan "... Bu durumdan kurtulmak için Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve ünlü bir kişi olan akrabasından (Sarı Saltuk) İmparatoru zincire vurmaktan tutsak edebilmesi için kendisine yardım etmesini istedi. Bir dostu düşmandan ayırt etmek zordur. Bu adam eğer İzzeddin'e yardım etmeyi kabul ederse, İstanbul'a gelecek ve İmparatora saldırmasında ona destek olacaktı ki, İzzeddin ile ortak olmayı kabul etti¹¹¹." şeklinde bahsetmektedir.

Sarı Saltuk'un Dobruca'ya göçü ise 1300 yılında gerçekleşmiştir. Kuzeye yerleşmiş olan Türkmenlerin bir kısmı Berke Han ölüp yerine putperest Moğol Hanı geçince yönetimle anlaşamamış, 1307-1311 yılları arasında Anadolu'ya geri dönmeyi tercih etmişlerdir. Yazıcızade Ali II. Murad'a (1421-1451) sunduğu Tevârih-i Âli-i Selçuk'da, Rumeli'ye giden

¹⁰⁷ Turan, O. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 500, Turan, O. "Keykavüs II", *İA*, Esin, E. (1978), "Türk Tarihi Işığında Bulgaristan", *Türk Kültürü*, XVI, S. 187, İstanbul, 16-29.

¹⁰⁸ Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, İstanbul: Timaş Yay., 13-14.

¹⁰⁹ *Saltûknâme*, TKSM Ktb. Nr. 1612, vr. 2a vd.

¹¹⁰ Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, 16, Doğru, a.g.e., 11-12.

¹¹¹ Pachymeres, G. (2016), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, 46, Wittek, P. (1952), "Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of Dobruca", *Bulleten of the School of Oriental and African Studies*, XIV, 648.

göçmenlerin bir kısmının Halil Ece ile birlikte Karesi İline geri döndüklerini¹¹², kalanların Sarı Saltuk önderliğinde yaşamaya devam ettiklerini kaydetmiştir¹¹³.

Sarı Saltuk'un Dobruca'daki faaliyetleri ile ilgili en geniş bilgi Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yer almaktadır. Seyahatnâmede Sarı Saltuk'un *Mehmed Buhari* adında bir Türk dervişi ve Bektaşî velisi olduğu kaydedilmiştir¹¹⁴. Sarı Saltuk'un hayatı hakkında bilinenler çok az, fakat efsaneler oldukça zengindir.

Yine XV. yy.da Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) oğlu Cem Sultan'ın isteği üzerine yazılmış olan Ebü' Hayr Rumi'nin *Saltukname*'sinde Rumeli gazileri ve göçmenler hakkında bilgi bulunmaktadır¹¹⁵. Ayrıca Sarı Saltuk *S a l t u k n â m e s i* *Balkanlar* e İslamiyet'e ve Türklere açan büyük bir veli-gazi olarak tanıtılmaktadır¹¹⁶.

Dobruca'da kalanların bir kısmı yerli Kumanlar'la karışıp Hristiyan dinini benimsemişlerdir. Bunlar halen Bulgaristan'da yoğun olarak Karadeniz sahilinde *Kaliakra Burnu* civarında yaşamakta ve *Gagauz* olarak tanınmaktadırlar. Bir görüşe göre bunlar II. Keykavüs'ün halkı olarak bilinmektedirler¹¹⁷.

1601 yılında henüz hayatta olan Seyyid Lokman'ın *O u z n a m e s i* başka bir görüş işlenmiştir. Buna göre İzzeddin Keykavüs imparatora başvurmuş; "*B i z T ü r k t a i f e s i y i z , d a i m a e yer virüb bize tayin ol s a ; A n a d o l u ' d a n b i z e t g ö t ü r ü b a n d a y a y l ' d e m i ş m e z t o p r a k e i s t e n i ş t i r . l a s* İmparator bu isteği kabul etmiş ve *D o b r u t a h s i s* ettiğini bildirmiştir. Sultan izin aldıktan sonra gizlice Türk obalarına haber salmış, kışlak bahanesi ile Sarı Saltuk ile İzmit'e inen çok sayıda *Türk evi* İzmit üzerinden önce Üsküdar'a gelmiş, buradan Dobruca'ya doğru yola

¹¹² Karesi İli hakkında bkz. Uzunçarşılı, İ. H. "Karesi Oğulları", *İA*. Fuad Köprülü, (1984), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 34.

¹¹³ Deccei, A. "Dobruca", *İA*, 247.

¹¹⁴ Dağlı, Y. – Kahraman, S A. (Haz.) *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 178, 207, 271.

¹¹⁵ Köprülü, K. "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII, 25.

¹¹⁶ *Saltuknâme*, TKSM Ktb. Nr. 1612 vr. 2a vd.

¹¹⁷ Ülküsal, M. (1996), *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 58.

¹¹⁸ Deccei, A., a.g.m., 24, Köprülü, F. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı, Ankara, 55.

çıkmişlardır. Oğuzname'ye göre gelen göçmenler Dobruca'da *ü ç e h i r* 30-40 *oba* kurmuşlardır.

5. OSMANLILAR'IN RUMELİ'DE İLERLEYİŞİ

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sağ Kol Sarı Saltuk'un kendisine bağlı Türkmenlerle birlikte Dobruca'ya yerleşmesi açılmıştır. Özellikle XIV. yüzyıl boyunca Türk nüfusunun yoğun iskânı devam etmiştir. Bu iskân hareketi Balkanları şenlendirmek, Batı Anadolu'daki göçerleri yerleşik hayata geçirmek ve Anadolu'da isyan eden bölge halkını sürgün olarak Rumeli'ye göndermek şeklinde olmuştur¹¹⁹. Sultan I. Mehmed [1413-1421], 1414/1415 yılında Samsun'u aldıktan ve oğlu Murad'ı Amasya'da bıraktıktan sonra İskilip'e geçmiştir. Burada Timur zamanında yerleşmiş olan Tatarlara rastlamıştır. Sultan I. Mehmed İskilip Tatarlarını alıp Rumeli'ye geçirmiş ve Filibe civarında Konuş Hisarı ve bölgesine yerleştirmişti. Ayrıca I. Mehmed bu bölgeyi mamur etmiş ve gazi uçbeylerinden Minnetoğlu Mehmed'i bölgenin yönetimiyle görevlendirmişti¹²⁰.

Türkler Anadolu'yu fethedip Ege'ye, Çanakkale'ye dayandıklarında Çanakkale bölgesinde Karesi Beyliği, Ege'de ise Aydınogulları bulunmaktadır. Rumeli'ye ilk geçen Karesi Beyliği'dir. Bizans, Balkanlarda hâkimiyeti ele geçirmek isteyen Sırp kralı Stefan Duşan'a karşı uğraş veriyordu. İçeride ise taht kavgaları devam ediyordu. İmparator zor duruma düştüğünde Karesi, Saruhan ve Aydın oğullarından yardım istiyor¹²¹, gaziler de deniz kuvvetleri ile Rumeli'ye geçerek imparatora yardım ediyorlardı. Karesi ve Aydınogulları Beylikleri Haçlılar karşısında etkinliklerini kaybetmiştir. Böylece Balkanlara ganimet akınları yapan Türkmenler için yol kesilmiştir. Rumeli'ye geçmek için Osmanlı ve Karesi topraklarını kullanmak zorundadır. Çanakkale ve Marmara, Anadolu gazilerinin geçiş yolu olmuştur. Rumeli'ye geçiş yolu böylece Osman'ın eline geçmiştir. Osmanogulları bu yönleriyle avantajlı konumdadır. Anadolu gaza kuvvetlerinin geçiş noktasını elinde

¹¹⁹ Doğru, H. K. (2011) *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1.

¹²⁰ *Anonim Osmanlı Kroniği [1299-1512]*, Haz Necdet Öztürk, 2000, 63; *Oruç Beg Tarihi*, 47.

¹²¹ Aydınoglu Umur Bey İzmir'den hareket edip Rumeli'nin her tarafına, doğuda Dobruca, batıda Arnavutluk'a kadar başarılı akınlar yapmıştır.

bulundurmasından dolayı Osmanoğulları önder duruma gelmiştir ve Bizans'la hudut olması da bu noktada önemlidir¹²².

Bulgaristan'ın Bizans hâkimiyeti altında bulunduğu devirde (1018-1185) Karadeniz kuzeyinde birçok Türk kavmi (Peçenekler, Uzlar, Kumanlar) Balkanlara inip Bizans'a müşkül anlar yaşatır ve bir kısmı buraya yerleşir. Nihayet bunlardan sonuncusu, Kumanlar, Mözya'da yeniden müstakil bir Bulgar devletinin kurulmasında ve yaşamasında başlıca bir amil olurlar. Kumanlar sayesinde Bulgaristan yeniden parlak günler yaşar. Karadeniz kuzeyindeki Türk yurdunda Kıpçak Hanlığı yerine geçen Altın-Ordu, Kıpçakların (Kumanların) Bulgaristan üzerindeki kuvvetli tesirini devam ettirir. İmparatorluğun batısında Don nehri ile Tuna arasında hâkim bulunan Altın-Ordu Tuman beyi Nogay, Balkan işlerine karışarak Bulgaristan üzerinde himayesini kurar ve Bulgar tahtına Terter adında bir Kıpçağı getirir (1230). Artık Bulgaristan'ın kuzeyinde hemen tamamıyla Kıpçaklar (Kumanlar) hâkim bulunur. Bu devirde Bulgaristan tarihi üzerinde Kıpçakların hâkim rolünü Bulgar tarihçileri de tamamıyla kabul etmektedirler. Bundan sonra nihayet XIII. asırda Balkanlara Anadolu Türklerinin (evvela garbî Anadolu beyliklerinden) akınlar başlar. Asrın ortalarında Osmanlı Türkleri yarımadaya sağlam bir şekilde ayak basarlar. Bilhassa büyük Kosova Savaşı'ndan sonra (1389) başta Sırp'ların temsil ettiği Balkan devletlerinin mukavemeti tamamıyla kırılır. Tuna ve Vidin'e kadar bütün Bulgaristan Osmanlı hâkimiyeti altına girer¹²³.

5.1. OSMANLILAR'IN BULGARİSTAN'A YAPTIĞI AKINLAR VE FETİHLER

Orhan Bey Bizans'tan gelen yardım isteklerine daha Osman Bey zamanında cevap vermişti¹²⁴. 1321 yılından itibaren çeşitli tarihlerde gazilerini imparatora yardım için Bizans'a ulaştırdı¹²⁵. İleriki bir tarihte

¹²² Halil İnalçık'ın *Merceğinden*, (2017), 25-26.

¹²³ İnalçık, H. (2017), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Kronik Kitap: İstanbul, 17-19.

¹²⁴ Aktepe M. Münir. (1949-1950). "Osmanlılar'ın Rumeli'de ilk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1-2, İstanbul, 283-284.

¹²⁵ 1331'de Osmanlı Beylik kuvvetlerinden 15.000 kişi, 1344'te 5.000 kişi, 1349'da 10.000 kişi imparatora yardım etmiş, 1352'de Çimpe Kalesi'ni vermek koşulu ile 10.000 kişilik süvari kuvveti Rumeli'ye geçerek imparatora yardıma gitmiştir. Bkz. Dirimtekin, F. (1970), "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşmeleri", *VII.Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, II., Ankara, 577-580.

Orhan Bey, Gelibolu yarımadasında bulunan Tzimpe-Çimpe Kalesi'nin kendisine verilmesi koşulu ile yardım vaadinde bulunmuş, oğlu Süleyman Bey'i 10.000 kişi civarında Türk süvari kuvveti ile yardıma göndermişti. İmparator Kantakuzenos durumunu güçlendirdikten sonra Orhan Bey'e başvurarak yüksek tazminat ödeyeceğini söyleyerek Çimpe Kalesi'ni geri istemiş, ancak imparatorla Orhan Bey anlaşamamıştı. Görüşmeler devam ederken 1 Mart 1354'te Gelibolu yarımadasını yerle bir eden bir deprem felaketi yaşanmış¹²⁶, depremi takip eden sel kaleye ait son kalıntıları da götürmüştür.

Süleyman Paşa askerî durumun uygun olduğunu düşünerek Gelibolu yarımadasını iskâna karar verdi¹²⁷. Anadolu'dan özellikle yeni fethedilmiş olan Karesi ilindeki konar-göçerler getirilerek yerleştirildi ve Gelibolu'da bir Türk kolonisi oluşturuldu. Bundan sonra Rumeli, Anadolu gazileri için uzun süre devam edecek bir faaliyet alanı oldu ve Osmanlılar Rumeli'de yerleşti¹²⁸.

1355 yılında Sırp Kralı Stefan Duşan'ın¹²⁹ ölümü üzerine ülkesinin küçük devletler ve senyörlükler halinde parçalanması, öte yandan Bulgar Çarlığı'nın da üçe bölünmesi ile Balkanlar'da siyasi denge bozulmuştu. Macar Kralı durumdan yararlanmak ve siyasi boşluğu doldurmak istiyordu. Bu arada Türkler 1362 yılında Edirne'yi fethetmişti¹³⁰.

Edirne'nin fethinden sonra I. Murad Rumeli'de yerleşme kararı almıştı. 1365'te başkenti Bursa'dan Edirne'ye nakletti. Kent, cami, medrese ve saray gibi yapılarla şenlendirildi. Bursa, başkent olarak hemen

¹²⁶ Nicoloudes, N. (2006). "Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokodyles", *Mesaonik Makedoia, Thrake kai Mikra Asia/Ortaçağ'da Makedonya, Trakya ve Anadolu, Athena*, 205.

¹²⁷ İnalçık, H. "Gelibolu", *Encyclopaedia of İslâm, (EI)*.

¹²⁸ İnalçık, H. "Rumeli", *İA*.

¹²⁹ İnalçık, H. (1954), "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara, 137-184.

¹³⁰ Edirne'nin fethi ile ilgili muhtelif tarihler verilmektedir. Kronikerde bu tarih Aşıkpaşazâde tarafından 1360, Neşri tarafından 1361 olarak iki ayrı tarih kaydedilirken; Tayyib Gökbilgin; Şevval 763- Temmuz 1362 tarihini tespit etmiştir, Tayyib Gökbilgin, "Edirne" *İA*;., İ. H. Uzunçarşılı 1363 tarihini kabul etmişlerdir İnalçık, H. (1964). "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara: 139-140.

terk edilemedi. Anadolu'daki askerî faaliyetler sırasında görev yaptığı için daha sınırlı kullanılır oldu.¹³¹

Çandarlı Ali Paşa¹³² 1388 yılında I. Murad'ın emriyle otuz bin kişi ile yola çıkarak Balkan harekâtına başladı¹³³. Ali Paşa Edirne'de Meriç nehrine dökülen Tunca nehrinin vadisi boyunca kuzeye doğru ilerledi¹³⁴. Çandarlı Ali Paşa Çenge Balkanı'nı ve Nadir Derbendi'ni geçtikten sonra kuzeye doğru yoluna devam etti (1388). Ali Paşa harekâtı Şumnu yönüne doğru batıya çevirdi, Pliska ve Madara'ya ulaştı¹³⁵.

Çandarlı Ali Paşa 1388 tarihinde Sağ Kol¹³⁶ seferini tamamlamış oldu. Edirne'den itibaren Tunca vadisini takip ederek kuzeye çıkan ve Koca Balkan'ı geçip Silistre'ye ulaşan güzergâhın geçtiği topraklar fiilen Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Varna ancak 1389 yılından sonra Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Özellikle Deliorman ile Tuna nehrine kadar uzanan Dobruca'nın güneydoğu kesimi Türk nüfusun iskânı için uygun hale gelmiştir. Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca kati olarak 1417 yılında Osmanlı Devleti'ne dâhil oldu.

Bölgede fütuhâtı tamamlanmış olmasına rağmen Macar Kralının istekleri sona ermedi. II. Murad zamanında yapılan Varna Savaşı (1444)¹³⁷

¹³¹ İnalcık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul: İsam Yay., 84-86.

¹³² Aktepe, M. Münir. (1993). "Çandarlı Ali Paşa" *DİA*, VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi,, 213-214.

¹³³ Neşri, *a.g.e.*, 243.

¹³⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 25.

¹³⁵ Pliska, eski Bulgar Krallığı'nın başkentidir (680-1018). Osmanlı dönemindeki Ahi Baba köyünün yakınındadır. Sur ve kral sarayının kalıntıları bulunmaktadır. IX. yüzyılda yaptırılmış olan bir bazilikanın kalıntıları görülmektedir. Madara'da yer alan kabartmada at üstünde kargısı ile esirini öldüren kahraman asker bulunmaktadır.

¹³⁶Anadolu'da ve Rumeli'de yollar Roma döneminden beri merkeze göre sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana güzergâha ve bunları birbirine bağlayan talî yollardan oluşuyordu. Sağ Kol; İstanbul'dan başlayıp Baltık Denizi'ne kadar uzanan ticari ve diplomatik yoldu. Osmanlı sınırları içinde çeşitli menzillere uğradıktan sonra Özi'ye kadar hep Karadeniz'e paralel devam ediyordu. Bkz. Doğru, H. (2006). *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı*, İstanbul, 20.

¹³⁷ Mehmed Neşri, *Kitab-i Cihannüma*, II, Yay.: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, 2. Baskı, Ankara 1987, 649, Shaw, Stanford. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Birinci Cilt, Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi, 84-87. Varna Savaşı; kentin yakınında Paşa Köy mevkiinde yapılmıştır. Savaş alanı büyük bir park olarak korunmakta ve içinde Varna Savaşı'na katılmış olan, başta Hunyadi Yanoş olmak üzere Haçlı subaylarının heykelleri ve savaşta ölenler için sembolik mezarlar bulunmaktadır. Parkın merkezinde III. Wladislas (Varnençik)'e ait anıt mezar

bölge için büyük önem taşıyordu. Haçlı ordusu Dobruca'yı harabeye çevirmişti, halk korku ile göç etti, Türkler tarafından iskân edilmiş olan köyler boşaldı. Bulgar halkı Ortodoks olduğu için Katolik Macarlar tarafından Hıristiyan dininden sapmış sayılıyordu. Bu nedenle halk esir edildi, kiliseleri yağma edilip yakılıp yıkıldı. Macar kralının işgaline tepki gösteren yerli halk Osmanlı'nın daha sadık vatandaşı olması gerektiği inancına sahip oldu.

Varna Savaşı 28 Receb 848/10 Kasım 1444 tarihinde gerçekleşti ve II. Murad'ın zaferi ile sonuçlandı. Bu savaştan sonra Macar krallığının Bulgaristan'da herhangi bir emeli kalmadı¹³⁸.

5.2. BALKANLAR'DA OSMANLI İSKÂN POLİTİKASI

Barkan; bu bağlamda kısa sürede hızla genişleyen ve idari yapısını oluşturan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve menşei ile ilgili hususlarda ise şunları ifade etmektedir: Türkler hakkında tetkik edilmeden kabul edilmiş, Osmanlı'nın kuruluş meselesi etraflıca ve kaynaklara çok dayanmadan yapıldığında bazı faraziyelerle tarihi hakikatler tahrif edilmeye mecbur tutulmuştur¹³⁹. Bu bağlamda Gibbons; Osmanlılarla Asya'dan gelen insan göçünün Anadolu'daki rakip beylikler tarafından kesilmiş olmasından dolayı devletin kurulması için gerekli insan kaynağının ancak yerli Rumlar arasından sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre İslâmı yeni kabul etmiş Türklerle İslâmlaşan Rumlardan oluşan bir Osmanlı milleti açıklamasına gitmektedir. Gibbons'a göre Türkler yani Osmanlı Devleti ancak bu vesile ile yeni ve büyük bir devleti kurmak için gerekli idarecileri ve askeri bulmuş ve Bizans'tan alınan teşkilat ile devletleşme yoluna gitmiştir¹⁴⁰. Bu anlamda Bulgar tarihçi Ctraşimir Dimitrov "1543 yılına ait bir defter gösterir ki nüfusun büyük çoğunluğu Anadolu'dan getirilen Yörükler değildir, onlar

bulunmaktadır. Hunyadi Yanoş'un heykeli ona verilen önem dolayısıyla anıt mezarın karşısına konulmuştur.

¹³⁸ Ahmed Müneccim Baş, *Sahâifü'l-Ahbâr*, Yay. Nedim, İstanbul 1285, 355; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul Üniverstesi, Türkçe Yazma, No 2438, vr. 106 B.

¹³⁹ Barkan, Ö. L. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, IX, 13.

¹⁴⁰ Bu konuda bkz. Gibbons, H. A. (2017), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Çev: Ragıp Hulusi Özdem), Altınordu Yayınevi.

yerel Müslümanlaşmış Hıristiyanlardır¹⁴¹” sözleriyle bu düşüncayı onaylamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nu kuruluşunu, Anadolu’dan gelen bir muhaceret-i akvam yani kavimler göçü, Anadolu’da istikrarını bulamayan bir insanların göçü ve toprağa yerleşmek üzere bu göçebelerin kendilerine yer bulmak için gidebildiği yere kadar durmaksızın ve nihayet Tuna boylarına ve Arabistan çöllerinin içlerine kadar yayılması araştırmak ve değerlendirmek gerekmektedir Osmanlı Devleti’nin kurulmasından önce Anadolu’da büyük bir izdiham halinde yığılan Orta Asya’dan gelen göçmenlerin bu saha boyunca yayılmaya müsait bir güç olduklarını ve ilk Osmanlı padişahlarının imparatorluğun kurulması için gerekli askeri ve bu imparatorluğa Türk devleti vasfını verecek olan unsurları bu Asya’dan Anadolu’ya gelen insan hazineleri içinde bulmuş oldukları anlaşılmaktadır.¹⁴²

Bu göçün yanı sıra Türk yerleşimine açılmış yeni mıntıkların imar ve iskânı için sürgün usulü, topraklandırma ve toprağa yerleştirme siyaseti de önemli yer etmektedir.

Osmanlı Devleti, Balkanları fethetmeye başladıktan sonra bölgenin iskânına öncelik verdi. Anadolu’da olduğu gibi Balkanlar’da da İslamlaşma ve Türkleşme, birbirine paralel olarak gelişmiştir. Lâkin Anadolu’nun iskânı ile Rumeli’nin iskânı birbirinden farklı gelişmiştir. Anadolu iskânında, Türkmenler Moğolların önünden kaçıp Anadolu’ya yerleşmiş kişilerdi. Oysa Rumeli’deki yerleşme ise devletin resmî olarak benimsediği iskân politikasına uygun olarak yapılmıştır.

Orta Asya’dan gelen göçmen Türkmenler ise hali ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bir nevi Türk manastırları olan zaviyeler kuruyorlar, yeni bir memlekete gelip yerleşiyorlardı. Bunlar kolonizatör Türk dervişleriydi¹⁴³. Defterlerde geçen geldikleri yerin adını alan köyler, Eskiistanbulluk, Börklüce, Ramazanoğulları, Çukurova gibi köylerin

¹⁴¹ Dimitrov, C. (1993). “първите османски гарнизони в унгария и проблемите на османската колонизация”, *исторически преглед*, кн 4-5/1993, s. 19.

¹⁴² Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 13-15

¹⁴³ Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 11-13, 18.

yanısına Göçlük, Göçeri gibi köy isimleri bu duruma örnek olarak verilebilirler.¹⁴⁴

Bulgar Tarihçi Minko Penkob bu nokta da Şumnu'da Türk yerleşimcilerin daha az olduğunu “Bu Türk yerleşimcilerin tarihi çalışmalar yetersiz olsa da şu kesinlikle söylenebilir ki; Müslüman yerleşimciler Küçük Asya'dan getirildi. İmamlar, dervişler, serseriler, azat edilmiş köleler ve dilencilerden oluşuyordu¹⁴⁵. “diyerek bu duruma işaret etmektedir.

Müslüman mistik tarikatlarının kuruluşunda Türk-Moğol Şamanizmin etkileri olduğu ve Orta Asya'dan gelen göçlerle birlikte Anadolu'ya yeni bir takım dini akımların girmiş olduğundan bahsedilebilir¹⁴⁶. Bu dervişler, kendileriyle birlikte örf ve adetlerini, dinî adab ve erkânını da getirmekteydiler ki bunların içinde Türk-İslam memleketlerinden Anadolu'ya doğru varlığı kayıt ve işaret edilen göç akını sevk ve idare etmiş müteşebbis kabile reisleri, bu istilanın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan tesis etmiş soy ve mevki sahibi önemli şahsiyetler de yer almaktadır. Bu dervişlerin sahip olduğu din ve cihan telakkileri, daha eski Türk memleketlerinden gelen göçmenlerin getirdiği din ve cihan telakkilerinin aynı olduğu gibi, müritleri de genellikle kendi aile ve sülalelerindeki insanlardan oluşmaktadır. Bu nedendir ki bu unsurlar sayesinde Anadolu ayrı bir teşkilat ve ananelere sahip insan yığınlarıyla beraber, onların getirdiği dini ve mistik akımların da kaynaşmasına bir sahne teşkil etmiştir¹⁴⁷.

Dağ başlarını, hali ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlatları çoğalınca köyler kuran ve yerleştikleri toprakları zamanla bir kültür ve ekonomi merkezi haline getiren birtakım göçerler bulunmaktadır. Dağ başlarına yerleşen bu göçerlerin buralarda tutunup çoğalmaları da onların kuvvetini göstermektedir. Yeni fethedilen bir Hıristiyan memleketinde, dağ başlarına yerleşerek imar ve emniyeti ile meşgul olan ve inşa ettikleri merkezlerle Türk dil ve dinini yaymaya çalışan misyoner ve gönüllü

¹⁴⁴ Bkz. НК12-9, Бугаристан Народна Библиотека Арşиви, 30-b, 31-b, BOA, TT.d. 439, 148, 157, 175.

¹⁴⁵ Penkov, M. (1972). “послищен и демографски облик на шумен под османска владичество”, *известия на народния музей – шумен MITIOLUNGEN DES VOLKSMUSEUMS- SCHUMEN* книга (BUCH) V., sayfa numarası verilmemiş.

¹⁴⁶ Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, 23, 35, 45.

¹⁴⁷ Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 15.

muhacirlere sahip olmak yeni kurulmakta olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil ettiği aşikârdır.¹⁴⁸

Bulgar tarihçi Nikolıy Todorov, bu durumu “XV-XVI. yy.da Müslümanlaştırılmış nüfus artmaya başladı. Dağların erişilmez noktalarına yeni köyler kurulmaya başlandı. Böylelikle şehirlerdeki nüfus bastırıldı¹⁴⁹” sözleri ile ortaya koymaktadır.

Söz konusu dervişler zahit bir zümre teşkil etmekten ziyade; çalışmak ve toprağı açmak gayesi ile gruplar halinde kırsal alanlara doğru yayılmakta olan bir topluluğun doğurduğu canlı ve girişimci bir tip yeni insandırlar¹⁵⁰.

Rumeli’deki iskân politikasında, Orta çağda görülen bir uygulamanın izleri görünmektedir. Bu uygulamaya dayalı olarak Osmanlı Devleti, fethettiğı topraklara Anadolu’dan nüfus getirip yerleştirmiş, yerli bölge halkını da kolayca denetim altında tutabilmek amacı ile başka yerlere sevk etmiştir.

Yeni toprakların benimsenmesinde ordu ile birlikte hareket eden ve çeşitli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin gaziler ve göçmenler üzerindeki cesaret verici ve olumlu etkisi çok büyük olmuştur.¹⁵¹

Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de izlediğı iskân siyaseti başlangıçtan itibaren bir yağma hareketi değil, yerleşme ve yurt edinme temelli olmuştur. Dolayısıyla Rumeli’yi yurt edinmek üzere gelen göçmenler geri dönmeyi düşünmemişlerdir. Bu iskân siyaseti Osmanlı Devleti açısından oldukça başarılıdır¹⁵².

Sürgün metodu ise ilk defa Osmanlılar tarafından uygulanan bir yöntem değildir. Tarih boyunca devletler otoritelerini güçlendirmek için

¹⁴⁸ Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 21,26, Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, 38, 87-88,

¹⁴⁹ Todorov, N. (1971). “турската колонизация и демографските промени в Българските земи”, *Българска академия на науките етнографски институт и музей Етногенезис И Културно Наследство На Българския Народ*, София, 69-70.

¹⁵⁰ Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, 21, 25, 27.

¹⁵¹ Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, 90-103.

¹⁵² Doğru, a.g.e., 15-17.

sürgün metodunu kullanmışlardır. Türk devletlerinde ve Bizans Devleti'nde de sürgünlere rastlanmaktadır¹⁵³.

Hane sürgünlerinde genellikle maddi durumu iyi olanlar seçiliyordu. Dolayısıyla yerlerini bırakıp gitmek istemeyen bu kişiler sorun çıkartıyordu. Bu nedenle toprağı olmayıp başkasının toprağında çalışan veya verimsiz topraklarda yaşayan reaya ile vilayet tahririnde yazılmayanlara rahat yaşayabilecekleri yerler bulmak ya da çevrede huzursuzluk yaratanları bölgeden uzaklaştırmak sürgüne tabi olmak da önemli rol oynuyordu.

Bir köyden sürgün yapılacaksa bazı hususlara dikkat ediliyordu. Köyün vergi muafiyetinin ve salgın hastalık olmamasına özen gösteriliyordu. Sürgünler yapılırken tek bir bölgeden değil, farklı bölgelerden insanların olmasına dikkat ediliyordu. Böylece farklı kültür ve menşeden insanlar birbirleri ile kaynaşma imkânı bulabiliyordu. Daha önce devlet için verilmiş büyük hizmetler karşılığı yer sahibi olanlar sorunlu değilse sürgüne dâhil edilmiyordu¹⁵⁴.

Devlet sürgüne karar verdiğinde ilgili yerlerin kadılarına fermanlar gönderiliyor; sürgün için seçileceklerde hangi vasıfların olması gerektiği ve sürgünün hangi kıstaslar dâhilinde yapılacağı bildiriliyordu. Merkezden bu iş için memurlar gönderilirdi. Memurlar ve kadılar koordineli çalışarak sürgüne gidecek aileler seçilir ve sürgün edildikleri yerlere sevk edilirdi. Sürgüne tabi tutulanların eski yerleriyle bağlarının kalmaması için mal ve mülklerin satması istenirdi. Satışların cüzi rakamlarda olmasının önüne geçilmesi için satışlar görevlilerin yardımı ve gözetimi altında yapılırdı. Ayrıca sürgünlerin hepsi bir kefile bağlanarak, sürgün yerlerinden kaçtıkları zaman yerlerine kefillerinin sürülmesine imkân sağlayan bir uygulama bulunmaktaydı. Kaçan kişinin cezası ise idamdı.

¹⁵³ Bizans İmparatoru II. Justinianos ve halefleri devletin gücünü hem askerî hem ekonomik bakımdan arttırmak için Balkanlar'dan Anadolu'ya büyük sürgünler yapmışlardır. Selçuklular devrinde Haçlı ve Bizans orduları tarafından tahrip edilen yerlerin yeniden şenlendirilmesi için toplu sürgünler yapılmış bununla beraber sürgüne uğrayanlara bazı vergi muafiyetleri tanınarak üzerlerindeki yükün hafiflenmesi amaçlanmıştır. Asayiş bozan kişi ve grupların da yerleri değiştirilerek sürgüne uğratılmışlardır. Amanos bölgesindeki Martoitlerin Araplarla devlet aleyhine iş birliğine girmeleri sonucu Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgün edildikleri bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daşcıoğlu, K. (2007). *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul, 24.

¹⁵⁴ Kütükoğlu, M. S. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara: TTK Yayınları, 28-29.

Sürgünler yeni yerlerine ulaştıklarında adları bölgedeki yüksek mevkilerde çalışan memurlar tarafından imzalı defterlere kaydedilirdi¹⁵⁵.

Fetihten sonra; önce aşiretler iskân edilerek toprağa bağlanmış ve tımar sistemine dâhil edilmiştir. Sonrasında Yürükler geri hizmet teşkilatına alınmış ve Rumeli’de bir Yürük sancağı teşkil edilip idari olarak buraya bağlanmışlardır. Akıncılara ise akın yaptıkları yöne doğru mülk tahsisi yapılmıştır. Akıncılar bu mülk toprakları ile zengin vakıflar kurmuşlardır. Sağ kolda akın görevi Malkoçoğullarına verilmişti. Silistre Sancakbeyliği görevine bulunan bu ailenin Silistre’de geniş vakıf toprakları bulunmaktadır¹⁵⁶.

5.3. BALKANLAR’A YÖNELİK OSMANLI SÜRGÜN POLİTİKASI

Sürgün sözü sadece bir cezaî bir terim olarak değil toplu iskânlar için de kullanılmıştır. Sürgünler; yeni iskân edilen bir yerin şenlendirilmesi, yeni fethedilen bir şehir veya kalenin Türk ve Müslüman unsurlarla takviyesi uygulamaları yanında yeni yapılan bir kale veya hisarın varoşlarının da yerleşime açılması, buralara insanların yerleştirilmesi ve asayiş bozan grupların bölgeden uzaklaştırılarak öncelikle yakın yerler olmak üzere ihtiyaç duyulan yerlere de gönderilmesi şeklinde gelişmiştir¹⁵⁷.

Yıldırım Bayezid 1390 yılında Saruhan ilini ve Batı Anadolu’daki diğer Türkmen beyliklerinin topraklarını fethetti. Göçebe Türkmen nüfusun yoğun biçimde iskân olduğu bu bölgede aşiret geleneği hâkimdi. Aşiret mensupları Osmanlı otoritesini tanımak yerine kendi beylerinin izinden gidiyorlardı. Bu durum bir süre sonra merkezi otoritesini kurmaya çalışan Osmanlı Devleti için sorun oluyordu. Bu göçebelerin Osmanlı otoritesini tanımamaları ve bölgedeki tuz yasağına uymamaları Yıldırım Bayezid’in Rumeli’de yeni fethedilen bölgelere buradaki halkın sürülmesi kararını almasına neden oldu. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına aldığı Anadolu Beylerini Rumeli’ye çeşitli görevlerle tayin ederek hem onları onurlandırmış hem de onları eski hâkimiyet alanlarından uzaklaştırmış

¹⁵⁵ Barkan, Ö. L. (2000). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler*, I, Yay. Hüseyin Özdeğer, İstanbul, 509-606.

¹⁵⁶ Doğru, *a.g.e.*, 15.

¹⁵⁷ Kütükoğlu, M. S. (2018). *Osmanlı’nın* .. 27-28.

oluyordu.¹⁵⁸ Bulgar tarihçi Strasimir Dimitrov bu hareketin kolonizasyon olduğu konusunda Ömer Lütfi Barkan'la aynı fikirdedir. Bulgar tarihçi Menko Penkov; Küçük Asya'dan getirilen yerleşimcilerin imam, derviş, serseri, köle vb. gruplardan meydana geldiğini söylemektedir.¹⁵⁹ Bir diğer Bulgar tarihçi Mançev; “XIII. yy.da Osmanlılar batıda ilerlerken Asya'dan gelen Müslümanlara güvenmektedir. 1301 yılında ortaya çıkan yeni devlet Bizans'ı yıkmıştı. XIV. yy.ın ilk yarısında büyük ölçüde (Osmanlılar; devletin idari ve askerî teşkilatını) tamamladılar. Bu hareket birçok Müslüman beyini bir araya getiriyordu¹⁶⁰.” şeklinde ifade etmektedir.

Yıldırım Bayezid Anadolu birliğini sağlamak gayesi ile 1390 yılında başladığı Batı Anadolu harekâtı sırasında Saruhanoğlu Beyliği'nin başında olan Hızırşah, Manisa'yı Yıldırım Bayezid'e savaş olmadan teslim etmiştir. Şehre hâkim olan Yıldırım Bayezid, şehrin doğu kısmının yönetimini Hızırşah'a bırakmış, Manisa'yı da Karesi ile birleştirerek oğlu Ertuğrul'un idaresine vermiştir. Sancakbeyi olarak şehrin yönetimine gelen Şehzade Ertuğrul babası Yıldırım Bayezid'in emri ile göçerlere sürgün uygulamasını başlatmıştır. Kroniklerde bu durum “Kavmin ulusu Paşa Yiğit Bey”¹⁶¹ başkanlığında Filibe yöresine göçerlerin gönderildiği şeklinde yer almaktadır.

Aşıkpaşazade sürgün metodunun onur kırıcı olduğunu ancak bir yerin imarı ve mamur edilebilmesi bu yöntemin padişahlar tarafından uygulandığını belirtmektedir.¹⁶²

*e h z a d e E r t u r s a n r lı S a n u h a n S a n c a k b e y l i ğ i n d e*¹⁶³ n
Şehzade Süleyman zamanında da Saruhan ilinden Rumeli'ye sürgün¹⁶⁴ ve göç yoğun ve sistemli bir şekilde devam etmiştir.

¹⁵⁸ Bu bağlamda II. Murad Osmanlı hizmetine giren Aydınoğlu Cüneyt Bey'i Niğbolu Sancakbeyliğine atamıştı. Uzunçarşılı, İ. H. (1961). *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, 369.

¹⁵⁹ Penkov, M. (1972). “послищен и демографски облик на шумен под османска владичество”, *известия на народния музей – шумен MITIOLUNGEN DES VOLKSMUSEUMS*- SCHUMEN книга (BUCH) V., sayfa numarası verilmemiş.

¹⁶⁰ Mançev, K. (2012). *история на балканските народи (1352-1878) том 1*, Парадигма: София, 20-21.

¹⁶¹ Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, 141; Neşrî, *a.g.e.*, 339.

¹⁶² “Kanundur padişahlar sürgün ede / ki yani bir dahi el mamur ede,

Ve gerçe incinür halk ol seferden / bu Tanrı takdiridir dâhin'ide,

Gözetsen takdiri hoş muti olsa / olur rahat ki ol nasibüm ede.” Bkz.; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, 142.

¹⁶³ Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, 20.

Sınırlı bilgi bulunan kroniklerin aksine 3 7 0 *N u m a r T a h i r i* *D e f i n d e* sağ kola yapılan sürgünler hakkında geniş bilgi yer almaktadır. Bu defterde Sağ Koldaki Pravadi, Kozluca, Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Varna kazalarının köylerine iskân edilen Saruhan, Aydın, Menteşe sancaklarının sürgünlerinin kaçar hane olduğu kayıtlıdır¹⁶⁵. Bu kayıtlarda Batı Anadolu'dan Sağ Kola yoğun nüfus nakli yapıldığı açıkça görülmektedir¹⁶⁶.

Sürgünler metodunda genellikle 10 haneyi geçmeyen gruplar alınmış ve iskân edilmiştir. Bazı durumlarda köy ve mezralara iskân edilenler beraber yazılmış, bunların hane sayılarının 14-15 haneyi geçmediği görülmüştür. Mezra-i Bernes¹⁶⁷, Dolna Gorna¹⁶⁸ mezraları ve Kapudan¹⁶⁹, Kiriliva-i Zir¹⁷⁰ köyleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Rumeli'de kurulan bazı yeni köylerin isimlerine bakıldığında Batı Anadolu'dan geldikleri yerlerin isimleri ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Göçmenler yeni kurdukları zaviyelere de Anadolu'da bıraktıkları aynı adları vermişler, geldikleri yerlerle sosyal, kültürel ve dini bağlılıklarını sürdürmüşlerdir¹⁷¹. Eski İstanbullu¹⁷², Eski İstanbulluk¹⁷³, Maraş nd. Mehmed¹⁷⁴, Şamlu Hızır¹⁷⁵, Börklüce¹⁷⁶ bu köylere örnek olarak verilebilir.

Osmanlı Devleti fethettiği bölgeleri istimalet ile kazanmaya çalışmıştır. Balkanların fethinden sonra bu bölgeye Anadolu'dan göç ve sürgün yolu ile Müslüman-Türk ahali yerleştirilmiştir. Bu iskânda devlet sistemli bir organizasyon teşkil etmiş, Anadolu'dan iskâna tabi tutulanlar kaydedilmiş, yeni köylerin kurulması sağlanmıştır.

¹⁶⁴ Barkan, Ö. L. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, No 1-4, İstanbul 1953-1954.

¹⁶⁵ BOA TT.d, No 370.

¹⁶⁶ Doğru, *a.g.e.*, 16.

¹⁶⁷ BOA, TT.d. 416, s. 124.

¹⁶⁸ BOA, TT.d. 416, s. 142.

¹⁶⁹ BOA, TT.d. 416, s. 152.

¹⁷⁰ BOA, TT.d. 416, s. 125.

¹⁷¹ Doğru, *a.g.e.*, 16-17.

¹⁷² HK12-9, Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 30-b.

¹⁷³ HK12-9, Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 30-a.

¹⁷⁴ BOA., TT.d 126, s. 171.

¹⁷⁵ BOA, TT.d. 416, s. 111.

¹⁷⁶ BOA, TT.d. 439, s. 112.

Anadolu'dan yoğun bir göç hareketinin yaşandığı halen tartışılan bir konudur. Günümüzde de devletler bir bölgenin nüfus yapısını değiştirerek kendi hâkimiyetlerini pekiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda nüfus günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli bir etkendi.

Bu anlamda bu sorulara cevap aranarak çalışılan bölgede tahrir defterlerinden hareketle yeni köylerin kurulduğu, mezraların zamanla büyüyerek köy haline geldiği ve nüfusun arttığı gözlemlenmiştir. Sistemli bir iskân ve göç olgusunun olduğu bu yeni yerleşimlerden anlaşılabilir. Yeni Müslüman-Türk köyler kurulurken eski Hıristiyan köylerin varlığını sürdürmesi istimalet politikasının Balkanlarda çalışılan bölge itibariyle etkinliğini gösterdiği açıktır.

II. BÖLÜM

DELİORMAN-TOZLUK HATTI

Bulgaristan, fiziki bakımdan Balkan sıradağlarının kuzeyinde ve güneyinde yer alan iki ana bölgeye ayrılmaktadır¹⁷⁷. Birinci bölge; Balkan Dağlarından Tuna nehrine kadar uzanır. Balkanlardan inen akarsular derin vadilerden akıp Tuna nehrine ulaşır¹⁷⁸. Bu sahada Tuna kıyısında Niğbolu ve Rusçuk bulunmaktadır.

Balkan dağlarının kuzeyi geniş ve sulak alanlarla kaplıdır. Kaynağını Almanya'nın güneyindeki Karaorman bölgesinden alan Tuna nehri; Avusturya- Slovakya, Macaristan, Sırbistan ve Hırvatistan ülkelerini geçtikten sonra Bulgaristan topraklarına gelir¹⁷⁹. Bulgaristan topraklarında 471 kmlik bir alana sahiptir ve bölgenin en önemli akarsuyu konumundadır.¹⁸⁰ En önemli liman ve kaleleri Niğbolu, Rusçuk, Yergöğü ve Zıştovi'dir¹⁸¹.

Balkan Dağlarının güneyinde yer alan ikinci bölge Meriç nehrinin havzası ve havzayı çevreleyen dağlardan oluşur. Balkan Dağlarının kuzeyinde ve güneyinde bereketli ovalar bulunmaktadır. Bu iç kısımda da Hezargrad ve Şumnu yer almaktadır.¹⁸² Hezargrad, Deliorman bölgesinin merkezidir¹⁸³.

Günümüzde Eskicuma olarak bilinen Targovişte'nin Yaylaköy (Antonova) il Tırnova'nın Eskicuma sınırındaki Alakilise kasabaları ile

¹⁷⁷ Kuyucuklu, N. "Bulgaristan", *DİA*, XI, 391.

¹⁷⁸ Slaveykov, P. ve Zlatunova, D. (2005). *Geografiya na Balgariya*, İzdatelstvo Paradigma, Sofya, 22-24

¹⁷⁹ Maxim, M. (2012). "Tuna", *DİA*, XLI, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 372.

¹⁸⁰ Doğan, A. (1998). *Bulgaristan'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması, (XIV-XV. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1.

¹⁸¹ Kuyucuklu, N. (1992). "Bulgaristan Fiziki ve Beşerî Coğrafya", *DİA*, VI, Türkiye Diyanet Vakfı: Ankara, 391.

¹⁸² Kuyucuklu, a.g.m., 391-393, Karpat, K. "Bulgaristan", *DİA*, V, 25-26, Atasoy, E. (2010). "Bulgaristan'ın Coğrafi- Jeopolitik Konumu ve Yansımaları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 18, 2010/1, 3-5.

¹⁸³ A. Mlf, (1991). "Hrazgrad-Hezargrad-Razgrad, The Vicissitudes Town in Bulgaria", *Turcia*, XXI-XXIII, Paris, 494.

Kotel ilçesinin batı kesimi Tozluk Balkanı olarak adlandırılan yöredir. Tozluk olarak da adlandırılır¹⁸⁴. Bu yöreye 1600’lerde Kastamonu civarından gelen Yörükler yerleştirilmiştir. Hala “Tozluk Türkleri” şeklinde adlandırılan bir grup bulunmaktadır¹⁸⁵. Ancak çalışılan dönemde Eskicuma henüz bir kaza statüsünde değildir ve belgelerde ismine tesadüf edilememiştir. Bu bölgede yer alan bazı köylerin diğer kazalara tabi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda kaza olarak değil bütüncül anlamda değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Eskicuma 1579 yılında Şumnu’ya tabi bazı köylerin Eskicuma’ya bağlanması ile kaza statüsüne kavuşmuştur¹⁸⁶. Eskicuma’nın 1804 yılında kaza statüsünü koruduğu bilinmektedir¹⁸⁷.

Deliorman-Tozluk hattı Osmanlı fethi sonrasında Türk-Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir bölge olmuştur. Tuna kıyısındaki kaleler, içeride ormanlık alan ve ovalar bölgenin önemini arttırmış, nüfusun yerleşimine öncelik ve olanak tanımıştır.

Kuzeydoğu Bulgaristan yıllarca Osmanlı Devleti’nin tahıl deposu olmuştur. Meriç vadisi ise fethedildiği günden terk edilinceye kadar devletin stratejik bir ürün saydığı çeltiğin üretildiği bölge olarak önemini korumuştur.¹⁸⁸

1. NİĞBOLU

1.1. TARİHTE NİĞBOLU: ETİMOLOJİSİ VE COĞRAFYASI

Niğbolu; Bulgaristan’da Tuna kıyısında tarihi bir kasaba olup¹⁸⁹ bugün “Nikopol” şeklinde anılmaktadır. Nikopol; “Nike” ve “Polis” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Her iki kelime de Grekçe kökenlidir. Nike; zafer, polis; şehir anlamını taşımaktadır. Buradan hareketle şehir “zafer şehri” anlamındadır¹⁹⁰.

¹⁸⁴ Keskiöğlü, Osman. (1985). *Bulgaristan’da Türkler*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 52.

¹⁸⁵ Kalafat, Y. – Ulutin, H. (2015). “Karşılaştırmalı Gacal-Gerlova- Çıtak- Tozluk Türkleri Halk İnançları”, *Kültür Evreni- Universe Culture Map Kültürü/* 2015, S. 26, 32-34.

¹⁸⁶ TKGM.TADB.TT.d. 42, s. 249-263.

¹⁸⁷ İnciyan, P. L. – Andresyan, H.D. (1975-1976). “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, *GDAAD*, 4-5. 127.

¹⁸⁸ İnalçık, H. “Rumeli”, *DİA*, XXXV, 234.

¹⁸⁹ Kiel, M. “Niğbolu”, *DİA*, XXXIII, 87-89.

¹⁹⁰ Sinanoğlu, S. (1953). *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca-Türkçe Sözlük*, TTK Yayınları: Ankara, 191, 232.

Niğbolu'nun tam olarak ne zaman kurulduğu açık değildir. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. En yaygın görüşe göre; Niğbolu'da Bizans İmparatoru Heraklius'un (575-642) 629 yılında Perslere karşı zafer kazanmasının ardından kurulan şehre Nikopolis (Zafer şehri) adı verilmiştir¹⁹¹. Diğer görüş bunun olamayacağını savunmaktadır. Çünkü 600 yılından sonra Bizans'ın Bulgaristan üzerindeki hâkimiyeti kaybolmuştur. Bu durumda Niğbolu; II. Nikephoros Phokas'ın (963-969) Bulgaristan'a tekrar hâkim olmasından sonra kurulmuştur.¹⁹²

Niğbolu, Tuna nehrinin sağ kıyısında deniz seviyesinden 100 m yükseklikte bulunmaktadır. Şehir bir taraftan nehrin kuzeyine Eflak'ın düz ve bataklık kesimlerine, diğer taraftan Osum'un Tuna'ya aktığı noktaya bakar. Orta çağlarda Bulgaristan'ın en büyük şehirlerinden biri olup Bulgarlar'ın son kralı İvan Şişman'ın da pâyitahtıdır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde (1395-1878) askerî ve ticarî öneme sahip bir sancak merkezi özelliği taşımaktadır. Nikopol adına ilk defa XI. yüzyılın ikinci yarısına ait Bulgar vekâyinâmelerinde rastlanır. Burası muhtemelen Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas (963-969) tarafından Bulgaristan'ın tekrar ele geçirilmesinin ardından kurulmuştur. 629'da İmparator Heraklius tarafından tesis edildiğine dair bilgiler çok zayıf rivayetlere dayanır. Çünkü 600 yılından sonra Bizanslılar'ın Kuzey Bulgaristan'da kontrolü kaybetmeleri sebebiyle etnik ve siyasî değişim yaşanmış, Tuna nehri boyunca kurulan bütün eski şehirler ve kaleler ortadan kalkmıştır¹⁹³.

Niğbolu; Balkan dağları ile Tuna nehri arasında yer alan, Kuzey Bulgaristan Platosu adı verilen tarım ve hayvancılığa elverişli ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bir bölgedir¹⁹⁴. Evliya Çelebi; “Ve âbı ayn-ı hayât nehr-i Tuna olup hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Ammâ gâyet mü'eddeb ve mü'eddebelerdir¹⁹⁵.” şeklindeki ifadesiyle Tuna nehrinin Niğbolu'ya kazandırdığı özellikleri anlatmaktadır. Niğbolu'da nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaktadır.¹⁹⁶ Niğbolu şehir merkezi, Zıştovi ve Rusçuk Tuna nehri kenarında kurulmuş

¹⁹¹ Tekindağ, Ş. (2001). “Niğbolu”, *İA*, IX, Mili Eğitim Bakanlığı: Eskişehir, 248.

¹⁹² Kiel, M. (2007). “Niğbolu”, *DİA*, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 87.

¹⁹³ Kiel, M. “Niğbolu”, *DİA*, XXXIII, 87-89.

¹⁹⁴ Gözenç, S. (1998). *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi: İstanbul, 162-163.

¹⁹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname I-X*, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, A. K a h r a m a n , 1 Y ü c ü l p D a K İstanbul 2006, Ely179n l a r t ,

¹⁹⁶ Bkz. Çizelge 4.3. 1516 Yılına Göre Gayrimüslim Nüfus Yapısı, 198, Çizelge 4.4. 1538 Yılına Ait Gayrimüslimlerin Yerleşim Durumu, 196.

şehirler iken; Şumnu, Hezargrad ve Plevne şehirleri Tuna nehri ile Balkan dağları arasında uzanan ormanlık alanda kurulmuşlardır¹⁹⁷.

Niğbolu; Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki en önemli sancaklarından biri olmuştur. Stratejik açıdan oldukça önemli bir noktada bulunan önemli yerler Niğbolu sancağına bağlanmıştır. Batıda Sofya ve Vidin sancakları yer almaktadır. Kuzeyinde Tuna nehri uzanırken güneyinde Balkan sıradağları uzanmaktadır. Ancak bazen sancak sınırı dağların ötesine geçilmiş ve İzladı, Yerkeç ve Kölene gibi bölgeleri Niğbolu sancağına dâhil edilmiştir. Doğu sınırı tam olarak çizilememektedir; Tuna nehrinin yönünü değiştirdiği noktadan Tutrakan Kalesi'ne kadar gitmektedir¹⁹⁸.

1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE NİĞBOLU

Osmanlı kroniklerinde Nigbolu/Niğbolu¹⁹⁹, Nigabolu²⁰⁰, Nigebolu²⁰¹ ve Nigübolu²⁰² gibi farklı şekillerde yer almaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde ise Niğbolu olarak kaydedilmiştir. Kemal Paşazâde; Niğbolu kelimesinin aslını “Gelibolu'nun aslı Kalipoli'dir nitekim Yanbolu'nun aslı Yanipoli ve Niğbolu'nun aslı Nikopoli'dir. Poli deyu Rumiler dilince kasabaya dirler.²⁰³” şeklinde aktarmaktadır. Evliya Çelebi şehrin ismi

¹⁹⁷ Gözeç, S. (1998). *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, 162-163.

¹⁹⁸ Gradeva, R. (2004). “Administrative System And Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th Century”, *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*, Isis Press, İstanbul, 30-31, Gradeva, R. “Orta Balkanlar'da Osmanlı İdari Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl)”, Çev.: M. Faruk Çakır, Ed.: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, IX, 91.

¹⁹⁹ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar), Osmanlı Tarihi 1299-1465*, Haz.: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2012, 32; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı 1288-1502)*, Haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2104, 32, Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 162.

²⁰⁰ *Gazavât-ı Sult'an Murâd b. Mehmed Han (İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme*, Haz. Halil İnalçık, Mevlüd Oğuz, TTK Yayınları: Ankara 1989, 45, Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul 2013, 104.

²⁰¹ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, Haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul 2013, 93, Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, Haz. Necdet Öztürk, TTK Yayınları: Ankara 2001, 93-94.

²⁰² Şükruallah, *Behcetü't-Tevârih*, Haz. Nihal Atsız, Ötügen Yayınevi: İstanbul 2013, 216.

²⁰³ Kemal Paşa-oğlu, *emsüddin-i Kâmil, Tevârih-ibâ'ât-i Osman II. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları: Ankara 1991, 126.

hakkında “Bânîsi Rûm krallarından İslâmbol bânîsi Konstantin-i sâni karindâşı Nigeboli kralıdır. Yani “cennet kuşu kral” demek olur. Lisân-i Yunan’da poli kuşdur. Nige bir uçağın ismidir. Ol kralın ismiyle müsemâmâ Nigepoli’den galat Nigeboli derler²⁰⁴.” şeklinde açıklamaktadır.

Osmanlı Devleti ile Bulgarlar arasındaki ilk temas Edirne ve Filibe’nin fethinden sonra gerçekleşmiştir. 1362-1363 yılları arasında Osmanlılar tarafından alınan bazı yerleri geri almayı başaran Bulgar Çarı İvan Aleksandr Asen, 1365 yılında ölünce ülke çarın oğulları arasında paylaşılmıştır²⁰⁵.

I.Murad döneminde başlayan Rumeli akınları sırasında, I. Murad Lala Şahin ve Kara Timurtaş Paşaları Bulgaristan bölgesi üzerine sevk etmişti. Lala şahin Paşa, İhtiman ve Smakov’u alarak Sofya önlerine kadar ilerlerken, Timurtaş Paşa Yanbolu kalesini fethetmişti (1367).²⁰⁶ 1372 yılında Köstendil, 1385 yılında ise Sofya fethedildi²⁰⁷.

1557 yılı kayıtlarına göre Niğbolu’ya tabi Halovnik, iskele ve gümrük geliri, emlak ve gallât-ı tımar vergisi toplam 485.331 akçe olarak kaydedilmiştir²⁰⁸. Koyun vergi geliri 470.370 akçe olarak kaydedilmiştir²⁰⁹. Niğbolu nefis merkezinden alınan asiyaab geliri 13.833 akçedir²¹⁰. Zevaid-i voynugân geliri 225.321 akçedir²¹¹.

1.3. NİĞBOLU SAVAŞI VE NİĞBOLU’NUN FETHİ

Niğbolu Çandarlı Ali Paşa tarafından 1388-1389 Bulgaristan seferi sırasında Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur. Osmanlıların Balkanlar’da Morova’ya kadar ilerlemesi ve Sırp Krallığı ile sınır komşusu olması, Sırp ve Bosna Slavları arasında endişe yaratmış ve bu iki prensliğin

²⁰⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname I-X*, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, A. Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul 2006, III, 177.

²⁰⁵ İnalçık, H. (198). “Bulgaria”, *EI2*, I, Leiden, 1302-1303.

²⁰⁶ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I-V*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara 1992, I/134-137, Çimen, C. (2006). *Anonim Tevârih-I Âl-I Osman (Kuruluştan 892/1487’ye Kadar)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 26-27.

²⁰⁷ İnbâşi, M. (2006). “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân”, *Balkanlar El Kitabı*, Ed.: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam&Vadi Yayınevi: Çorum/Ankara, 290.

²⁰⁸ BOA, TT.d. 467, s. 6.

²⁰⁹ BOA, TT.d. 467, s. 6.

²¹⁰ BOA, TT.d. 467, s. 6.

²¹¹ BOA, TT.d. 467, s. 6.

Osmanlılara karşı birleşmelerine neden olmuştu. Nitekim Lala Şahin Paşa veya Timurtaş Paşa komutasındaki bir akıncı kuvveti, 1388 Ploşnik Savaşı'nda Bosna kralı Tvartko ve Sırp despotu Lazar kumandasındaki müttefik kuvvetlere mağlup olmuş ve yaklaşık 15.000 Türk akıncısı şehit düşmüştü. Osmanlıların Sırp ve Bosna kuvvetleri karşısında aldığı bu yenilgi, Balkanlardaki diğer ulusları da hareket geçirmiş ve Sırp, Bulgar, Eflak, Boşnak, Arnavut, Macar, Boğdan, Çek ve Bosna krallıklarının Osmanlılar aleyhine birleşmesine neden olmuştur. I. Murad, olası bir haçlı seferine tedbir olmak amacıyla Çandarlı Ali Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini Bulgaristan üzerine sevk etmişti²¹².

Çandarlı Ali Paşa beraberinde Yahşi Bey, Ulu Bey ve Saruca Paşa gibi kumandanlar olduğu halde Edirne'den Aydos'a geçmiş ve ilk olarak Yahşi Bey komutasındaki bir Osmanlı birliği Prevadi'yi fethetmişti. Bu sırada Sultan I. Murad'ın Yanbolu'ya kadar gelip, Çandarlı Ali Paşa ile birleşmesinden endişe duyan Bulgar kralı Şişman, affını istemiş ve karşılığında Silistre Kalesi'ni Osmanlılara bırakmayı taahhüt etmişti. Bu vaat üzerine I. Murad bölgeden ayrılırken, Şişman Silistre Kalesi'ni Osmanlılara bırakmaktan vazgeçmiş ve burayı tahkim etme yoluna gitmişti. Şişman'ın takındığı bu tavır karşısında yeniden sefere başlayan Çandarlı Ali Paşa, Tırnova, Şumnu ve Zıştovi gibi önemli kaleleri fethetmiş ve kralı Niğbolu Kalesi'nde kuşatmıştı. Başka çaresi olmadığını anlayan kral, Çandarlı Ali Paşa'dan bir kez daha kendisini bağışlamasını talep etmişti.²¹³ Çandarlı Ali Paşa, Şişman'ı yakalayıp Sultan'ın Tavuslu'daki ordugâhına göndermişti. Aman dileyen Çar Şişman'ın hayatı I. Murad tarafından bağışlanmış, buna karşılık Niğbolu ve diğer tüm kaleleri zapt edilmişti²¹⁴.

Bu tarihten sonra Niğbolu'nun Osmanlı'nın elinden tekrar çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan bazı Osmanlı tarihçilerine göre I. Murad,

²¹² Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288 -1485)*, 101-102, Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 167-170, Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I-II*, Haz.: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1974, I/120-121; M. Münir Aktepe, (1993). "Çandarlı Ali Paşa", *DİA*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 213-214.

²¹³ Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288 -1485)*, 105.

²¹⁴ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt I-II*, Haz.: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 2008, I/381-382, Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I/ 171-174, Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I/122-123, Emecen, F. (2007). "Niğbolu Savaşı", *DİA*, XXXIII, 89-90.

Bulgar kralı Şişman'ı affetmekle yetinmemiş ve başta Tırnova olmak üzere bazı kalelerini ona geri vermiştir.²¹⁵ Ancak bu kalelerin hangileri olduğu ve Niğbolu Kalesi'nin bunlar arasında olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Romen kaynaklarına göre ise, Niğbolu; Kosova Savaşı'ndan sonraki bir tarihte Tuna Nehri'nin donmasından yararlanarak nehrin beri tarafına geçen Eflak kralı Mirçea tarafından zapt edilmiştir.²¹⁶

Osmanlı ve Bulgar kronikleri incelendiğinde kroniklerin kendi içinde olduğu gibi iki taraf arasında da farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Oruç Bey, tevârihnâmesinde Niğbolu'nun fetih tarihi olarak 793/1390-1391 yılını vermektedir.²¹⁷ Aşıkpaşazâde²¹⁸, Neşri²¹⁹, Lütfi Paşa²²⁰, Enverî²²¹ ve bazı anonim tevârihnâmelerde²²² 794/1391-1392 yılı geçmektedir. Bu tevârihnâmelerin kaynak olarak aynı eseri kullanabileceği unutulmamalıdır.

Osmanlı kroniklerinde Yıldırım Bayezid'in Firuz Bey'i Eflak, Paşa Yiğid Bey'i Bosna seferleriyle görevlendirdikten sonra kendisinin 1390 yılında Anadolu içerisindeki sorunlara yönelmesinin ardından sonraki sene İstanbul'u kuşatmıştı. Bunu fırsat bilen Macar kralı ise Niğbolu'yu zapt etmişti. Niğbolu'nun Macar eline geçtiğini öğrenen Yıldırım Bayezid

²¹⁵ Halaçoğlu, Y. "Bulgaristan-Osmanlı Dönemi", 397, Kiel, M. "Tırnova", *DİA*, XLI, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 118-122.

²¹⁶ Yorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, I, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi: İstanbul, 254.

²¹⁷ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi – (1288-1502)]*, 31-32

²¹⁸ Aşıkpaşazâde, *Aşık paşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285 -1502)]*, 93-94,

²¹⁹ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman- F . G i e ,* (Haz.: Nihat Azamat), 31.

²²⁰ Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 162.

²²¹ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299 -1465)*, 32.

²²² *Anonim Osmanlı Kroniği, (1299-1512)*, Haz.: Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 35, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Ahmet Akgün, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, 13-14, *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih -i Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük)*, Haz.: Şamil Çam, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2006, 168-169; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)-İnceleme ve Metin-* Haz.: Alper c i , Y a y ı n l a n m a m ı M a r m a r a Ü n i v e r s i t e s i k T ü r k İ y a t A r a ş t ı r m a l a r ı e z i , Enstitüsü, İstanbul 2011, 14-15; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Ali Birbiçer, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, 33-34; Muhyiddin Cemâli, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Hasan Hüseyin Adaloğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, 25-26.

Macar ordusu ile savaşmış ama Niğbolu Kalesi'ne ilerlemeden tekrar İstanbul muhasarasını sürdürmüştü. Burada Bizans İmparatoru II. Manuel ile bir anlaşma yaparak; İstanbul içerisinde bir Müslüman mahallesi kurulması ve mahallede bir cami inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Anlaşma yapıldıktan sonra Yıldırım Bayezid Rumeli akınlarına devam etmiş, Niğbolu ve Silistre fethedilmişti. Aşıkpaşazade tevârihnâmesinde Bayezid Han'ın Niğbolu seferini "Macaristan üzerine gazaya giderken İstanbul'dan Macar ülkesine gitmeye çalışan bir casus yakalanır. Casusun görevi Türkler'in Macar üzerine yürüdüğü haberini iletmeğidir. Ele geçirilen casus daha önceki Macar seferi sırasında da bu yönde bir adam gönderildiğini²²³" anlatır.

Beylerbeyi Kara Timürtaş; Bâyezid Han'a, ilk önce İstanbul'a yürümenin daha gerekli olduğunu izah eder. Temürtaş'a göre; İstanbul Türk illeri arasında kalmış, kâfir ve fesatçılık çıkararak, fethedilmesi gereken bir yerdir. Bu sözlerle ikna olan Bayezid Han, İstanbul'u karadan ve denizden kuşatır. Karadan mancınıklarla hisar dövülmeye başlanır. Macarlar'ın Tuna suyunu geçtikleri, Sofya'ya doğru yürüdükleri haberiyle İstanbul kuşatması bırakılıp, mancınıklar ateşe verilir. Alaşehir önünde karşılaşılan Macar ordusu, İslâm askeri tarafından iki koldan ablukaya alınır ve yenilgiye uğrattılır. Alınan gâlibiyet neticesinde birçok esir ve iyi doyumluk ele geçirilir. Lâkin Macar Kralı sağ olarak kaçar. (H. 793/M. 9 Aralık 1390- 28 Kasım 1391). Aşıkpaşazâde'nin bu bahsi; Timürtaş Paşa'nın bizzât savaşa katılmış oğlu Umur Bey'in anlattıklarına dayanır.

Macarlarla girişilen savaştan sonra tekrar büyük bir ordu ile İstanbul'a gelen Bayezid Paşa; burayı kuşatma altına alacakken Ali Paşa'nın da etkisiyle kuşatma kararından vazgeçer. Sonrasında Niğbolu ve Silistre'ye yürür, buraları fetheder.²²⁴ Aşıkpaşazâde Niğbolu fethinden kısa bir şekilde bahseder. Neşri de Cihannümâsı'nda Niğbolu'nun fethini aynı şekilde anlatır²²⁵.

Neşri'nin Cihannüma'sında; İstanbul kuşatması sürerken Niğbolu Kalesi'nin musahara haberi ile Yıldırım Bayezid; kuşatmayı kaldırarak Tuna üzerine çıkar. Tırnova'dan hareketle Niğbolu'ya varılır. Sultan Bayezid'in kale içinde bir adamı bulunmaktadır. Bu olayı Neşri şöyle

²²³ Aşıkpaşazâde, *Aşık paşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285 -1502)]*, 93-94.

²²⁴ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Nihal Atsız, Ötüken Yayınları: İstanbul 2015, 73-75.

²²⁵ Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi C. I*, Yay. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, TTK Basımevi,: Ankara-1987, 331.

anlatır: “Bayezid Han suret-i tebdil idüb, kâfir Niğbolu’yı muhasara iderken varub, söyleşüb “Esbabımız çokdur, Hünkâr’un devletünde kâfire zebun değılüz” didi. Hünkâr dahi eytdi. “Gayret idün. Göreyim sizi üşde fil-hal yıldırım gibi ben dahi yitişdüm” didi. “Bunun üzerine Ungurus Kralı muhasarayı haber alınca Niğbolu’da savaş başladı. Osmanlı ordusu pusuda yatmıştı ve ani bir saldırı ile savaşı kazandı. Ungurus Kralı ele geçirilememişti, alınan diğer esirlerle birlikte geri dönüldü. Bu gazanın tarihi hicretin 797’sidir²²⁶. Sonrasında yarım kalan İstanbul kuşatması devam ettirildi. Varılan anlaşmanın ardında Bayezid Han tekrar sefere çıkıp Niğbolu’yu fethetti²²⁷.

Ali Paşa; Çandarlı Kara Halil’in oğlu vezir-i evvel yani birinci vezir paşa yeteri kadar kuvvet ile Bosna’da hezimete uğrayan Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa’ya destek olmak amacıyla Sırp Kralı Lazar, Bulgar Kralı Şişman iş birliği neticesinde bir araya gelen Bosna-Hersek, Arnavud ve Ulah Beyleri’nin kuvvetlerine karşı hareket etti. Tırnova Şumnu, Pravadi, Silistre ve Niğbolu kalelerini aldı. Niğbolu’yu muhasara eylediği sırada Sultan Murad yetişti. Bulgar Kralı Şişman kızıyla evli olan Sultan Murad’la anlaşma yoluna gitti ve affedildi. Daha önceden ödemediği vergilerini ödedi. Silistre, Bulgar Krallığı’na iade edildi. Çok geçmeden Şişman tekrar faaliyetlerine başladı. Ali Paşa, Niğbolu’yu yine kuşattı ve Şişman ve ailesini kefeneye sarılı olarak esir aldı. Sultan Murad’a gönderilen esirler yine affolundu²²⁸.

Yıldırım Bayezid’in bu faaliyetleri bir anonim Osmanlı kroniğinde ise şöyle anlatılmaktadır:

“... andan sonra Sultan Bayezid v e yledi. Bunlar ceng i çinde iken Ungurus k Ni gebolu ’ye dü di . Çünki m Sultan Konstantiniyye üzerinden göçüp hü c dü n basguni idüb kralı le hieratin il sene-i 793 yılında vâki oldu . Sult Konstantiniyye üzerine geldi . Gal a

²²⁶ M. 1394 yılına denk gelmektedir.

²²⁷ **Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi, C. I, Yay.:** Faik Reşit Unat- Prof. dr. Mehmed A. Köymen, TTK Basımevi: 1. Baskı, Ankara 198, 327-329.

²²⁸ **Ahmed Rasim ve Osmanlı Tarihi, Düz.:** Metin Hasırcı, Emir Yayınları, İstanbul- Mart 1999, 51; Mustafa Nuri Paşa, **Netâyic ül- Vukuât, C. I-II, Düz.:** Prof. Dr. Neşet Çağatay, TTK: Ankara-1992, 7-8.

h a v â l e y a p u p e i r t d i . K â f i r l e r a gönderdiler. Sultan Bayezid ile sulh itdiler. ç i n e a d e m k o y d i k d i l e r . T a r a k ç ı Y e n i c e s i n h i s a r i ç i n e k o y d ı l a r . B i r m a h a l l e - i 704 d ü p y ı l ı n d a v â k i o l d ı . A n d a n s o n r a Y t v a r u p f e t h i t d i . A n d a n s o n r a M o r ²²⁹ t a r a f ı n a v a

Oruç Beğ tarihinde açıkça görülen “Sultanım! Ungurus Kralı Koca Kral gelüb, Niğebolı’dan göçüb, Niğebol üzerine düşdi”²³⁰ şeklindeki kayıt tevarihnâmelerde geçen kargaşayı bir ölçüde açığa çıkarmaktadır ki; Niğbolu Kalesi olarak düşünülen kaydın aslında Niğbolu’nun hemen karşısında bulunan Halovnik Kalesi olabileceği yönündedir.²³¹ Bu anlamda çalışma yürütülürken görülmüştür ki Halovnik Kalesi Niğbolu’ya tabidir ve müstahfızanlarının tabi olduğu sancak Niğbolu’dur²³².

Yine bu anlamda bir diğer düşündürücü nokta ise Silistre Kalesi’nin Tuna Nehri’nin beri tarafında yer almasıdır. Yıldırım Bayezid’in Tuna Nehri’nin öte yakasına geçerek ifade edilen kaleyi ele geçirmesi, sonrasında tekrar beri tarafa geçerek Silistre’yi fethetmesi ve bir kez daha öte yakaya intikal ederek Eflak topraklarına akınlar yapması pek muhtemel görünmemektedir. Bahsi geçen kalenin asıl Niğbolu Kalesi olması daha uygun görülmektedir²³³.

Batılı kaynaklarda Niğbolu Savaşı’nın tarihi olarak 1395 yılında Yıldırım Bayezid ve Eflak Kralı Mircea arasında geçen batılı literatürde Rovine Savaşı olarak bilinen savaş sonrası kabul edilmektedir²³⁴.

Bulgar tarihçi Konstantin Jireček 1876 yılında yazdığı “Bulgarların Tarihi adlı eserinde Bulgaristan’ın Osmanlılar tarafından alınışını üç aşamada anlatmıştır. İlk olarak 1350 yılından 1371 yılındaki Çirmen Savaşı’na kadarki dönemi almata ve Türklerin Güney halkları ile ilk

²²⁹ *Anonim Osmanlı Kroniği, (1299-1512)*, 35

²³⁰ **Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi – 1288-1502)**, 32.

²³¹ Tekindağ, Ş. “Niğbolu”, *İA, IX*, 248.

²³² BOA, TT.d. 416, s. 68, 69, 70, 71;

²³³ Demir, S. (2014). *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 23.

²³⁴ İnalçık, H. *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302 -1481)*, 114-115, Yorga, N. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, 255, Cârçiumaru, R. (2011). “Of Mircea the Elder’s Rule. Historiographic Views on the so-called Battle of “Rovine” and its Consequences”, *Annales d’universite Valahia Targoviste, Section d’Archeologie et d’Histoire*, XIII (2), 2, 77-82, Kayapınar, A. (2015). “Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin” , *EBAD I- Ege ve Balkan Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, İzmir, 321-322.

karşılaşmalarını değerlendirmektedir. İkinci aşamada; 1371 yılından 1388 yılına kadarki olayları içermektedir. Bu bölüm daha çok Sofya ve çevresinin alınışını anlatmaktadır. Son aşama ise 1388 yılından 1396 yılına kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu bölümde 1388 yılında Ali Paşa'nın kuzeydoğu Bulgaristan'a girmesi, sonrasında 1393 yılında Tırnova ve hemen ardından Vidin'in Osmanlı topraklarına dâhil olması anlatılmaktadır²³⁵.

Bir diğer Bulgar tarihçi Petır Nikov Osmanlının Bulgar topraklarındaki hareketini beş evreye ayırmaktadır. İlk evrede; 1329 yılından 1354 yılına kadar geçen sürede Bulgar topraklarına yapılan Türk akınları bulunmaktadır. İkinci olarak; Gelibolu'nun 1354 yılında alınışından 1372 Çirmen Savaşı'na kadar geçen süre değerlendirilmektedir. Üçüncü evrede 1371 yılından Ali Paşa'nın Ali Paşa tarafından Balan Dağlarının kuzeyine yapılan 1388 yılına kadarki dönemdeki olaylar yer almaktadır. Dördüncü olarak; 1388 yılından 1389 yılındaki Kosova Savaşı'na kadar geçen bir yıllık süre bulunmaktadır. Ve son olarak 1389 yılından başlayıp Tırnova'nın alınışı, Dobruca ve Vidin Despotluğunun 1389 yılında ortadan kaldırılmasına kadar geçen süre değerlendirilmektedir²³⁶.

Niğbolu Savaşı, Niğbolu'nun fethedilmesinden sonra meydana gelmiştir. Yıldırım Bayezid son Bulgar Kralı Şişman'ı Osmanlılara bağlı kalmak şartıyla 1393 Tırnova fethi sonrasında serbest bıraktıysa da 17 Mayıs 1395 tarihinde Macarlar üzerine çıktığı sefer sırasında ve yukarıda bahsedilen Rovine Savaşı sonrasında Niğbolu'ya uğramış ve burayı Osmanlı topraklarına dâhil etmiştir.²³⁷

Yıldırım Bayezid 24 Eylül 1396 tarihinde Niğbolu yakınlarında, Tuna'ya dört mil mesafede karargâhını kurmuştur. Savaş ertesi gün 25 Eylül'de Haçlı kuvvetlerinin saldırısıyla başlamıştır. 20.000 kişilik kuvveti bulunan Osmanlı, 12-16.000 civarında kuvveti bulunan Haçlı ordusunu mağlup etmiş, savaş Osmanlının kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Yıldırım Bayezid'e bütün İslâm dünyasında büyük bir şöhret sağlayan bu savaş sonucunda Osmanlılar'ın Tuna'ya uzanan kesimdeki hâkimiyetleri sağlam hale gelmiş, Balkanlar'daki konumları güçlenmiş, Macarlar için Osmanlı

²³⁵ Jireçek, K. (1978). *İstoriya na Bilgarite*, Sofya, 365-405, Doğan, A. (1998). *Bulgaristan'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması (XIV-XV. Yüzyıl)*, 111-118.

²³⁶ Nikov, P. (1928). "Turskoto Zavlyadyavane na Bilgariya i Sıdbata na Poslednite Şişmanovtsi" *İzvestiya na İstoričeskoto Drujestvo v Sofya*, VII-VIII, Sofya, 41-112.

²³⁷ Eroğlu, H. (2017 -Bahar). "Osmanlı-Sırp İlişkileri", *OTAM*, 41, 89-90.

tehdidi daha da büyümüş, Bizans'ın ise ümitlerini dindaşlarına değil Doğu'da beliren ve düşmanlarıyla aynı dünyaya mensup yeni bir güce bağlamasına yol açmıştır²³⁸ ve Vidin Kalesi alınarak Bulgar Krallığı'na son verilmiştir²³⁹.

Bundan sonra Niğbolu kısa süreliğine Osmanlı'nın elinden çıkarsa da bölgede Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmeye başlamıştır²⁴⁰.

Niğbolu bugün çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Tuna kıyısında küçük bir kasabadır²⁴¹.

1.4. NİĞBOLU'YA TABİ KALELER

1.4.1. Niğbolu Kalesi

Niğbolu, 200 × 220 m boyutlarında üçgen görünümlü bir kalenin etrafında teşekkül etmiştir. Kale harabelerinde XIII ve XIV. yüzyıllardan kalma seramik parçalarıyla XI ve XII. yüzyıllara ait Bizans, bunun yanı sıra Çar İvan Aleksandr (1330-1371) ve İvan Şişman (1371-1395) gibi Bulgar krallarının paralarına rastlanmıştır. XIV. yüzyılın ortalarına ait bir Venedik metninde Niğbolu büyük ve değerli bir kale diye geçer. İlk dönem Osmanlı kaynaklarında Bulgar Çarı Şişman'a ait sağlam ve müstahkem bir kale diye zikredilen Niğbolu, Eflâklılar'a karşı yapılan 1395'teki Rovine savaşının ardından Yıldırım Bayezid tarafından alınmış ve burada Osmanlı vasalı olarak oturmakta olan Şişman uzaklaştırılmıştır²⁴².

Evliya Çelebi Niğbolu Kalesi'ni gayet kadim bir kale olarak niteler. Burayı Yıldırım Han fethetmiş ve buraya Nikbolı demiştir. Yuvarlak, yirmi dört bin adım genişliğinde, güçlü duvarları olan yüksek bir kaledir. Tuna'ya bakan tarafı yalçın kayalık olup burada duvar yoktur. Yirmi altı kulesi olan kale iki kapılıdır. Kapılardan biri doğu tarafına biri

²³⁸ Emecen, F. "Niğbolu Savaşı", *DİA*, XXXIII, 91.

²³⁹ Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi*, I, 285-288.

²⁴⁰ Enverî, *Düştürnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299 -1465)*,. 50; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288 -1485)*, 306, İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkriptiyon)*, Haz.: Şerafettin Turan, TTK Yayınları: Ankara 1991, 205-206, Uzunçarşılı, İ. H. (1999). *Osmanlı Tarihi*, II, s. 75; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânik-î (1003-1008/ 1595-1600) I-II*, Haz.: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları: Ankara, 483-484, Kiel, M. "Niğbolu", *DİA*, XXXIII, 88.

²⁴¹ Kiel, "Niğbolu", *DİA*, XXXIII, 89.

²⁴² Kiel, M. "Niğbolu", *DİA*, XXXIII, 87-89.

batı tarafına açılmaktadır. Batı tarafındaki kapıdan yukarı çarşıya çıkılmaktadır.²⁴³

1.4.2. Halovnik Kalesi

Niğbolu'nun karşısında Tuna Nehri'nin diğer yakasında yer alan Halovnik Kalesi'nin tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Neşri Tarihi'nde Tonbirgoz²⁴⁴ olarak kaydedilen kale²⁴⁵, Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1944 yılında bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda kireç taşı üzerine kazılı bir kitabe bulunmuştur. Kitabede şu ifadeler yer verilmektedir.²⁴⁶

“ *Y e n i l e -i H a l o v n i k u k e n t*

Ç a r Y ı l d ı r ı m B a y e z i d v e s u b a t z a

Buradan kalenin Yıldırım Bayezid döneminde tamir edildiği anlaşılmaktadır.

Kale ilk Osmanlı kaynaklarında Halovnik²⁴⁷ olarak geçerken, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Kule²⁴⁸ olarak kaydedilmiştir. Romen kaynaklarında da kalenin adı Turnu yani kule olarak geçmektedir.²⁴⁹

Niğbolu Kalesi'nin köprübaşı durumunda olan Halovnik Kalesi gerek Niğbolu geçidini koruması ve gerekse Eflak tarafından gelen yolları kontrol etmesi bakımından önemlidir.²⁵⁰ Bu yüzden fethin ardından kaleye gereken önem verilmiş ve dizdar, kethüda, muhtelif sayıda müstahfız ile destek birlikleri tayin edilmiştir. Ayrıca kalenin ok ihtiyacının giderilmesi için Niğbolu'ya tabi Dobrelova ve Betova karyelerinde sakin gayrimüslim reaya görevlendirilmiştir. Belirtilen kişiler kaleye yüzer el oku vermekle

²⁴³ Evliya Çelebi, *Seyahatname I-X*, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, A. Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul 2006, III, 177-178.

²⁴⁴ Birgoz (Prygos) kelimesi Grekçe olup, Kule manasına gelmektedir. Kiel, M. “Mevlana Neşri and the Towns of Medieval Bulgaria”, 183.

²⁴⁵ Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, 103-104.

²⁴⁶ Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, 306.

²⁴⁷ TS.MA.d. 167, s. 88.

²⁴⁸ “*N i b o l u k â d ı s ı n a v e d i z a d â r ı d n i a z d v â e r l K u h e a*
Bkz. BOA MD. 58, s. 115.

²⁴⁹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I*, 387, Judetul Teleorman Consilul Local Al Municipiului Turnu Magurele, Strategia de Dezvoltare Durabilă A Municipiului Turnu Magurele 2008 -2015, Turnu Magurele 2008, 11.

²⁵⁰ Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, 307.

vazifeli kılınmış ve bunun karşılığında avarızdan muaf sayılmıştır.²⁵¹ Keza Niğbolu'da sakin Müslüman ahali de avarızdan azledilmiş ve bunun karşılığında zorunlu hallerde Halovnik Kalesi'ne duhul ederek burayı muhafaza etmekle vazifelendirilmiştir. Kalenin bakım ve onarımı Niğbolu'ya tabi Mirşoviç Karyesi sakinleri tarafından yapılmıştır.²⁵²

1.4.3. Zıştovi Kalesi

Tuna nehri'nin güney kıyısında, Niğbolu ve Rusçuk şehirleri arasında yer almaktadır.²⁵³ Antik Novae şehrinin yakınlarında bulunan kalenin Bizans İmparatorluğu tarafından 950 yılından sonra inşa edildiği tahmin edilmektedir.²⁵⁴ 1388 yılında Çandarlı Ali Paşa tarafından ele geçirilmiştir.²⁵⁵

1479 yılında bir dizdâr ve sekiz müstahfızın kalede hizmet ettikleri görülmektedir.²⁵⁶ Zıştovi önemli iskeleler arasındadır.²⁵⁷ ve Tuna nehri üzerinde yer alan Niğbolu ve Rusçuk ile beraber önemli bir limanı teşkil etmektedir.²⁵⁸

XVII. yüzyılda şehri gezen Evliya Çelebi Zıştovi Kalesi'ni "Tuna nehri kenarında yalçın bir tepe üzerinde bina edilmiştir. Dört köşeli olup küçük ve latif bir yapıdır. Doğu tarafında bir kapı yer almaktadır. Kale içerisinde dizdârhane, cami, cebehane, gibi yapılar ile kale erlerine ait evler ve birkaç şahî top bulunmaktadır. Bunların dışında Tuna'ya akan suyolları mevcuttur. Kalenin genişliği bilinmemektedir. Kale içerisinde

²⁵¹ BOA TT.d 416, s. 70.

²⁵² "Karye-i Mirşoviç tâbi'-i Niğbolu Mezkûr kal'a kâfirleri Öteyaka'da Halovnik Kal'ası meremmâtı hidmeti eyleyüb mukâbelesinde cem'-i avâriz-ı divânîyeden mu'âf ve müsellemler için Sultan Mehmed Hân ve Sultan Bayezid Hân'a leyhimü'r-rahme ve'r-rıdvân hazretlerinden ahkâm-ı şerifeleri olub amma defter-i köhnede mestûr olmayub hâliyâ Niğbolu kadısı 'arz eyleyüb mezkûrân kâfirlerin hidmetlerin bi'l-fiil tecdîd-i hük m-i hümâyûn talep itmeğın Asitâne-i Sâ'adete 'arz olunub girü kemâkân mukarrer dutlub defter-i cedîde sebt olındı." Bkz. BOA MAD.d. 11, s. 84-85.

²⁵³ Andresyan, İ. (1974). "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", Edebiyat Fakültesi Basımevi: İstanbul, 129.

²⁵⁴ Kiel, M. "Tırnova", *DİA*, XXXI, 118-122.

²⁵⁵ Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-148)*, 108.

²⁵⁶ NBKM OAK 45/29, s. 73.

²⁵⁷ Aydın, M. (1992). *Vidin Kalesi: Tuna Boyundaki İnci*, Ötüken Yayınları.

²⁵⁸ Kuyucuklu, N. (1992). "Bulgaristan Fiziki ve Beşeri Coğrafya", *DİA*, VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 391.

zirveleri tahta ile örtülü yedi kale bulunmaktadır.”²⁵⁹ şeklinde anlatılmaktadır.

Tuna üzerinde bir iskelesi olması ve limana sahip olması dolayısıyla bir kale ile de müstahkemeştirilmiş bir yer olan Zıştovi Evliya Çelebi'nin de izlenimleriyle küçük ama etkili bir kaledir. Nehir üzerinden diğer liman şehirleri olan Niğbolu ve Rusçuk'la irtibatlı olmasının yanında iç kesimle de ulaşımı rahattır²⁶⁰.

2. ŞUMNU

2.1. TARİHTE ŞUMNU: ETİMOLOJİSİ VE COĞRAFYASI

Şumnu; Kuzey Bulgaristan'da yer almaktadır. Bokluca (Pronija) çayının iki yakasında deniz seviyesinden 230 m yükseklikte kurulmuştur. Etrafında dik yamaçları olması dolayısıyla savunması kolay bir yer olmuştur. Bulgaristan'ın en eski şehirlerinden biridir.²⁶¹ Şumen adı yapılan kazılar sırasında elde edilen ve 1270'li yıllarda Tatar işgali devrine rastlayan dua metnini içeren bir Bulgarca yazıtta geçer. Şumen'in bölgeyi tanımlayan ve “yaprak, yeşillik, ormanlık” anlamına gelen Bulgarca “şuma”dan türediği düşünülmektedir, ayrıca eski adı olan Simeonis'ten geldiği de belirtilir²⁶².

II. Bulgar İmparatorluğu döneminde (1186-1393) küçük bir şehir olan Şumnu ekonomik ve askeri anlamda önemli bir konuma sahiptir. Şumnu'nun Osmanlı dönemi öncesinde 800-1200 nüfusa sahip küçük bir şehir olduğu tahmin edilmektedir.²⁶³

3. HEZARGRAD

3.1. TARİHTE HEZARGRAD: ETİMOLOJİSİ VE COĞRAFYASI

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan bugünkü adıyla Razgrad olan şehir Osmanlı döneminde “Hezargrad” olarak bilinmektedir²⁶⁴. Deliorman

²⁵⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 181.

²⁶⁰ Cevdet, *Târih*, V.

²⁶¹ *Geografski Reçnik na Balgarija*, Sofia 1989, 519-522.

²⁶² Kiel, M. (2010). “Şumnu”, *DİA*, XXXIX, 227.

²⁶³ Kiel, M. (2005). “The Heart of Bulgaria, Population and Settlement History of the District of Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late- Middle Ages till the end of the Ottoman Period”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 15-17.

²⁶⁴ Kiel, M. (1998). “Hezargrad”, *DİA*, XVII, 297-300.

platosunun batısında yer alan şehir Rusçuk'un 60 km. güneydoğusunda, Şumnu'nun 49 km. kuzeybatısında, Eskicuma'nın 36 km. kuzeyinde, Sofya'nın 375 km. kuzeydoğusunda, Silistre'nin 108 km. güneybatısında yer almaktadır. Varna-Rusçuk demiryolu üzerinde, Ak Lom ırmağı kıyısında kurulmuştur. Deliorman'ın merkezi olan Hezargrad'ın deniz seviyesinden yüksekliği 200 m civarındadır.²⁶⁵

Bugün Razgrad'ın bulunduğu yerde önceden yerleşim olup olmadığı henüz kesinleşmemiştir ancak kentin 2 km. güneyinde bir Roma kenti olan Abritus'un harabeleri bulunmaktadır. MS. VI. ve VII. yy.larda Bulgaristan'da görülen Slav akınları sırasında kent terk edilmemiş, hatta sonraki yüzyıllarda burada yerleşmenin sürdüğü tespit edilmiştir. Uz ve Peçenek akınları ile bölgenin tahribata uğradığı 1000 yılından kısa bir süre sonra, kentte Slav-Bulgar varlığı sona ermiştir²⁶⁶.

Machiel Kiel kentin adındaki "grad" ekinin şehir-kale anlamına geldiğine değinerek kentte Bulgar Orta çağı süresince yaşamın sürdüğünü kabul etmiştir. Bulgar tarihçi Boris Nedkov bunu söylemenin henüz erken olduğu iddiasındadır.²⁶⁷ Ortaçağ Bulgar şehirleri üzerinde uzman olan Strasimir Lisev ise XIII. ve XIV. yy.larda kentin antik Abrittus'un yıkıntıları üzerine yeniden yerleştiği görüşünü savunmaktadır. Daha ziyade varsayımlar üzerine çalışan Christo Gandev ise Hezargrad'ın bütün Bulgar Orta çağı boyunca önemli bir zanaat ve iş merkezi olduğunu ve XIV. yy. sonunda Türkler tarafından yok edildiğini ifade etmiştir²⁶⁸.

4. RUSÇUK

4.1. TARİHTE RUSÇUK: ETİMOLOJİSİ VE COĞRAFYASI

XV ve XVI. yüzyıllara ait Osmanlı kaynakları Rusçuk'u "Yergöğü Beriyaka", Yergöğü'nü ise, "Yergöğü Öteyaka" olarak adlandırmaktadır. Rusçuk'un Bulgarca şeklini ifade eden en eski kaynak, 1380-1388 yılları arasında Bruggelu bir tüccarın seyahat notlarında yer alır ve "Rosi" şeklinde yazılır. 884 (1479) tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde ise "Rusi

²⁶⁵ Mlf, A. (1991). "Hrazgrad-Hezargrad-Razgrad, The Vicissitudes Town in Bulgaria", *Turcia*, XXI-XXIII, Paris, 494-496.

²⁶⁶ Kiel, (1998). "Hezargrad..." 297.

²⁶⁷ Kiel, *a.g.e.*, 496

²⁶⁸ *İstoriya na Balgarskata Arhitektura*, Ed. D. Dimitrov, Sofia 1965, 602, Hoddinot, R. F. (1975). *Bulgaria In Antiquity, An Archeological Introduction*, London, 157; Doğru, *a.g.e.*, 46.

olarak bilinen Yergöğü Beriyaka” ifadesine rastlanır. Yergöğü, Giurgiu'nun değişmiş halidir. Zaman içerisinde Küçük Ruse Türkçe'ye Rusçuk diye çevrilmiş ve Yergöğü adının yerini almıştır²⁶⁹.

4.2. RUSÇUK KALESİ (YERGÖĞÜ BERİYAKA)

Rusçuk Kalesi, İmparator Vespasian (MS.69-79) idaresi altında güçlendirilen eski Roma nehir limanı Sexaginta Prista'nın (altmış gemi) alanı üzerine inşa edilmiştir. Batlamyus'ta Priste Polis diye geçmektedir. Bu yerleşim VII. yüzyılda cereyan eden Avar-Slav işgali esnasında ortadan kalkmıştır.²⁷⁰

1417'de Dobruca'ya ve bütün Tuna boyunca Vidin ve Severin'e yönelik olan seferde Çelebi Sultan Mehmed, Yergöğü'nü Mircea'dan barış yoluyla aldı ve burayla bağlantılı olan nehrin Bulgar kıyılarına küçük bir kale yaptırdı veya mevcut olan kaleyi onartmıştır. Hemen hemen aynı dönemde yaşayan Osmanlı tarihçisi Şükrullah, Dobruca'nın fethi sırasında (820/1417) onun “kâfirler yüzünden yıkılmış” üç kaleyi onardığını, bunların da Sakç1, Yeni Sala ve Yorgovi olduğunu kaydetmiştir²⁷¹. Âşıkpaşazâde ve Neşrî ise belki de Çelebi Mehmed'i yüceltmek amacıyla kaleyi onun yaptığıı ifade etmektedirler²⁷².

1061'de (1651) Evliya Çelebi, Rusçuk Kalesi'nin yapımıyla ilgili anlattığı yarı efsanevî bir hikâyede kalenin ilk inşasını Niğbolu ve Eflak kralına atfetmektedir. Bu ifade Çar İvan Şişman'la (Susmanos, 1371-1393) ilgili olabilir. Evliya Çelebi, Rusçuk'un Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiğini, Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra elden çıktığını, Çelebi Mehmed tarafından tekrar alındığını ve kalenin inşa edildiğini mahallî kaynaklardan duymuş olmalıdır.²⁷³

²⁶⁹ Kiel, M. “Little-known Ottoman Grvestones from Some Provincial Centres in The Balkans (Eğriboz/ Chalkis, Niğbolu/Nikopol and Rusçuk/Russe)” 319.

²⁷⁰ Kiel, M. (2008). “Rusçuk”, *DİA*, XXXV, 246.

²⁷¹ *Behcetü't-Tevârîh*, s. 61.

²⁷² *Aşıkpaşazâde Tarihi*, Neşrî, *Cihannüma*, 151

²⁷³ Evliya Çelebi, *III*, 179-180.

III. BÖLÜM

XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI İDARİ YAPISI VE ASKERİ TEŞKİLATI

1. İDARİ YAPI

Osmanlı Devleti'nde idarî ve asker teşkilat içiçedir. Askeri sistemin işleyişi toprak düzeninin işlemesine bağlıdır. Görevliler çoğu zaman devletten maaş yerine hizmetleri karşılığı toprak tasarruf edip buraları işletmektedir²⁷⁴. Askerî görevliler genellikle devlet hizmetinde bulunan kişilerdir. Bunlar yeniçeri, sipahi, süvari gibi kapıkulu askerleri, yayalar ile müselleme denilen atlı sınıf, kadı, müderris, imam, hatib, müezzin gibi ilmiye sınıfı mensupları, derbendcilik, doğancılık gibi hizmetleri görenlerdir. Askerî görevliler bazı imtiyazlara sahiptir. Vergiden genellikle muaf tutulmuşlardır.²⁷⁵

1.1. NİĞBOLU'NUN İDARİ YAPISI

1475 tarihli bir listeye göre Rumeli Beylerbeyliği; İstanbul, Gelibolu, Edirne, Niğbolu ve Zagora, Vidin, Sofya, Sırbıya (Laz-ili), Sırbıya (Despot-ili), Vardar, Üsküp, Arnavut-ili (İskender Bey'e ait), Arnavut-ili (Araniti'ye ait), Bosna (Krala ait), Bosna (Stefan'a ait), Arta-Zituni ve Atina, Mora ve Manastır olmak üzere on yedi idarî birimden meydana gelmektedir.²⁷⁶

²⁷⁴ Erdoğan, E. (2006). "Tımar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", *OTAM*, Sayı 19, Ankara, 175.

²⁷⁵ Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK Yayınları: Ankara, 33.

²⁷⁶ İnalçık, H. (2008). "Rumeli", *DİA*, XXXV Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 234.

Osmanlı Devleti'nin ilk beylerbeyilik teşkilatı olan Rumeli'ye Niğbolu XVI. Yy.dan sonra dâhil olmuştur²⁷⁷. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra bir sancak mekezi olarak teşkil edilen Niğbolu'ya Firuz Bey tayin edilmiştir²⁷⁸. 1479 tarihli defterde Niğbolu sancağına bağlı kazalar görülmektedir. Bunlar Niğbolu kaza merkezi, Şumnu, Lofça, İvraca, Çernovi, Mtamoviçe ve Kieva kazalarıdır²⁷⁹. 1483 tarihli icmal defterinden hareketle hazırlanan 1512 tarihli defterde nahiye statüsünde kaydedilen Niğbolu ve diğer nahiyeler şunlardır: Şumnu, Tırnova, Zıştovi, Gerileç, Gigan, İvraca, Kieva, Kurşuna, Kölene, Nedeliçko, Lofça, Rahova ve Gerilova²⁸⁰. Burada daha önce kaza merkezi olarak görülen hatta sancak merkezi olan Niğbolu'nun bile nahiye statüsünde kaydedilmiş olması XVI. yy.da vilayet, kaza ve nahiye terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılmasından dolayıdır²⁸¹.

1516 tarihli mufassal tahrir defterinde daha net bir tablo çizilmektedir. Buna göre Niğbolu, Şumnu, Tırnova, Lofça, İvraca ve Çernovi'den oluşan altı kaza merkezi ve bu kazalara tabi Urus (Rus), Tutrakan, Kala-I Yergögü, Rahova, Gigan, Çibri, Reseleç ve Zıştovi nefsleri bulunmaktadır²⁸². Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında Niğbolu sancağı; Niğbolu kaza merkezi, Şumnu, Tırnova, Lofça, İvraca ve Çernovi kazalarından mürekkeptir²⁸³.

²⁷⁷ Şahin, İ. (1997). "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Ed.: Abdülkadir Özcan, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: İstanbul, 234, Öztürk, Y. (2013). "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Yayınları: Sakarya, 225-254, Kunt, İ. M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 26-27, İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazası (1455-1569)*, 22, Gökbilgin, M. T. (1956). "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, 20 (77- 80), 248.

²⁷⁸ *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân (İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, (1989), Haz.: Halil İnalçık, Mevlûd Oğuz, TTK Basımevi: Ankara, 45-46, Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi*, I, 268.

²⁷⁹ NBKM 45/29, s. 1 vd.

²⁸⁰ TS. MA.d. 167, s. 1 vd.

²⁸¹ Şahin, İ. (2006). "Nahiye", *DİA*, XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 307.

²⁸² BOA MAD.d. 11, s. 13 vd; BOA, 370 No'lu TT.d; *370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)*, II, Ankara 2002, s. 2-3.

²⁸³ Çakar, E. (2002). "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII, S. 1, Elazığ, 269.

1538 yılında Niğbolu sancağının kaza sayısında artış olmuştur. Daha önce Silistre sancağına tabi Yanbolu ve Sofya sancağına tabi Zağra-i Eskihisar Niğbolu sancağına nahiye statüsünde bağlanmıştır.²⁸⁴

1557 yılına gelindiğinde Niğbolu'ya tabi kaza sayısı 11 olmuştur. Bunlar Niğbolu kaza merkezi, Şumnu, Hezargrad, Yanbolu, Tırnova, Lofça, İvraca, İzladı, Yenice-i Zağra, Yenice-i Eskihisar ve Çernovidir.²⁸⁵ Çalışma sahalarından birini teşkil eden Hezargrad artık bu tarihte Niğbolu'ya tabi bir kaza merkezi olarak görünmektedir.

1.2. ŞUMNU'NUN İDARİ YAPISI

Şumnu Osmanlı hâkimiyetine Çandarlı Ali Paşa tarafından hiçbir savaş olmadan alınmıştır (1388-1389). Neşri'nin anlattıklarına göre şehir ahalişi hiçbir direniş göstermeden kalenin anahtarını teslim etmiştir²⁸⁶. Çandarlı Ali Paşa tarafından kale içerisine bir muhafız birliği yerleştirilmiştir²⁸⁷.

Şumnu 1479 tarihinde kaza olarak görülmektedir²⁸⁸. Bir diğer defter olan 1479-1489 tarihli defterde ise nahiye olarak görülmektedir²⁸⁹. Bu durumda daha önce yukarıda bahsedilen nahiye ve kaza terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılıyor olması etkilidir. Şumnu'nun bu dönemde 27 köyü bulunmaktadır. 1512 tarihli mufassal defterde nahiye statüsünde görülmektedir²⁹⁰. 1516 tarihli mufassal tahrir defterinde kaza merkezi statüsündedir²⁹¹.

1.3. HEZARGRAD'IN İDARİ YAPISI

Bölgeye yönelik ilk Osmanlı akınları XIV. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Vezîriâzam Çandarlı Ali Paşa 1388-1389 kışında bu bölgeyi ele geçirmiş, 1393'te ise fetih tamamlanmıştır. Fetihden sonra bu küçük ve yerleşmeye açık olmayan bölge Çernova (Cerven) kazasının bir parçasını teşkil etmekteydi. Ayrıca Tuna üzerindeki Rusçuk'u Şumnu ve

²⁸⁴ BOA TT.d. 416, s. 2 vd.; BOA TT.d. 439, s. 1 vd.

²⁸⁵ BOA TT.d. 467, s. 2.

²⁸⁶ Neşri, *Cihannüma*, 104, Kiel, "Şumnu", *DİA*, XXXIX, 227.

²⁸⁷ Köksal, O. (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası: Şumnu*, Ankara, 22-30.

²⁸⁸ NBKM 45/29, s. 1 vd.

²⁸⁹ D649, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 1

²⁹⁰ TS. MA.d. 167, s. 1 vd.

²⁹¹ TS. MA.d. 167, s. 1 vd.

Trakya'ya bağlayan eski ve önemli bir yol Hezargrad'ın bulunduğu yerin batısından geçmekteydi.²⁹²

Hezargrad bölgesini içine alan Niğbolu sancağına ait 1479 ve 1485 tarihli defterlerde ve 1516 tahririnin kaybolmuş bir parçasının da yer aldığı 1530'da tanzim edilmiş Rumeli eyaleti icmal defterinde Hezargrad adına rastlanmamaktadır. Sonraları Anadolu'dan gelen göçmenlerin yerleşmeleri ile beraber irili ufaklı yeni birçok köy kurulmaya başlanmıştır. 1550 yılına kadar göç hareketi yoğun bir şekilde devam etmiştir.²⁹³ Şeyh Bedreddin hareketi sırasında da devlet için sıkıntı kaynağı olan küçük bir gayri Sünnî Türk nüfusu bulunmaktaydı.²⁹⁴ XVI. yüzyılda yeni kurulan köyler arasında “âşıklar, sûfiler, abdallar” gibi adlar taşıyan köyler de buna benzer bir iskâna sahne olmuştu. Hezargrad'ın doğu kesiminde Deliorman'da Orta çağ Bulgar Devleti zamanından kalma Kalovo, Cerkovna, Lipnik veya Harşovo gibi köyler mevcudiyetlerini sürdürmüştü. Ancak bu köylerin nüfusu, XIV. yüzyıldaki genel demografik azalma ve halkın dağ köylerine ve vadilere çekilmesi sırasında boşalmıştır.²⁹⁵ Hezargrad adı ilk defa Ahmet Bey Camii'nin vakfiyesinde yer almaktadır. 1542-1543 yıllarında inşa edilen bu caminin etrafında bir mahalle oluşmuştur.²⁹⁶ Bu mahalle cami ile aynı adı taşımaktadır.²⁹⁷

1557 yılına gelindiğinde Niğbolu'ya tabi 11 kaza merkezinden biri Hezargrad olmuştur.²⁹⁸

1.4. RUSÇUK'UN İDARİ YAPISI

Osmanlı döneminde (1393-1878) hıristiyan bir Bulgar köyünden elli üç camisi, dokuz medresesi ve en az beş tekkesiyle müslüman Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Kuzey Bulgaristan'ın en büyük kozmopolit

²⁹² Kiel, (1998). “Şumnu... 297.

²⁹³ Emecen, F. (1990). “XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat tarihi Kongresi: Tebliğler*, Ankara, 543-550.

²⁹⁴ Betullov, M. (1999). *Alevilik Keşmekeşliği ve Bulgaristan Kızılbaşlığı*, Sofya, 40 vd.

²⁹⁵ Kiel, (1998). “Şumnu ...” 298, Ayrıca Yörüklerin Rumeli'ye yerleşimi için bkz. Gökbilgin, M. T. (1957). *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul.

²⁹⁶ Kiel, M. *Hezargrad, Bulgaristan'da Bir Türk Şehrinin Değişimi*, 11.

²⁹⁷ Kiel, (1998). “Hezargrad...” 297.

²⁹⁸ BOA TT.d. 467, s. 2.

şehirlerinden birine dönüşmüştür.²⁹⁹ Halen Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi varlığı bulunan bir şehirdir.

1516 tarihli mufassal tahrir defterinde Niğbolu sancağına tabi nefis olarak kaydedilmiştir³⁰⁰.

2. İDARİ GÖREVLİLER

2.1 SANCAKBEYİ

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatının temel idari birimi olan sancağın en yüksek yöneticisi ve doğrudan merkezden atanan kişiler "sancakbeyi" unvanını taşımaktadırlar³⁰¹. Sancak beyi kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandıramaz, kadı da buna mukabil sancak beyinin kuvvetine dayanmadan hükmünü icra edemezdi.³⁰² Ülkenin genişlemesi ve devlet sisteminin daha düzenli bir hale gelmesi ile birlikte, ülke yönetim açısından idarî-askerî ve idarî-kazaî olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İdarî-askerî olarak eyalet-sancak-kaza şeklinde bir örgütlenmeye gidilmiş ve bu birimin başına beylerbeyi ve sancakbeyi tayin edilmişti.³⁰³ Ehl-i örf sınıfından olan sancakbeyleri, sancakta padişahın yürütme gücünü temsil etmekteydi lâkin sancakbeylerinin otoriteleri, bağlı buldukları beylerbeyleri ve doğrudan doğruya merkezden emir alan kadılar vasıtasıyla sınırlandırılmıştı.³⁰⁴

Niğbolu'nun ilk sancakbeyi I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemi ümeralarından olan Firuz Bey, Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinde önemli yararlılıklar sağlamış bir kişidir. Firuz Bey sancakbeyi olarak 1391 yılında bu göreve atanmıştır lâkin Niğbolu'da ne kadar kaldığı ve kendisinden sonra yerine kimin geçtiği aşikâr değildir.³⁰⁵

²⁹⁹ Kiel, M. (2008). "Ruşçuk", *DİA*, XXXV, 246.

³⁰⁰ TS. MA.d. 167, s. 1 vd.

³⁰¹ Armağan, A. (2011). "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (18),1, 276.

³⁰² Yücel, Y. (1974). "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, XXXVIII (152), 665-666.

³⁰³ Ünal, M. A. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 -1566)*, Ankara: TTK Yayınları, 50-51.

³⁰⁴ İnalçık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (Çev. R. Sezer). İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 104.

³⁰⁵ Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi*, I, 168.

XV. yüzyılın başlarında Niğbolu Sancağı'nın Aydın oğlu Cüneyd Bey'e tevcih edildiği görülmektedir.³⁰⁶ Aydınoğlu Cüneyd Bey'den sonra 1443-1444'te Firuz Beyoğlu Mehmed Bey'in, 1461-1462'de Çakırcı Hamza Bey'in³⁰⁷ ve 1487'de Yahya Paşa'nın Niğbolu'da sancakbeyi olarak görev yaptığı görülmektedir.³⁰⁸ Niğbolu Sancağı stratejik açıdan son derece önemli bir mevkiye bulunmaktaydı. Eflak ve Boğdan voyvodalıklarıyla hem hudut olmasının yanı sıra, Avusturya ve Macaristan taraflarından yapılan saldırılara karşı, Tuna Nehri kenarında yer alan diğer sancaklar ile birlikte ileri karakol görevi üstlenmişti. Bu yüzden Osmanlı Devleti Niğbolu Sancağı'nın yönetimine ve muhafazasına büyük ehemmiyet vermiş ve genellikle askerî ve idarî tecrübesi olan ve bölgeyi iyi tanıyan kişileri burada görevlendirmişti. Niğbolu'da görev yapan ümera arasında beylerbeylik tecrübesine sahip olanlar dahi vardı. Bunlardan ilki Anadolu beylerbeyliğinden emekli olan Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey olup, 6 Temmuz 1542 tarihinde bu göreve getirilmişti.³⁰⁹

³⁰⁶ Doukas, M. (2008). *Tarih Anadolu ve Rumeli (1326-1462)* (Çev. B. Umar), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 98-99, Emecen, F. M. "Cüneyd Bey", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 122.

³⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 75.

³⁰⁸ Uğur, A. (Haz.) (1997). *İbn Kemâl, Tevârîh-ı Âl-i Osmân VIII. Defter* (Transkripsiyon) , Ankara: TTK Yayınları, 113.

³⁰⁹ BOA MAD.d. 34, s. 229.

Çizelge 3.1. XV- XVI. Yüzyıllarda Niğbolu Sancakbeyleri.

Sancakbeyi	Görev Yılı	Eski Görev Yeri
Firuz Bey ³¹⁰	1391	
Aydınoğlu Cüneyd Bey ³¹¹	1414-1419	
Firuz Bey oğlu Mehmed Bey ³¹²	1444	
Çakırcı Hamza Bey ³¹³	1462	
Yahya Paşa ³¹⁴	1487	
Davud Paşa ³¹⁵	Temmuz 1502 Öncesi	Gelibolu Sancakbeyi
Nasuh Bey ³¹⁶	1503	
Şehzade Selim ³¹⁷	1512	Trabzon Sancakbeyi
Mehmed Bey ³¹⁸	1516 -?	
Behram Bey ³¹⁹	1521 -?	
Acemi Kasım Bey ³²⁰	1522 -?	
Mehmed Bey veled-i Ali Bey bin Mihal ³²¹	1527-1530	
Mehmed Bey veled-i Yahya Paşa ³²²	6 Temmuz 1542	Anadolu Beylerbeyi
Mehmedhan Bey ³²³	1548 -?	
Ahmed Bey ³²⁴	1551	

³¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 68.

³¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 351-352, 369.

³¹² *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han (İzledi ve Varna Savaşları (1443 -1444) Üzerinde Anonim Gazavât-nâme*, 45, *Anonim Osmanlı 151X, 790 ni i*, (I

³¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 75.

³¹⁴ İbn Kemâl, *Tevârîh-ı Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, 113.

³¹⁵ İbn Kemâl, *Tevârîh-ı Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, 244.

³¹⁶ Gökbilgin, T. "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Şehir ve Kasabaları", 267, Gökbilgin, T. (2000). *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 200, 449.

³¹⁷ TS.MA.d.167, s. 1, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 240-241.

³¹⁸ BOA MAD.d. 11, s. 220

³¹⁹ Jorga, N. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, 327, Emecen, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 346.

³²⁰ Çakar, E. "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", 278.

³²¹ BOA TT.d. 370, s. 512, Gökbilgin, T. (1956). "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, C. XX, Sayı: 78, 258, Kunt, M. İ. (1978). *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 186.

³²² BOA MAD.d. 34, s. 229.

³²³ BOA KK.d. 208, s. 51.

Mehmedhan Bey ³²⁵	1554	
Malkoç oğlu Bali Bey ³²⁶	1554	
Mehmedhan Bey ³²⁷	1555	
Ali Bey ³²⁸	1558	
Halil Bey ³²⁹	1558	Pojega Sancakbeyi
Ahmed Bey ³³⁰	14 Kasım 1558	Aydın Sancakbeyi

Tahrir, ruus, timar ruznamçe ve mühimme defterleri ile Osmanlı kroniklerinin verdiği bilgiler ışığında XVI. yüzyıl içerisinde Niğbolu’da görev yapan kırk yedi sancakbeyi tespit edilmiştir³³¹. Bunlardan ilki 1502 yılı öncesi burada görev yapan Davud Paşa,³³² son sancakbeyi ise Şubat 1601’den önce da bu görevde bulunan Abdi Bey’dir.³³³

2.1.1. Yavuz Sultan Selim’in Niğbolu Sancakbeyliği

Şehzade Selim ilk olarak 1487 veya 1490 yılında Trabzon’a sancakbeyi olarak atanmıştı. Diğer kardeşlerinden Ahmed Amasya Sancağı’nda, Korkud ise Saruhan Sancağı’nda bulunmaktaydı.³³⁴ II. Bayezid’in büyük oğlu Ahmed taht için en büyük aday olarak görülmekte ve padişah da bahsi geçen bu büyük oğlunu desteklemekteydi.³³⁵ Selim babasının Ahmed’e karşı bu tutumunu fark etmiş ve bulunduğu Trabzon’dan ayrılması gerektiğine hüküm etmişti lâkin başka bir sancağa yani İstanbul’a yakın bir sancağa tayin isteği reddedilmişti.³³⁶ Bunun üzerine Selim, oğlu

³²⁴ BOA KK.d. 209, s. 98, Yaşaroğlu, A. (1995). *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu 888 Numaralı (14-260) Müthlil mva eTranskripsiyon*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 42.

³²⁵ BOA KK.d 212, s. 63.

³²⁶ BOA A.RSK.d. 1454, s. 29, BOA MD. 1, s. 205.

³²⁷ BOA KK.d. 213, s. 188.

³²⁸ BOA KK.d. 216, s.18.

³²⁹ BOA KK.d. 216, s. 18.

³³⁰ BOA KK.d. 216, s. 25.

³³¹ Demir, S. (2014). *a.g.e.*, 39-40.

³³² *İbn Kemâl, Tevârîh-ı Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, 244.

³³³ BOA A.DFE.RZ.d. 245, s. 432.

³³⁴ Demir, S. (2014). *a.g.e.*, 47.

³³⁵ Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezit’in Siyasi Hayatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 258.

³³⁶ Faruk Söylemez, (2012). “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 65-66.

Süleyman için bir sancak talep etmiş, Süleyman'a önce Şebinkarahisar ve Bolu verilmiş lâkin Şehzade Ahmed'in araya girmesi etkili olmuş ve Süleyman 6 Ağustos 1509'da Kefe Sancağı'nın atanmıştı.³³⁷ Kefe Sancağı Selim'e taht yolunun açılmasında yani İstanbul'a ulaşmada önemli bir mihenk taşı olmuştu.³³⁸ Selim İstanbul'a yaklaşmanın ve aradaki engelleri kaldırmanın yolunu ararken babası II. Bayezid İstanbul'da hastalığını ileri sürerek Şehzade Ahmed lehine tahttan feragat etmek istemişti. Bu istek şehzadeler arasında huzursuzluğa sebep olmuştu. Durumu anlayan Selim, izinsiz olarak sancağını terk ederek 10 Ekim 1510 yılında Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ın yanına gitti.³³⁹ Bunun üzerine Trabzon'a dönmesi salık verilen Şehzade Selim bunun mümkün olamayacağını söyleyerek diretince³⁴⁰ kendisine Mentеше sancağının verileceği bildirilse Silistre'de diretince “*Kanun-ı Osmâni'de yer yoktur*, denilerek bu istek reddedilmiştir.³⁴¹

Selim isteğini kabul edilmemesi üzerine Kefe'den ayrılarak 1511 yılında Edirne'ye vardı. 3 Ağustos'ta babası II. Bayezid tarafından karşılandı ve küçük bir çarpışmadan sonra Şehzade Selim yenik düştü.³⁴² Araya giren devlet ricali neticesinde herhangi bir savaşın yaşanması engellenmişti. Yapılan görüşmeler sonrası Selim'e Rumeli'de bir sancak tevcih edileceği kabul edilmişti. II. Bayezid bir süre sonra tarafsız kalma yoluna gitti.³⁴³

Şehzade Selim'e hangi sancakların verildiğine dair kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Şükri-i Bitlîsî, Selim-nâme adlı eserinde II. Bayezid'in

³³⁷ Söylemez, F. (2012). “Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 33, Yıl 2012/2, 65.

³³⁸ Pul, A. (2013). “Kefe Sancağı'nın I. Selim'in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Ulusal Arastırma Dergisi* 6 (27) 2013, 471-472.

³³⁹ Uğur, A. (Neşr.) (1985). *Kemal Paşazade Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, Paşaza40-421, Emecen, F. M. (2011). *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları, 48.

³⁴⁰ Uğur, A. (1985). *Kemal Paşazade..*, 41.

³⁴¹ *Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v 24a, 25a, Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezid'in Siyas Hayatı*, 274.

³⁴² Öztuna, Y. *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 32.

³⁴³ Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 197, Parmaksızoğlu, İ. (Haz.) (1992). Hoca Sadeddin Tacü't-Tevarih, IV, 23.

vezirlerinin tavsiyesi üzerine Şehzade Selim'e Silistre Sancağı'nın tevcih edildiğini aktarmaktadır.³⁴⁴

Selim-nâme müellifi Celal-zâde Mustafa ile bazı Anonim Osmanlı Tarihleri ise Selim'e Semendire Sancağı'nın verildiği ifade etmektedirler.³⁴⁵ Lütfi Paşa ise Selim'in Rumeli'de küffarla savaşmak için Trabzon ayarında bir sancak istediğini, buna binaen kendisine Semendire Sancağı ile birlikte bazı sancakların verildiğini ifade etmekteyse de bu sancakların hangileri olduğu noktasında bilgi bulunmamaktadır.³⁴⁶ Münecimbaşı ve Hoca Saadeddin Efendi ise Selim'in küffarla savaşmak için Rumeli'de bir sancak talebinde bulunduğunu, bu isteğe olumlu yaklaşan II. Bayezid'in Mora, Bosna ve Semendire sancaklarını seçenek olarak sunduğunu ve Selim'in Semendire Sancağı'nı seçtiğini aktarmaktadırlar. Hatta görüşmeye giden Mevlana Nureddin'in kendisi hakkında oldukça olumlu sözler sarf etmesi II. Bayezid'i oldukça memnun etmiş ve Semendire'ye ek olarak Vidin ve Alacahisar sancaklarını da kendisine tevcih etmiştir.³⁴⁷

Bir diğer Selim-nâme müellifi Abdülmüte'al; Selim'e Semendire, Niğbolu ve Silistre sancaklarının verildiğini aktarmaktadır.³⁴⁸ Bir başka anonim tevarihnamede de aynı bahis geçmektedir. Buna göre Selim Kefe'de iken babasından Semendire ve Niğbolu sancaklarının kendisine tevcih edilmesini rica etmişti. Şehzade Ahmed'in Safeviler karşısında başarısız olması ve sergilediği bazı hoş olmayan davranışlardan dolayı isteği uygun görülmuş ve bu sancaklar Selim'e tahsis edilmiştir.³⁴⁹

Şehzade Ahmed tarafından Hersekzâde Ahmed Paşa'ya gönderilmiş bir mektupta ise "kardeşi Selim'in isyan üzerine Rumeli'ye yöneldiği, Hüdavendigar ile karşı karşıya kalınmasının ardından Selim'e Semendire,

³⁴⁴ Uğur, A., Çuhadar, M., Gül, A. (Haz.) (1995). *Şükrî-i Bitlisi, Selim-nâme*, İstanbul: İsis Press, 67-69.

³⁴⁵ *Anonim Osmanlı 1511-1517, r141, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* - F. Giese Ne -, 133, (Anonim) *Tevârih-i Âl-i Osman*, 66, Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, 365, Uğur, A., Çuhadar, M. (Haz.) (1997). *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 485.

³⁴⁶ Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 197.

³⁴⁷ Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, IV/ 28-29, Münecimbaşı Ahmet Dede, *Mü necci mb 424-425.arih*,

³⁴⁸ Emecen, F. (2011). *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları, 56.

³⁴⁹ Söylemez, F. (1995). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 111-112, 261-262.

Vidin, Niğbolu ve bazı vergi gelirlerinin verildiği, bunun da Rumeli'nin tamamen Selim'e verilmesi anlamını taşıdığını ifade etmektedir.³⁵⁰

Niğbolu'nun Yavuz Sultan Selim'e sancak olarak verilip verilmediği kroniklerde açık değildir, kronikler farklı bilgiler sunmaktadır.

Ancak Selim'e Niğbolu sancağının tahsis edildiğine dair en yetkin belge arşiv kaynaklarında bulunmaktadır³⁵¹. Buna göre Niğbolu sancağı Selim'e tahsis edilmiştir. *Evâil-i Muharremü 'Haram 918 (19-28 Mart 1512)* tarihinde düzenlenen bu defter³⁵² yeni bilgiler içermeyip, 1483 tarihli defterde yer alan kayıtların güncellenmiş halidir. Niğbolu Sancağı'nın Yavuz Sultan Selim'e tahsis edilmesi yeni bir tahriri de beraberinde getirmiş ancak devletin içinde bulunduğu dönem yeni bir tahrire izin vermediğinden dolayı eski defterin güncellemesi ile sorun giderilmeye çalışılmıştır.³⁵³

Defterde yer alan bilgilere göre Yavuz Sultan Selim için Niğbolu Sancağı'ndan tahsis edilen tutar 526.178 akçe olup, bu meblağ Niğbolu ve İvraca kazaları ile bu kazalara bağlı bir kısım karyelerden elde edilen hasılatтан oluşmaktadır.³⁵⁴

2.2. ALAYBEYİ (MİRALAY)

Sancaktaki tımarlı sipahilerin sancakbeyinden sonra en büyük amiri olan alaybeyi aynı zamanda askerî konularda sancakbeyinin en önemli yardımcısıdır. Miralay da denilen alaybeyi, serbest tımarlara sahiptir.³⁵⁵ Alaybeyleri, sancak sipahilerinin önerisiyle beylerbeyi veya sancakbeyinin

³⁵⁰ “Karındaşım Selimşah Bey târik-i isyân üzere Rumeli'de asker çekip Hüdavendigârın üzerine geldiği sebebden hilâf-ı âdet Semendire ve Vidin ve Niğbolu sancaklarıyla ba'zı ma'adin ve harâc ve sâir haslarıyla beş kere yüz bin akçe verilmiş olduğu halbuki zahiren üç sancak ise de amma manen Rumeli'nin külliyyen verilmesi dimek olup hemen um ü-rı saltanattan bir hutbe ve bir sikke kaldığı ve halbuki kendisinin babasının rızâsından başka bir şey gözetmeyip pederini asla incitmediği ve bu suretle ita'at yüzünden kazıyyenin ber-aks olduğunu, bunun için babası sağ oldukça saltanatta tamâi olmadığını...” Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 240-241.

³⁵¹ Demir, S. (2014). *a.g.e.*, 50.

³⁵² *T SMA.d 167*, s. 1.

³⁵³ Demir, S. (2014). *a.g.e.*, 51.

³⁵⁴ *T SMA.d 167*, s. 1-2.

³⁵⁵ Barkan, Ö. L. (1943). “XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları”, *Kanunlar*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay, 287.

arı üzerine tayin edilmektedir³⁵⁶. Sefer sırasında tımarlı sipahileri çeribaşlarının, çeribaşlar alaybeylerinin ve alaybeyleri de kendi sancakbeylerinin emri altında toplanırdı.³⁵⁷ Niğbolu sancağı alaybeyleri zeamet tasarruf edip Rüstem Bey³⁵⁸ 1539 yılında hizmet vermiş ve buna mukabil 42.935 akçe zeamet tasarrufu bulunmaktadır³⁵⁹. 1554- 1557 yılları arasında görev alan Mahmud Bey'in³⁶⁰ ise 28.132 akçelik zeamet geliri bulunmaktadır³⁶¹.

2.3. ÇERİBAŞI

Sancakta alaybeyine bağlı sipahi komutanı olan çeribaşı *a s k e r b a* anlamına gelen çeribaşı belgelerde *ser-asker* veya *çerisürücü* şeklinde de geçmektedir. Alaybeyinden sonra sancaktaki tımarlı sipahilerin en büyük askerî amiri çeribaşılardır.³⁶² Savaşın olmadığı zamanlarda buldukları yerde asayişi sağlamakla, sefer sırasında emri altındaki tımarlı sipahilerini hazır edip, çeri sürücüleri aracılığıyla istenilen yere götürmekteydiler. Serbest dirlik sahibi olan çeribaşları, yaptıkları hizmetlere karşılık zeamet ya da tımar tasarruf etmekteydi.³⁶³

1512 yılında Niğbolu Sancağı çeribaşısı olan Ali Bey'in 23.860 akçe zeamete sahip olduğu görülmektedir.³⁶⁴ 1516 yılına gelindiğinde Ali halen çeribaşı görevini sürdürmekte buna mukabil gelirin 28.259 akçeye yükseldiği tespit edilmiştir.³⁶⁵ 1538 yılında çeribaşı olarak görünen Piri'nin 7.320 akçelik bir geliri kayıtlara geçmiştir.³⁶⁶

2.4. SUBAŞI

Subaşı kelimesi Eski Türkçe'de "asker, ordu" anlamına gelen sü-su kökünden türemiştir. Örf taifesinden olan ve kadının hükmünün uygulanmasında önemli bir rol oynayan subaşı, XVI. yüzyılın ilk yarısına

³⁵⁶ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda TTK Yayınları, Ankara 1991, 50. ı*,

³⁵⁷ Halaçoğlu, *XIV-XVI I. Yüzyıllarda Osmanlı 57r da De*

³⁵⁸ BOA TT.d. 416, s. 88-90, 296-297, 594-595, BOA TT.d. 439, s. 56-57, 201-202.

³⁵⁹ BOA TT.d. 416, s. 88-90, 296-297, 594-595, BOA TT.d. 439, s. 56-57, 201-202.

³⁶⁰ BOA MAD.d. 68 s. 56, BOA TT.d. 467, s. 29.

³⁶¹ BOA TT.d. 467, s. 29.

³⁶² Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I-II, İstanbul, 78.

³⁶³ Abdülkadir Özcan, "Çeribaşı", *D Türkiye Diyanet Vakfı*, İstanbul 1993, VIII, 270.

³⁶⁴ TS.MA.d. 167, s. 10.

³⁶⁵ BOA MAD.d. 11, s. 92-94.

³⁶⁶ BOA TT.d. 439, s. 312.

kadar doğrudan merkezden atanmaktadır.³⁶⁷ Fatih kanunnamesine göre Osmanlı Devleti'nde biri mirî, diğeri timar subaşı olmak üzere iki subaşılık vardı. Kadının emri altına olan mirî subaşı, hâsıl olan rusûm-ı serbestiyi veya bâd-ı hevâ vergilerini ve mukataa gelirlerini toplardı³⁶⁸. Timar subaşı sancakbeyinin emri altında olup, alaybeyi ve çeribaşıdan sonra tımarlı sipahilerin en büyük amiri durumunda idi.³⁶⁹ Timar subaşılığının gerektiği zaman seferlere katılıp, tımarlı sipahilerine kumandanlık ederlerdi.³⁷⁰

1512 tarihli tahrir defterinde yer alan “ *b u n l a r N i b o*
*ı r a ö r s ü n b a G ü ş a m â*³⁷¹ ibaresinde *n r o l d ö n e n*’de bir subaşının görev yaptığı anlaşılmaktadır. Aynı defterde bazı karyeler için “ *s u b a ı s ı n a*³⁷² *n ş e k l i n d e a ş e r h l e r k d ü ş ü l m ü ş t ü r*. Ancak herhangi bir isim verilmediği için bu subaşılığın kimler olduğu ve tasarruf ettikleri gelirlerin ne kadar olduğu konusu tam olarak aydınlatılamamıştır.

Mihal oğlu Mehmed Bey’in sancakbeyi olduğu dönemde (1526-1528) Çaşnigir Mustafa adlı bir kişinin bu görevde olduğu görülmektedir. Mezkûr subaşı Lepe Polye adlı mezrayı *haric ez defter* diyerek üzerine kaydettirmiş, bunun karşılığında maktu olarak yüz akçe ödemeyi taahhüt etmiştir.³⁷³

2.5. KADI

Kadı, Arapça kaza (kadâ) kökünden türemiş bir kelime olup kaza idaresinde görevli³⁷⁴, yüksek dereceli medreseyi bitirmiş, 3-5 yıl gibi belirli bir süre eyalet merkezlerindeki kadıların yanında *d a n i o l m a k ı n d a* bulunmuş kişiler arasında atanırdı.³⁷⁵ Kadı şer‘i mahkemelerde ahali arasındaki anlaşmazlıkları şer‘î hükümler çerçevesinde çözmekle yükümlü idi.³⁷⁶

³⁶⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I, 70.

³⁶⁸ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I, 87, 91.

³⁶⁹ Ünal, M. A. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 235.

³⁷⁰ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I, 325.

³⁷¹ TS.MA.d 167, s. 14.

³⁷² TS.MA.d. 167, s. 103.

³⁷³ BOA MAD.d. 11, s. 253.

³⁷⁴ Ünal, M. A. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 -1566)*, Ankara: TTK Yayınları, 50-51.

³⁷⁵ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I, 97-98.

³⁷⁶ Fahrettin Atar, (2001). “Kadı”, *DİA*, XXIV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 66.

Mevleviyet rütbesine sahip kadıların ortalama bir yıl, kaza kadılarının ise en fazla 20 ay aynı yerde görev yapmalarına müsaade edilmektedir. Burada amaç adaletten sorumlu kadının yerel halk ile yakınlaşmasını ve tayin noktasında oluşabilecek yığılmanın önüne geçebilmektir.³⁷⁷

Kadıların maaşlarına vazife veya cihet adı verilmişti.³⁷⁸ Bu terim doğrudan doğruya bir meblağa karşı gelmeyip, sicil, hüccet, sicil sureti, miras taksimi ve nikâh gibi işlemler karşılığında alınan ücretleri ifade etmektedir.³⁷⁹ Bunun yanında kadıların sair ümera gibi tımar tasarruf ettikleri de görülmektedir.³⁸⁰ Bu bakımdan tımarların özellikle gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı hala harp sahası olan ve hudut bölgesi durumunda bulunan bölgelerde kadılara daha sağlam bir gelir kaynağı sağlamak amacı ile verildiği düşünülmektedir.³⁸¹ 1512 yılında Niğbolu kadısının 4.780 akçelik bir geliri Niğbolu kaza merkezinden elde edilen hâsılın bazı hisselerinden oluşmaktadır. Yine Şumnu kadısının da 3.296 akçelik tımar tasarrufu bulunmaktadır.³⁸² 1516 yılına gelindiğinde 5.281 akçe olan Niğbolu kadısının gelirleri Niğbolu'ya tabi Belaniç ve Kokonyad adlı karyelerin tasarrufundan temin edilmektedir.³⁸³ 1538 yılında Mevlâna kadısı İskender'e tahsis edilen 5241 akçelik tasarrufu olan 1538 yılında Şumnu kadısının bir köyden oluşan 2000 akçelik tımarı bulunmaktadır. Mehmed nam-ı diğer Maraşköyünde olan tımarında altı kürreci, üç küreki, bir hane, üç mücerred toplam 29 kişi yaşamaktadır.³⁸⁴

³⁷⁷ Ortaylı, İ. (1975). “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *AÜSBFD*, 30 (1-4), 122-123, Arık F. Ş. (1997). “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, 8, 7.

³⁷⁸ Akdağ, M. (1955). “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *DTCFD*, XIII (1-2), 48.

³⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 84-85, Feyzioğlu, H. S. (2010). *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'î Mahkemelerde Düzenlemeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 10-13.

³⁸⁰ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, 47-48, Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: TTK Yayınları, 220-221, Erdoğru, A. (2006). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 - 1584)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 125.

³⁸¹ Barkan. (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, 68-69.

³⁸² TS.MA.d. 167, s. 22, 37, 55, 60.

³⁸³ BOA MAD.d. 11, s. 120, 257.

³⁸⁴ BOA, TT.d., 382, s. 180.

Çizelge 3.2. XV-XVI. Yüzyıllarda Niğbolu Sancağı'nda Görev Yapan Kadılar

Adı	Görev Yılı
Mevlana İvaz ³⁸⁵	1390-1392
Mevlana Sinan ³⁸⁶	1516-1517
Mevlana Muhyeddin ³⁸⁷	1527-1530
Mevlana Alaeddin ³⁸⁸	?
Mevlana Mehmed ³⁸⁹	1543-1544
Mevlana Hacı Ali ³⁹⁰	1544-1545
Mevlana Şemseddin ³⁹¹	1550-1551
Mevlana Şemseddin ³⁹²	1555 Öncesi
Mevlana Abdülkerim ³⁹³	1557

Bunların yanında Hezargrad kazasında 1543-1544 yıllarında Mevlana Ahmed Çelebi'nin de kadı olarak görev aldığı kayıtlara düşmüştür.³⁹⁴

Niğbolu şer'ıye sicilleri kayıp olmasının yanı sıra tahrir, mühimme, ruus ve timar ruznamçe defterleri ile diğer arşiv vesikalarında yer alan bilgiler de oldukça sınırlıdır Kadılara gönderilen hükümlerde çoğunlukla muhatabın ismi belirtilmeyerek, “ *N i b o l u k a d* şeklinde bir üslup benimsenmiştir. Bu nedenle XVI. asırda Niğbolu Sancağı'nda görevli kadılar ile bunların görev süreleri ve icraatları hakkında detaylı bilgilere ulaşmak zordur.³⁹⁵

h ü k

³⁸⁵ BOA TT.d. 382, s. 729.

³⁸⁶ BOA MAD.d. 11, s. 120.

³⁸⁷ BOA TT.d. 382, s. 733.

³⁸⁸ BOA TT.d. 382, s. 733.

³⁸⁹ BOA MAD.d. 499, s. 144.

³⁹⁰ BOA İE. SM. 1/14

³⁹¹ BOA MAD.d. 141, s. 14.

³⁹² BOA MD. 2, s. 42, BOA MAD.d. 166, s. 34.

³⁹³ BOA TT.d. 382, s. 733.

³⁹⁴ BOA MAD.d. 499, s. 147.

³⁹⁵ Demir, S., (2014). *a.g.e.*, 65.

3. KALELERDE BULUNAN GÖREVLİLER

Stratejik bir noktada bir şehrin, bir ticaret yolu üzerindeki bir geçidin ya da önemli noktanın korunması için savunmaya elverişli yerlere inşa edilen yapılara “kale” denilmektedir.³⁹⁶ Buralar aynı zamanda şehrin siyasi ve idarî merkezi statüsündedir. İdari ve askerî görevliler burada ikamet etmektedir. Aynı zamanda devlete ait toplanan bütün gelirler ve belgeler kalelerde muhafaza edilmektedir.³⁹⁷

Çalışılan bölgede Niğbolu Kalesi, Rusçuk (Yergöğü Beriyaka) Kalesi, Halovnik ve Zıştovi Kaleleri bulunmaktadır.

3.1. NİĞBOLU KALESİ

Zenberekçi; Yeniçeri Ocağı'nın seksen ikinci ortası efrâdına verilen addır. Silah olarak “zenberek” adı verilen oku kullandıkları için bu ad verilmiştir. Zenberek; çelik veya pirinçten yapılır. Başparmak kalınlığında ve dirsek uzunluğunda olan ok dört yüze sahiptir. İsalet ettiği yeri delmektedir. Hayvan ile taşınan küçük topa da bu ad verilmektedir. Kumandanlarına “zenberekçibaşı” denilirdi. Tüfek kullanımına geçildikten sonra yeniçeri ocağı ile yavaş yavaş ortadan kalkmıştır³⁹⁸.

1538 yılında Niğbolu'da 76 zenberekçi kayıtlıdır. 56 nefer Niğbolu'da ikamet etmektedir, lâkin Yergöğü Öteyaka Kalesi'nde hizmet görmektedirler³⁹⁹.

Dizdar; kale muhafızları hakkında kullanılan bir tabir olup kale zabıtine ve kale muhafızına verilen isimdir⁴⁰⁰. Farsça kale, hisar anlamına gelen diz kelimesinden türemiştir⁴⁰¹.

³⁹⁶ Yılmaz, F. *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, 304, Eyice, S. “Kale”, *DİA*, XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 234-235.

³⁹⁷ Özgüven, B. (2001). *Osmanlı Macaristanı'nda Kentler, Kaleler*, Ege Yayınları, İstanbul, 179, Ergenç, Ö. (2012). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 41, Pamuk, B. (2006). *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 170,

³⁹⁸ Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, III, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 652.

³⁹⁹ BOA, TT.d. 416, s. 62, 66, 69.

⁴⁰⁰ Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 469.

⁴⁰¹ Oğuzoğlu, Y. (1994). “Dizdar”, *D A*, Türkiye Diyanet Vakfı: Ankara, 480-481.

Dizdarlar yaptıkları hizmetlere karşılık serbest timar tasarruf etmekteydi⁴⁰². Bu miktar muayyen olmayıp, kalenin büyüklüğüne ve önemine göre farklılık gösterebilmektedir. 1512 yılında, Halovnik dizdarı Hızır 6323, Niğbolu dizdarı Mahmud 6210, Tutrakan dizdarı Atmaca 5916, Çernovi dizdarı Ali 3892, Tırnova dizdarı Mustafa 3790, Yergöğü Berüyaka dizdarı Hasan 3447 ve Zıştovi dizdarı Pir Ali 2235 akçe gelire sahiptir⁴⁰³.

Kethüda; büyük devlet adamları ile zenginlerin işlerini gören kişiler hakkında kullanılan tabirdir⁴⁰⁴. Buradaki görevi ise; kalede dizdârın en büyük yardımcısı ve işlerin yürütücüsü olmasıdır.⁴⁰⁵

Binabân; bina yapan ve **neccarân**; dülger, doğramacı anlamındadır. **Haddâd** da bu gruba dâhildir. Kalenin bakım ve onarımından sorumludurlar. Saray teşkilatında “ehl-i hiref” arasında ve tarihi vesikalarda geçer⁴⁰⁶. Niğbolu Kalesi’nde 21 binabân ve neccarân kayıtlıdır⁴⁰⁷.

Martolos; Osmanlı Devleti’nin teşkilatlanması döneminde ve Yeniçeri ocağının kurulmasından önce ordunun geri hizmetlerinde çalışmış olan Hıristiyan grubun adıdır⁴⁰⁸. 1538 tarihli defterde 60 martolos kayıtlıdır. Bunlardan 54 martolos Niğbolu Kalesi’nde hizmet vermektedir ancak Rum Sancak Beyi yerine maslub düşerler⁴⁰⁹.

Kalfacıyan-ı gümrükçü bölüğünden 21 nefer kaydedilmiştir⁴¹⁰.

Urgancıyan-ı gümrükçü bölüğünden iki nefer kaydedilmiştir⁴¹¹.

Ayrıca kesebtıyan ve martolosan ile zenberekciyan ile kapudan bölüklerinden toplam 56 nefer, 13 topçu⁴¹², 15 okçu⁴¹³ ve 12 haddad kayıtlıdır⁴¹⁴. Burada bir görev ayrımı yapılmamıştır⁴¹⁵.

⁴⁰² Halaçoğlu, Y. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 96.

⁴⁰³ TS.MA.d. 167, s. 78-96.

⁴⁰⁴ Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 251.

⁴⁰⁵ Sertoğlu, M. *Osmanlı Tarihi Lugâti*, 183, Canatar, M. (2002). “Kethüda”, *DİA*, XXV, Türkiye Diyanet Vakfı: Ankara, 332. 32-334.

⁴⁰⁶ Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, II, 666.

⁴⁰⁷ BOA, TT.d. 416, s. 66.

⁴⁰⁸ Pakalın, (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, II, 410.

⁴⁰⁹ BOA, TT.d. 416, s. 62, 68.

⁴¹⁰ BOA, TT.d. 416, s. 66.

⁴¹¹ BOA, TT.d. 416, s. 66.

Niğbolu Kalesi'nde oturup, Halovnik Kalesi, Yergöğü Kalesi'nde çalışan görevliler bulunmaktadır⁴¹⁶.

Niğbolu Kalesi görevlileri olarak kaydedilen toplam 200 neferden 149'u gayrimüslimdir. Geri kalan 51 nefer Müslümümandır. Buradan hareketle 609 gayrimüslim nüfus ve 153 müslim nüfusa ulaşılmaktadır.

Kale çalışanları **kapudan cemaati** adı altında yer almaktadırlar.

Eşkinici tımarı tımarlardan birinin adıdır. Tımara mutasarrıf olan sipahiler alay beylerinin bayrakları altında sefere katılmak zorundadırlar⁴¹⁷.

1512 yılında Niğbolu kalesi'nde bir dizdar, bir kethüda, 75 kale merdi, altı okçu (tirgerân), görev toplamda 83 görevli yer almaktadır⁴¹⁸.

Çizelge 3.3. 1538 Yılında Niğbolu Kalesi'nde Bulunan Gayrimüslim Görevliler (Zevaidler)

Görevliler	Nefer	Toplam
Bölük-i Neccârân	7	21
Bölük-ü Kalafatciyan	21	63
Bölük-ü Urgancıyan	2	6
Bölük-ü Kesebtiyân	56	168
Bölük-ü Martolosân ⁴¹⁹	17	51
Bölük-ü Zenberekciyan		162
Bölük-i Topcuyan	10	30
Haddâdin	7	21
Binâban ve Tüccarân	14	42
Okcuyân	15	45
Toplam	200	609

⁴¹² BOA, TT.d. 416, s. 62, 66.

⁴¹³ BOA, TT.d. 416, s. 68.

⁴¹⁴ BOA, TT.d. 416, s. 62, 67.

⁴¹⁵ BOA, TT.d. 416, s. 66.

⁴¹⁶ BOA, TT.d. 416, s. 68, 69, 70, 71.

⁴¹⁷ Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 563; Güvenilir bir kaynak olan İdrîs-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'i 1473'te tımarlı Anadolu ordusunu 20.000, Rumeli ordusunu 24.000 civarında tahmin etmektedir. Bu rakamlara yardımcı kuvvetler durumundaki cebeliler dâhil olmalıdır. 933-934 (1527-1528) tarihli resmî kayıtlarda tımarlı ordu 37.521 kişi olarak verilmektedir. 37.521 tımar sahibi içinden 9563'ü hisar eriydi (kale muhafızı), geri kalanlar seferlere katılan süvarilerdi (eşkinici). Bkz. İnalçık, "Tımar", 169.

⁴¹⁸ TS.MA.d. 167, s. 80 vd.

⁴¹⁹ Bölük-ü martolosan ki kala-i Niğbolu'ya hizmet iderler Rum sancakta Beyi yerine maslub düşer ki bunları gönderir, BOA, TT.d. 416, s. 68.

Burada bahsi geçen Niğbolu kalesi çalışanları gayrimüslim kişilerdir. İki durum geçerlidir; birincisi Niğbolu dışında oturup, kaleye hizmet edenler ki bunların sayısı 54'tür ve martolos, zenberekciyan olarak görev yapmaktadırlar. Diğer grup ise; Niğbolu'da ikâmet edip, Yergöğü Öteyaka Kalesi'nde ve Halovnik Kalesi'nde çalışanlardır. Bunların sayısı sırasıyla 56, 34 toplamda 90'dır.⁴²⁰

Bazı durumlarda Halovnik, Yergöğü, Niğbolu merkez ve kalelerinde çalışan görevliler bir arada verilmiştir. Toplam kayıt tutulduğu için net rakamlara ulaşmak zordur⁴²¹. Niğbolu merkez ve kalesi çalışanlarının nüfusunun daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Müstahfız; Dizdar ve kethüdanın emrinde görev yapan kale görevlilerine verilen addır. Kalelerde muhafaza ve savunma hizmeti gören askeri gruplara bu isim verilmektedir.⁴²² Müstahfızların maaşları doğrudan hazine tarafından karşılanmasın rağmen aralarında dirlik sahibi olanlar da bulunmaktadır.⁴²³

Niğbolu sancağındaki müstahfızlar hizmetleri karşılığı dirlik almaktadırlar. Burada elde edilen deterlerdeki kayıtlardan hareketle 1483, 1538 ve 1557 yıllarına ait veriler değerlendirilecektir.

⁴²⁰ BOA, TT.d. 416, s. 68, 69, 70, 71.

⁴²¹ BOA, TT.d. 416, s. 66-72.

⁴²² Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayinevi: İstanbul, 481.

⁴²³ DİA, (2006). "Müstahfız", *DİA*, XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 109.

Çizelge 3.4. 1483 Yılında Niğbolu Kalesi Müstahfızanları

1483 Yılında Niğbolu Kalesi Müstahfızanları					
Tımar Sahibi	Karye	Mezra	Çift	Toplam	Hâsıl
Şehabeddin	4			4	5984
Mustafa v. Gazaüddin	1			1	1483
Ali ve Karagöz ve Şirmerd ve Mehmed	1	1		2	4812
İvaz v. Mehmed ve Murad v. Kılıç Arslan	1			1	2407
Hamdi Karagöz	1		1	2	2439
Yahşi v. Kunublu	2			2	1258
Halil v. Ali ve Osman v. Meme ve Mürsel v. İshak ve Yakub v. Yusuf ve Burak ve Mehmed v. Osman ve Musa v. Hasan ve Ali v. Ahmed	2			2	10.740
TOPLAM	12	1	1	14	29.123

Niğbolu Kalesi müstahfızanları toplam 18 kişi olarak kaydedilmiştir. Buradan hareketle nüfusu 85 olarak değerlendirilmektedir. Tımarların müşterek işletildiği de görülmektedir⁴²⁴.

Kale müstahfızanlarının yanısıra Niğbolu'da İvaz v. Ali adlı tımar sahibinin Kirune ve Islavmir adlı iki köyde toplam 5136 akçelik tımarı bulunmaktadır. Islavmir karyesi Tırnova'ya tabidir. Her iki karye gayrimüslim köyüdür. Bu tımandan Niğbolu tabiiyetli Hamza adlı kişiye 380 akçelik hisse verildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır⁴²⁵.

⁴²⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, NBKM12-9, 39-b- 42-a.

⁴²⁵ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, NBKM12-9, s. 2-a

Çizelge 3.5. 1538 Yılında Niğbolu Kalesi Müstahfızanları

Timar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Toplam	Hâsıl
Ali	Dizdar-ı kala-i müstahfızan	1		1	6527
Nuri Kethüda ve Cafer ve Koca ve Mehmed	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	5701
Mustafa	merdân-ı kala-i Niğbolu	1	1	2	2400
Mehmed ve Ali ve Hamza	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	6706
Mehmed ve Halil ve diğer Halil ve Tengrivirmiş		1		1	6589
Ahmed ve Zafer ve Mustafa ve Durmuş		1	1 ⁴²⁶	2	6316
Durmuş ve Süleyman ve İsa ve Hasan	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	5600
Fahri ve Ahmed ⁴²⁷	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	3483
Ahmed ve Abdullah İmam ve Mehmed		1		1	3500
Ser Mehmed ve Cafer	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	3010
Mehmed ve Piri ve Halil	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	5806
Mustafa	Çavuş	1		1	3576
Dulkanar	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	1876
Dursun ve Fahreddin	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	2800
Mahmud	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	536
Kara ve Hüseyin ve Süleyman	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	2796
Hasan ve Yakub	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	2100
Hasan ve Mehmed	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	3066
Süleyman ve Mustafa ve Ali ve Durak	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	7000
Mustafa	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	1100
İskender	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	1730
Timur Çoban		1		1	5800
Ali ve İbrahim ve Piri ve Bed Ahmed		1		1	3900
Hızır ve Murad ve Memi	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	4954
Nasib ve Nasuh ve Yusuf ve Ali	merdân-ı kala-i Niğbolu	1		1	6552
Toplam		25	2	27	103424

⁴²⁶ Bir köyü ya da mezrası bulunmaktadır. Ne olduğu belirtilmemiştir. Üzerinde 3 kişi yaşamakta ve mahsul vergisi alınmaktadır. BOA, TT.d. 416, s. 159

⁴²⁷ Gabrofa Krivina (370'te Gabrofa ve Gorska Krivina adlı iki köy bulunmaktadır. Bu ikisi birleşmiş olabilir ya da tamamen farklı bir köy olabilir) BOA, TT.d. 416, s. 162

Niğbolu Kalesi müstahfızanlarına ait tımarlar genelde müşterek olarak verilmiştir. Toplam 25 (61 sipahi) tımar kaydı bulunmaktadır. Tımarların içerisinde mezralar da bulunmaktadır⁴²⁸. Tımar sahibi müstahfızanların çoğu kalede görevli merdanlardır. Bunlardan Ali adlı neferin kale müstahfızanlarının dizdarı olduğu belirtilmiştir. Kendisine ait olan İvladine karyesindeki tımarından 6527 akçelik geliri bulunmaktadır⁴²⁹. Kethüdalık görevini yerine getiren Nuri adlı nefer ise Yakova karyesindeki 5701 akçelik tımar gelirini Cafer, Koca ve Mehmed ile paylaşmaktadır⁴³⁰. İmam olan Abdullah, Boriliçe karyesindeki 3500 akçelik tımarı Ahmed ve Mehmed müstahfızanlarla paylaşmaktadır⁴³¹. 52 nefer kale müstahfızanı olarak belirtilmiştir.

Çizelge 3.6. 1557 Yılında Niğbolu Kalesi Müstahfızanları

1557 Yılı Niğbolu Kalesi Müstahfızanları						
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çift	Toplam	Hâsıl
Kasım	Dizdar	1			1	11.095
Mehmed b. Kasım	Merd-i Kala			1	1	1400
Ahmed b. Kasım	Merd-i Kala			1	1	1400
Hıdır	Merd-i Kala			1	1	768
Miri	Kuyudan-ı Kala	1			1	4608
Veli b. Miri	Merd-i Kala	1	1		2	1666
Cafer	Kethüda	1			1	8589
Mehmed b. Mustafa	Merd-i Kala			1	1	685
Alişan	Merd-i Kala			1	1	1400
Mustafa b. Durmuş	Merd-i Kala			1	1	1400
Hüseyin b. İbrahim	Merd-i Kala			1	1	1400
Ahmed ... Bali	Merd-i Kala			1	1	1555
İdris b. Safer	Merd-i Kala			2	2	1448
İsa	Merd-i Kala	1			1	15.041
İlyas	Merd-i Kala			1	1	1122
Kurd b. Mustafa	Merd-i Kala			1	1	1400
Devalgaffar b. İskender Sipahizâde	Merd-i Kala			1	1	1400

⁴²⁸ BOA, TTd. 416, s. 156, 159.

⁴²⁹ BOA, TTd. 416, s. 154.

⁴³⁰ BOA, TTd. 416, s. 155.

⁴³¹ BOA, TTd. 416, s. 162.

Durmuş	Merd-i Kala			1	1	1400
Hamza b. Ahmed	Merd-i Kala			1	1	700
Rüstem	Merd-i Kala			1	1	1400
Hızır b. Hasan	Merd-i Kala			1	1	1400
Devvalgaffar	Merd-i Kala			2	2	1400
Hüseyin b. Miri	Merd-i Kala			1	1	1400
Mehmed b. Ahmed	Merd-i Kala			1	1	1400
Mehmed b. Müteveffa						
Hızır	Merd-i Kala	1		1	2	1400
Latif	Merd-i Kala			1	1	1400
Mustafa b. Hızır	Merd-i Kala			1	1	1450
Mustafa b. Hasan	Merd-i Kala			1	1	1400
Mustafa Sipahizade	Merd-i Kala			1	1	1400
Dokvan b. Mahmud						
Sipahizade	Merd-i Kala			1	1	1400
Yusuf	Merd-i Kala	1		2	3	1400
Sinan	Merd-i Kala	1			1	8459
Hasan b. Mustafa	Merd-i Kala			1	1	1400
Osman b. Mirî	Merd-i Kala	1		1	2	1400
Mir Ahmed	Merd-i Kala			1	1	1446
Şahkulu b. İskender	Merd-i Kala			1	1	1400
Salih b. İsmail						
Sipahizade	Merd-i Kala			1	1	1400
Hamza b. Hüseyin	Merd-i Kala	1		1	2	1457
Timur	Merd-i Kala			1	1	1400
Gazanfer	Merd-i Kala			1	1	1400
Mirî b. Veli	Merd-i Kala			1	1	1400
Kaya	Merd-i Kala			2	2	1400
Mustafa	Merd-i Kala			1	1	1400
İlyas b. Yusuf	Merd-i Kala	1			1	1400
Mehmed	Merd-i Kala			2	2	1400
Ali b. Mustafa	Merd-i Kala			1	1	1400
Durmuş b. Börü	Merd-i Kala			3	3	1417
Durmuş	Merd-i Kala			2	2	1424
Ahmed b.						
Tengrivirmiş	Merd-i Kala			1	1	1400

Turgud ve Kılıç v. Mahmud	Merd-i Kala			2	2	1400
Süleyman	Merd-i Kala			1	1	1400
Mustafa b. Umur	Merd-i Kala			1	1	1400
Murad	Merd-i Kala			1	1	1400
Ali b. Umur	Merd-i Kala			1	1	1400
Mehmed b. Hasan	Merd-i Kala			1	1	1400
Mahmud	Merd-i Kala			1	1	1400
Mahmud b. Emir	Merd-i Kala	1			1	1400
Mustafa	Merd-i Kala			1	1	1400
Mehmed	Merd-i Kala			1	1	1412
Ali b. Nasuh Mustafa	Merd-i Kala			1	1	685
Veli b. Mustafa	Merd-i Kala			2	2	1400
Mehmed Tanal	Merd-i Kala			1	1	1400
Devvalgaffar	Merd-i Kala			2	2	1407
Ali b. Divane Salih	Merd-i Kala			1	1	1400
Cafer	Merd-i Kala			1	1	1400
Ahmed b. Abdi	Merd-i Kala			1	1	1400
Gazanfer	Merd-i Kala			2	2	1400
Mehmed	Merd-i Kala			1	1	1400
Hüseyin b. Ali	Merd-i Kala			1	1	1400
Devvalgaffar	Merd-i Kala			1	1	1400
Hüseyin b. Durhan	Merd-i Kala			1	1	1400
Abadullah	Merd-i Kala			1	1	1400
İbrahim	Merd-i Kala			1	1	1500
Kasım	Merd-i Kala		1	1	2	1400
Toplam		12	2	78	92	142.134

Niğbolu Kalesi'ne tabi toplam 75 tımarlı sipahi hissesi bulunmaktadır. Adından başka bir bilgi bulunmayan Kasım dizdâr⁴³², Cafer kethüda⁴³³ olarak kaydedilirken, üç kişi sipahizâde ve kale merdi olarak

⁴³² BOA, TT.d., 467, s. 178.

⁴³³ BOA, TT.d., 467, s. 179.

kaydedilmiştir⁴³⁴. Diğerlerinin hepsi kale merdidir. Tımarların bulunduğu 12 köy, bir mezra ve 78 çift toplam 92 arazi bulunmaktadır. Çiftlerin yoğun şekilde tımar olarak verildiği ve tımar gelirlerinin birbirine yakın ölçüde genelde 1400 akçe olduğu görülmektedir. Hasılât geliri 142.134 akçedir⁴³⁵.

18 tımarlı sipahi görülürken, 7 tımar tasarrufu görülmektedir. Bunların içinde üç sipahinin birden fazla karye tasarrufu bulunmaktadır, bunların içinde yalnız bir tasarruf müşterektir.

1538 yılında ise Niğbolu Kalesi müstahfızanlarına ait tımarlar genelde müşterek olarak verilmiştir. Toplam 25 (61 sipahi) tımar kaydı bulunmaktadır.

Her iki dönemde de tımarların içerisinde mezzarlar da bulunmaktadır⁴³⁶.

1557 yılına gelindiğinde Niğbolu Kalesinde 75 tımarlı sipahi görülmektedir. Müşterek tasarruf kalmamıştır. 2 mezra tasarruf olarak verilirken 12 köy 78 çift tımar olarak verilmiştir. Müşterek kullanım azalırken 1483 yılında verilen 1 çift ve 1538 yılında ise bir çiftin tımar olarak verildiği görülmüştür.

3.2. RUSÇUK KALESİ (YERGÖĞÜ BERİYAKA)

Rusçuk kayıtlarda “Yirgöğü Beriyaka” adı ile geçmektedir. Kale müstahfızanı olarak görev yapıp tımar sahibi olan dört kişi görülmektedir. Bunlardan Ömer v. Kasım, Ahmed Tunca ve Latif tımarı müşterek tasarruf etmektedirler. Tımar köyü Kayakulak diğer adıyla Bedokapan Şumnu'ya bağlıdır ve tamamen müslümanların sakin oldukları bir köydür. 12 hane, 26 mücerred, bir âmâ, sekiz kürreciyân, bir elekciyân, üç bağcıyân ve dizdârân, bir elliciyân ve bir serikin kaydolduğu köyün toplam nüfusu 131 ve geliri 4436 akçedir⁴³⁷. Diğer bir tımarlı sipahi olan Ali isimli müstahfızan Yergöğü Beriyaka Kalesi'nin bevvâblık görevini yerine getirmektedir. İki tımar köyü bulunan tımarlı sipahinin toplam tımarı 707 akçedir. Şumnu'ya tabi olan Köseler ve Sayacuk diğer adıya Köseler Deresi olarak geçen köyler diğer tımar köyü gibi Müslümanların sakin oldukları yerleşimdirler. Toplam nüfusu 58 olan köylerde Köseler

⁴³⁴ BOA, TT.d., 467, s. 182, 185, 187.

⁴³⁵ BOA, TT.d., s.467, 178-196.

⁴³⁶ BOA, TTd. 416, s. 156, 159.

⁴³⁷ BOA, TTd. 439, s. 338.

köyünde iki hane, üç mücerred, dört elliciyân kayıtlı iken Sayacuk köyünde beş hane ve iki bağcıyan kayıtlıdır⁴³⁸.

3.3. HALOVNİK KALESİ

Halovnik Kalesi, Niğbolu'ya tabi olarak kayıtlara geçmiştir⁴³⁹. 1512 yılında Halovnik kalesi'nde bir dizdâr, 26 okçu görev almaktadır⁴⁴⁰.

1538 yılında Halovnik Kalesi'nde topcuyan bir hane, üç mücerred; zemberekciyan cemaatine kayıtlı üç hane, yedi mücerred; zevaid-i voynugân ve hidmetkarân-ı kapudan ve fellah ve matrolosan ve diğer görevli cemaatlerine kayıtlı 21 hane 32 mücerred görülmektedir⁴⁴¹.

Niğbolu nefsinde yaşayan müselleman, binaban, tüccaran gelirleri Halovnik Kalesi ile birlikte toplam 216.721 akçe verilmiştir. Müslim ve gayrı müslim rakamları verilmiş, alınan vergiler de şerh düşülmüştür. Müslim hane 463, gebran hane 431 toplam 894; müslim mücerred 235, gebran mücerred 217 ve bive 37 toplam 3107 kişi (hane 5 ile çarpılmıştır) görülmektedir. Müslümanların oranının çok az bir farkla gayrimüslimlerden fazla olduğu görülmektedir⁴⁴².

Bunların dışında Niğbolu'ya tabi köylerde oturup Halovnik Kalesi'nde görevli müstahfızanlar bulunmaktadır.

Virbiçe köyü yalnızca Müslümanların sakin olduğu bir yerleşim olup, 16 hane, 6 mücerred ve 2 bive ile toplam 98 kişilik bir nifusa sahiptir. Hasılat geliri 2.930 akçedir. Mehmed ve Ali adlı sipahiler Halovnik Kalesi'nin müstahfızanları olup, bu köyleri tımar olarak tasarruf etmektedirler⁴⁴³.

Yalnızca gayrimüslimlerin yaşadığı 4 köy bulunmaktadır. Hızır, İlyas ve Mustafa adlı Halovnik Kalesi müstahfızanları (merdanları) olup tımar olarak aldıkları Niğbolu'ya tabi Ribene-i Bala köyünün 14 hane, beş mücerred ve bir biveden oluşan toplam nüfusu 80, hasılat geliri 4200 akçedir⁴⁴⁴. Ribene-i Zir adlı köyde 15 hane, beş mücerred ve bir bive hanesi toplam 88 kişi görülmektedir. Hâsılât geliri 5644 akçe olan köyün

⁴³⁸ BOA, TTd. 439, s. 339,-340.

⁴³⁹ BOA, TT.d. 416, s. 70 vd.

⁴⁴⁰ TS.MA.d. 167,s. 87 vd.

⁴⁴¹ BOA, TT.d. 416, s. 63.

⁴⁴² BOA TT.d. 416, s. 71.

⁴⁴³ BOA, TT.d. 416, s. 184.

⁴⁴⁴ BOA, TT.d. 416, s. 179.

tımarı Mehmed, Ramazan ve Hızır adlı üç Halovnik Kalesi müstahfızanı (merdanı) arasında paylaşmıştır⁴⁴⁵. Haydar adlı Halovnik Kalesi müstahfızanının kendine ait tımar köyü olan Şovarne'nin hasılatı 1410 akçe olup üzerinde 14 hane, altı mücerred ve bir bive hanesinden mürekkep toplam 81 kişi ikamet etmektedir⁴⁴⁶. 15.646 akçelik hasılatı ile en yüksek gelire sahip olan Novaç Köyü ise Sefer, Ali, diğer Ali, Ramazan, İbrahim, Kasım, diğer Kasım, Durak ve diğer Ali toplam dokuz Halovnik Kalesi müstahfızanı arasında müşterek tımar olarak kullanılmaktadır. Köyde 86 hane, 48 mücerred ve beş bive hanesinden oluşan toplam 503 kişi yaşamaktadır⁴⁴⁷.

Çizelge 3.7. Halovnik Kalesi'ne Tabi Gayrimüslim Köyler

Karye Adı	Tımar Sahibi	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Ribene-I Bala	Hızır, İlyas, Mustafa	14	5	1	80	4200
Ribene-I Zir	Mehmed, Ramazan, Hızır	15	8	1	88	5644
Şovarne	Haydar	14	6	1	81	1410
Novaç	Sefer, Ali, Diğer Ali, Ramazan, İbrahim, Kasım, Diğer Kasım, Turak, Ali	86	48	5	503	15.646
Toplam		129	67	8	752	26.900

Bu dört köyde toplam 752 gayrimüslim ikamet etmekte, köylerin hâsılat geliri ise 26.900 akçedir.

Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı iki köy bulunmaktadır. Bunlardan Lukoviç; bir müslim hanesi ve 41 gayrimüslim hane, 50 mücerred ve bir bive hanesi ile toplam 265 kişilik bir nifusa sahiptir. Hasılat geliri 9800 akçe olan köy Piri, Ahmed, Tunç Piri, Mehmed, Hüseyin, İsa adlı Halovnik Kalesi müstahfızanları arasında

⁴⁴⁵ BOA, TT.d. 416, s. 180.

⁴⁴⁶ BOA, TT.d. 416, s. 181.

⁴⁴⁷ BOA, TT.d. 416, s. 181.

müşterek tımar olarak kullanılmaktadır⁴⁴⁸. Diğer bir köy olan Kruşoviçe altı müslim hane, altı müslim mücerred ve 57 gayrimüslim hane, 52 gayrimüslim mücerred ve üç bive hanesiyle toplam 393 kişilik nüfusa sahiptir. Halovnik Kalesi müstahfızanlarından Mustafa, Halil ve Ali arasında tımar müşterek olarak işletilmektedir. Köyün 4210 akçelik geliri bulunmaktadır⁴⁴⁹.

Çizelge 3.8. 1538 Yılında Halovnik Kalesi Müstahfızanlarının Niğbolu'ya Tabi Oldukları Müslim-Gayrimüslim Köyler

Karve Adı	Tımar Sahibi	Müslim H.	Müslim M.	Gayrimüslim H.	Gayrimüslim M.	Bive	Toplam	Hâsıl
Lukoviç	Piri, Ahmed, Tunç Piri, Mehmed, Hüseyin, İsa	1		41	50	1	265	9800
Kruşoviçe	Mustafa, Halil, Ali	6	6	16	2	2	128	4210
Toplam		7	6	57	52	3	393	14.010

İki köyde toplam 393 kişi ikamet etmektedir. Bunlardan 41'i Müslüman, geri kalan 352'si gayrimüslimdir. Arada oldukça yüksek bir fark bulunmaktadır. İki köyün ismi de Slav kökenlidir. Toplam geliri ise 14.010 akçedir.

Niğbolu'ya tabi ancak Halovnik Kalesi müstahfızanlarının tımarı olan toplam yedi köy bulunmaktadır. Köylerin nüfusu 1243 ve geliri 43.840 akçedir. Köylerde ikamet eden toplam Müslüman sayısı 139, gayrimüslim sayısı ise 1104'tür. Halovnik Kalesi müstahfızanlarının toplam sayısı ise 28'dir⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ BOA, TT.d. 416, s. 176.

⁴⁴⁹ BOA, TT.d. 416, s. 184.

⁴⁵⁰ Aynı isimli kişiler farklı müstahfızanlar olarak değerlendirilmiştir.

3.4. ZİŞTOVİ KALESİ

Ziştovi Kalesi müstahfızanlarından olup lakin Niğbolu Kalesi'ne tabi Küçük karyesinde ikamet eden bir gayrimüslim köy bulunmaktadır. 24 hane, 20 mücerred, üç biveden oluşan köyün toplam nüfusu 143'tür⁴⁵¹.

4. AVCILIK TEŞKİLATINDA YER ALAN GÖREVLİLER

4.1. DOĞANCI

1559-1560 yıllarına ait defterde Rumeli'de doğan hizmetinde bulunan görevliler hakkında bilgi bulmak mümkündür. Doğan hizmetini yapan bu kişiler yılda iki nefer başına 1 şahin getirmekle yükümlüdürler. Bu hizmetlerine karşılık haraç, ispençe ve avarız-ı divâniyye vergilerinden muafırlar. Eğer şahinler teslim edilmezse yılda yüz elli akçe vergi ödemekle mükelleftirler⁴⁵².

Cemaat-i Kayacıyan-ı Şahin olarak geçen şahincilerin Osmanlı teşkilatında ne zamandan beri var olduğu kesin olarak bilinmemektedir. II. Murat'ın 1444 (848) yılına ait bir azadnâmesinde şahinci unvanlı kişiler geçmektedir.⁴⁵³ Şâhinciyân Kanunnâmesi'nde II. Murat'tan beri bu hususların yer aldığı ahkâm-ı şeriften bahsedilmektedir. Kanunnâmede şahincilerin vergi muafiyetinin II. Murat zamanına kadar uzandığından mevzu bahisle şahinci teşkilatının çok daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. 1478 yılına kadar saraydaki av teşkilatının başında yer alan şahincibaşı, daha sonraları yerini doğancıbaşına bırakmıştır. Padişahla birlikte ava çıkmak aslî görevini oluştururken önemli bir fermanı ya da bir emri ilgili yere ulaştırmakla da yükümlüdürler. Saraydan dış hizmete çıkarken "sancakbeyi" hatta bazen "beylerbeyi" olarak görevlendirilebilirlerdi. Taşrada görev yapan şehzadelerin de av teşkilatları ve bu teşkilatta görev alan şahincibaşları bulunmaktaydı. Sarayda görevli olan teşkilat mensupları ulûfe alırken, taşradakiler tımar tasarruf etmekteydi. Müslümanlardan olduğu gibi Hıristiyanlardan da teşekkül edilen yapıda, tasarruf ettikleri çiftlik ya da baştınalarında ikâmet zorunluluğu bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra avcı kuşları yetiştirmek ve

⁴⁵¹ BOA, TT.d. 416, s. 185.

⁴⁵² BOA, TT.d. 317, s. 1.

⁴⁵³ Bertrandon deLa Broquiere, (2000). *Bertrandon de La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, Ed. Ch. Schefer, Çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık: İstanbul, 240.

onlara bakmakla yükümlü kimseler bulunmaktaydı.⁴⁵⁴ Yetiştirdikleri avcı kuşların isimleriyle anılan bu kişiler halk erbabından olup saray için kuş yetiştirme karşılığı olarak haraç, ispençe, koyun, hıncır vergileriyle beraber başına öşrü gibi avârız-ı divâniyye denilen örfî vergilerden muaf tutulmaktaydılar.

Taşradaki şahinciler yaptıkları işe göre kayacı, yuvacı, yavrucu, görünçü (gürenceci), götürücü ve sayyâd adlarıyla anılmaktadır. Kayacı ve yuvacılar şahin yavrularının ve buldukları bölgenin muhafazasından sorumlu olup görünçüler yavruların bakım ve terbiyesiyle ilgilenirler, götürücüler ise bunları saraya naklederdi. Taşrada tımarlarında tasarruf eden şahinciler aynı zamanda muhafazaları altındaki yerlerin güvenliğinden de sorumluydular. Şahin öldürenler ya da çalanlar cezalandırılırdı. Şahincilik babadan oğula geçen bir meslekti.⁴⁵⁵ Şahincibaşılık ve buna bağlı kurumlar 24 Şubat 1828 tarihinde II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır⁴⁵⁶.

Türkçe bir kelime olan doğan-togan, avcılıkta alıcı kuş olarak kullanılan yırtıcı kuşun adıdır. İklim şartlarına dayanıklılığı, güçlü ve çevik oluşu, kolayca eğitilebilmesi gibi özelliklerinden dolayı bu kuş türü her zaman en gözde avcı kuşu olmuştur. Kuşu yetiştiren ve beraber avlanan kişiye “bazdâr” denilmektedir.⁴⁵⁷

Türk-İslâm devletlerinde kuşçu, emîr-i şikâr, hârisü't-tayr gibi av ve avcılıkla ilgili saray görevlilerinin yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti teşkilatında da avcılık önemli bir yer teşkil etmiş hem sarayda hem taşrada bu iş için görevliler bulunmuştur. Kuruluş devrinde padişahlar ava “zağarcı” adı verilen kişilerle çıkmış, sonraları sarayda bu iş için imtiyazlı görevliler bulundurulmuştur. 1478 yılına kadar “hane-i bazyân” denilen doğancı koğuşunun başında şahincibaşı bulunurken, bu tarihten sonra doğancıbaşı koğuşun amiri olmuştur.

Doğancıbaşının yevmiyesi XVI. yy.da 20 akçedir. Rikâbdar ağa kadar yıllık ödeneği vardır. Kandil ve bayramlarda kendisine bahşiş verilir,

⁴⁵⁴ Alkan, M. -Gökbuğa, F. (2015 Kış). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Av Teşkilatı’nın Silistre Sancağındaki Yapılanması”, *Gazi Akademik Bakış*, IX, Sayı 17, Ankara, 25-30.

⁴⁵⁵ Türkay, C. (Kasım 2001). “Avcıbaşılarda İlgili Bir Belge”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 58, 8-79, Alkan, M. -Gökbuğa, F. “a.g.m.”, 29-30.

⁴⁵⁶ Özcan, A. (2010). “Şahincibaşı”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 277-278.

⁴⁵⁷ Özyayın, A. “Av”, *DİA*, IV, 103.

yeme, içme ve giyim masrafları da saray tarafından karşılanırdı. Padişahla beraber çıktığı avlarda getirdiği av başına bahşiş alırdı. Protokolde atmacıbaşından sonra gelirdi. Kaftancı denilen Enderunlular arasında da rütbece beşinci sıradaydılar. Terfi aldığı anda; saray içinde şahincibaşı, çakırcıbaşı⁴⁵⁸, mirâhur, dış hizmete yeniçeri ağası, sancakbeyi, kaptan-ı derya, beylerbeyi (genellikle Mısır Beylerbeyi)⁴⁵⁹ hatta vezir olarak çıkabilirlerdi.

Saray doğancıları devşirme yoluyla alınan acemi oğlanları arasından seçilirdi. Belirli bir süre Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında hizmet edip yetiştikten sonra Enderun'a "doğancı şakirdi" adıyla alınır ve eğitime devam ederlerdi.

Sarayda avcı teşkilatının sayısı padişahın ava merakıyla doğrudan ilgilidir. Fatih Sultan Mehmed zamanında sarayda dokuz şahinci bulunurken, XVII. yy.da 40, XVIII. yy.da Topkapı Sarayı'nda doğancı, şahinci ve atmacılardan oluşan şikâr halkının sayısı 592 kişi olmuştur⁴⁶⁰.

Eyaletlerde merkezindekine benzer fakat tımar işleten doğancılar bulunmaktadır. Rumeli ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde av kuşlarının bulunduğu sancaklarda doğancılar, çakırcılar, şahinciler ve atmacılar bulunurdu. Şahinciler şahincibaşısına, diğerleri de doğancıbaşına bağlıydılar. Sonraları ise doğancı teşkilatının kaldırılmasına binaen çakırcıbaşının emri altında çalışmaya devam etmişlerdir.⁴⁶¹

XVI. yy. da Anadolu'da ve Rumeli'de 2171 avcı kuş yetiştiricisi bulunmaktadır. Bunlar daha ziyade Maraş, Gelibolu, Kars, Menteşe, Manisa, Silistre, Vidin ve Niğbolu sancaklarında yoğunlaşmıştı. Hassa doğancılarının tımar köylerinden sağladıkları gelir genellikle "mukâtaa" usulüyle toplanırdı. Vidin'deki doğancıların hemen tamamı Müslüman iken, Niğbolu'dakilerin bir kısmı Müslümanlardan bir kısmı Hıristiyanlardan oluşmaktadır.

Mahallî doğancılar çakırcıbaşı tarafından tayin edilirdi⁴⁶². Taşra teşkilatında hizmet gören bu kişiler devletten maaş almazlar, tımar tasarruf

⁴⁵⁸ *Selanikî*, I, 286, *Selanikî*, II, 441.

⁴⁵⁹ Tavernier, J. B. (1984). *Osmanlı Sarayı'nda Yaşam*, Terc. Perran Üstündağ, İstanbul, 126.

⁴⁶⁰ Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfedorân*, s. 95.

⁴⁶¹ Türkmen, M. N. (2013). *Osmanlı'da Av Kültürü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul, 26-27.

⁴⁶² Avni Ömer Efendi, *Kânun-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hakânî*, neşr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, TTK Belleten, XV/59 (1951), 395.

ederlerdi⁴⁶³. Her doğancıbaşının emrinde “güreneci”, ve “götürücü” denilen iki hassa kuşbazı bulunmaktadır. Bunlar da eşit büyüklükte tımar tasarruf ederlerdi. Güreneci; saray için avcı kuşu yetiştirir, götürücü; bu yetişmiş kuşları saraya ulaştırırdı. Bunlardan başka; köylerde doğancıbaşının emri altında av kuşu yetiştiren hem Müslüman hem Hıristiyan doğancılar bulunmaktaydı ve ellerinde padişah tarafından verilmiş doğancı beratı vardı. Müslüman olanlar “çiftlik”, Hıristiyan olanlar “baştına” denilen mülk topraklarda çiftçilikle geçinir lâkin öşür, çift vergisi, avâriz gibi vergilerden muaf tutulurlardı. Sadece bazı durumlarda bağlı oldukları doğancıbaşına veya doğrudan merkeze bağlı devlet görevlisine bâd-ı hevâ vergisini öderlerdi. Eğer çiftlik dışında kendilerine ait bir toprağı daha ekip biçerlerse reâya gibi mükellef olunan vergiyi öderlerdi⁴⁶⁴.

Doğancılık babadan oğula geçebilirdi.

Reâya asıllı doğancılar, çakırcılar, şahinciler ve atmacılar avcı kuşlarıyla ilgili görevlerine göre avcı, kayacı, dîdebân (gözcü), tuzakçı, yuvacı, tülekçi gibi adlarla anılırlardı. Avcılar ve yuvacılar kuşları bağlı oldukları doğancıbaşılara teslim edince ellerine mühürlü tezkire verilirdi. Daha sonra yılın belirli döneminde doğancı veya hassa doğancıları bu kuşları İstanbul’a götürürler, oradaki doğancıbaşına veya çakırcıbaşına teslim ederlerdi. Kuş getiremedikleri yıl “mürde-bahâ” adıyla Müslümanlardan 150 akçe, gayrimüslimlerden ise 300 akçe vergi alınırdı⁴⁶⁵.

Yıllık 150 akçe ispençe vergisine tabidirler ama vergi alınmayanlar da görülmektedir. Yine avcı kuş bölgelerinde görevli reayadan ve askerî ehil dışında kimse kuş yakalayamazdı. Bu yasağa uymayanlara 500 akçe ceza kesilirdi.

XVII. yy. sonlarından itibaren padişahların ava olan meraklarına binaen eyaletlerdeki doğancı teşkilatı da ilgi görmüş, IV. Mehmet’ten sonra genellikle ihmal edilmiş, hatta bazı yerlerde ortadan kalkmıştır.

⁴⁶³ *Kânunnâme*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 63^b

⁴⁶⁴ Barkan, Ö. L. Barkan, Ö. L. (2001). *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Birinci Cilt, Kanunlar*, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4302, İstanbul, 56.

⁴⁶⁵ Cvetkova, (1979). “La Fauconnerie dans les sancaks de Nikopol et de Vidin aux XVe et XVIe siècles”, *TD*, sy. 32, 795-818, BOA, TT.d. 317, s. 37, 69, 70.

Taşradaki doğancılar reaya statüsünde kalmışlar, daha önce kendilerine tanınan vergi muafiyetlerinden faydalanamamışlardır. 1830 yılına kadar varlığını sürdüren teşkilat; II. Mahmut tarafından lağv edilmiştir.

Anadolu ve Rumeli’de özellikle av teşkilatının olduğu mahalde “Doğancı”, “Doğancılar” adı altında birçok köyün bulunması ve günümüzde de köylerin varlığını devam ettirmesi, doğancı teşkilatının önemini ve yaygınlığını ortaya koymada kayda değer bir husustur⁴⁶⁶. Bu anlamda bölgede özellikle Şumnu’da yer alan tamamen Müslümanların sakin olduğu Doğancı⁴⁶⁷, Doğanogulları⁴⁶⁸, Karlıca Doğan⁴⁶⁹ ve Kalaycı Doğan⁴⁷⁰ köyleri örnek olarak verilebilir.

Çizelge 3.9. Cemaat-i Kayacıyân-ı Şahin ve Evlâd-ı Mezkûrin

Nefer	Kadim Nefer	Cedid Nefer
371 ⁴⁷¹	347	24

Çizelge 3.10. 1559 Yılında Rusçuk ve Şumnu’da Bulunan Cemaat-i Kayacıyân ve Bazdârân

Kaza	Kayacıyân	Bazdârân ⁴⁷²
Rusçuk	12	4
Hazargrad	59	
Şumnu	27	
Toplam	77	4

Rusçuk’ta 967/1559 yılına ait defterde Cemaat-i Kayacıyan grubunda toplam 12 gayrimüslim bulunmaktadır. Üç kişiden 150’şer akçe mürde vergisi, dört kişiden 65’er akçe ispençe vergisi alınmıştır. Diğer kişilere kayıtlı bir vergi ve tahsil gözükmemektedir⁴⁷³. Veledân-ı bazdarân dört

⁴⁶⁶ Gökbilgin, M. T. *Edirne ve Paşa Lîvâstı*, s. 47.

⁴⁶⁷ BOA, TT.d. 439, s. 261.

⁴⁶⁸ BOA, TT.d. 439, s. 235.

⁴⁶⁹ BOA, TT.d. 439, s. 255.

⁴⁷⁰ BOA, TT.d. 439, s. 242.

⁴⁷¹ Kadim ve cedid neferin toplamı nefer sayısından 2 fazla görülmektedir. Defterde toplam 369 nefer olarak kaydedilmiştir.

⁴⁷² Padişahların avlanmaları için saraya avcı kuşu getirenlere, hizmetleri karşılığı tevcih edilen tımarlara “bazdâr” adı verilmektedir. Bkz. Alkan, M. -Gökbuğa, F. a.g.m., 29.

⁴⁷³ BOA, TT.d. 317, s. 37.

kişidir, iki kişiden ispençe vergisi adı altında 65'er akçe alındığı kayıtlara geçmiştir⁴⁷⁴.

Baştinalar gayrimüslim kişilere ait yerlerdi. Buralarda yer alan tarla, bağ gibi küçük arazileri işletirler. Arazi üzerinde aynı haneden olabileceği gibi farklı hanelerden kişiler de yaşamaktadır. Baştinalara ait tarla, bağ, ev ve diğer arazilerde gayrimüslimler çoğunluğu oluştursa da müslüman kişiler de bulunmaktadır⁴⁷⁵. Boş, işlenmeyen arazinin de tasarrufa açan kişiye verildiği görülmektedir⁴⁷⁶. Leyin adlı karyede kayacıyân-ı şahin cemaatinden üç gayrimüslim görülmektedir. Daha önce Ustuvan adlı köye tabi oldukları şerh düşülen bu üç kişinin şimdi Leyin karyesine kayd edildikleri, ispençe ve diğer toprak vergilerinden muaf oldukları belirtilmiştir⁴⁷⁷.

4.2. ŞAHINCI

1484 yılında Şumnu'ya tabi Çıkandınova ve Razboyna köyleri şahinci köyleri olarak kaydedilmiştir. Ahmed v. Memi'nin bölüğünde olan bu köyler sırasıyla beş ve bir haneden oluşmaktadırlar. Toplam 30 nüfusu bulunmaktadır. Çıkandınova Köyü'nün hâsılâtı 443 akçe, Razboyna Köyü'nün hasılatı 87 akçe olarak kaydedilmiştir.⁴⁷⁸

4.2.1. Görünçüyân

1484 yılına ait kayıtlarda Novasil, Çıkandınova ve Razboyna karyeleri görünçü karyeler olarak yazılmıştır. Gayrimüslimlerin sakin olduğu köylerdir. Novasil'de görevli iki, Çıkandınova'da beş ve Razboyna'da bir görevli kaydolmuştur⁴⁷⁹.

⁴⁷⁴ BOA, TT.d. 317, s. 37.

⁴⁷⁵ Zemin der tarik-i Estereklü merd-i miran-ı Hatib Hevace kıta 1 dönüm 3 haliya der mutasarrıf Mehmed Çelebi", bkz. BOA, TT.d.317, s. 41

⁴⁷⁶ "Mezkur zıkr olunan berayı arz haliya dan kendü baltasıyla ve sabanı ile açub zeamet ve hırasat eylemişdir doğancı baltasıyla açdığı yerden hasıl olan gallatın öşrü hass-ı hümayuna zabt olunub iki her kimesne dahl eylemeye hüküm-i şerif virilmiştir hass için zabt oluna" bkz. BOA, TT.d. 317, s. 40.

⁴⁷⁷ BOA, TT.d. 317, s. 42.

⁴⁷⁸ D649, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 48, 143, 144.

⁴⁷⁹ D649, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 112-114.

4.2.2. Götürücüyan-ı Şahin

Şumnu'ya tabi altı karyede götürücüyan-ı şahin cemaatine tabi görevliler kaydedilmiştir⁴⁸⁰. İsimlerinden hareketle Müslüman oldukları söylenebilir⁴⁸¹. Birisi tımar-ı götürücüyan-ı şahin cemaatinden olup, 27 götürücüyan bulunmaktadır. Bu yirmi yedi görevli Öyüklü karyesine tabidirler⁴⁸². Görevlilerden duruma göre bennak, mücerred vergileri alınmaktadır⁴⁸³.

Çizelge 3.11. 1557 Yılında Şumnu Kazasına Tabi Cemaat-i Götürücüyan-ı Şahin ve Sayyâdan-ı Şahin Görevlileri

Köy Adı	Götürücüyan	Sayyâdan	Toplam
Tekye??	1		1
Yeniceköy	2		2
Makaklar	3	3	6
Kadıköy	1 ⁴⁸⁴		1
Sümcek??	1 ⁴⁸⁵		1
Kayalıdere	1 ⁴⁸⁶		1
Öyüklü ⁴⁸⁷	26		26
İstariçe		6	
Toplam	35	9	44

Tımar köyü olan Öyüklü'de 26 nefer götürücüyan-ı şahin olarak kaydedilmiştir. Hepsi Müslüman kişilerden oluşmaktadır. Kendilerinden kendüm, şa'ir, alaf, çift, çavdar, kovan gibi örfî vergiler tahsil edilmiş, toplam gelir hasılatı 1260 akçedir⁴⁸⁸. Bu kişinin kendi tasarrufunda bir tımarının daha olduğu alınan örfî vergilerden anlaşılmaktadır.

⁴⁸⁰ BOA, TT.d. 317, s. 70-80.

⁴⁸¹ Ahmed, Seyyid Mehmed v. Seyyid İsa, Mehmed v. Ali, Yusuf v. Abdullah, Süleyman v. Osman, bkz. BOA, TT.d. 317, s. 70-80.

⁴⁸² BOA, TT.d. 317, s. 80.

⁴⁸³ BOA, TT.d. 317, s. 70, 71.

⁴⁸⁴ Ma'zul olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 71.

⁴⁸⁵ Ma'zul olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 71.

⁴⁸⁶ Ma'zul kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 71.

⁴⁸⁷ Tımar köyüdür. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 80.

⁴⁸⁸ BOA, TT.d., 317, s. 80.

Götürücüyân-ı şahin cemaatinden bir kişinin kayıtlı olduğu Öyükli köyünden başka altı köyü daha bulunmaktadır. Sırasıyla Tekye köyünde bir⁴⁸⁹, Yeniceköy’de iki⁴⁹⁰, Makaklar köyünde üç⁴⁹¹, Kadıköy karyesinde bir⁴⁹², Sümcek karyesinde bir⁴⁹³, Kayalidere karyesinde bir götürücüyân-ı şahin⁴⁹⁴ kaydedilmiştir. Bunların hasılat gelirleri kaydedilmemiştir. Tekye Köyünde kaydedilen götürücüyân-ı şahin Ahmed v. Murad adlı neferdir ve bu kişinin bilfiil mutasarrıf olduğu görülmektedir. Yenice Köyü’nde kayıtlı olan iki götürücü-i şahiyân neferlerinden biri mutasarrıf olarak kaydedilmiştir. Sümcek karyesinde tek kişi Seyyid Mehmed v. Seyyid İsa mazul olarak kaydedilirken 966 ve 967 senelerinden 70’er akçe olmak üzere 140 akçe vergi ödemiştir. Kayalidere karyesinde kayıtlı tek nefer de mutasarrıf olarak kaydedilmiştir.

Avladıkları sansar, vaşak, tilki, çakal, ayı, kaplan gibi hayvanların postlarını saraydaki ağalarına teslim edip eda tezkiresini alan grup olan Sayyadân yani avcı⁴⁹⁵ cematinden 3 kişi Makaklar köyünde, 6 kişi İstiraç köyünde kayıt altına alınmıştır. İспенç ve mürde bahası ödemektedirler. Mürde bahası bazen iki yılın vergisi olarak aynı anda alınmıştır. 961, 962, 964, 965 ve 967 yıllarına ait mürde bahası bazen beraber alınmıştır. Bu durum kişiden kişiye değişmektedir. Bir kişiden 965 ve 967 senelerine ait toplam 150 akçe mürde bahası alınmıştır. Diğerlerinden farklı yıllar da olsa alınan mürde bahası 65 akçedir. 65 akçe sadece bir yıl için alınan vergiyi göstermektedir⁴⁹⁶.

Av kuşu yetiştirmekle görevli Müslüman ve gayrimüslim reayadan doğancılar, görevlerini devam ettirebilmeleri için padişah tarafından kendilerine “doğancı beratı” verilirdi. Müsümanlar “çiftlik”⁴⁹⁷, gayrimüslimler “baştina” adı altındaki mülk topraklarını işlerdi.⁴⁹⁷ Aşağıdaki tabloda gösterilen baştinas bunlardandır.

⁴⁸⁹ BOA, TT.d., 317, s. 70.

⁴⁹⁰ BOA, TT.d., 317, s. 70.

⁴⁹¹ BOA, TT.d., 317, s. 70.

⁴⁹² BOA, TT.d., 317, s. 70.

⁴⁹³ BOA, TT.d., 317, s. 71.

⁴⁹⁴ BOA, TT.d., 317, s. 71.

⁴⁹⁵ Alkan, M. -Gökbuğa, F. a.g.m., 29, dipnot 41.

⁴⁹⁶ BOA, TT.d., 317, s. 69, 70.

⁴⁹⁷ Alkan, M. - Gökbuğa, F. a.g.m., 30.

Çizelge 3.12. Şumnu Kazasına Tabi Cemaat-i Kayacıyân-ı Şahin Baştına Sahipleri

Baştına Sahibi	Zemin	Bağ	Diğer	Toplam	Dönüm
İstoyan v. Elbe	1	3	1	5	38
Lomca v. Eyle	1	1	1	3	14
Mirane Eyle	1	2	1	4	33
Bedlekov v. Eyle	2	2	1	5	17
Balov v. Dobroslov	8	3	2	13	65
Bedlov v. Davobka	5	2	1	8	46
İskova Dobroslov	4	2	3	9	27
Matov v. Loka	5	2	1	8	32
Yercov v. Niko	3	1	1	5	19
Balcov v. Dobroslov	8	3	1	11	51
Bakov v. Çernov ve Çernov v. Ramyanov ⁴⁹⁸	14	4	2	19	108
Gergene v. Islav	11	2	3	16	45
Yankov Baştına	7	2	1	10	35
Todor v. Mehne	8	2	2	12	58
Harabrov v. Yovan	9	2	1	12	63
Vesov v. Islav	5	2	3	10	45
Rado v. Bedlekov	5	1	2	8	78
Toplam	97	36	27	158	774

Baştınalar Novasil karyesinde bulunmaktadır. Toplam 17 baştına bulunmaktadır. Bunlardan biri müşterektir. İsimler dikkate alındığında müşterek baştına sahiplerinin aynı aileden geldiği söylenebilir⁴⁹⁹. 97 zemin, 36 bağ ve diğer mülk işletmeleri olan dolap, çerd, bostan gibi 27 adet işletme kayıtlıdır. 17 baştınanın toplam 158 adet mülkü kaydedilmiş olup, bu yerler 774 dönüm olarak hesaplanmıştır⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ Müşterektir. İsimlerden hareketle aynı aileden kişilerce tasarruf edildiği söylenebilir. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 77.

⁴⁹⁹ Müşterektir. İsimlerden hareketle aynı aileden kişilerce işletildiği söylenebilir. Bkz. BOA, TT.d. 317, s. 77.

⁵⁰⁰ BOA, TT.d. 317, s. 76-79.

1559 yılına ait Rusçuk kazasına tabi toplamda 10, Hezargrad nahiyesine tabi 25 ve Şumnu kazasına tabi 28 başına sahibi kaydedilmiştir. Toplam 63 neferdir.

5. DİĞER GÖREVLİLER

Burada neferân başlığı altında farklı görevliler değerlendirilmiştir.

Çizelge 3.13. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Neferân

1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Neferân	
Görevli Adı	Toplam
Merd-i Hisar	12
Merd-i Kala	2
Kürreci	435
Sipahizâde	7
Eşkinci	36
Elekcüyân	12
Elliciyân	209
Bağcıyan maa Elliciyân	523
Berat-ı emir	1
Nesl-i Timurhan	51
Pir-i fâni maa âmâ	16
Serik	55
Derviş	4
Sayyâdân	20
Diğer	165
Toplam	1548

Şumnu'da farklı askerî ve idari görevde bulunan toplam 1551 kişi tespit edilmiştir. Bir Mevlâna kadısı⁵⁰¹ bulunmaktadır. Kürrecilerin çoğunlukta olduğu Şumnu'da 435 nefer tespit edilmiştir. Bağcıyân ve elliciyân bazen bir arada yazıldığından ikisi birlikte değerlendirilmiş, 209 kişi oldukları görülmüştür. Sadece elliciyân grubunda kaydedilen 209 nefer bulunmaktadır. Kale ve hisar merdi 14 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Av

⁵⁰¹ BOA, TT.d. 416, s. 180.

kuşları ile ilgilenen 2 görünçü, 1 getirücüyân görülmektedir. 36 eşkinci de kayıtlara geçmiştir.

Dört derviş kayıtlarda görülmektedir.

Nesl-i Timurhan şeklinde kaydedilen 51 kişi bulunmaktadır⁵⁰². Tahrir defterlerinde Timur Dede, Timurhan, Şeyh Timurhan şeklinde kaydedilen Demir Baba XV. yüzyılın sonlarında doğmuştur⁵⁰³. XVI. yy.daki kayıtlarda “nesl-i Timurhan” şeklinde yazılan, soyundan gelen kişiler görünmektedir. Bu kişiler daha çok Hezargrad, Şumnu, Niğbolu, Çernovi, Eskicuma ve Tırnova kazalarında meskûndur. Osmanlı Devleti tarafından hürmet gösterilen bu kişiler avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden de muaf tutulmuşlardır.⁵⁰⁴

6. VOYNUK TEŞKİLATI

Voynuk Slavca bir kelime olup “asker” anlamını taşımaktadır⁵⁰⁵. Voyvoda kelimesi; Slavca kökenli “voy”asker ve “voda”sürmek kelimelerinden teşkil etmiştir. Genellikle Eflak, Boğdan ve Erdel beyleri için kullanılan bir unvandır⁵⁰⁶. Osmanlı açısından ise yüksek vergi toplayan tahsildar anlamına gelmektedir.⁵⁰⁷

Voynuk teşkilatı Bulgaristan bölgesinde daha çok bulunduğundan “voynuk” tabiri Bulgarlığı ifade eder olmuştur⁵⁰⁸. Osmanlı İmparatorluğu’nda gayrimüslim kuruluşlar arasında fetihten önceki durumunu en iyi muhafaza edenler voynuklar olmuştur. Bu açıdan bakıldığında voynukların eski sipahi oğulları olduğu anlaşılmaktadır. Voynuklar; Balkan toplumları içinde küçük asilzâde sınıfını oluşturmuşlardır denilebilir.⁵⁰⁹ Osmanlı yönetiminde de eski toprakları üzerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir⁵¹⁰.

⁵⁰² BOA, TT.d. 416, s. 85 vd.

⁵⁰³ Gramatikova, N. (2011). *Неортодоксалният Ислям в Вългарските Земи и Съвременност*, София, 233.

⁵⁰⁴ Demir, S. (2015). “XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı’nda Nesl-i Timurhanlar” *III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (22-26 Nisan 2015).

⁵⁰⁵ Orhonlu, C. (1967). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 16.

⁵⁰⁶ Maxim, M. “Voyvoda”, *DİA*, XXXXIII, 128.

⁵⁰⁷ Özvar, E. “Voyvoda”, *DİA*, XXXXIII, 129.

⁵⁰⁸ Refik, A. (1989). *Türk İdaresinde Bulgaristan*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 6, Kayarınar, A. (2013). “Voynuk”, *DİA*, XLIII, 126.

⁵⁰⁹ Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Basımevi: Ankara, 2, 96.

⁵¹⁰ İnalçık, H. (1964). *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 173.

Voyvodalar önceleri “has” adı verilen gelir kaynaklarını, sahipleri adına yönetirken sonraları vali, mutasarrıf ve devlet erkânına “arpalık” veya “mülk” olarak verilen gelir bölgelerini mali ve idari bakımdan yönetir duruma gelmişlerdir⁵¹¹.

Voynuklar her zaman Osmanlı Devleti tarafından güvence altına alınmışlardır⁵¹².

Voynukların erkek çocukları zevaid olarak kaydedilmektedir. Eğer bir voynuk ölürse ya da hastalanırsa erkek çocuklarından her biri zevaid olarak kaydedilebilmekteydi. Bu kişilere “voynuk zevaidi” adı verilmektedir⁵¹³. Eğer erkek çocuğu yok ise erkek kardeşi ya da akrabalarından biri tayin edilebilmektedir⁵¹⁴.

Voynuklar göreve geldikleri zaman köylerindeki “baştina” adı verilen çiftliklerde çalışırlardı. Hemen her voynuğun baştinası bulunmaktadır.⁵¹⁵

Voynukların iki tür resmi görevi bulunmaktadır; birincisi “çayır diğer adıyla ıstabl-ı âmire” görevidir. Diğer ordunun sefere çıktığı zamanlarda yerine getirdikleri “sefer” görevidir.

Çayır görevi; voynukların Has Ahır’a ait çayırları biçmeleri, saraya ait atları buralarda otlatmaları hizmetlerinin yanında biçilen otları kurutmak, gerekli yerlere nakletmek ve ambarlara doldurmak.⁵¹⁶

Sefer görevinde bulunan voynuklar farklı yerlerden göreve çağırılırlardı. Savaşa katılan askerlerin atlarına bakmak, atları ve arabaları sürmek, ordudaki malzemenin bir kısmını özellikle mızrakları, kalkanları ve diğer savaş aletlerini muhafaza etmek, istihbaratı sağlamakla yükümlü idiler.⁵¹⁷

Bulgar tarihi Mariya Tetobcka; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Bulgaristan topraklarındaki voynuklar önemli bir sınıftır. Niğbolu, Şumnu, Paşa, Silistre, Sofya ve Çirmen voynuk nüfusun yoğun olduğu sancaklardır. XVI. yy. kayıtlarında en fazla voynuğun kaydolduğu iki sancak Niğbolu ve Sofya’dır. 1548 yılına ait kayıtlarda Niğbolu

⁵¹¹ Özdeğer, M. “Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 50, Sayı 1-4, 71.

⁵¹² *Der Beyan-ı Kanunname-i Voynugan* (Barkan: Kanunlar, 265-266.)

⁵¹³ Pakalın, M. Z. *Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, III, 596.

⁵¹⁴ Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, 19.

⁵¹⁵ Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, 20.

⁵¹⁶ Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, 25-27.

⁵¹⁷ Kayapınar, A. (2013). “Voynuk”, *DİA*, XLIII, 126, Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, 25-29

sancağında 2154, Şuman'da 60 voynuk kayıtlıdır⁵¹⁸.” şeklinde araştırmalarında voynuklara yer vermektedir.

6.1. NİĞBOLU'YA TABİ VOYNUKLAR

Niğbolu'ta tabi voynuk köylerinin hepsi padişah hassıdır. Hane başına 50 akçe, mücerredlerden 25 akçe, bivelerden 6 akçe vergi alınmaktadır⁵¹⁹.

6.1.1. Niğbolu'da Padişah Hassı Olan Voynuk Köyleri

Cizelge 3.14. 1538 Yılında Padişah Hassı Olan Voynuk Köyleri

Karye Adı	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Galiç	24	11	5	156	1250 ⁵²⁰
Prodim	2	21		31	
Palvanlar	3	8		23	350
Vine-i Soha	3	4		19	250
Breşlan	4	25		45	825
-	3	10		25	350
Komarofça	1	3		8	125
izvor-u Nonasenliçe	1	5		10	175
Pertil	2	18		28	500
Reşven		5		5	125
Pirteb??	3	1		16	175
Orşah-ı diğer	6	2	3	47	368
Rubiç nd. Pervedim	11	2		57	600
Gigan	13	16		81	1050
Yanoviç	8	3		43	475
Lipniçe	9	4		49	550
Rahoviç	6 ⁵²¹	3		33	375
Kuruşoviç	31	11		166	1825
Bretniçe	3	10		25	400
Paniça	9	3		48	525

⁵¹⁸Tetobska, M. “Воинците в Българските земи през хvı век - териториално разпределение и количествена характеристика”, 200-201.

⁵¹⁹ BOA, TT.d. 416, s. 9-19.

⁵²⁰ Defterde mücerred sayısı verilmiş fakat vergi miktarı belirtilmemiştir. Diğer kayıtlara binâen 25 akçe üzerinden değerlendirme yapılmıştır, bkz. BOA, TT.d. 416, s. 9.

⁵²¹ Hanelerden biri Gigan karyesine tabidir.

İzvor nd. Şiştopin	8	4		44	500
Maşluca	8	13	5	78	780
Perokop (Kurukun)	4	5	4	45	349
Peterniç	18	6		96	1050
Eskihisar nd. Istarosilçe	8	4		44	500
Radomirçe	26	11		141	1575
Kabar	42	8		218	2.300
Dolna Istavriçe	23	16		131	1550
Koynar	79	33	9	473	2675
Selanofça	33	27 ⁵²²		192	2325 ⁵²³
Müteferrik Kurra	48			250	2400
Nefs-i Niğbolu ⁵²⁴	21	9		114	
Toplam	460	2301	26	2.741	26.297

Voynugânların kaydolduğu toplam 32 köy bulunmaktadır. Toplam 400 hane, 2301 mücerred ve 26 bive hanesinin kaydolduğu köylerin nüfusu 2741, hasılat geliri ise 26.297 akçedir⁵²⁵. Hane başı 50 akçe, mücerredlerden 25 akçe ve bive hanelerinden 6 akçe vergi alınmaktadır⁵²⁶.

Köylerde kaydedilen zevaid-i voynuganların bazen farklı köylere tabi oldukları da görülmektedir. Bu anlamda İzvor diğer adıyla Şiştopin karyesine yazılan iki hanenin aslında Gigan karyesi sakinleri oldukları belirtilmiştir⁵²⁷.

7.1.2. Niğbolu'ya Tabi Zevâid-i Voynugân Taifesi

1538 yılında Niğbolu livasından voynuklardan alınan toplam vergi 24.704 akçedir. Hepsi has geliridir⁵²⁸. Mahsul-ı zevaid-i voynugan liva-i mezburede sabıka sipahiye tımar verilmiş olup, padişah hası olan

⁵²² Defterde 20 kişi olarak gösterilmiştir. . BOA, TT.d. 416, v. 7

⁵²³ Hane başına 50 akçe alınmaktadır. Defterde mücerred sayısı verilmiş fakat vergi miktarı belirtilmemiştir. Diğer kayıtlara binâen 25 akçe üzerinden değerlendirme yapılmıştır. BOA, TT.d. 416, v. 7

⁵²⁴ zevaid voynugan nefsi-i Niğbolu defter-i köhnede şehre raiyyet kayd olundu min-ba'd voynukluk hizmeti tekalif olunmaya deyu kayd olunmağın girü mezbur üzre kayd olundu haliya has sabit, bkz. BOA., TT.d. 416, s. 62.

⁵²⁵ BOA, TT.d. 416, s. 9 vd.

⁵²⁶ BOA, TT.d. 416, s. 11 vd.

⁵²⁷ BOA, TT.d. 416, s. 15.

⁵²⁸ BOA, TT.d. 416, s. 2.

köylerdeki ispenç, bive ve mücerred vergisi 1358 akçedir. Neferlerden alınan toplam resm 45.893 akçedir.⁵²⁹

Toplam zevaid-i voynugan resmi ise 70.597 akçedir.⁵³⁰

Çizelge 3.15. Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Köylerde Yaşayan Zevaid-i Voynugân Taifesi

Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Köylerde Yaşayan Zevaid-i Voynugân Taifesi						
Karye	Durumu	Hâne	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Selanofça	Padişah hassı	33	27		192	2325 ⁵³¹
Galiç	Padişah hassı	17	16		101	1250 ⁵³²
Palvanlar	Padişah hassı	3 ⁵³³	8 ⁵³⁴		23	350
Prodim	Padişah hassı	3	21		36	-
Vine-i Soha	Padişah hassı	3	4		19	250
Breşlan	Padişah hassı	4	25		45	825
İsimsiz	Padişah hassı	3	10		25	350
Komarofça	Padişah hassı	1	3		8	125
İzvor Novaçense	Padişah hassı	1	5		10	175
Pertil	Padişah hassı	2	18		28	500
Ruşeva	Padişah hassı		5		5	125
Pirteb	Padişah hassı	3	1		16	175
Orşah-ı diğer	Padişah hassı	6	2	3 ⁵³⁵	47	368
Rubiç nd. Pervedim	Padişah hassı	11	2		57	600
Gigan	Padişah hassı	13	16		81	1050
Yanoviç	Padişah hassı	8	3		43	475

⁵²⁹ BOA, TT.d. 416, s. 2.

⁵³⁰ BOA, TT.d. 416, s. 2.

⁵³¹ Hane başına 50 akçe alınmaktadır. Defterde mücerred sayısı verilmiş fakat vergi miktarı belirtilmemiştir. Diğer kayıtlara binâen 25 akçe üzerinden değerlendirme yapılmıştır. BOA, TT.d. 416, v. 7.

⁵³² Defterde mücerred sayısı verilmiş fakat vergi miktarı belirtilmemiştir. Diğer kayıtlara binâen 25 akçe üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

⁵³³ Kişi başı 50 akçe alınmaktadır. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 7 vd.

⁵³⁴ Kişi başı 25 akçe alınmaktadır. BOA, TT.d. 416, s. 7 vd.

⁵³⁵ Kişi başı 6 akçe alınmaktadır.

Lipniçe	Padişah hassı	9	4		49	550
Rahoviç	Padişah hassı	6	3		33	375
Kuruşoviç	Padişah hassı	31	11		166	1825
Bretniçe	Padişah hassı	3	10		25	400
Paniça	Padişah hassı	9	3		48	525
İzvor nd. Şiştopin	Padişah hassı	8	4		44	500
Maşluca	Padişah hassı	8	14	5	79	780
Perokop	Padişah hassı	4	5	4	45	349
Peterniç	Padişah hassı	18	6		96	1050
Eskihisar nd. Istarosilçe	Padişah hassı	8	4		44	500
Radomirçe	Padişah hassı	26	11		141	1575
Kabar	Padişah hassı	42	8		218	2.300
Dolna Istavriçe	Padişah hassı	23	16		131	1550
Koynar	Padişah hassı	31	33	50	438	2675
Müteferrik kurra	Padişah hassı	48			240	2400
Nefs-i Niğbolu ⁵³⁶	Padişah hassı	21	9		114	-
Toplam		406	307	62	2647	26.297

Niğbolu'ya tabi 31 köyde zevaid-i voynugân yazılmıştır. Voynuk karyelerinin hepsi padişah hassı olup, gayrimüslimlerin yaşadıkları köylerdir. Köylerde kayıtlardan hareketle toplam 2647 kişi yaşadığı tespit edilmiş olup, hasılât geliri 26.297 akçedir. Zevaid-i voynugân hanelerinden 50 akçe mücerredlerden 25 akçe, bive hanelerinden ise 6 akçe vergi alındığı görülmektedir⁵³⁷.

Hane kayıtları alınırken bazen farklı köylerden kişilerin de başka bir köydeki voynuk zevaidler hanesine yazıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Rahoviç karyesindeki hanelerden birinin Gigan karyesi ahalisinden olduğu

⁵³⁶ Zevaid-i voynugân nefsi Niğbolu defter-i köhnede şehre raiyyet kayd olundu min-ba'd voynukluk hizmeti tekalif olunmaya deyu kayd olunmağın mezbur üzre kayd olundu haliya has sabit, BOA., TT.d. 416, s. 62.

⁵³⁷ BOA, TT.d. 416, s. 7-19.

tespit edilmiştir. Bir diğer köy olan İzvor diğer adıyla Şiştopin karyesinde de 2 kişinin farklı köylere tabi olduğu anlaşılmaktadır⁵³⁸.

6.2. ŞUMNU'YA TABİ VOYNUKLAR

Şumnu'ya tabi voynuklar 1525 ve 1538 yılı kayıtlarından hareketle değerlendirilmiştir.

7.2.1. 1525 Yılında Şumnu'ya Tabi Zevâid-i Voynugân Köyleri

Çizelge 3.16. Şumnu'ya Tabi Zevâid-i Voynugân

1525 Yılında Şumnu'ya Tabi Zevâid-i Voynugân		
Karye Adı	Durumu	Toplam
Yolomon	Padişah hassı	24
Virdun	Padişah hassı	18
Okunmayanlar		15
Toplam		57

Oldukça tahrip olmuş defterde ulaşılabilen kayıtlara göre iki padişah hassı köyü, bir de okunamayan toplam bir köy bulunmuştur. 57 zevâid-i voynugân kayıtlıdır.

7.2.2. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Voyvodalar:

Şumu'ya tabi beş köyde voynugânlar kayıt altına alınmıştır. Yüklücük, Mirkepol, Merkum, Virdun ve Hırova nd. Yahşi Nasuh adlı beş köyde ikâmet etmektedirler. Hırova nd. Yahşi Nasuh karyesi sadece müslümanların yaşadığı bir köydür. Yüklücük karyesi müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları bir köydür, diğer köy sadece gayrimüslimlerin sakin oldukları köylerdir. Köyler padişah haslarıdır.

Yüklücük Köyü'nde 120 kişi kaydedilmiştir. Bunlardan 10 tanesi müslim, geri kalanı gayrimüslimdir. Hırova karyesinde toplam 50 kişi, Mirkepol, Merkum ve Virdun karyelerinde 160 kişi yaşamaktadır.

Gebrandan hane başı 50 akçe, mücerreden 25 akçe ispenç vergisi alınmaktadır⁵³⁹.

⁵³⁸ BOA, TT.d. 416, s. 14, 15.

⁵³⁹ BOA, TTd. 439, s. 165-167.

Sonuç olarak görülmektedir ki Deliorman-Tozluk hattı hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için birçok dokunun bulunduğu bir bölge olmuştur. İki tarafta da kişiler devlet görevlerinde yer almakla, arazi tasarruf etmekle birlikte baştinalarda yaşayan Müslümanlar, doğancı, şahinci teşkilatı içerisinde hizmet gören gayrimüslimler bulunmaktadır. Bu anlamda hizmet önceliği tanınmıştır denilebilir ve ortak bir yaşam paydası bulunmaktadır.

XV-XVI. yy. için genel bir şablon çizilecek olursa 1559 yılına ait kayacı cemeatinden 12 nefer Rusçuk'a⁵⁴⁰, 59 nefer Hezargrad'a⁵⁴¹ ve 27 nefer Şumnu'ya⁵⁴² tabidir. Dört veledan-ı bazdaran Rusçuk'a kayıtlıdır⁵⁴³. Bu durum aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 3.17. XV-XVI. YY.da Cemaat-i ŞahinTeşkilatı

Cemaat-i Şahinciyan				
Yıl	1479	1484	1557	1559
Kayacıyan-ı Şahinci	2		4+13+10+3	12+59+27
Köy	2			
Sayyadan-ı şahinci		20	9	
Götürücüyan-ı şahin		1	35	
Görünçcüyan		2+8		
Şahinci		1+6		
Veledân-ı bazdârân				4
Bazdârân				
Toplam	4	38	74	102

Diğer taraftan ilk defterlerde ve kalelerde müşterek tımar uygulamasının oldukça çok olduğu görülmektedir. Çoğu zaman aynı kişiye farklı köylerde, kazalarda tımarlar verildiği, tımarların parça parça olduğu görülmektedir. Üzerinde hiçkimsenin yaşamadığı mezralar da tımar olarak verilmiştir. Ve yine tımar tasarruf gelirlerinin yüksek olmadığı görülmektedir. Bu noktada yeni fethedilen bölge olması tımar tevcihinde bu durumu ortaya koymuş olabilir. Çünkü hali bir arazi ya da yerleşim

⁵⁴⁰ BOA, TT.d. 317, s. 37-38.

⁵⁴¹ BOA, TT.d. 317, s. 49-61.

⁵⁴² BOA, TT.d. 317, s. 61-81.

⁵⁴³ BOA, TT.d. 317, s. 38.

kıyısında bulunan bir yer hem şenlendirilmesi için hem de bu kişilere tevcih edilerek güvenliğinin sağlanması için gerekli ihtiyaçları temin etmede kolaylık gösterebilir.

Bulgar Hıristiyan kişilere ait voynuk köylerinin Niğbolu ve Şumnu kazalarında aynı zamanda padişah hassı olması eski Bulgar Krallığı döneminden kalan bu kişilerin arazilerini elinde tutmaya devam ettiklerini göstermektedir. Tabi ki ne kadarının devamlılığını sağladığı Bulgar kaynakları olmaması hasebiyle tespit edilememektedir. Yine de rakamların çokluğu ve has köylerinin büyük, verimli araziler olması yönü ile buralarda yaşamaya, Osmanlı sistemine dâhil edilmeye çalışıldıklarına işaret etmektedir.

Osmanlı Balkanları kendisine bağlı bir yer haline getirirken Anadolu'dan taşıdığı göçmen Türkmenlerin yanısıra yerli Hıristiyan-Bulgar halkı ötelememiş, Osmanlı askeri ve sosyal sınıfına dâhil etmeye çalışmıştır.

IV. BÖLÜM

XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI İSKÂN HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti'nde nüfus ve arazi tahrirlerinin yapılmasının en önemli nedenlerinden biri yeni fethedilen memleketlerin idari sistemini kurarak, tarım ve diğer faaliyetlerin hukukunun tarif edilmesidir. Yeni fethedilen memleketlerin tahriri yapıp, deftere yazılmadan o ülkedeki Osmanlı hâkimiyeti fiilen yerleşmiş sayılmazdı. Yeni fethedilen bir bölgede halkın iskânını kolaylaştırmak ve emniyetini sağlamak için tahrir işinin 2-3 yıl geciktirilmesi imparatorluk yönetiminin tecrübelerine dayanılarak emir ve tavsiye edilmekteydi⁵⁴⁴.

Tahrir defterlerinden hareketle nüfus hesaplamasında hane sayısının kaç kişiden oluştuğu konusu tartışmalıdır. İktisat tarihi araştırmacıları, bölgelerin durumuna göre farklı katsayılar kullanmışlardır. Barkan hane nüfusu için 5 rakamını önermiştir. Heath W. Lowry, Nejat Göyünç, Haim Gerber, Hüseyin Özdeğer, İsmet Miroğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Feridun Emecen ve Stefanos Yerasimos gibi araştırmacılar hane rakamını beş olarak kabul etmişlerdir. Barkan'ın önerdiği 5 sayısını az bulup 8 rakamını kullananlar olduğu gibi çok bulup 3.5 katsayısını baz alan araştırmacılar da olmuştur. 4.5, 5, 6, 7 rakamlarını kullananlar da olmuştur⁵⁴⁵.

Hıristiyan nüfusu hesaplarken, bive sayısı da hane olarak baz alınmıştır. Kocası ölen dul kadının erkek evladı yoksa arazisi Osmanlı Devleti tarafından başka köylüye veriliyordu. Dul kadın; eğer varsa

⁵⁴⁴ Barkan, Ö. L. - Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tapu Tahrir Defteri*, TTK Yay.: Ankara, 16.

⁵⁴⁵ Çakır, C. (1998). "Osmanlı Ekonomisinde Bir Hesaplama Ünitesi/Birimi Olarak Hane/Aile", *Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile*, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay.: Ankara, 303-336.

oğulları çalışma gücüne erişinceye kadar arazisini ırgatla işletip, “bive” adı ile hane reisi sayılıyor, vergisini ödüyordu⁵⁴⁶.

Osmanlı işgâli sonrasında bütün toprakların devlete ait olduğunu ilan etmektedir. Tatbik edile bu mirî arazi rejiminde toprak “çift” tabir edilen parçalar halinde köylüye dağıtıldı. Bu toprakların miras yoluyla parçalanması, tamamının ya da bir kısmının alınıp satılması veyahut kiralanması yasaktı. Devlete ait bu topraklarda herkes ziraat yapabilir, ziraati sürdürdüğü müddetçe tasarrufu altında tutabilirdi. Bağlı oldukları tımarlı sipahiye ödemekle mükellef vergileri yanında babadan oğula kalan bu tasarruf hakkı; bir nevi ırsî ve daimî bir kiracılık şeklindedir. Bu tımarlı sipahi, devlet adına vergilerden bir kısmını kendi hesabına toplayan askerî bir memurdur⁵⁴⁷.

Osmanlı fethinden sonra Hıristiyan çiftlikleri yani “baştina”lar aynen muhafaza edilmiştir. Baştina sahipleri Anadolu’da topraklarını ırsî bir aile malı olarak korumuş olan mülk tımar sahipleri ile aynı durumdadırlar. Osmanlılar’ın İslam sahasında olduğu gibi Balkan Hıristiyan fetih bölgelerinde de kendilerinden önceki yerel arazi hukukuna riayet ettikleri görülmektedir⁵⁴⁸.

Osmanlı kaynaklarında nüfusun yer değiştirmesine dair birtakım ifadeler kullanılmaktadır. Hem Osmanlı kroniklerinde hem tahrir defterlerinde “sürmek, göndermek, getirmek, kondurmak, şenletmek” gibi fillerle nüfusun bir yerden bir yere naklinden ve iskân edilmesinden söz edilmektedir. Anadolu’dan nakledilen özellikle, Yörük taifesi için sürgün” ya da “sürgünân” tabirlerinin de kaynaklarda geçtiği görülmektedir⁵⁴⁹. Bunun yanı sıra tahrir defterlerinde bir yerleşim biriminin nüfusunu kaybettiğini belirten terimler de bulunmaktadır. Bunlar arasında “kırılmak, perakende olmak, hâli, viran, harab, müteferrik olmak, firar etmek” gibi nüfusun herhangi bir şekilde bulunduğu yerleşim biriminden ayrılmasına işaret eden kavramlar sıralanabilir. Yine

⁵⁴⁶ McGowan, B M., (1983). *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTT. Yay.: Ankara, 34.

⁵⁴⁷ Üçok, C. (1944). “Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar” ,*Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, 545-547.

⁵⁴⁸ İnalçık, H. (1996). “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğu’na”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları: İstanbul, 97.

⁵⁴⁹ Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 [Ekim 1949-Temmuz 1950], 524-561; XIII/1-4 [Ekim 1951-Temmuz 1952], 56-78, XV/1-4 [Ekim 1953-Temmuz 1954], 209-237.

mezraların bir bölgede çoğalması bölgenin ıssızlaşmasına yol açtığına, mezraların köylere dönüşmesi de şenlenmeye işarettir.⁵⁵⁰

Yeni yerleşim birimleri oluşturulurken sistemli bir iskân hareketi neticesinde yerleşimciler şehir, kaza, köy merkezlerine iskân edilmekteydi. Bunun yanısıra hâlî araziler, mezralar yerleşime açılmakta ve yeni köyler de kurulmaktaydı. Bu yerleşimler şehir ve kır iskânı olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kırsal kesimde yerleşim; kır yerleşmeleri ve yerleşme yeri olarak mezralar şeklinde iki başlık altında İncelenabilir.

Kır iskân merkezleri olarak tarif edilen yerleşme yerleri; köy ve mezralardır. Şehir iskânından farklı olarak burada tarım yapılmaktadır⁵⁵¹. Ziraatle uğraşan bireyler toprağa bağlıdır ve hayatlarını buna göre şekillendirirler.

Vergi amaçlı tutlan tahrir defterlerinin nüfus tarihi bakımından önemi ve nasıl kullanılması gerektiği konusu ve muhtemel sorunlar ise Barkan tarafından irdelenmiştir. Barkan'a göre en büyük sorun olan "hane" kavramı hanelerin 5 ile çarpılmasıyla nüfusu verir⁵⁵². Bu bağlamda bu çalışmada "5" rakamı esas alınmıştır.

Nüfus hesaplamalarında kullanılan bir diğer unsur "nefer" kayıtlarıdır. Nefer katsayısı ise "3" olarak kabul edilmektedir. Bu rakamın 3 olarak belirlenmesinde sanayi öncesi toplum ve aile yapısının temel özellikleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler esas teşkil etmiştir. Orta Tuna bölgesi üzerine çalışmalar yapan Bruce McGowan nefer hesaplamalarını 3 üzerinden değerlendirmiştir. Araştırmacıların çoğu nefer katsayısı için 3 rakamını kullanırken çok azı 4.5 katsayısını kullanmıştır⁵⁵³. Bu çalışmada nefer katsayısı için "3" rakamı kullanılmıştır.

1. XV-XVI. YÜZYILDA NİĞBOLU SANCAĞI'NDA OSMANLI İSKÂNİ

Niğbolu kazası sancak konumundadır⁵⁵⁴. Bu kazada yerleşim dört alt başlık halinde incelenebilir. Bunlar kalede yerleşim, merkez mahallelerde

⁵⁵⁰ Kayapınar, A. (2016). "XV-XVI. Yüzyılda Kuzeybatı Bulgaristan", *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu, [2-5 Haziran 2016]*, 384.

⁵⁵¹ Emecen, F. *a.g.e.*, 116.

⁵⁵² Barkan, Ö. L. "Çiftlik", *İA*, III, 393, Koç, Y. (Bahar 2013). "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları", *Bilgi*, S. 65, 177.

⁵⁵³ Koç, Y. (Bahar 2013). "Ömer Lütfi...", 185.

⁵⁵⁴ Kiel, M. (2007). "Niğbolu", *DİA*, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 87.

yerleşim, kaza merkezinde (nefs) yerleşim ve kırsal alanda yerleşim olarak sıralanabilir.

1.1. NİĞBOLU KALESİ'NDE İSKÂN

Niğbolu Kalesi sancağın en önemli kalelerindedir.⁵⁵⁵ Önemli bir savunma merkezi olan kaleye tabi 10 tane yalnızca Müslümanların, 7 tane gayrimüslimlerin ve 8 tane müslim-gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı köy bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin sayısı Müslümanlara göre daha yüksektir.

1.1.1. Niğbolu Kalesi'ne Tabi Müslüman Köy Yerleşimleri

Niğbolu Kalesi'ne tabi 10 müslüman köyü bulunmaktadır. 19 tımarlı sipahi kaydedilmiştir.

⁵⁵⁵ Kiel, M. "Niğbolu", *DİA*, XXXIII, 88-89.

Çizelge 4.1. 1538 Yılında Niğbolu Kalesi'ne Tabi Müslüman Köyler

Karye Adı	Timar Sahibi	Hane	Mücerred	Sipahizade	Kale Neferi	Diğer	Toplam	Hâsıl
Belene	Mustafa	7	13		1	1 ⁵⁵⁶	54	2400
İsticar	Mehmed, Piri, Halil, Rüstem	38	57+9+6	9		6 ⁵⁵⁷	307	1292
Radoviçe	Dulkanar	7	4				39	1876
İdivevode/Delisüle	Tursun v. Fahredden	17	15	1		3 ⁵⁵⁸	112	2800
Müsellem	Merd Mahmud	5	6				31	536
Meçka	Kara v. Hüseyn ve Süleyman	18	25				115	2796
Curaobası nd. Müsellem Yeri	Hasan, Yakub	16	9			2 ⁵⁵⁹	95	2100
Çiniçe	Mustafa	5	6			1 ⁵⁶⁰	34	1100
Pertebil/Pertenek	İskender	23	10				125	1730
Tatarlar nd. Prodin	Ali, İbrahim, Ahmed, Piri, Bed Ahmed	11	11				66	3900
Toplam		147	171	10	1	13	978	20.530

⁵⁵⁶ 1 âmâ kaydolmuştur. BOA, TT.d. 416, s. 156.

⁵⁵⁷ 6 âmâ kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 164.

⁵⁵⁸ 3 âmâ kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 167.

⁵⁵⁹ 2 sekban kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 169.

⁵⁶⁰ 1 pir-i fâni kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 171.

Köylerin isimleri ağırlıklı olarak Slav kökenlidir. 147 hane, 171 mücerred, 10 sipahizâde, 1 kale merdi, 10 âmâ, 1 pir-i fani ve 2 sekban, 13 neferin kaydolduğu defterde toplam 978 Müslüman yaşamaktadır. Köylerin hâsılat tutarı 20.530 akçedir. Köyler on dokuz sipahiye tımar olarak verilmiştir. Bazı köyler müşterek işletilmektedir⁵⁶¹.

1.1.2. Niğbolu Kalesi'ne Tabi Gayrimüslim Köy Yerleşimleri:

Niğbolu Kalesi'ne tabi 7 gayrimüslim köyü bulunmaktadır. 161 hane, 100 mücerred ve 13 bive hanesinin iskân olduğu köylerin tahmini toplam nüfusu 970'tir. Geliri ise 28.155 akçedir.

Çizelge 4.2. 1538 Yılında Niğbolu Kalesi'ne Tabi Gayrimüslim Köyler

Karye Adı	Tımar Sahibi	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Benavinok	Mehmed, Ali, Hamza	40	37	4	257	6706
Vine	Durmuş, Süleyman, İsa, Hasan	26	17	2	157	5600
Gabrofa Krivina	Fahri, Ahmed	20	7	1	112	3483
Boriliçe	Ahmed, Abdullah İmam, Mehmed	17	9	1	99	3500
Kulinavode	Çavuş Mustafa	14	10	2	90	-
Kaçmoniçe	Hasan ve Mehmed	32	6	1	171	3066
Rubiç nd. Prodin	Timur Çoban	12	14	2	84	5800
Toplam		161	100	13	970	28.155

Kayıtlardan anlaşıldığı üzere 16 kişiye tımar verilmiştir. Tımarların müşterek tasarruf edildiği görülmektedir⁵⁶². Bir imam⁵⁶³ ve çavuş⁵⁶⁴ unvanlı bir kişinin tımarı bulunmaktadır.

1.1.3. Niğbolu Kalesi'ne Tabi Müslim-Gayrimüslim Köy Yerleşimleri

Niğbolu Kalesi'ne tabi Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 8 köy bulunmaktadır. 32 müslim hane, 25 müslim mücerred, 1 pir-i fani ve

⁵⁶¹ BOA, TT.d. 416, s. 156 vd.

⁵⁶² BOA, TT.d. 416, s. 157 vd.

⁵⁶³ BOA, TT.d. 416, s. 162.

⁵⁶⁴ BOA, TT.d. 416, s. 165.

264 gayrimüslim hane, 163 gayrimüslim mücerred ve 27 bive hanesinin kayıtlı olduğu köylerde tahmini toplam nüfus 1806'dır. Köylerin toplam geliri ise 46.649 akçedir.

Çizelge 4.3. 1538 Yılında Niğbolu Kale Merkezi'ne Tabi Müslim-Gayrimüslim Köyler

Karye adı	Tımar Sahibi	Müslim H.	Müslim M.	Gayrimüslim H.	Gayrimüslim M.	Bive	Toplam	Hâsıl
İvladine	Ali Dizdâr	1		53	24	5	319	6527
Yakova	Nuri Kethüda, Cafer, Koca ve Mehmed ⁵⁶⁵	2		37	31	7	261	5701
Medoziçe	Mehmed, Halil, Diğer Halil, Tengrivirmiş	1	1	33	28	4	219	6589
Kireta	Ahmed, Zafer, Mustafa, Turmuş	3	6	40	15	4	256	6316
Eflak	Süleyman, Mustafa, Ali, Turak, ...	2		41	41	2	266	7000
Bervadovo I	Pir Mehmed ve Cafer	6	2	12	2	1	99	3010
Külyan	Hızır, Murad, Memi	14	10+1 ⁵⁶⁶	26	12	1	228	4954
Orşah-I diğer	Nasib, Yusuf, Ali, Hasan	3	6	22	10	3	156	6552
Toplam		32	26	264	163	27	1806	46.649

⁵⁶⁵ Nuri Kethüda, Cafer, Koca ve Mehmed adlı dört kişi tımar sahibidir. Hepsisi kale merdânıdır. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 155.

⁵⁶⁶ 1 pir-i fani kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 174.

Köylerde 27 sipahinin tımar hissesi bulunmaktadır. Bütün köylerdeki tımarlar müşterektir⁵⁶⁷. Tımarlı sipahiler arasında bir dizdâr⁵⁶⁸ ve bir kethüda⁵⁶⁹ görevinde bulunan iki kişi kayıtlıdır.

Müslümanların toplam nüfusu 188, gayrimüslimlerin nüfusu ise 1618'dir. Arada 1430 sayısı gibi oldukça yüksek bir fark bulunmaktadır. Köyler tek tek incelendiğinde de bu fark daha yakından görülmektedir. Örneğin; İvladine köyü 53 gayrimüslim hane, 24 mücerred ve 5 bive hanesine karşılık 1 müslüman hanesini ihtiva etmektedir⁵⁷⁰. Bunun gibi Medoziçe köyü de 33 gayrimüslim hane, 28 mücerred ve 4 bive hanesine karşılık 1 müslüman haneyi içermektedir⁵⁷¹. Tek istisna Külyan karyesidir. Arada fark olmakla birlikte Külyan karyesinde 26 gayrimüslim hane, 12 mücerred ve 1 bive hanesine karşılık 14 müslüman hanesi, 10 mücerred ve 1 pir-i fani kaydedilmiştir⁵⁷².

Köylerin isimleri ve hane oranlarına bakıldığında özellikle bir ya da iki rakamı gibi oldukça az olan Müslüman haneleri bu köylerin eskiden de Bulgar yerleşmeleri olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Niğbolu Kalesi'ne tabi toplam 25 köy bulunmaktadır. Toplam 1166 müslümanın yaşadığı köylerde 2588 gayrimüslim nüfus görünmektedir. Müslim ve gayrimüslim nüfus arasında 1422 kişilik nüfus farkı bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin nüfus oranı Müslimlere göre daha fazladır. Köylerin toplam nüfusu 3754'tür. Köylerin toplam geliri ise 95.334 akçedir.

1.2. NİĞBOLU NEFSİNDE OSMANLI İSKÂNI

1.2.1 Niğbolu Nefs Mahallelerinde Osmanlı İskânı

Niğbolu nefsi kale içinde sakin olan müslümanların bir kısmının Sultan Mehmed Han'dan beri avarız muafiyetleri bulunmaktadır⁵⁷³.

1.2.1.1 Niğbolu Nefsinde Bulunan Müslüman Mahalleler

Niğbolu kale içinde yalnız Müslüman nüfusun sakin olduğu on altı mahalle görülmektedir. 448 hane, 240 mücerred, 22 imam, müezzin ve

⁵⁶⁷ BOA, TT.d. 416, s. 154 vd.

⁵⁶⁸ BOA, TT.d. 416, s. 154.

⁵⁶⁹ BOA, TT.d. 416, s. 155.

⁵⁷⁰ BOA, TT.d. 416, s. 154.

⁵⁷¹ BOA, TT.d. 416, s. 158.

⁵⁷² BOA, TT.d. 416, s. 174.

⁵⁷³ BOA, TT.d. 416, s. 41.

hatib gibi görevlilerin yanısıra 2 âmâ, 1 pirî fani gibi özel durumu olan kişiler, 20 kale merdi ve 11 sipahizâde, berat sahibi gibi görevlilerin kaydolduğu mahallelerin tahmini toplam nüfusu 2642'dir.

Çizelge 4.4. 1538 Yılında Niğbolu Nefsinde Mütemekkin Cemaat-i Müslümanân Merkez Mahalleleri

Mahalle Adı	Hane	Mücerred	İmam ve Müezzîn	Merd-i kala'	Diğer Görevliler ⁵⁷⁴	Ma'lul	Toplam
Ahir Baba	36	14					194
Hacı Kasım	46	23	1				256
Bazıcı Bali	25	4	1				132
Hacı İvaz	19	10	1	5			123
Tayyib Halil	28	18	1	4			173
Ahmed Osman nd. Azaçukur	18	5	1				98
Şeyh Muhyiddin	6	5	1				38
Cami ⁵⁷⁵	64	32	5	4	4	1	394
Küçükpınar nd. Kurşunlu	40	24	1	1			230
Tengrirmiş	10	10	2		1 ⁵⁷⁶		69
Hacı Aydın	15	17	1				95
Şah Melek	39	33	3		1		240
Kapudan nd. Tatarlar	51	26	1		3 ⁵⁷⁷		293
Kılınççı Reis ⁵⁷⁸	24	7	1				130
Hoca Ömer nd. Mescid Subaşı	18	7	1				100
Yanova	9	5	1	6	1	1	77
Toplam	448	240	22	20	10	2	2642

Bütün mahallelerin isimleri Türkçedir⁵⁷⁹. Türkçe isimlerden ve sadece Müslüman nüfusun mütemekkin olduğundan hareketle bu mahallelerin yeni birer yerleşim merkezi olduğu ya da gayrimüslim nüfusun buradan

⁵⁷⁴ Sipahizade, müselleme, sahib-i berat, 'ama adı altında geçen görevliler burada işlenecektir.

⁵⁷⁵ Mahalle-i Cami-i Maraşka?? Bazar nd. Kethüda Bali ve Eski Haryan Bevvab, bkz. BOA, TT.d. 416, s. 44.

⁵⁷⁶ Müselleme, Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 45.

⁵⁷⁷ Sahib-i berat 1, Sipahizâde 2, bkz. BOA, TT.d. 416, s. 48.

⁵⁷⁸ Hisar içinde mütemekkindirler. Defter-i atikde muaf ve müslümanan deyu kayd olundu, bkz. BOA, TT.d. 416, s. 49.

⁵⁷⁹ BOA, TT.d. 416, s. 42- 52.

çekildiği düşünülebilir. En fazla nüfusa Cami Mahallesi sahiptir. 64 hane, 32 mücerred, 2 imam, 3 hatib, 4 kale merdi ve 1 görevlinin kaydolduğu mahallenin toplam nüfusu 394'tür⁵⁸⁰. En düşük nüfusa 38 kişi ile Şeyh Muhyiddin Mahallesi sahiptir. Nüfus yapısı 6 hane, 5 mücerred ve 1 imamdan oluşmaktadır⁵⁸¹.

Hisar içerisinde mütemekkin olan Müslümanlar daha önceki defterlerde de muaf olarak kaydedilmedikleri için yine aynı şekilde yazılmışlardır⁵⁸².

Cami Mahallesi, Şahmelek Mahallesi, Hoca Ömer nd. Mescid-i Subaşı Mahallesi ve Yanova Mahallesi Niğbolu kale içerisindeki mahallelerdendir, lakin diğer mahalleler gibi vergi muafiyetleri yoktur ya da mahalle içerisindeki bazı kişilerin muafiyetleri bulunmamaktadır. Bu bağlamda Cami mahallesinde toplam 64 haneden 44 hanenin, 32 mücerredten 17'sinin vergi muafiyeti bulunmaktadır⁵⁸³. Şahmelek mahallesinde ise 39 haneden 36'sının, 34 mücerred nüfustan 33'ünün, 2 imamdan birinin ve 1 müezzinin muafiyetleri bulunmaktadır⁵⁸⁴.

Her mahallede en az görevli bir imamın bulunduğu görülmektedir. Cami ve Şahmelek gibi nüfus oranı en fazla olan mahallelerde iki imam görev almaktadır. Şahmelek mahallesinde iki imamın yanında bir müezzin, Cami mahallesinde 2 imam ve 3 hatib kaydedilmiştir.

Niğbolu merkez mahallelerinin yanında kale müstahfızanları da bu mahallelerde kaydedilmiştir. Cami Mahallesi'nde ikamet eden 31 müstahfızan hanesi ve 30 mücerred kaydedilmiştir. Şahmelek mahallesinde 10 hane, 5 mücerred ve Hoca Ömer mahallesinde 19 hane, 4 mücerred ve 1 pir-i fani kaydedilmiştir. Müstahfızan hane ve diğer kişilerin oluşturduğu toplam nüfus 342'dir⁵⁸⁵.

Kale görevlileri cemaat-i kapudan adı altında geçmektedir.

1.2.1.2 Niğbolu Nefsinde Bulunan Gayrimüslim Mahalleler

Niğbolu merkez kazasına tabi otuz dört gayrimüslim mahallesi bulunmaktadır. Bazı mahalleler birlikte yazılmıştır. Pop Kosna v. Koyov

⁵⁸⁰ BOA, TT.d. 416, s. 44, 49.

⁵⁸¹ BOA, TT.d. 416, s. 44.

⁵⁸² BOA, TT.d. 416, s. 49.

⁵⁸³ BOA, TT.d. 416, s. 44, 49.

⁵⁸⁴ BOA, TT.d. 416, s. 47, 50.

⁵⁸⁵ BOA, TT.d. 416, s. 49-51.

başka bir mahalle olmak istediklerini belirtip, yeni bir mahalle olarak deftere kaydedilmiştir⁵⁸⁶.

Çizelge 4.5. 1538 Yılında Niğbolu Nefsinde Bulunan
Mahalle Cemaat-i Gebran⁵⁸⁷

Mahalle Adı	Hane	Mücerred	Bive	Diğer ⁵⁸⁸	Toplam
Pop Yovan	19	12	3		122
Pop Dragoşin	10	2	3		67
Pop Koyo Mirçoviçe	17	16	3	1	119
Pop Dimitri Paraskeva	5	3	2		38
Pop Maçko ⁵⁸⁹	34	17	5		212
Pop Sirdan	16	16	3		105
Pop Boğdan	6	5	2		45
Pop Virban	17	6	1		96
Pop Yani Roban	15	9			84
Pop Gorgi Yasni ⁵⁹⁰	19	6	1		106
Pop Kiroçiv ⁵⁹¹ Pop Petrovan	17	15	4		120
Pop Esmin Malhov ⁵⁹² ve Pop Torodan	23	11	1		131
Pop Bojika Yovan	23	7	1		127
Pop Gorgi Pop Lefter ve Gorgi ⁵⁹³	14	3	3		88
Pop Mestov v. Petro ⁵⁹⁴ ve Pop Viryan	9	13	3		73
Pop Mestov v. Vine ⁵⁹⁵ ve Zağbin Yovan	25	17	5		167
Pop Petro Nikola ve Pop Manhov v. Petro	28	10	9		195
Pop Dimitri Paraskeva ⁵⁹⁶ ve Pop Dimitri Paraskeva Malıv	11	8	1		68
Pop Yovan	6	4			34
Kunturan	26	13	3	1	161
Pop Gorgi Yasni ⁵⁹⁷ ve Pop Vasil v. Korgi Yasni	16	8			88
Pop Gorgi Gavar ⁵⁹⁸ ve Pop Kırgu v. Yovan	15	5	2		90
Pop Kosna v. Koyov	10	4			54
Pop Virağan-I Marsov ⁵⁹⁹	14	9			79
Toplam	395	219	55	2	2469

⁵⁸⁶ BOA, TT.d. 416, s. 61.

⁵⁸⁷ BOA, TT.d. 416, s. 53 vd.

⁵⁸⁸ Pir-i fânî, gibi kişiler bu başlıkta değerlendirilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 53

⁵⁸⁹ 370 No'lu Tapu tahrir defterinde Tırnova'ya tabidir.

⁵⁹⁰ 370 No'lu defterde Pop Gorgi Yahli diye bir köy bulunmaktadır.

⁵⁹¹ Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 56:

⁵⁹² Der yed-i Pop Torodan tabi-i mezkûr Eski Kilisa; BOA, TT.d. 416, v. 57.

⁵⁹³ Der yed-i Pop Lefter ve Girgor kendüsü müsellemdir. BOA, TT.d. 416, v. 57.

⁵⁹⁴ Der yed-i Pop ... Viryan, BOA, TT.d. 416, v. 58.

⁵⁹⁵ Der yed-i Dağnıv/Zağnıv Yovan, BOA, TT.d. 416, v. 58.

⁵⁹⁶ Der yed-i Malov v. Malov, BOA, TT.d. 416, v. 59.

⁵⁹⁷ Der yed-i Pop Vasil v. Girgor Yasni, BOA, TT.d. 416, v. 60.

⁵⁹⁸ Der yed-i Pop Kırgov v. Yovan, kendi müsellemdir.

⁵⁹⁹ Der yed-i Pop Verağan-ı Marsov, BOA, TT.d. 416, v. 61.

Verilerden hareketle 395 hane, 219 mücerred, 55 bive ve 2 pir-i faninin kaydedildiği mahallelerde toplam 2.469 kişinin yaşadığı görülmektedir. En fazla nüfus 195 kişi ile Pop Petro Nikola ve Pop Manhov v. Petro şeklinde birleşik yazılan mahallede yaşamaktadır⁶⁰⁰. En düşük nüfus ise 5 hane, 3 mücerred ve 2 bive kaydıyla toplam 28 nüfuslu Pop Dimitri Paraskeva mahallesidir.

Bazı mahalleler muhtemelen yaşanan nüfus hareketleri neticesinde ya başka bir mahalle ile birleşmiş ya da ayrı bir mahalle statüsüne kavuşmuşlardır. Bu bağlamda; Mahalle-i Kunturan, Pop Yovan v. Kaluyan ile birlikte defter-i atikde iki ayrı mahalle olarak kaydedilirken, bahsi geçen tahrirde tek mahalle olarak kaydedilmiştir⁶⁰¹. Defter-i atikde Mahalle-i Pop Mistor adıyla kaydedilen mahalle, bahsi geçen deftere tahrir sırasında halkın ikrarı üzerine başka mahalle olmak istedikleri cihetiyle bu isimle kaydedilmişlerdir⁶⁰².

Niğbolu nefis merkezinde kayıt altına alınan otuz dört gayrimüslim mahalleye karşılık on altı Müslüman mahalle bulunmaktadır. 2.469 gayrimüslimin yaşadığı kale mahallelerinde 3.008 müslüman yaşamaktadır. Müslümanların mahalle sayısı daha az olmasına rağmen nüfusu daha fazladır.

1.2.2. Niğbolu Nefsine Tabi Köylerde Osmanlı İskânı

Tuna kıyısında uzanan Niğbolu merkez kazasında 4 Müslüman, 21 gayrimüslim ve 12 müslim-gayrimüslim köy yerleşimi görülmektedir. Gayrimüslim köy sayısı ve nüfusu Müslümanlara göre yüksektir. Niğbolu'nun sancak merkezi ve aynı zamanda bir kalesi olmasına rağmen gayrimüslim yerleşim ve nüfusunun kaza merkezinde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁰⁰ Der yed-i Pop Manho v. Petro, BOA, TT.d. 416, v. 59.

⁶⁰¹ BOA, TT.d. 416, v. 60.

⁶⁰² BOA, TT.d. 416, v. 61.

1.2.2.1. Niğbolu Nefsine Tabi Müslüman Köyler

Niğbolu nefesine tabi sadece Müslümanların ikamet ettiği 4 köy bulunmaktadır.

Çizelge 4.6. 1538 Yılında Niğbolu Nefsine Tabi Müslüman Köyler

1538 Yılında Niğbolu Nefsine Tabi Müslüman Köyler					
Köy Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Çervene Kruşa	32	22		182	2254
Divniçe	36	14	1	197	4195
Develü nd. Çirovda	13	17	4	95	3162
Bendegorya	17	17		102	2225
Toplam	98	70	5	575	11.836

Çervene Kruşa⁶⁰³, Divniçe⁶⁰⁴, Bendegorya⁶⁰⁵ köylerinin isimleri Slav kökenli olup yalnızca Develü⁶⁰⁶ diğer adıyla Çirovda köyünün hem Türkçe hem Slav kökenli iki isminin bulunduğu görülmektedir. Köylerin isimlerinin tamamının Slav kökenli isme sahip olması buraların eski Bulgar yerleşmeleri olduğunu ortaya koymaktadır. En yüksek nüfusa Divniçe köyü (197 kişi) sahip iken en az nüfus 95 kişi ile Develü nd. Çirovda'dadır. Hane sayıları dikkate alınırca azımsanmayacak miktarda olduğu açıktır. Bu bağlamda köylerin yeni yerleşimler olmadığı açıktır. Köylerin isimlerinin biri hariç ki o da hem Slav hem Türkçe kökenli iki isme sahip, diğerlerinin halen Slav kökenli olması bu anlamda düşündürücüdür. Çünkü diğer kayıtlarda izlenmektedir ki Bulgar yerleşimler üzerine kurulan Müslüman köyler ya iki ismini de muhafaza etmekte ya da geçmişteki ismine vurgu yapılarak yaşanan değişim aktarılmaktadır. Kayıtlardan elde edilen bilgilere göre toplam nüfus 575 ve hasılât 11.836 akçedir.

1.2.2.2. Niğbolu Nefsine Tabi Gayrimüslim Köyler

Niğbolu nefesine tabi yalnızca gayrimüslimlerin yaşadığı 21 köy bulunmaktadır. Kayıtlardan elde edilen sonuçlara göre 4.685 kişi bu

⁶⁰³ BOA, TT.d. 416, s. 77.

⁶⁰⁴ BOA, TT.d. 416, s. 89.

⁶⁰⁵ BOA, TT.d. 416, s. 106.

⁶⁰⁶ BOA, TT.d. 416, s. 90.

köylerde yaşamaktadır. Elde edilen toplam gelir ise 133.548 akçedir⁶⁰⁷. Gayrimüslimlerden 35 akçe ispençe vergisi alınmaktadır, bivelerden kişi başı 6 akçe alınmaktadır⁶⁰⁸.

Çizelge 4.7. 1538 Yılında Niğbolu Nefsine Tabi Gayrimüslim Köyler

Niğbolu Nefsine Tabi Gayrimüslim Köyler					
Köy Adı	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Osterov	51	23	3	293	7060
Yeterkura Cami ⁴	10	4	1	59	1023
Semkal/Sehkal	42	28	3	253	6274
Teleşdermind	26	7	1	142	3385
Küçük İzvor-u Derbend	20	11	1	116	1439
Dolna	17	17	3	117	3331
İzvor	29	19	4	184	5563
Brestoviçe	65	40	6	395	16.348
Gigan	66	36	10	416	14.443
Kenje nd. Sarukladiniç	71	69	11	479	13.663
Bulgarin	25	21	1	151	5216
Perokopaniçe	17	10	3	110	1993
Belanic	20	18	3	133	4073
Kruşobilan ⁶⁰⁹	78	36	5	451	11.848
Islava Viçe /Preslava Viçe?	53	37	12	362	10.621
Lipniç	19	11	1	111	3124
Rum	5	3	1	33	1145
Perkopaniçe	39	9	1	209	3261
Rubiç	28	16	3	171	5000
Tirin ⁶¹⁰	32	1		161	1470
Debova	57	14	8	339	13.268
Toplam	770	430	81	4685	133.548

⁶⁰⁷ BOA, TT.d. 416, s. 72 vd.

⁶⁰⁸ BOA, TT.d. 416, s. 73.

⁶⁰⁹ Bu köy avarız ve tekâlif- örfiyeden muaf tutulmuştur. BOA, TT.d. 416, s. 96.

⁶¹⁰ Tirin adı ile geçmektedir. Anadolu ağızlarında farklı anlamları bulunmaktadır. Köy evlerinin yanındaki otsuz, kıyısı çevrili ev anlamlarından biridir. Acaroğlu, a.g.e. s. 953, Ctefan Ahglev, (2013). *Reçnik ha Celiştini imena i Hazbaniya ha Admimnsratibno-Teritorialni Edinitsi b Bulgarskite Zemi Prez XV-Naçaloto Na XX Bek.* Sofia, s. 200.

Yukarıda görülen Yeterkura Cami adlı köy defter-i atikte mezra olarak kaydedilmiştir. Bu mezradan naklolan insanlarla birlikte bu camiyle beraber isim verilmiştir. Daha önce mezra olduğundan hareketle muhtemelen küçük bir yerleşim birimi olan köy haliya nüfusunun da çok fazla olmaması sebebiyle (53 kişi) Bulgar yerleşimlerinin de yapısı ve yerlerinin değiştiğine iyi bir örnek olarak verilebilir⁶¹¹.

Bazı gayrimüslim köyler avarız ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuştur. Kruşobılan karyesi Sofya yolu üzerindeki Iskor nehrinin ürünleri mahv etmesinden dolayı Niğbolu kadısının arzıyla darsaadetten yani İstanbul'dan görevliler gelmiş, yerinde incelemeler yapmış ve avarız ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Muhtemelen ırmağın taşkın yapıp, köylünün ürünlerine zarar vermesinden dolayı payitahta bilgi aktarılarak, görevlilerin olay yerinde yakından inceleme yapması Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim köyler üzerindeki dikkat ve istimalet politikasını takip ettiğini göstermesi açısından önemlidir⁶¹².

İskân hareketleri sonucu Müslümanlar bazen kendilerine yeni köyler kurmuş, bazen gayrimüslim köylere ikamet etmiştir. Özellikle mezralar yeni yerleşimlere iyi bir örnektirler. Bazen üzerinde kimse yaşamasa da vergi alınan mezralar bir sonraki tahrir sayımında üzerinde insanların yaşadığı bir mezraya dönüşmekte ya da bir köy yerleşim birimi haline gelmektedir. Müslümanların iskâna açtığı yeni yerleşimler Türkçe kökenli olmakta, bazen müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları köyler de yeni verilen Türkçe ismiyle kaydedildiği gibi yalnızca Slav ismini koruyanlar da bulunmaktadır.

Günümüzde olduğu gibi göç ve iskân geçmişte de bir yerin nüfus yapısını değiştirmekte en etkili yöntemlerden biri olmuştur. Osmanlı yeni fethettiği Bulgar topraklarına hızlı bir şekilde yerleşmiş, bazen sürgün metodunu kullanmış bazen de Anadolu içlerinden gelen Yörük, Türkmen ve askeri sınıfa (akıncı, deli, şahinci) tımar yoluyla araziler vermiş, bir yandan da dini grupların sığındığı bir yer olmuştur. Haydar, Derviş ve Şamlu Hızır adlı kişilerin bir araya gelip kendi köylerini mamur etmeleri bu anlamda en güzel örneklerdendir⁶¹³. Yine Divane Mustafa⁶¹⁴ Ahmed

⁶¹¹ BOA, TT.d. 416, s. 73.

⁶¹² BOA, TT.d. 416, s. 96.

⁶¹³ BOA, TT.d. 416, s. 111.

⁶¹⁴ BOA, TT.d. 439, s. 211.

Divane⁶¹⁵ isimleri bu kişilerin derviş kökenli olduğuna işaret etmektedir. Sultanana Köyü⁶¹⁶ de bir kadın Bektaşî dervîşi olan Sultan Ana'nın ikamet ettiği köy olarak bilinmektedir⁶¹⁷.

Şumnu'ya tabi bir tımarlı sipahinin Çernovi, Tırnofa, Lefço kazalarında tımarı bulunmaktadır. Yergöğü Beriyaka ve Yergöğü Öteyaka kaleleri müstahfızanları bu yerde otururken diğer kalede görev yapmaktadırlar.

1.2.2.3. Niğbolu Nefsine Tabi Müslim-Gayrimüslim Köyler

Niğbolu merkez köylerinden 12 köy Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları yerleşimlerdir.

Çizelge 4.8. 1538 Yılında Niğbolu Nefsine Tabi Karışık Köyler

Niğbolu Nefsine Tabi Karışık Köyler							
Köy Adı	Müslim Hane	Müslim Mücerred	Gayrimüslim Hane	Gayrimüslim Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Dolna İrmelü	3	1	27	22	3	188	6816
Rahoviç	4	2	63	29	5	391	17.397
Kaçga	1		51	24	1	289	8570
Gorna İstavriçe	5	3	14	2	1	95	3336
Prastoviçe	13	4	39	38	1	307	9367
Kraçindol	3	1	31	13	1	189	9853
Golyama Luka	5		36	18	3	238	4509
Dolna Lukovit	1	1	41	18	3	244	8390
Gorne Lukovit	3	1	54	13	4	319	8164
Todoriçan	1	1	32	23	4	209	4347
Reseleç	1		35	1	2	191	6625
Tırnava	2	1	58	28	4	349	5127
Toplam	42	15	481	229	32	3019	92.501

⁶¹⁵ BOA., TT.d 126, s. 176.

⁶¹⁶ BOA., TT.d. 439, s. 308.

⁶¹⁷ Gramatikova, N. (2011). *Neortodoksalniyat İslam B Bulgarskite Zemi Minalo i Cibremennoct*, Gutenberg Publish, Sofia, 460.

Çizelgede görüldüğü üzere köylerin isimleri Slav kökenlidir. Prastoviçe köyü hariç diğer köylerde Müslüman nüfus oranının gayrimüslim nüfusa kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Prastoviçe köyünde 13 müslüman hanesi, 4 mücerred toplam 69 müslüman sakin iken, 39 gayrimüslim hane, 38 mücerred ve 1 bive hanesiyle toplam 238 gayrimüslim yaşamaktadır⁶¹⁸. Diğer köylerde aradaki bu fark daha da açılmakta, gayrimüslim nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir⁶¹⁹.

Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada sakin oldukları bu köylerde toplam 225 müslim, 2794 gayrimüslim toplam 3.009 kişi yaşamaktadır. Toplam hasılât 92.501 akçedir.

Niğbolu merkezine tabi toplam 37 köy bulunmaktadır. Niğbolu mekez köylerinde gayrimüslim nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Müslüman nüfus toplam 800 kişi iken gayrimüslim nüfus 7.479 kişidir. Toplam nüfus 8.279'dur. Toplam hasılat ise 237.885 akçedir

1525 tarihli defter tam olarak okunamamaktadır. Tespit edilen köylerden 26 tanesinde Müslümanların yaşadığı görülmektedir. Yakub⁶²⁰, Mehmed nd. Maraşlar⁶²¹, Ahmed Divane⁶²², Yavaşlar⁶²³, Kulağuz⁶²⁴, Divane Hamza⁶²⁵, Mesenler⁶²⁶, Akdere Yakası⁶²⁷, Karalar⁶²⁸, Divane Mustafa⁶²⁹, Divane Köpek⁶³⁰, İdris⁶³¹, Üveys⁶³², Manoliç-i Köhne⁶³³, Uzun İsmail⁶³⁴ köyleri isimleri tespit edilebilen köylerdir.

⁶¹⁸ BOA, TT.d. 416, s. 93.

⁶¹⁹ BOA, TT.d. 416, s. 73 vd.

⁶²⁰ BOA., TT.d 126, s. 138.

⁶²¹ BOA., TT.d 126, s. 171.

⁶²² BOA., TT.d 126, s. 176.

⁶²³ BOA., TT.d 126, s. 196.

⁶²⁴ BOA., TT.d 126, s. 198.

⁶²⁵ BOA., TT.d 126, s. 187.

⁶²⁶ BOA., TT.d 126, s. 187.

⁶²⁷ BOA., TT.d 126, s. 199.

⁶²⁸ BOA., TT.d 126, s.197.

⁶²⁹ BOA., TT.d 126, s. 200.

⁶³⁰ BOA., TT.d 126, s. 200.

⁶³¹ BOA., TT.d 126, s. 203.

⁶³² BOA., TT.d 126, s. 201.

⁶³³ BOA., TT.d 126, s. 204.

⁶³⁴ BOA., TT.d 126, s. 204.

İzladin⁶³⁵, Novasil⁶³⁶, Yörünç⁶³⁷, Gönes⁶³⁸, Istravaliçe⁶³⁹, Zekeriya⁶⁴⁰, Kotoşeva⁶⁴¹, Tırnofça⁶⁴², Ayvaluca nd. Virbiçe⁶⁴³, Çeraşoviçe⁶⁴⁴, Manoliç-i gebr⁶⁴⁵ köylerinin gayrimüslim oldukları tespit edilmiştir.

Tespit işleminde bazen alınan vergilerden hareketle kaç kişinin yaşadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Yavaşlar karyesinden 212 akçe çift vergisi 36 akçe elliciyan akçesi alındığı görülmektedir. Nefer başına 12 akçe alındığı bilinmektedir⁶⁴⁶. Yine Maraşlar karyesinden 216 akçe çift vergisi, 72 akçe bağcıyan maa elliciyan vergisi alındığı kayıtlara geçmiştir⁶⁴⁷.

1.3. NİĞBOLU KIRSALINDA OSMANLI İSKÂNİ

Niğbolu kaza merkezi ve mahallelerin yanısıra kırsal kesimde oldukça büyük bir nüfus görülmektedir. 1538 yılında 17 Müslüman, 39 gayrimüslim ve 30 müslim ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı toplam 86 köy bulunmaktadır.

1.3.1. Niğbolu Kırsalında Bulunan Müslüman Köy Yerleşimleri:

Yalnızca Müslümanların yaşadığı 17 köy bulunmaktadır. Türkçe isimlerin yanında Slav kökenli köy isimleri de yer almaktadır. Toplam 353 hane, 251 mücerred ve 31 neferin kaydolduğu köylerde nüfus 2.109'dur.

⁶³⁵ BOA., TT.d 126, s. 139.

⁶³⁶ BOA., TT.d 126, s. 140.

⁶³⁷ BOA., TT.d 126, s. 142.

⁶³⁸ BOA., TT.d 126, s. 144.

⁶³⁹ BOA., TT.d 126, s. 146.

⁶⁴⁰ BOA., TT.d 126, s. 153.

⁶⁴¹ BOA., TT.d 126, s. 155.

⁶⁴² BOA., TT.d 126, s. 180.

⁶⁴³ BOA., TT.d 126, s. 182.

⁶⁴⁴ BOA., TT.d 126, s. 188.

⁶⁴⁵ BOA., TT.d 126, s. 203.

⁶⁴⁶ BOA., TT.d 126, s. 196.

⁶⁴⁷ BOA., TT.d 126, s. 190.

Çizelge 4.9. 1538 Yılında Niğbolu Kırsalında Bulunan Müslüman Köyler

Köy Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Çevrene Kruşa	32	23	2	189	2254
Divniçe	36	14	1 ⁶⁴⁸	197	4195
Develin nd. Çirovda	13	17	2	88	3162
Bendegorya	17	17		102	2225
Akçayar	48	34	9	301	5216
Bali Bey Yazıcı nd. Kılıççı nd. Senadinova	25	9		134	5890
Nova	20	17		117	1998
Koyunöyüğü	27	30	5	180	4622
Suhaisliva	35	26		201	2952
İsmerdiçe	9	17		62	3072
Gurine nd. İskender Çiftliği	14	12	2 ⁶⁴⁹	88	2916
Karaağaç ⁶⁵⁰	17	7		92	3000
Suludere	8	4		44	1434
Üçpınar	8	4		44	1829
Çarbrod nd. Karahasan ⁶⁵¹	11	3		58	1113
Suhameçka			1+1	6	1888
Kapudan	33	17	8 ⁶⁵²	206	5241
Toplam	353	251	31	2109	53.007

Müslümanların yaşadığı köyler incelendiğinde hem Türkçe hem de Slav kökenli isimler görülmektedir. Tamamıyla Türkçe isimlerden oluşan köylerin yeni yerleşim birimleri olabileceği mümkünken, Slav kökenli köylerin eski yerleşim üzerine Türk iskânı neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Her iki türün de hane sayılarına bakıldığında yeni ya da eski bir yerleşim olduğunu ortaya koyacak çarpıcı bir tablo bulunmamaktadır. Hane ve mücerred sayıları itibariyle kayda değer nüfusları bulunmaktadır⁶⁵³.

Develin Bulgarca adı ile Çirovda, Balibey Yazıcı diğer adıyla Kılıççı Bulgarca adı ile Senadinova, İskender Çiftliği Bulgarca adı ile Gurine ve Karahasan Bulgarca adı ile Çarbrod şeklinde dört köyün iki dilde de

⁶⁴⁸ Doğançlı, Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 89.

⁶⁴⁹ 2 bive nüfus kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 136.

⁶⁵⁰ Defter-i atikde k. Karaağaç ve Süleyman Deresi olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 143.

⁶⁵¹ 370 No'lu TT. Defterinde Şarbrod olarak kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 416, s. 146.

⁶⁵² 1 sipahi, 1 sipahizâde kaydedilirken, toplam nüfus 8 olarak gösterilmiş lâkin durumları tespit edilememiştir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 152.

⁶⁵³ BOA, TT.d. 416, s. 77- 153.

isimleri bulunmaktadır. Eski Bulgar köyü olma ihtimali olan bu köylere Türkçe isimler verilmiştir. Develin köyünün 88, Bali Bey Yazıcı köyünün 134, İskender Çiftliği köyünün 88 ve Karahasan köyünün toplamda 58 nüfusu bulunmaktadır.

En fazla nüfusa sahip olan köy; 301 kişi ile Türkçe isimli Akçayar⁶⁵⁴ iken, en düşük nüfusa sahip köy 6 kişilik yapısıyla Suhameçka'dır⁶⁵⁵.

Bali Bey Yazıcı nd. Kılıççı nd. Senadinova köyü birden fazla isimle kaydedilmiştir. Türkçe isimlerin yanısıra Bulgarca isminin de olması eski bir Bulgar köyü olduğunu, lâkin sonradan Müslümanların yaşadığı bir köy haline dönüştüğü izlenimini uyandırmaktadır⁶⁵⁶.

Karye-i Çarbrod nd. Karahasan daha önce gayrimüslim bir köy iken zamanla müslüman köyü haline gelmiştir. Defterde iki ismini muhafaza etmekteyse de sakinleri tamamen Müslümanlardan oluşmaktadır⁶⁵⁷.

Kapudan karyesi 370 No'lu defterde nd. Tatar olarak geçmektedir. Defter-i köhnede adının başka olduğu, şimdi Kapudan diye kaydolduğu belirtilmiştir⁶⁵⁸. Muhtemelen eski isim "Tatar" idi.

1.3.2. Niğbolu Kırsalında Bulunan Gayrimüslim Köy Yerleşimleri:

Sadece gayrimüslimlerin yaşadığı 1055 hane, 590 mücerred ve 104 bivenin kayıtlı olduğu 39 köy ve 1 mezrada toplam 6379 kişinin yaşadığı görülmektedir.

⁶⁵⁴ BOA, TT.d. 416, s. 111.

⁶⁵⁵ BOA, TT.d. 416, s. 152.

⁶⁵⁶ BOA, TT.d. 416, s. 122.

⁶⁵⁷ BOA, TT.d. 416, s. 146.

⁶⁵⁸ BOA, TT.d. 416, s. 153.

Çizelge 4.10. 1538 Yılında Niğbolu Kırsalında
Bulunan Gayrimüslim Köyler

Köy Adı	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Yeterkura Cami ⁶⁵⁹	10	4	1	59	1023
Temkil	42	28	3	253	6224
Teliş ve Danid ⁶⁶⁰	26	7	1	142	3385
İzvor-u Küçükderbend ⁶⁶¹	20	11	1	116	1439
Dolna	17	17	3	117	3331
İzvor maa Delyokdol	29	19	4	184	5563
Brestoviçe	65	40	6	395	16.348
Gigan	66	36	10	416	14.443
Kenje nd. Sarukladiniç	71	69	11	479	13.663
Bulgarin	25	21	1	151	5216
Perokopaniçe	17	10	3	110	1993
Belanic	20	18	1	123	4073
Kruşovilan	78	36	5	451	11.848
Islavaviçe	53	37	12	362	10.621
Lipniç	19	11	1	111	3124
Rum	5	3	1	33	1145
Perkopaniçe	39	9	1	209	3261
Rubiç	28	16	3	171	5000
Tirin	32		1	165	1470
Debova	57	24	8	349	13.268
Dobrovlik	25	17	8	182	5798
Bragaz	27	8	1	148	4654
Lİbniç	16	7	3	102	3124
İzlakoçan	30	15		165	5953
Mezra-ı Bernes	8	4		44	855
Çerakova	11	9	1	69	1117
Pertonıçe	8	4		44	3000
Istaropin	57	55	3	355	8166
Kıbel	28	3	1	148	4950
Pınar-I Kutluca	3			15	650
Gabroca ⁶⁶²	8	6	1	51	3051
Novasil	7	3		38	3251
Eştıl	2	1	1	16	600
İzvor-u Şiştopin	7	2		37	556
Galave	15	10	3	100	7531
Endere/Bandara	6			30	1200
Gardeşte	8	2		42	2245
Kırçani	11	4	1	64	3264
Medven	8	1	1	46	1543
Osterov ⁶⁶³	51	23	3	287	7060
Toplam	1055	590	104	6379	195.006

⁶⁵⁹ Defter-i köhnede Yeterkura adlı mezradan naklolan insanlarla birlikte bu camiyle beraber isim verilmiştir. Camisi yeni inşa edilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 73.

⁶⁶⁰ Daha önceki defterlerde avarız kayıtlı iken yeni defterde karye olarak yer almıştır. Yeni kurulmuş köy izlenimi uyandırmaktadırlar. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 75.

⁶⁶¹ Plevne sınırında Niğbolu'ya tabi bir köydür. Sahibi Kara Bey öldükten sonra avarızdan muaf tutulmuştur. Defter-i köhnede muaf değildir. Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 76.

⁶⁶² 370 No'lu defterde Gabroca adlı köy bulunmaktadır.

⁶⁶³ 370 No'lu defterde Osterov şeklinde kayıtlıdır.

En yüksek nüfusa 395 kişilik yapısıyla Brestoviçe⁶⁶⁴, en düşük nüfusa 15 kişilik nüfusuyla Pınar-1 Kutluca karyesi sahiptir. Pınar-1 Kutluca'nın isminin Türkçe kökenli olması ve nüfus yapısının oldukça az olması bu köyün yeni bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Defterdeki kayıta "haric ez-defter-i atik" ifadesi de bu görüşü doğrulamaktadır⁶⁶⁵.

Yalnızca gayrimüslimlerin iskân oldukları bu köy ve mezralarda toplam 6.379 kişi yaşamaktadır. Toplam hasılat 195.006 akçedir⁶⁶⁶.

Gayrimüslim nüfusun ikâmet ettiği Mezra-1 Bernes adlı yerleşim birimi mezarların birer yerleşim birimi olarak kabul edildiğini ve gayrimüslimlerin de burada yaşadığını göstermektedir. Toplamda 44 nüfusu olan mezranın göçler sonrası boşalan Bulgar köylerinden kaçan kişilerin mi oluşturduğu yoksa zaten eskiden de var olup az nüfuslu bir yerleşim birimi olup olmadığı açık değildir⁶⁶⁷.

Hem Müslümanların hem gayrimüslimlerin ikâmet ettiği Diktanlık Karyesine mütemekkin Dolna Gorna Mezrası üzerinde kayıtlı hane gözükmemesine rağmen vergi alınmaktadır. 367 akçe vergi alındığı kayıtlara düşmüştür. 2 hane 1 mücerred Müslüman, 6 gayrimüslim nüfus oturmaktadır⁶⁶⁸. Bu durum mezrada kimse yaşamasa da tarımın yapıldığını göstermektedir.

Pınar-1 Kutluca köyü Türkçe ismine karşılık bir gayrimüslim köyüdür. 3 hanelik bir nüfusu kaydedilen köy yeni bir yerleşim merkezi olabileceği gibi, az haneli bir köye Türkçe isim verilmesiyle de kaydedilmiş olabilir. Pir Ali Subaşı'nın çiftliği ile bu köy beraber yazılmıştır. Pir Ali'ye çiftlik tahsis edilince yanbaşındaki köyle birlikte yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir⁶⁶⁹.

1.3.3. Niğbolu Kırsalında Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Köy Yerleşimleri

Niğbolu'ya tabi müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 30 köyde 115 hane Müslüman hane, 845 Müslüman mücerred, 96 gayrimüslim hane, 477 gayrimüslim mücerred ve 72 bive hanesi kaydedilmiştir. Bu

⁶⁶⁴ BOA, TT.d. 416, s. 163.

⁶⁶⁵ BOA, TT.d. 416, s. 135.

⁶⁶⁶ BOA, TT.d. 416, s. 72 vd.

⁶⁶⁷ BOA, TT.d. 416, s. 124.

⁶⁶⁸ BOA, TT.d. 416, s. 142.

⁶⁶⁹ BOA, TT.d. 416, s. 135.

verilerden hareketle toplam nüfusun 173.235 olduğu tespit edilmiştir. Müslümanların toplam nüfusu 1420, gayrimüslimlerin toplam nüfusu 1317'dir. Müslüman ve gayrimüslim nüfus arasındaki fark oldukça az olup 103 kişidir⁶⁷⁰.

Çizelge 4.11. 1538 Yılında Niğbolu Kırsalında Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Köyler

Köy Adı	Müslim H.	Müslim M.	Gayrimüslim H.	Gayrimüslim M.	Bive	Toplam	Hâsıl
Dolna İrmelü	3	27	1	22	3	84	6186
Rahoviç	4	63	2	29	5	147	17.397
Kaçga?	1	51		24	1	85	8570
Gorna İstavriçe	5	14	3	2	1	61	3336
Prastoviçe-I Pavlikan	19	75	5	59	5	279	16.641
Kraçindol	3	31	1	13	1	69	9853
Golama Luka	5	36		18	3	94	4509
Dolna Lukovit	1	41	3	18	3	94	8390
Gorna Lukovit	3	54	1	13	4	107	8164
Todorican	1	32	1	23	3	80	4347
Reslec	1	35		1	2	51	6625
Tirnova	2	58	1	28	4	121	5127
Şamlu Hızır nd. Rad Çiftliği	4	8	2	5	3	58	3225
Paniça	2	17		7		34	3329
İstaroselçi	1	42	5	24	2	106	4643
Birzince	1	25		12	3	57	6858
Radeşova	4	20	1	4	1	54	2389
Beleşler	11	5	4			80	1558
Kiriliva-I zir	1	20	1	12	2	52	4084
Suhaç	1	22		20	3	62	7655
Petrovan nd. Mirhov	1	9	1	4	3	38	3100
Libnice	1	47		44	12	156	9283
Perokopaniçe	2	22	4	9	3	76	5228
Çomakofça	2	28	1	17		60	4766
Diktanlık	2	6	1	2		23	756
Pınarbaşı	4		10			70	1200
İzvor Novaçense	1	12	1	6	1	33	1505
Kaminiçe nd. İskender Çiftliği	25	2	17+3+2+23			352	2766
Kırçindol	3	41	2	60	3	141	11.221
Fusta	1	2		1	1	13	524
Toplam	115	845	96	477	72	2741	173.235

⁶⁷⁰ BOA, TT.d. 416, s. 73 vd.

Tımar sahiplerinin tımarları farklı yerlerde bulunmaktadır. Piri Baba Paşa adlı zeamet sahibinin bir tımarı Niğbolu'ya tabi Prastoviçe-I Pavlikan Köyü'nde ve Kraçindol Köyü'nde yer alırken, diğer tımarının Şumnu kazasında olduğu görülmektedir. Yine Hüseyin adlı zeamet sahibinin bir tımarı Niğbolu'ya tabi Golama Luka adlı köyde iken bir tımarının Lofca'da üç köyü kapsadığı, bir diğer tımarının da İvraca'da bir köy olduğu görülmektedir.⁶⁷¹.

Kiriliva-i Zir adlı köyde müslüman hane sayısı 1, mücerred sayısı 1'dir. Bu köyün eskiden de bir Bulgar köyü olduğu 20 hane, 12 mücerred ve 1 bive nüfustan anlaşılmaktadır. Sonradan gelen Türk-Müslüman göçüyle birlikte bu köye 1 hanenin yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Tek haneden oluşan mücerred aynı aileden bir kişinin olabileceği ihtimali göz önünde tutularak köyde Müslüman iskânının başladığı söylenebilir.⁶⁷². Bu bağlamda yukarıdaki tablo incelendiğinde benzer durumda köyler olduğu görülecektir. Kaçga, Kraçindol, Dolna Lukovit, Gorna Lukovit, Recles, Tırnova, Paniça, Birzince gibi köyler en bariz örneklerdendir.⁶⁷³.

Aksi bir durum olarak Müslüman nüfusun yoğun olup, gayrimüslim nüfusun az olduğu köyler de bulunmaktadır. Beleşler 11 müslim hane, 4 müslim mücerred ve 5 gayrimüslim hane sayısı ile köy yerleşmeleri hakkında farklı bir olgu sunmaktadır.⁶⁷⁴.

Şamlu Hızır nd. Rad Çiftliği şenlendirmeye iyi bir örnek teşkil etmektedir. Haydar ve Derviş v. Şamlu Hızır'ın tımarı olan köy; Şamlu Hızır'ın gelip, burayı mamur etmesinin ardından kendisine fermanla tımar olarak verildiği görülmektedir.⁶⁷⁵. Şamlu nüfus hareketliliğini, Anadolu'dan gelen Müslümanların göçünü göstermede iyi bir örnek sunmaktadır.⁶⁷⁶.

⁶⁷¹ BOA, TT.d. 416, s. 93, 94, 95.

⁶⁷² BOA, TT.d. 416, s. 125.

⁶⁷³ BOA, TT.d. 416, s. 86, 94, 99, 101, 103, 105, 113, 117.

⁶⁷⁴ BOA, TT.d. 416, s. 123.

⁶⁷⁵ BOA, TT.d. 416, s. 111.

⁶⁷⁶ Zaman zaman baba ismi yerine şahıs isminin altında Anadolu, Filibelü, Kırşehirlü, Sofyalu, Şamlu, Oimaşkı, Bigalu gibi tanımlamalar, kişinin nereden geldiğini göstermektedir. Bu da nüfus hareketlerine işaret eden bir süreçtir. Bkz. Kayapınar, A. "XV-XVI. Yüzyılda Kuzeybatı.." 384. Defterde yer alan Şamlu Hızır nd. Rad Çiftliği de bu köylere ve isimlere örnek olarak verilebilir. Haydar ve Derviş v. Şamlu Hızır adlı iki sipahi kendilerine tahsis dilen köyü mamur etmelerinin ardından bu köyün fermanla tımar olarak verildiği görülmektedir. Bkz. BOA, TT.d.,416, s. 111.

Kaminiçe nam-ı diğer İskender Çiftliği Köyü Müslüman nüfus bakımından gayrimüslim nüfustan oldukça fazladır. Müslüman sayısı 70 iken, gebran nüfus 2 kişiyle kalmıştır. Aynı zamanda bir doğancı köyüdür. 23 doğancı köyde ikâmet etmektedir. Hem Slav kökenli hem Türkçe olarak iki farklı isminin olması köyün eski bir Bulgar yerleşimi olduğu lâkin yeni yerleşimler sonucu Müslümanların sayısının artması ile durumun tersine çevrildiğini düşündürmektedir⁶⁷⁷.

Gorna Istavriçe adlı köye Niğbolu merkezinden bir kısım halkın buraya geldiğine dair şerh düşülmüştür⁶⁷⁸. İç göçe örnek olarak gösterilebilir.

Niğbolu'ya tabi toplam 86 köy ve 1 mezrada 11.229 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 3.529'u Müslüman, geri kalan 7.700 kişi gayrimüslimdir. Bütün köylerin toplam hasılatı 421.248 akçedir.

1.4. NİĞBOLU NEFSİNDE BULUNAN GAYRİMÜSLİM CEMAATLER

1370 yılında Macar kralı I. Ludvig'in çıkarttığı bir ferman üzerine Macaristan'da yaşayan Yahudiler ülkelerini terk ederek Tuna havzasına yerleşmişlerdir. 1470 yılında Macaristan'dan gelen Yahudilere Baviera'dan gelenler de katılmıştır. 1492'de Vidin bölgesine bir başka grup Yahudi İspanya'dan gelmiştir. Bundan dolayı Tuna havzasında Yahudiyan-ı Budin, Yahudiyan-ı Alaman ve Yahudiyan-ı Frenk gibi ifadeler rastlanmaktadır. Frenk tabiri İspanya, Portekiz ve İtalya'dan Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki topraklara gelen Yahudiler için kullanılır⁶⁷⁹.

Devlet yönetim birimleri eliyle gerçekleştirilen sürgünler, fetihteki kadîmlik kriterine göre iki istikamette gerçekleşmiştir. Birinci şekliyle; yeni fethedilmiş bölgeden daha önce fethedilmiş bölgeye, ikinci şekliyle daha önce fethedilmiş bölgeden yeni fethedilmiş bölgeye halinde gerçekleşmiştir. 1545/156 tarihli TT.d. 270 No'lu defterde İstanbul'da ikamet eden ve Bulgaristan coğrafyasında yer alan Niğbolu, Sofya, Pravadi, Çernovi, Tırnova, Lofça, Vidin, Filibe, Yanbolu gibi şehirlerden gelmiş olan Yahudiler kaydedilmiştir. Yine nüfus hareketliliği bakımından

⁶⁷⁷ BOA, TT.d. 416, s. 149.

⁶⁷⁸ Bkz. BOA, TT.d. 416, s. 92.

⁶⁷⁹ Kayapınar, A. (2015). "Orta Çağ ve Osmanlı Döneminde Vidin", *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2015/1 (1), İzmir, 91.

Rumeli-Anadolu/Anadolu-Rumeli gelgitleri ile ilgili bir hususla ilgili olarak Bulgaristan coğrafyasında İstanbul'a gelenler olduğu gibi, çeşitli vesilelerle İstanbul'dan Bulgaristan coğrafyasına yerleşenler de görülmektedir. Hatta Yahudi nüfusunun İstanbul ile Rumeli şehirleri arasında sürekli bir hareketlilik içinde olduğu söylenebilir⁶⁸⁰. Bu bakımdan 1538 tarihli 416 No'lu TT. defterinde bir Yahudi cemaatinin İstanbul'dan geldiği bilgisi yer almaktadır⁶⁸¹.

Yahudi, Latin, Kıptiyan gibi cemaatlerin yalnızca Niğbolu merkezinde kayıt altına alındığı görülmektedir. Yahudiler 2 farklı grup altında kaydedilmiştir. Sadece Yahudi cemaati olarak kaydedilen 68 hane ve 32 mücerredden hareketle toplam 343 Yahudi nüfusuna ulaşılmıştır⁶⁸². Yahudiyân-ı Budin olarak kaydedilen Yahudi cemaatinin toplam nüfusu 10 hane ve 2 mücerred kayda binaen 52'dir⁶⁸³.

Latin cemaati "Dobruskalılar" şeklinde belirtilmiştir. 14 hane ve 1 mücerredden oluşan bu cemaat 71 kişilik nüfusa sahiptir⁶⁸⁴.

Defterde Yahudi ve Latin cemaatinin birlikte kaydedildiği de görülmektedir. "Yahudiyân maa Latiniyân" şeklinde yazılan cemaat 28 hane ve 13 mücerreden mürekkeptir. Toplam 153 nüfusu bulunmaktadır⁶⁸⁵.

Kıptiyan nüfus ise martolosân ve zenberekciyân bölükleri ile beraber kaydedilmiştir ve toplam 56 haneden oluşmaktadır⁶⁸⁶.

Yahudi, Latin ve Kıptiyan cemaatlerinin toplam nüfusu ise 899'dur.

Çizelge 4.12. 1538 Yılında Niğbolu Nefsinde Bulunan Cemaatler

Cemaat Adı	Hane	Mücerred	Toplam
Yahudiyan	68	32	343
Yahudiyân-ı Budin	10	2	52
Latiniyan-ı Dobruskalular	14	1	71
Yahudiyân maa Latiniyân	28	13	153
Kıptiyan maa Martolosân ve Zenberekciyân	56		250
Toplam	120	48	899

⁶⁸⁰ Kayapınar, A. (2017), XV-XVI. Yüzyılda Bulgaristan Coğrafyası", *Osmanlı İstanbulu V*, Edit: Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 265, 272.

⁶⁸¹ BOA, TT.d. 416, s. 65.

⁶⁸² BOA, TT.d. 416, s. 63-64.

⁶⁸³ BOA, TT.d. 416, s. 65.

⁶⁸⁴ BOA, TT.d. 416, s. 65.

⁶⁸⁵ BOA, TT.d. 416, s. 65.

⁶⁸⁶ BOA, TT.d. 416, s. 66.

Niğbolu kalesi merkez mahallelerinde de ikamet eden Yahudi cemaati bulunmaktadır. 68 hane ve 32 mücerreden oluşan bu cemaatin toplam nüfusu 372'dir⁶⁸⁷.

2. XV-XVI. YÜZYILDA ŞUMNU'DA OSMANLI İSKÂNI

Şumnu, Osmanlı fethi ardından XVII. yüzyıla kadar idarî olarak Rumeli eyaletine bağlı Niğbolu sancağına tabi bir kaza merkezidir⁶⁸⁸. Fetihten önce Şumnu nüfusu hakkında kesin bir rakam bulunmamaktaysa da kasaba statüsünde olan Şumnu'da 700-800 hanenin bulunduğu dair görüşler bulunmaktadır⁶⁸⁹. Şumnu Osmanlı iskânı ve göçmenlerin yeni kurdukları köyler bakımından dikkat çekici bir bölgedir. İlk tahrir kayıtlarından hareketle XVI. yüzyıl sonlarına doğru gelindiğinde Şumnu'da Müslüman nüfus ve köy yerleşmelerinin önemli miktarda arttığı görülmektedir. Aşağıda bu yerleşimler üç başlık altında incelenecektir.

2.1. ŞUMNU'YA TABİ MÜSLÜMAN KÖY YERLEŞİMLERİ

Osmanlı fethi ardından iskân politikası gereği Rumeli'ye nüfus nakletmeye başlayan devlet için önceden terkedilmiş köyler yerleşime uygun sahalar oluşturmuş ve bunların çoğu iskân edilmiştir. Yeni gelen göçmenler köylere yeni isimler vermişlerdir. Bu isimler genellikle göçmenlerin geldikleri yerler ya da bağlı oldukları baba ve dede adları ile yakın olmuştur. Buna bağlı olarak köyler ekseriyetle Türkçe adlar almışlardır.⁶⁹⁰ Kopuzcu nd. Kızılca Danişmend, Çukurova, Hüseyin Anadolu, Börklüce, Ballica nd. Ramazanoğulları, Burhanoğulları, Pulkullu Dede, İslâm Fakih, Divane Hızır, Pınar-ı Mehmed Dede, Karaca İbrahim nd. Hüseyin Dede Pınarı bu köylere örnek olarak verilebilir.

2.1.1. 1483 Yılında Şumnu'da Bulunan Müslüman Köyler

1483 yılında Şumnu merkez kazaya tabi yalnızca Müslümanların kaydedildiği 4 köy bulunmaktadır. Kaza merkezi de ayrıyaten yazılmıştır.

⁶⁸⁷ BOA, TT.d. 416, s. 63.

⁶⁸⁸ Bu konuda ayrıca bkz. Gökçe, T. (2007). "XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Şumnu Kasabasının DemOgrafik Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (0-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir)* bildiri Kitabı III, Ankara, 939.

⁶⁸⁹ İvanova, S. "Shumnu". *Encyclopaedia of Islam (EI2)*, IX, 502.

⁶⁹⁰ Doğru, (2011). *a.g.e.*, 103.

Çizelge 4.13. 1483 Yılında Şumnu'ya Tabi Müslüman Köyler

Karye Adı	Müslim Hane	Müslim Mücerred	Yörükân, Kürreci ve diğer	Toplam	Hâsilât
Havbanbuldu	10	1	10	81	1199
Nefs-i Şumnu	4	11	1	34	1026
Dolhan	25	9		134	2782
Kaliçe			11	33	488
Muradoğlan			12	12	416
Toplam	39	21	34	294	5911

Şumnu'ya tabi Havbanbuldu, Dolhan, Kaliçe, Muradoğlan köyleri yalnızca Müslümanların sakin oldukları yerleşimlerdir. Şumnu merkezi de ayrı bir yerleşim yeri olarak alınmış, toplam 34 müslümanın yaşadığı belirtilmiştir. Bunlardan biri yörükân ve kürreci taifesindedir⁶⁹¹. Muradoğlan köyünde sadece yörükân ve kürreci taifesinden neferler kaydedilmiştir⁶⁹². 134 kişilik nüfusla Dolhan karyesi nüfusun en fazla olduğu köydür⁶⁹³. Hepsinin toplam Müslüman nüfusu 294 ve hasılât geliri 5911 akçedir⁶⁹⁴.

2.1.2. 1538 Yılında Şumnu'da Bulunan Müslüman Köyler

Şumnu bu dönemde nahiye statüsünde olup Niğbolu sancağına bağlıdır⁶⁹⁵.

⁶⁹¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 30-a.

⁶⁹² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-a.

⁶⁹³ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-a.

⁶⁹⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-a, 30-b, 31-a, 32-a.

⁶⁹⁵ BOA, TT.d. 439, s. 148.

Çizelge 4.14. 1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Bulgarin	20	39	22	205	3143
Yakub Fakih	1	6	7	32	690
Kopuzcu nd. Kızılca Danişmend	12	9	4	81	2897
Kışla	7	6	8	65	2959
Nasurlu	4	3	21	86	1376
Mehmed nd. Maraş	1	3	8	32	2000
Abdi	3	3	5	33	350
Burca		3	1	6	230
Deli Hasan	3			15	380
Deli Fakih					403
Karaağaç	11	12	8	91	2348
Kadı	6	11	5	66	1240
Karalu	4	6	5	41	1040
Kelanik	1	4	8	33	1010
Arabacı Osman nd. Ökhasan	2	1	8	37	235
Kulağuz	19	22	33	216	2148
Akdere Yakası	5	8	34	135	2600
Divane Köpek	4	4		24	5080
Zağralı	6	3	3	42	612
Kutbiddin	20	17	12	153	2488
Üveys	10	4		54	858
Ömerce	1	4	8	33	234
İdris	4	2		22	528
Manoliç	4	3		23	406
Uzun İsmail	2	4	7	35	1191
Moradviranı	4	1	4	33	389
Kalova	12	22	37	267	3420
Makaklar	20	20	28	204	3809
Karlı	13	12	5	92	1130
Demürciler	10	7	14	99	1698
Taşcı	10	10	20	120	1328

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Buhlar-ı Küçük	1	3	15	53	554
Burhanoğulları	6	5	12	71	1726
Zağallar?	9	7	11	85	1266
Minle	7	5	5	55	734
Kaz/Maz?	26	14	8	168	2331
Beşevli	14	19	4	101	1388
Büyük İncik	14	10	18	134	1316
Tunubra	6	3		33	212
Köklüce	7	5	20	100	904
Arabacıoğlu	2	3	7	34	562
Malhar	6	6	11	69	1150
Vendeçe	5	6	20	91	1569
Kırtullu	3	1	10	46	688
Pulkullu Dede	10	3	11	86	596
Pulka	7	5	5	55	992
Köse Turmuş	5	1	6	44	253
Doğanoğulları	4			20	602
(Okunamadı)	2	1	9	38	881
Gürkanlu	6	9	12	75	1882
Kalaycı Doğan	6	3	15	78	764
Kızılkaya	15	3		78	578
İsmail Bey	3	1		16	751
Türkşeler	8	14	3	63	1000
Yendeli	5	8	7	54	1432
İslam Fakih	2			10	354
Küçük .pınarı		3	1	6	232
Pınar-ı Ali v. Kara Mustafa	6	3		33	550
Çoban Mustafa nd. Yunuklu	3	3	6	36	603
Bazirhan Hızır	10	18	5	83	2580
Arablar	8	10	7	71	1837
Hasan Derzi	3	3	10	48	1413
Balodavin	4	11	7	52	2156

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Kilisecik	12	8	8	92	1510
Kayacık	2	6	9	43	569
Sekadi Dolna	3	2	4	29	386
Pınar-ı Küçük	7	1	1	39	4002
Turhançi	6	10	9	67	1593
Kabaklar	3	1	3	25	492
Seydioğlu	13	4	7	90	1599
Kara Mustafa nd. Turali Fakih	8	12	14	94	1566
Divane Hızır	6	1	14	73	951
Karlıca Doğan	10	11	8	85	1190
Yaycıoğlu	3	11	20	86	877
Ömerce nd. Paşayığit	13	22	24	159	2475
Okcular	1	5	3	19	888
Batov/Matov/Batu	13	13	12	114	1134
Yenice nd. Sersemlü	17	12	17	148	1568
Yörükcü nd. Sinanlar	3	4	7	40	1689
Narpaşa	15	22	5	97	1456
Doğancı	5		10	55	1233
Dalkaç nd. Çobanbuldu	12	9	14	111	1418
Uzunlar	9	3	4	60	754
Ak Mehmed	4	8	6	46	895
Yakacaka nd. Kırkbeyi	10	4	13	93	1510
Yunus Abdal		4	3	13	198
Mertek	1		11	38	557
Çavuş	3	2	4	29	913
Çervoniçe	1		14	47	738
Kovanlu Değirmen	4	12	10	62	1524
Uruzlar Karyesi	8	5	11	78	878
Rum Ahmed	3	4	12	55	670
Göçlük	14	2	1	75	1634
Saruca Bazırgan			10	30	366
Kadı	2		2	16	420

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Zaviye-i Doğuran	1	4	2	20	161
Pınar-ı Mehmed Dede			4	12	200
Uburpınarı			3	9	200
Curikova	2	12	10	52	1412
Bahşioğulları	4	7	5	42	989
Hoşkadem nd. Rakovniçe	2	6	8	40	580
Kademlü	6	11	12	77	984
Kayacık nd. Önöşler	2	7	1	20	578
Üveysler	6	7	4	49	982
Çıkrıklar					456
Yusuf Cüllah	3	5	20	80	1989
Boynueğri Hasan		3		3	280
Kara Hasan		3		3	230
Kara Veli	1	2	5	22	338
Çukurova	5	3	12	54	1008
Ahioğulları	4	2	3	28	995
Hacı İskender	14	4	2	80	236
Keçililer	3	2		24	1224
Hüseyin Anadolu	7	3	12	74	1231
Turhan	2	6	11	49	622
Yörükler nd. Kenam Pınarı	4	9	10	59	812
Köse v. Abdurrahmanoğlu	14	36	10	136	1994
Senkova	2	12	14	64	1283
Kebir	11	3	4	70	933
Nebi Fakiler		7	17	58	466
Ohadlar	1	15	14	62	1866
Topuzlar	12		27	141	1949
Şuaybca	4	5	3	40	2170
Timurlenk	1	2		7	356
Kasım Bey	5	5	5	45	300
Çukurkişla	15	11	21	149	1800
Manden	4			20	811

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Kırçanlı	13	21	15	131	1924
Kayaludere	18	12	27	183	2986
Nasuhca	10	11	15	106	1341
Emirahur	8	1	63	230	2517
Elvanoğulları	5	4	18	83	1745
Bayezidçi	8	10	2	56	1237
Tırniçe	3	1		16	740
Erüklü	6	2	16	80	1823
Çamurlu	4	1	11	54	1518
Büyük İkizce	3	7	12	58	1492
Küçük İkizce	1		3	14	528
Demürcü Oğulları	2		5	25	522
Börklüce	1			5	66
Köse Musa	3	1	1	19	280
Sağırlar		3	1	6	191
Kara Evhadlar nd. Kara Kaplu	4	6	18	80	892
Hacı Hamza	7	3	14	80	768
Bekirli		1	21	64	2148
Hasanca			7	21	447
Sarıyusuflu	4	3	16	71	
Tekeler	25	33	39	275	3274
Balıca nd. Ramazanoğulları nd. Karagözoğulları	8	8	38	162	1092
Hacı Salih nd. Yağcılar	36	21	5	216	1406
İncik-i Küçük	15	9	2	90	1546
Murad Bey	3	3	3	27	378
Sultan Ana	1	1	3	15	384
Buhlar-ı Bozork	12	10	23	139	3080
Karaca Hayrüddin	3	5	6	38	1300
Köse Ahmed nd. Sarı Yüktüler	5	3	5	43	700
Çek Kürek	2	5	9	42	3000
Kovancular nd. Akçasakal	10	16	33	165	2685
Ramlıca	4	1		21	280

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Borozanlu	5	4		29	1426
Öntükler	10	20	15	115	4000
Hasanca	2	3	33	112	1941
Sayakçılar	1	9	11	47	1123
Bamaniç	6	9	9	66	1578
Yörük Kasım	2	3	10	43	1229
Yühküler	1	4	6	27	859
Kara Cullahlar	15	4	16	127	980
Mecükçiler	5	3	21	91	1390
Ahmed Divane	3	1	10	46	876
Delü Fakih nd. Sarukaz			3	9	500
Çenger	4	1	5	36	654
Karaca İbrahim nd. Hüseyin Dede Pınarı	3		3	24	678
Kara Selman	8	5	7	66	965
Kayacık	12	3	23	132	1968
Kokarca nd. Lalkacı?	7	9	6	62	2024
Toplam	1086	1105	1698	11.705	213.645

Şumnu nahiyesine tabi köylerin 175 tanesi yalnızca müslimanların yaşadıkları yerleşimlerdir. Toplam 11.705 kişinin görüldüğü köylerin hasılât geliri 231.645 akçedir. Eşkinci, elekçi, küreci ve diğer taifelerden de 1699 neferin kaydedildiği görülmektedir⁶⁹⁶.

Köy sayısının oldukça fazla olması ve Türkçe isimlerin yanısıra kişi adlarının ya da lakaplarının köy isimlerini teşkil etmesi bu köylerin yeni yerleşimler, artan Müslüman nüfusa karşılık yeni oluşturulan birimler olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

En fazla nüfus 236 kişi ile Emirahur, en düşük nüfus ise 3'er kişi ile Boynueğri Hasan ve Kara Hasan köyleridir. 3'er mücerred kayıtlıdır. Bu durum bahsi geçen her iki köyün yeni yerleşim birimi olduklarının açık kanıtıdır.

⁶⁹⁶ BOA, TT.d. 439, s. 148 vd.

2.2. XV-XVI. YÜZYILDA ŞUMNU'YA TABİ GAYRİMÜSLİM KÖY YERLEŞİMLERİ

Şumnu'ya tabi yerleşimler düzgün köy yerleşimleri şeklinde olup geniş tarım alanlarının ortasında yer almaktadır. Müslüman yerleşimlerin yoğun olduğu kazada gayrimüslim nüfus daha güvenli bulunduğu dağlık alanlara yerleşmiştir.⁶⁹⁷

2.2.1. 1483 Yılında Şumnu'ya Tabi Gayrimüslim Köyler

Şumnu'da gayrimüslimlerin sakin olduğu 14 köy bulunmaktadır. Toplam nüfusu 2449 ve hasılât geliri 46.278 akçedir.

Çizelge 4.15. 1483 Yılında Şumnu'ya Tabi Gayrimüslim Köyler

Karye Adı	Gayrimüslim Hane	Gayrimüslim Mücerred	Bive	Toplam	Hasılât
Halgac-ı Büzürk	37	9	3	209	5016
Mesin	25	6	1	136	
Razboyna	36	7	1	192	5074
Eski İstanbullu	20	9	3	124	3213
Sarıkbeyli nd. Selene	1			5	87
Eski İstanbulluk	21	6	3	126	2720
Ravna	27	12	8	187	4231
Oraşniçe	27	3	1	143	3901
Gürümçe	12	3		63	2109
Gradişte	46	15	1	250	8432
Ravna-i diğer	23	2		117	2819
Karanpınarı	3	3		18	2903
Saltıkkavak	140	63		763	3570
Çerançe	21	6	1	116	2653
Toplam	439	144	22	2449	46.278

Nüfusun en fazla olduğu köy 763 nüfusıyla Saltıkkavak köyüdür. En fazla nüfusa sahip olmasına rağmen ismi Türkçedir⁶⁹⁸. Gayrimüslimlerin

⁶⁹⁷ Doğru, H. (2011). *a.g.e.*, 103.

⁶⁹⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 36-a.

yaşadıkları diğer köy isimlerine bakıldığında Türkçe adlar da görülmektedir. Karanpınarı⁶⁹⁹, Saltıkkavak⁷⁰⁰, Eskiistanbullu⁷⁰¹, Eskiistanbulluk⁷⁰² bu örneklerdendir. Sarıkbeyli gibi Türkçe adı olup diğer adı Selene olan köy de eski Slav isminin yerini Türkçe ismin aldığı göstermesi açısından önemlidir⁷⁰³. Bunun yanında Çerançe, Gradişte, Oraşniçe gibi Slav isimli köyler de bulunmaktadır⁷⁰⁴.

2.2.2. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Gayrimüslim Köyler

Çizelge 4.16. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Gayrimüslim Köyler

1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Gayrimüslim Köyler						
Karye Adı	Hane	Mücerred	Bive	Nefer	Toplam	Hâsıl
Novasil	62	35	3	2	366	7627
Turunç	27	28		5	178	6263
Osmar	19	11			106	3351
Kireş	113	74			639	3275
İstratiçe	15	9		1	87	3407
Manoliç	30	3			153	2075
Markova nd. Resen	13	11			76	2204
Kazanpınarı	99	92	5		612	9085
Virbiçe	44	45			265	6272
Eski Mirağuzlu	20				100	2310
Çıkandın		9			9	185
Çerkone	2				10	50
Kirilova	5	5			30	1993
Çirofça	16	10		8	114	3566
Ducine	20	7			107	2399
İsmolofça	70	45			395	8042
Tirnofça	16	21			101	3472
Draganofça	21	17			122	4200
Hubvan	30	23			173	4715
Ayvaluca nd. Virbiçe	148	186	6		956	12.780
Çeraşofça	48	49	1		294	6114
Oraşniçe	56	37			317	9561
Toplam	874	717	15	16	5210	102.946

⁶⁹⁹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 36-a.

⁷⁰⁰ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 36-a.

⁷⁰¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b.

⁷⁰² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-b.

⁷⁰³ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-a.

⁷⁰⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-a vd.

Şumnu'ya tabi 22 gayrimüslim köyü bulunmaktadır. Köylerde toplam 5210 kişi yaşamaktadır. Hasılât geliri 102.946 akçedir. Köylerin isimleri ekseriyetle Slav kökenlidir lâkin Türkçe isimler de yer almaktadır⁷⁰⁵.

2.3. XV-XVI. YÜZYILDA ŞUMNU'DA BULUNAN MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİMLERİN BİR ARADA İKAMET ETTİĞİ KÖY YERLEŞİMLERİ

1483 yılında Şumnu'da Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı toplam sekiz köy bulunmaktadır. Bu rakam 1538 yılında dokuza yükselmiştir. 1483 yılında sekiz köydeki toplam nüfus 1079 iken 1538 yılında 2860'a yükselmiştir. Köy sayısı fazla artmamasına rağmen nüfus önemli ölçüde artmıştır. 1483 yılında 1079 kişilik nüfusun 207'si Müslümanlardan oluşurken gayrimüslimlerin sayısı 872'dir. 1538'e gelindiğinde 2860 kişilik nüfusun 255'ini Müslümanlar kalan 2606 kişiyi gayrimüslimler oluşturmaktadır.

2.3.1. 1483 Yılında Şumnu'da Bulunan Müslim ve Gayrimüslimlerin Bir Arada İkamet Ettiği Köyler

Çizelge 4.17. 1483 Yılında Şumnu'da Tabi Müslim-Gayrimüslim Köyler

Karye Adı	Müslim Hane	Müslim Mücerred	Yörügân, Kürreci ve diğer	Gayrimüs lim Hane	Gayrimüs lim Mücerred	Bive	Toplam	Hasılât
Lediran maa Yave			5	15	13	5	128	2961
Osmar	1	1		14	3		79	3615
Çeraşoviçe			6	19	5		118	2626
Manoliç	10		25	19	1	3	236	2279
Kurumesni?	3			8	1		56	1156
Markova nd. Resen	1			21	6		116	3116
Kunuşluk	3			18	9	2	124	3012
Çıkandıın	1	1		39	11	2	222	5609
Toplam	19	4	36	153	49	12	1079	28.605

⁷⁰⁵ BOA, TT.d. 439, s. 151 vd.

1483 yılı kayıtlarında Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı köylerin sayısı sekiz, toplam nüfusu 1079 iken Müslümanların sayısı 207, gayrimüslimlerin sayısı 872'dir. Toplam hasılat ise 28.605 akçedir. Bu köylerde genelde Müslüman nüfus az seyrederken gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. İsimler de bu duruma binaen genellikle Slav kökenlidir⁷⁰⁶. Manoliç köyü diğer köylere nazaran Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfus oranla daha fazla olduğu bir yerleşimdir. Bu köyde yörükân ve kürreci taifesinin de ekseriyette olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır⁷⁰⁷.

2.3.2. 1538 Yılında Şumnu'da Bulunan Müslim ve Gayrimüslimlerin Bir Arada İkamet Ettiği Köyler

Çizelge 4.18. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Müslim ve Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Köyler

1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Müslim ve Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Köyler									
Karye Adı	Müslim H.	Müslim M.	Diğer	Gebran H.	Gebran M.	Bive	Diğer	Toplam	Hâsıl
Ardışe	2	3	2	42	36			265	6816
Çenger	1	1	1	78	60	10		509	12.244
Cumalu nd. Çavuş	24	18	9	5				190	3098
Çatak	1			168	175	1		1025	16.426
Beypınarı nd. Düşbudak	5	1		12	4	2		100	1566
Çirkovna	1			19	11		5	126	2506
Razboyna	1	3	1	60	28			339	2240
Virdun ve Kirilova	1	2		20	6			113	3999
Nasır	1	3		31	24		2	193	4793
Toplam	37	31	13	435	344	13	7	2860	53.688

Şumnu'ya tabi köylerin dokuz tanesinde Müslümanlar ve gayrimüslimler bir arada ikamet etmektedir. Toplam 2860 kişinin sakin olduğu köylerde 255 müslüman, 2606 gayrimüslim bulunmaktadır. Müslüman ve

⁷⁰⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-a vd.

⁷⁰⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-b.

gayrimüslim nüfus arasında oldukça fark olduğu görülmektedir. Toplam hasılat 53.688 akçedir⁷⁰⁸.

Şumnu kazasında 1483 yılında toplam 26 köy bulunmaktadır. Bunlardan dört tanesi Müslümanların, 14 tanesi gayrimüslimlerin ve sekiz tanesi de Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada ikamet ettiği köylerdir. 1538 yılına gelindiğinde toplam 206 köy bulunmaktadır. Bunlardan dokuz tanesi müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları, 22 tanesi sadece gayrimüslimlerin ve 175 tanesi sadece Müslümanların yaşadıkları köylerdir. Müslüman nüfus toplam 11.937, gayrimüslim nüfus 7816 kişidir. Toplam gelir 388.279 akçedir.

3. XV-XVI. YÜZYILDA RUSÇUK'TA OSMANLI İSKÂNI

Niğbolu sancağına tabi Rusçuk nahiyesinde yerleşimler genelde mahalle şeklinde gerçekleşmiştir. Mahalleler Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere kesin bir şekilde ikiye ayrılmıştır.

3.1. 1538 YILINDA RUSÇUK NAHİYESİ'NE TABİ MÜSLÜMAN MAHALLELER

Mahalleler; Türk-İslam şehirlerinin başlıca unsurlarıdır. Genellikle bir mescidin etrafındaki müteaddid sayıda evlerden meydana gelmektedir. Bir şehrin vazgeçilmez içtimâî ve fizikî unsuru olan mahalleler, umumiyetle birbirini tanıyan, içtimaî dayanışma yönünden bir bütün teşkil eden aynı inanaşa sahip toplulukların yaşadıkları yerdir⁷⁰⁹. Bu bakımdan mescidin merkez olarak kabulü, mahalledeki imamın fonksiyonunu ortaya koymaktadır. Mahalleler vergi kontrolü açısından önemlidirler. Şehir halkının vermeye mükellef olduğu avârız vergileri daima mahalle itibarınca toplanmaktadır⁷¹⁰.

Rusçuk bu dönemde mirliwa hassıdır⁷¹¹.

⁷⁰⁸ BOA, TT.d. 439, s. 162 vd.

⁷⁰⁹ Emecen, F. M. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yay.: Ankara, 47, Ergenç, Ö. (1981), "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, II*, Ankara, 1270 (1265-1274), Ergenç, Ö. (1980), "Osmanlı Şehirindeki Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 104.

⁷¹⁰ Emecen, F. M. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 47.

⁷¹¹ BOA, TT.d. 439, s. 27.

Çizelge 4.19. Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Müslüman Mahalleler

Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Müslüman Mahalleler				
Mahalle Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam
Cami	37	23	12	244
Mahmud Bey	20	10	12	146
Süleyman Çelebi	33	22	5	202
Kılıç Voyvoda	59	34	5	344
Mescid-i Ahmed Çelebi Emin	33	18	3	192
Toplam	182	107	37	1128

Rusçuk nahiyesinde bulunan toplam 10 mahallenin beş tanesi sadece Müslümanların yaşadıkları yerdir. Müslümanların yaşadıkları mahallelerin isimlerinin hepsi Türkçe kökenlidir. Toplam nüfusun 1.128 olduğu görülmektedir. Cami Mahallesi'nde hanelerin yanında altı kale merdâni, dört pir-i fani ve bir mazul kaydedilirken, Mahmud Bey mahallesinde hane ve mücerred sayısına ek olarak hatib, imam ve müezzin olmak üzere üç kişi, kale müstahfızanı ve fellac olarak bir kişi kaydedilmiştir. Bir müstahfızan-ı fellac da Süleyman Çelebi mahallesinde görülmektedir. Kılıç Voyvoda mahallesinde de dört müezzin, imam ve bir müstahfızan kaydedilmiştir. Ahmed Çelebi Mescidi mahallesinde üç müstahfızan ve kethüdalıktan mazul bir kişi ve Yirgöğü Öteyaka'dan beratlı mazul bir müstahfızan kaydedilmiştir⁷¹².

3.2. 1538 YILINDA RUSÇUK NAHİYESİ'NE TABİ GAYRİMÜSLİM MAHALLELER

Çizelge 4.20. 1538 Yılında Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Gayrimüslim Mahalleler

1538 Yılında Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Gayrimüslim Mahalleler					
Mahalle Adı	Hane	Mücerred	Bive	Diğer	Toplam
Pop Dobru	91	77	3		547
Pop Markov	64	45	4	4	397
Bolamad v. Nikola	71	54	4	5	444
Nova Demov	76	46	5	1	454
Pop David v. Esfoyan	88	23	3		478
Toplam	390	245	19	10	2320

⁷¹² BOA, TT.d. 439, s. 27-30.

Ruşuk nahiyesine tabi beş gayrimüslim mahallesi bulunmaktadır. Toplam nüfusu 2320 kişidir. Mahalle isimlerinin hepsi Slav kökenlidir. Mahallelerde hane ve mücerredlerin yanısıra mazullar, kale müstahfızanları ve iki değirmenci kaydolunmuştur⁷¹³.

Ruşuk nahiyesine tabi 10 mahallede toplam 3448 kişi kaydolunmuştur. Bunlardan 1128 kişi Müslüman geri kalan 2320 kişi gayrimüslimdir. Mahalle dağılımının aynı olduğu görülse de gayrimüslimlerin oranının Müslüman nüfusa göre fazla olduğu izlenmektedir.

5. MEZRALARDA YERLEŞİM

Coğrafi anlamda mezra; “ekilecek, ziraat yapılacak yer” anlamına gelmektedir. Mezraalar sulanabilir, meyve ve sebze yetiştirilebilir sahaların iskân tarzıdır. Selçuklu kasaba ve şehirlerinin hayatında önemli bir yeri olan bağ ve bahçelerin tesis edildiği, halkın yaz mevsimini bunlar arasına dağılmış evlerinde geçirdikleri birer mesire yerleridir⁷¹⁴. Coğrafi anlamda ise mezralar bir köy altı yerleşmeleridir⁷¹⁵ ve sürekli ya da geçici olarak iskân edilebilen yerleşim biçimidir⁷¹⁶. Herhangi bir köyün sınırları içindedirler ama köy yerleşimlerinden uzakta tarım yapılan bir yerde birkaç evden mürekkeptirler⁷¹⁷. Osmanlı Devleti’nde ve çalışılan sahada hiç yerleşim olmayan mezralar görüldüğü gibi iskân olunan mezralar da bulunmaktadır⁷¹⁸. Anadolu’da yer alan sancak tahrir çalışmalarında daha ziyade mezranın geçici yerleşmeler olduğu gibi köylerin yakınında yer alan mezraların zamanla köy haline geldiği tespit edilmiştir. Bu tespitte Anadolu’da ikamet eden halkın daha çok göçebe

⁷¹³ BOA, TT.d. 439, s. 33-36.

⁷¹⁴ Yücel, T. “Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler”, *Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri*, 460.

⁷¹⁵ Tunçbiler, N. (1967). “Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskânı (Köy-Altı İskân Şekilleri)”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1328, Coğrafya Enstitüsü Yay. 49, İstanbul.

⁷¹⁶ Üçecam Karagel, D. (2017). *Kır Yerleşmeleri Ders Notları*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 30, 34, Erdoğan, E. (2004), *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Doktora Tezi, Ankara, 63.

⁷¹⁷ Üçecam Karagel, D. (2017), *a.g.e.*, 34.

⁷¹⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 30-a vd., BOA, TT.d. 416, s. 156, 171.

olması, yapılan iskânın bu göçebeleri yerleşik hayata geçirme amacıyla gerçekleştirilmiş olmasıdır.⁷¹⁹

İnalcık mezra kavramını; ahali dağılmış eski iskân yerleri olup, yalnızca ekinlik olarak kullanılan zirâi topraklar şeklinde tanımlamaktadır⁷²⁰. Ancak bu tanım her zaman ve kesin olarak mezrayı karşılamamaktadır⁷²¹. Çalışmada görülmüştür ki bazı mezralar üzerinde çok az insan yaşamakta ve bazı mezralarda da hiç kimse yaşamaz iken vergi alınmaktadır. Bazı mezraların zamanla büyüüp köy olduğu da görülmüştür.⁷²² Bu durum mezraların ahali dağılmış köy olabileceğinin yanı sıra yeni yerleşim merkezi olmada çekirdek rolünü aldıklarını da göstermektedir.

Bu anlamda 1483 tarihinde mezra olarak gözüken Virbiçe; 1530 tarihinde köy statüsünde kaydolmuştur⁷²³. Yine 1483 tarihinde Şumnu'nun bir mezrası olarak yer alan Kalugir nd. Maraşoğlu 1530 yılında Tırnova'ya tabi bir köy olmuştur⁷²⁴. Vadin adlı mezra da bu konuda iyi bir örnektir. 1483 tarihinde Yörüklerin ekmekte olduğu bir mezra olarak kaydedilen yer; 1530 tarihinde Niğbolu'ya tabi bir köy olmuştur⁷²⁵. Koniçe⁷²⁶, Lesranko⁷²⁷ mezraları da bu örneklerdendir.

Bu durum nüfusun arttığını ve mezra yerleşimlerinin genişlediğini ortaya koymaktadır. Aşağıda 1483 yılına ait mezraların durumlarına

⁷¹⁹ Bu konuda bkz. Koç, Y. (1988). *H. 983 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nda Nüfus ve İskân*, 50-51, Güneş, A. (1994). *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Balartından XVII. Yüzyıla*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Erdoğan, E. (2004), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, 62-63.

⁷²⁰ İnalcık, H. (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: Giriş, XXIX.

⁷²¹ Emecen, M.F. *a.g.e.*, 117.

⁷²² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 30-a vd., BOA, TT.d. 416, s. 156, 162, 163, 171.

⁷²³ Niğbolu'ya tabi olan mezra 370 No'lu tahrir defterinde Şumnu'ya tabi gözükmektedir ve diğer adı Ayvalıca'dır. Bkz. BOA, TT.d. 370.

⁷²⁴ Bu dönemde Şumnu'nun bir mezrası iken 370 no'lu defterde Tırnova'ya tabi bir köy olarak yer almaktadır. Bkz. BOA, TT.d. 370.

⁷²⁵ Yörükler ekmektedir. HK12-9, Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 31-b; 370 No'lu tahrir defterinde Niğbolu'ya tabi Vadin adlı bir köy bulunmaktadır, bkz. BOA, TT.d. 370.

⁷²⁶ 370 No'lu tahrir defterinde Tırnova'ya tabidir. bkz. BOA, TT.d. 370.

⁷²⁷ 370 No'lu tahrir defterinde Tırnova'ya tabidir. bkz. BOA, TT.d. 370.

ilişkin tabloda mezraların Müslümanlar tarafından iskân edildiği ya da herhangi bir yerleşimcisinin olmadığı görülmektedir. Cemaat-i Yörükân, kürreci gibi cemaat ve taife isimlerinden ve üzerinde yaşayan Müslüman hanelerden hareketle söylenebilir ki bu mezralar Anadolu'dan gelen Yörükler tarafından iskâna açıldı ve şenlendirilip mamur hale getirildi.

Çizelge 4.21. 1483 Yılına Ait Kayıtlarda Mezralar ve Durumları

1483 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahilere Ait Mezralar					
Mezra Adı	Durumu	Cemaat-i Yörükân, Kürreci ve diğer	Hane	Toplam	Hâsıl
Behel	Müslim	12		36	1230
Küçük Ahek	Müslim	11	2	43	882
Kalugir nd. Maraşoğlu	Müslim				670
Dörtöyük	Müslim				
Murad Usluca	Müslim	10		30	466
Halilviran	Müslim	10		30	568
Vadin	Müslim				200
Karaorman	Müslim				690
Köse Mustafa	Müslim	10		30	735
Hasankulu	Müslim	32		96	1242
Koniçe	Hali				
... Hâlî	Hâlî				
Köse Yahya	Hâlî				
Gökçe Bayezid	Hâlî				
Kara İbrahim	Hali				
Lesranko	Hali				
Esvedin	Hali				
Cami-i İstanbul	Hali				
Melse?	Hali				
Karaoğul	Hali				151
Virbiçe	Hali				400
Küçük Mürsel	Hali				265
Yayalar	Hali				200
Kabakçı Pınarı	Müslim	7		21	1090
Hüseyin Kısa	Müslim	24		72	1685
Toplam		116	2	358	10.474

Niğbolu tımarlı sipahileri içerisinde tımarı mezra olan yoktur. Sadece bir adet çift tımar olarak verilmiştir⁷²⁸. Şumnu'da 26 mezra tımarlı sipahilere dirlik olarak verilmiştir⁷²⁹. İsimleri genellikle Türkçedir. Yalnız 12 mezrada müslümanlar yaşamakta, diğerleri hâlîdir.

Kabakçı Pınarı mezarında yörükân ve durumu belirtilmemiş diğer gruptan yedi hane oturmaktadır⁷³⁰. Hüseyin Kısa mezarında bağcıyanlar ve kürreciler oturmaktadır. Toplam 24 hane yaşamaktadır⁷³¹. Hasankulu mezarında yine yörükân ve sayan cemaatinden 32 hane⁷³², Köse Mustafa mezarında 10⁷³³, Halilviranı mezarında yörükân ve diğer cemaatten 10 hane⁷³⁴, Murad Usluca mezarında 10 yörükân ve sayan hanesi⁷³⁵, Küçük Ahek mezarında 2 hane 11 yörükân, küreci ve sayan hanesi⁷³⁶, Behel mezarında yörükân ve diğer cemaatten toplam 12 hane⁷³⁷ toplam 116 kürreci, yörükân, sayân ve diğer cemaatten oluşan hane yaşamaktadır. Toplam nüfusları 348'dir. Yalnız iki hane Küçük Ahek mezarında yaşamaktadır. Mezralarda yaşayan toplam nüfus 358 olarak tespit edilmiştir. Vadin ve Karaorman mezralarının yörükler tarafından ekildiği, Kabakçı Pınarı mezarının ise yine yörükler tarafından hariçten ekildiği belirtilmiştir⁷³⁸.

Mezraların Türkçe isimleri ve üzerinde yaşayan neferlerin daha ziyade küreci, yörükân gibi bir cemaat ya da Osmanlı'nın askerî sınıfına tabi kişilerin olması ve diğer mezraların hâlî durumda olması buraların yeni yerleşime açıldığını düşündürmektedir. Şenlendirme açısından örnek teşkil etmektedirler. Muhtemelen yeni gelen kişilere vazifeleri karşılığında bu mezralar tımar olarak verildi ve buraları ekip biçerek hem ekonomiye hem de fetihten sonraki isân politikasını temellendirmek için dirlik olarak verildi. Bazı mezraların daha önceden Şumnu'ya ya da Tırnova'ya tabi

⁷²⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 41-b.

⁷²⁹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 31-a - 36-a.

⁷³⁰ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 33-b.

⁷³¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 33-b.

⁷³² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 32-a.

⁷³³ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 32-a.

⁷³⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 32-a.

⁷³⁵ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 32-a.

⁷³⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 31-b.

⁷³⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 31-a.

⁷³⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 31-b, 32-a.

durumda bir köy olması buraların eski sakinlerinin ayrıldığını da düşündürmektedir.

Belene Köyü'nün Tirnova kazasına tabi bir mezarası bulunmaktadır. Üzerinde kayıtlı nüfus gözükmemesine rağmen vergi alınmaktadır⁷³⁹.

Önceden mezra olup zamanla köy haline gelen kale merkezinde bulunan bir yerleşim de dikkate değer bir örnek sunmaktadır. Bu anlamda Niğbolu kale merkezinde yer alan Müsellem köyü defter-i köhnede mezra olarak kaydedilirken zamanla büyüyüp, nüfus çekip köy halini almıştır.

Niğbolu kale merkezinde yer alan Çiniçe Köyü'ne tabi Seydipınar Mezarında ikamet eden kişi kaydedilmemesine rağmen otlak vergisi alınmaktadır. Bahsi geçen mezra başka bir köy olan Islaviçe'ye tabidir⁷⁴⁰.

Mezralar statüsü ve yerleşim tipi olarak yeni yapılan iskâna en iyi örnekleri sunmaktadırlar. Aynı zamanda Rumeli ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti tarafından yürütülen iskân politikasının uygulamadaki en iyi örnekleridir. İskânda öncelikle hâli araziler tercih edilmekte böylece yerli halk ile yaşanabilecek sorunların önüne geçilmeye çalışılırken yeni karşılaşılan kültürün dinî yapısı ve kültüründen de etkilenmenin önüne geçilmek isteniyor olabilirdi. Ayrıca yeni yerler yerleşime açılarak yeni araziler tarıma, hayvancılığa yani üretime dolayısıyla vergiye tabi tutulabilirdi. Böylece hem yeni yerleşimciler herhanbi bir çatışmaya yer vermeden iskân ettirilmekte hem de yeni araziler ekonomiye kazandırılabilir. Bu bâbda bir köyün kenarında bazen birkaç kişilik nüfus görülürken bazen hiç nüfusu olmasa da tarımsal faaliyetlerin olduğu bu yerler zamanla büyüyerek köy haline gelmektedir. Çoğu zaman bir sipahinin tımarı olarak da yeni fethedilen topraklarda yapılan iskâna ve şenlendirmeye örnek teşkil etmektedirlerdir. Bu anlamda biraz geç bir dönem olsa da 1557 yılı kayıtlarında görülen Mir Mehmed b. Mustafa ve Abdi b. Süleyman'ın tımar köylerinden birisinin geliri yoktur⁷⁴¹. Bu durum diğer kaza ve tımarlarda da görülmektedir. Bazen birden fazla köy tımar olarak verilmekte ya da köylerin yanındaki bir mezranın geliri olmadığı halde tımar olarak sipahilere verildiği olmaktadır⁷⁴².

Bu anlamda mezraların yeni oluşan köylerin çekirdeğini oluşturduğu söylenebilir. Daha önce üzerinde bir yerleşim kaydı olmayan bu yerler

⁷³⁹ BOA, TT.d. 416, s. 156.

⁷⁴⁰ BOA, TT.d. 416, s. 171.

⁷⁴¹ BOA, TT.d., 467, s. 150-175.

⁷⁴² Şumnu kazasında da aynı durum görülmektedir. Bkz. BOA, TT.d., 467, s. 147.

üzerinde ekip biçme faaliyetleri yapacak yeni yerleşimcilere ev sahipliği yapmıştır. Tarımsal faaliyetlerin ve nüfusun artmasıyla gitgide büyüyen mezralar statülerini yükseltmişlerdir. Bu durum daha çok nüfus, üretimin artması, yeni haneler ve dolayısıyla vergilerin artması anlamına gelmektedir.

Bu yeni fethedilen bölgelerde kendilerine yurt arayışı içinde olan göçer Türkmenler buraları mamur etmiş, kendilerine yurt edinmişlerdir. Osmanlı Devleti de bu göçebelerin iskânını sağlayıp, idari ve askerî sistemin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

V. BÖLÜM

XV-XVI. YÜZYILLARDA DELİORMAN-TOZLUK HATTINDA OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ

1. MİRÎ ARAZİLER

Osmanlı Devleti'nin askerî, ekonomik ve sosyal temelini oluşturan tımar sistemi; devletin, geçimlerine ve hizmetlerine ait masrafların karşılanması için bazı asker ve memurlara belirli bölgelerde kendi nâm ve hesaplarına tahsil selahiyeti ile birlikte tahsis etmiş olduğu vergi kaynaklarına verilen gelen addır⁷⁴³.

İnalcık, tımar sisteminin uygulanmasını “Bir memleketin Osmanlı Devleti'ne ilhâkı demek, orasının tahrir tabi tutulması”⁷⁴⁴ şeklinde açıklamaktadır. Barkan aynı durumu şöyle değerlendirmektedir: “Yeni fethedilen bölgede, eğer burada tımar sistemi uygulanacaksa yapılan tahrir işlemi, bölgenin mevcut durumunu ortaya çıkarmakta, böylece Osmanlı Devleti'nin uygulayacağı idarî teşkilatın çerçevesi belirlenmektedir.”⁷⁴⁵ Her iki durum; yeni fethedilen bölgelerin fetih sonrası ekonomik ve sosyal yapısını ortaya koyup askeri ve idarî örgütlenmenin temelini oluşturmaktadır.

Tımar sistemi ile yeni fethedilen bölge kayıt altına alınırken idari ve askerî yapılanma neticesinde devlet tarafından görevlendirilen ve doğrudan merkeze bağlı asker ve görevlilerle merkezi hâkimiyeti sağlamaktadır⁷⁴⁶.

⁷⁴³ Barkan, Ö. L. (1993). “Tımar”, *İA*, XII/1, MEB: İstanbul, 286.

⁷⁴⁴ İnalcık, H. “Mehmed II”, *İA*, VII, MEB, 518.

⁷⁴⁵ Barkan, Ö. L. -Meriçli, E. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, TTK Basımevi, XVI.

⁷⁴⁶ Genç, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 60.

1.1. HAS ARAZİLER

Has; Osmanlı Devleti’nde padişaha, hanedan mensuplarına, yüksek devlet görevlilerine ait şahsî mülk, arazi, yıllık gelir ve dirlikler için kullanılan terimdir⁷⁴⁷. İlk has kayıtlarına I. Bayezid (1389-1403) döneminde rastlanmaktadır⁷⁴⁸. Fatih kanunnâmesinde yer alan “Bana yarar has defterdarlarım her kimde bulsalar gerek vüzerânda ve gerek gayrıda ellerinden alıp yerine benim haslarımdan bî-hâsıl olanları vereler.” ibare has uygulamasının XV. yy.da da uygulandığını göstermektedir⁷⁴⁹.

Padişah hasları şehirlerde alınan bazı vergilerden, mukâtaa gelirlerinden, birçok köy ve mezra, bâc-ı ubûr, âdet-i ağnâm, gümrük, cizye ve cemaat gelirlerinden oluşmaktaydı⁷⁵⁰. Geliri 100.000 akçenin üzerindedir⁷⁵¹.

1.1.1. XV-XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Bulunan Padişah Hasları

Yavuz Sultan Selim 1512 yılında babası ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiş ancak yapılan müzakereler sonucunda Rumeli’deki bazı sancakların kendisine tevcih edilmesi hususunda muvaffak olmuştur. Bunlardan biri de Niğbolu Sancağı olup, kendisine 526.218 akçe has tevcih edilmişti. Yavuz Sultan Selim haslarını meydana getiren unsurlar şu şekilde kaydedilmiştir.

Çizelge 5.1. 1512 Yılında Niğbolu Sancağı’nda Yer Alan
Yavuz SuLtan Selim’e Ait Haslar

Yer Adı	Hâsıl
Nefs-i Niğbolu	280.928
Şiyakova	13.823
Dolna Ermelü	8871
Somovit	14.281
...	21.996
Büklümük	4390
Toplam	344.289

⁷⁴⁷ Orhonlu, C. - Göyünç, N. (1997). “Has”, *DİA*, XVI, 1997, 268.

⁷⁴⁸ Akgündüz, A.(2002). “Osmanlı Kanunnâmeleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)”, *Türkler*, X, Ed.: Hasan Celal Güzel, K. Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 21, İnalçık, H. (2001). “Kanunnâme”, *DİA*, XXIV, İstanbul, 334.

⁷⁴⁹ Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri/ Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri*, 27.

⁷⁵⁰ Orhonlu, C. - Göyünç, N. (1997). “Has”, *DİA*, XVI, 268.

⁷⁵¹ Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK Yayınları: Ankara, 298.

Bu hasların yanında öşür gelirlerinin de padişah hasları olarak kaydedildiği görülmektedir. Sancağın kovan vergisi gelirlerinden 48.000 akçe, badıheva-i voynugân öşrü olarak 18.000 akçe, ağnam vergisi 15.000 akçe ve bütün sancağa bağlı bütün nahiye ve kazlardan elde edilen toplam 23.650 akçe has geliri olarak kaydedilmiştir. Diğer gelirler sancağın farklı kaza ve nahiyelerinde yer almaktadır.

Niğbolu'ya tabi bu padişah haslarından başka Şumnu kazasına kayıtlı haslar da bulunmaktadır. Kayıtlı haslar mezralar olarak görülmektedir. Kayalıdere, Kirişçiler ve Yörükanlı mezralarının sırasıyla 455, 323 ve 400 akçe has geliri bulunmaktadır.⁷⁵²

Yavuz Sultan Selim için tahsis edilen haslar, Niğbolu ve İvraca şehirleri ile bu kazalara bağlı bazı köylerin gelirlerinden oluşmaktadır. Ayrıca serbest olmayan karyelerin niyabet gelirleri ile koyun, kovan ve hınzır resimlerinin yarısı şehzade haslarına aktarılmıştır. En fazla gelir Niğbolu şehir merkezinden elde edilmiş olup, 280.928 akçedir.

Bir diğer tımar köyü olan Çeraşovınçe Eflak İsmailköy'de ise sadece sipahiler oturmaktadırlar. 1000 akçe öşür ödemektedirler. Sipahilerin sayısı belirtilmemiştir⁷⁵³.

Suhameçka adlı köyde 1 sipahi, 1 sipahizade kaydedilmiştir. Toplam nüfusu 8 olarak gösterilirken durumları tespit edilememiş ayrıca diğer 6 kişiden herhangi bir vergi alımı da görülmemektedir. Sipahilerin ekip öşür verdiği, toplamda 1888 akçe geliri olduğu, 30 akçe çift alındığı kayıtlara düşmüştür. Bir sipahi köyü olması kuvvetle muhtemeldir⁷⁵⁴.

⁷⁵² TS. MA.d. 167, s. 2 vd.

⁷⁵³ 370 No'lu TT. Defterinde Çeraşoviçe olarak kaydedilmiştir; BOA, TT.d. 416, s. 147.

⁷⁵⁴ BOA, TT.d. 416, s. 152.

1.1.2. 1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslüman Köyler

Çizelge 5.2. 1538 yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslüman Köyler

1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslüman Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Diğer	Toplam	Hâsıl
Trestenik	22	19	45	264	1215
Gagliye	6	23	8	77	1916
Karacaali nd. Katırcıali nd. Ayaşlar	10	5	29	142	2155
Galoganik	18	15	16	153	3272
Evrenos nd. Fakih Alagöz	14	8	10	108	2711
Durblar	14	30	6	118	1837
Ağsak Yakub	5	5	2	36	1188
Sükudlar	25	13	11	171	1022
Toplam	114	118	127	1069	15.316

Niğbolu'ya tabi padişah hassı olup yalnız Müslümanların yaşadığı sekiz köy bulunmaktadır. Ağsak Yakub nüfus oranı en az olan köy olup toplam nüfusu 36'dır⁷⁵⁵. En fazla nüfusa Trestenik köyü sahiptir ve 264 kişi yaşamaktadır. Neferlerden biri güreşçi kaydedilmiştir. Trestenik ismi Slav kökenli olmasından dolayı köyün eski bir Bulgar yerleşimi olduğu düşünülmektedir⁷⁵⁶. Üç köy hariç diğerlerinin isimleri Türkçedir. Toplam nüfusu 1069, alınan hâsılât 15.316 akçedir. Her köyde bennak ve mücerredlerin yanısıra kürreci, bağcıyân, elekciyân, eşkinci gibi neferler de bulunmaktadır⁷⁵⁷.

⁷⁵⁵ Bu köy defter-i atikte tek başına köy olarak yazılmış olmasına rağmen haliya bir köy olmadığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, TT.d. 439, s. 22.

⁷⁵⁶ BOA, TT.d. 439, s. 9.

⁷⁵⁷ BOA, TT.d. 439, s. 9, 17, 19, 20, 21, 22.

1.1.3. 1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Gayrimüslim Köyler

Çizelge 5.3. 1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Gayrimüslim Köyler

1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Gayrimüslim Köyler					
Karye Adı	Hane	Mücerred	Bive	Toplam	Hâsıl
Tarovil	99	83	1	583	19.427
Birmanıçe	99	72		567	8788
Birmanıçe-i Küçük Yukarı	7	7		42	1357
Bozca	43	29		244	5328
Lesen-i kebir	49	8	1	258	2088
Kokonyad	35	34		209	5894
Toplam	332	233	2	1903	42.882

Niğbolu has köyü olup sadece gayrimüslimlerin iskân olduğu altı yerleşim bulunmaktadır. Toplam nüfusu 1903 olan köylerin hasılât geliri 42.882 akçedir. Bütün köylerin isimleri Slav kökenlidir ve nüfus oranları oldukça fazladır. Birmanıçe adlı köylerden birinin “Birmanıçe-i Küçük Yukarı” şeklinde belirtilmiş olduğu ve nüfusu diğer köylere göre oldukça az olduğundan harketle köyün ikiye bölünmüş olduğu söylenebilir⁷⁵⁸. Diğer köylerin nüfus oranlarının fazla ve Slav kökenli isimlerin olması sakinlerinin eski yerleşim birimleri üzerinde yaşamaya devam ettikleri izlenimini uyandırmaktadır⁷⁵⁹.

⁷⁵⁸ Birmanıçe-i Küçük Yukarı köyünde “mahal-i mezkûrda gayrimüslimler oturur” şeklinde belirtilmiş bir kayıt bulunmaktadır. Bkz. BOA, TT.d. 439, s. 5-7.

⁷⁵⁹ BOA, TT.d. 439, s. 3, 5, 7, 9, 14, 17.

1.1.4. 1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslim-Gayrimüslim Köyler

Çizelge 5.4. 1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslim-Gayrimüslim Köyler

1538 Yılında Niğbolu'ya Tabi Padişah Hassı Olan Müslim-Gayrimüslim Köyler								
Karye Adı	Müslim H.	Müslim M.	Diğer	Gebran H.	Gebran M.	Bive	Toplam	Hâsıl
Dubova	8	6	17	21			97	3265
Yenice/Paniça	3	4		42	28		257	6076
Bulgarine	3		2	119	45	6	709	10.115
Gabrova	5	15		35	32		247	5490
Toplam	19	25	19	217	105	6	1310	24.946

Niğbolu'ya tabi padişah has köylerinde Müslümanların ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 4 köy bulunmaktadır. 3 köyün adı Slav kökenli olup bir diğer köy hem Türkçe hem de Slav adı ile kaydedilmiştir. Yenice diğer adıyla Paniça olarak kaydedilen bu köyde toplam 257 kişi oturmaktadır. Köylerde Müslüman hanelerin sayısı gayrimüslim hanelere kıyasla azdır. Toplam 1310 kişinin görüldüğü kayıtlarda 557 kişi Müslüman nüfusu teşkil etmektedir. Bağcıyân, elekçi, eşkinci gibi neferân da kayıtlara geçen Müslüman nüfus arasındadır. Hasılât geliri 24.946 akçedir⁷⁶⁰.

Niğbolu'da padişah hassı olan toplam 18 köy bulunmaktadır. Köylerde 1.626 müslüman ve 1846 gayrimüslim olmak üzere toplam 3472 kişi yaşamaktadır. Hasılların geliri 83.144 akçedir.

Padişah haslarında müslim ve gayrimüslim nüfusa bakılacak olursa Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranla az olduğu görülse de aradaki fark oldukça azdır.

⁷⁶⁰ BOA, TT.d. 439, s. 2, 7, 11, 16.

1.1.5. 1538 Yılında Niğbolu'da Bulunan Haslar

Çizelge 5.5. 1538 Yılında Niğbolu'da Bulunan Mirî Haslar

1538 Yılında Niğbolu'da Bulunan Mirî Haslar						
Karye Adı	Gebran H.	Mücerred H.	Bive	Derbend-i Saya	Toplam	Hâsıl
Çıkandın	41	23	3		243	6518
Eski İstanbulluk	36	40			220	6060
İsmedova	134	80		90	1200	14.520
Çalikkavak	57	73		90	808	1080
Toplam	268	216	3	180	2471	28.178

Niğbolu'da yer alan miri hasların hepsi gayrimüslim köyüdür. 4 ayrı köyde toplam 2471 kişi yaşamaktadır. Toplam hasılât 28.178 akçedir. İki köyün adı Türkçedir⁷⁶¹.

Kayıtlarda Müslüman nüfusun gayrimüslüm nüfusa oranla az olduğu görülmektedir.

1.1.6. Hezargrad'da Bulunan Haslar

1557 yılında Hezargrad'a tabi toplam 18 has köyü kaydedilmiştir.

Çizelge 5.6. Hezargrad Nahiyesinde Hassa-i Kadim Olarak Kaydedilen Köyler

1557 Yılında Hezargrad Nahiyesinde Hassa-i Kadim Olarak Kaydedilen Köyler	
Karye Adı	Hasılât
Esrazu	19.213
Maslah	4016
Malgazin nd. Kürk	
Sacuk	1460
Mevsi	1031
Zekeriya	3.019
Yersalih	1460
Nalamirliği Kemek	1546
Kokusar	4627
Karamera	1749
Mehmed b. Karaca	892
Ulu Gafi nd. Bağçe-i Umur	4218
Evrenos	3400
Dedezinler	2319
Esvedler	1529
İshak Kafır	595
Karaca	2119
Serik	1976
Toplam	55.169

⁷⁶¹ BOA, TTd. 439, s.

18 köyden Malgazin nd. Kürk adlı köyün geliri kaydedilmemiştir. Diğer köylerin toplam geliri 55. 169 akçedir⁷⁶².

Bu köylerin yanında Niğbolu Sancağı'nda bulunan mülk köylerinin büyük bölümü Mihailoğulları ailesine aittir. I. Bayezid tarafından ilk temlikname ile Mihailoğlu Ali Bey bu mülk topraklara sahip olmuştur. 1512 yılında Mihailoğlu Ali Bey'in mülkiyetinde Plevne, Dolna Girivice ve Kışın köyleri görünmektedir.⁷⁶³ Bu temliknameye göre Ali Bey'e üç köyün sahipliğinden öte haklar sağlamıştı. Ali Bey bir taraftan tahrirde kimseye raiyyet olarak yazılmayan haymane kâfirleri kendi bölgesinde teskin etmiş, öte yandan eskiden beri var olan ancak defterlerde yazılmayan yerleşim merkezlerini kendi üzerine kaydettirmişti. Bu sayede Ali Bey'e ait mülk köylerinin sayısı bir hayli artmıştı. Ali Bey bu köylerin bir kısmını Plevne'de inşa ettirdiği imaret ve camiye vakfederken, geri kalanını oğulları ve yakın adamlarına hibe etmişti⁷⁶⁴.

⁷⁶² BOA, TT.d., s. 10.

⁷⁶³ TS. MA.d. 167, s. 98. “ *Bundan akdem Plevne ve Dolna karyeleri meunhl ünrl vSeul m ân f üBra yezid Hân tâ be hudûdı ve hukûkı ve arâzi ve gnâei zbâ r im ü vl em âyl a ve b anyâtl ü v'le harâcı ve isip eknoçveasniia vneâ ngr ael slvneâ t b cümle hukûk-ı er ' î y a s i ö r f â y e i ü s i n ü y e t i n e b a d e i ü r h n e v â s ı v e t ve resm-i a s i y â b ı i l e k a s l e e r m b e v s e t k a d e m u a k m l k u â y l z e y ü b ' ü s l ü b - ı mezkûr üzere eline mülknâme-i hümayûn virdikden sonra karye-i me z k û r e s ı n u haymâne ve hâric ez-defter karye ve kimesneye raiyyet kayd ol ı n m a m ı h a y k â f i r l e r d e n n e d e n l ü k â f i r c e m ' g i b d n i c a l h f i g e t ü olub s â i r e m l â k ı n a n i c e t a s a r r u f ol ı r s a d t e k r â r h ü k m - i h ü m â y û n v i r i l ü b b a ' - d e l m u e z k n ü z k ü r n A h ü m â y û n ı i l e m ü v e k k i ' t e c d î d ol ı n a n n b s a i ' n z u r m e s c i d i n e v e i m â r e t i n e b a ' z ı s ı n z a v i y e s i n b a ' z ı s ı n k u l l a r ı n a i t P e l m e l v i n k e ' e y i l e a y ü d b r d v a n n e f m ü s e l l e m e y l e m i i m i . H â l i y â c e - i m s e r i r - i h u s ü a ' l â y a ' a r z ol ı n d - i k d y h k A m ü k B r e y m ü n â n v a r k f i y m u c i b i ü z e r e m u k a r r - e m r - i v j e a - d n i ü â ü l u l u h p k - i n c â t i l i t - i t d e f i t s u l t â n î y e s e b t - i o ' l a u t i d k d e d e m a u r d i e h f t v e r i m u k k ü y e ü z e r e ' a r z ol ı n d ı k d a k e T I K G M T A D B T F İ D ü 3 5 9 ı s r : 8 0 . e r b u y*

⁷⁶⁴ Sabev, O. “Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyıllar): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler”, 235, Kayapınar, A. “Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 172-175.

1.2. ZEAMET ARAZİLER

Zeamet; Osmanlı askerî teşkilat terminolojisinde genel olarak askerî hizmette bulunanlara verilen, geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında değişen dirlikleri ifade eden terimdir⁷⁶⁵.

1483 yılında Niğbolu ve Şumnu nefs merkezinde birer tane zeamet görülmektedir. Niğbolu'da voynugan zevaidi olan Mahmud Bey'in 40.384 akçelik zeameti bulunmaktadır⁷⁶⁶. Şumnu'da ise Süleyman v. Yusufhan'ın üç köy, kaza merkezinde bir gelir kalemi ve resim gelirleri de dâhil olmak üzere 25.889 akçelik dirliği bulunmaktadır⁷⁶⁷.

1.2.1. 1557 Yılında Niğbolu'da Bulunan Zeamet Sahipleri

Çizelge 5.7. 1557 Yılında Niğbolu'da Bulunan Zeamet Sahipleri

Niğbolu'da Bulunan Zeamet Sahipleri			
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Hâsıl
Sultan Çavuş	Çavuşân-ı Dergâh-ı Âli	6	18.951
Hıdır Bey		6	49.936
Rüstem Bey		5	36.985
Canib Mahmud			26.500
Toplam		17	132.372

Niğbolu'ya tabi Hezargrad ve Şumnu nahiyelerinde dört zeamet sahibi görülmektedir. Bunlardan Sultan Çavuş Hezargrad kazasına tabi olup, Çavuşân-ı Dergâh-ı Âli'de kayıtlıdır. Zeamet geliri altı karyeden toplam 18.951 akçedir. Karyelerin dört tanesi Şumnu'ya tabidir⁷⁶⁸. Diğer üç kişi Şumnu nahiyesine tabidir. Hıdır Bey'in altı karyede toplam 49.936 akçe zeameti bulunmaktadır. Dört karye Çernovi'ye tabidir⁷⁶⁹. Rüstem Bey'in beş karyede toplam 36.985 akçe tasarrufu olup, üç karye Yanbolu'ya tabidir⁷⁷⁰. Canib Mahmud'un kaç köyü olduğu belirtilmemiş lâkin toplam 26.500 akçe zeamet geliri olduğu tespit edilmiştir⁷⁷¹.

⁷⁶⁵ Afyoncu, E. (2013). "Zeamet", *DİA*, XXXIV, 2013, 162, Kütükoğlu, M. S. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK Yayınları: Ankara, 298.

⁷⁶⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 39-b.

⁷⁶⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 30-a.

⁷⁶⁸ BOA, TT.d., s. 33.

⁷⁶⁹ BOA, TT.d., s. 35.

⁷⁷⁰ BOA, TT.d., s. 36.

⁷⁷¹ BOA, TT.d., s. 37.

1.2.2. 1525 Yılında Şumnu'da Bulunan Zeamet Sahipleri

Çizelge 5.8. 1525 Yılında Şumnu'da Bulunan Zeamet Sahipleri

1525 Yılında Şumnu'da Bulunan Zeamet Sahipleri			
Zeamet Sahibi	Köy	Cemaat	Hâsıl
Hacı Hüseyin Çavuş	9	2	15.608
Yusuf	6		13.418 ⁷⁷²
Ahmet	7		8875 ⁷⁷³
Toplam	22	2	37.901

1525 yılında kayıtlı üç zeamet sahibi görülmektedir. Hacı Hüseyin Çavuş'un 15.608 akçe, Yusuf'un 13.418 akçe ve Ahmet'in 8875 akçelik geliri bulunmaktadır.

1.2.3. 1538 Yılında Şumnu'da Bulunan Zeamet Sahipleri

Çizelge 5.9. 1538 Yılında Şumnu'ya Tabi Zeamet Sahipleri

1538 Yılında Şumnu'da Bulunan Zeamet Sahipleri					
Zeamet Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Toplam	Hâsıl
Hacı Hüseyin	Çavuş	9		9	24.972
Yusuf	Çavuş	7	2	9	34.541
Sadi v. Bali	Bey	2		2	7079
İlyas	Voyvoda	1		1	1968
Rüstem		1		1	2024
Müşterek		1		1	9561
Toplam		21	2	23	80.145

Yine Malkoçoğlu Ali Bey'e verilen böyle bir temliğin zeamet olarak verildiği görülmektedir. Şumnu nefsinde 9154 akçelik bir dirlik, yine Şumnu'ya tabi Novasil karyesinin 4985 akçelik geliri, Çernovye'ye tabi bir başka köyün 6847 akçelik geliri, 703 akçe geliri olan bir başka köy ve

⁷⁷² Bir köyün hasılatı okunamadığı için tespit edilememiştir. Bkz. BOA., TT.d 126, s. 172, 177.

⁷⁷³ Bir köyün hasılatı okunamadığı için tespit edilememiştir. Bkz. BOA., TT.d 126, s. 197.

4200 akçe gelire sahip olan bir mezra, toplamda 25.889 akçelik dirlik ile zeamet olarak verilmiştir⁷⁷⁴.

1.3. TIMARLI ARAZİLER

Osmanlı toprak düzeninin işleyişi kadar askerî açıdan önem arz eden tımar sistemi⁷⁷⁵, tımarlı sipahilere yıllık 20.000 akçeye kadar geliri olan arazilerden tahsil edilen tasarruflarıdır⁷⁷⁶.

1.3.1. Şumnu'da Kayıtlı Tımar Köyleri

1484 tarihli kayıta Timurhan tımarına tevcih edilmiş 8 köy bulunmaktadır. Müslümanların olduğu kadar gayrimüslimlerin de kayıt altına alındığı, vergi ödediği görülmektedir. Dibeklütaş, Kotoşova, Çıkandınova, Novasil, Razboyna ve Dubroviç bu köylerdir. Müslümanlardan kişi başı 55 akçe, gayrimüslimlerden oranları değişmekle birlikte genellikle 78 akçe alındığı görülmektedir. Toplam 19 kişi kaydedilmiş, hâsılâtı 1649 akçe tutarındadır. Dibeklütaş Köyü'nün Türkçe isminden ve hane yapısından hareketle bir müslüman köyü olduğu söylenebilir iken, diğer köylerde gayrimüslimler sakindir⁷⁷⁷.

Çizelge 5.10. 1484 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahilerin Köyleri

Karye Adı	Müslim Hane	Gayrimüslim Hane	Toplam	Hâsıl
Dibeklütaş	3		15	715
Kotoşova		3	15	150
Çıkandınova		2	10	160
Novasil		2	10	90
Razboyna		6	30	368
Dubroviç			15 ⁷⁷⁸	166
Toplam	3	13	95	1649

⁷⁷⁴ Bulgaristan Narodna Bibliotika Arşivi, 12-9, s. 30-a

⁷⁷⁵ Erdoğan, E. (2006). "Tımar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 19, Ankara, 175.

⁷⁷⁶ Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK Yayınları: Ankara, 298.

⁷⁷⁷ D649, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, s. 1-48.

⁷⁷⁸ Sakinlerin müslim ya da gayrimüslim olduğu belirtilmemiştir. Bkz. D649, s. 5.

Bu tarihte Şumnu'ya kayıtlı altı tımar köyü bulunmaktadır. Sadece bir köyde, Dibeklütaş karyesinde üç müslüman hanesi toplam 15 kişi, diğer köylerde toplam 65 kişi ikamet etmektedir. Köylerin toplam geliri 1649 akçedir. En yüksek gelir Müslümanların ikamet ettiği Dibeklütaş karyesine aittir.

1.3.2. Tımarlı Sipahiler

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin askerî-ıdarî teşkilâtlanmasının temel direği olmasının yanı sıra mîrî arazi sisteminin işleyişinde, köylü-çiftçilerin statüleri ve ödeyecekleri verginin belirlenmesinde ve imparatorluğun klasik çağında (1300-1600) tarımsal ekonominin yönetiminde esas belirleyici faktör olmuştur.

Tımar sistemiyle ilgili belgeye dayalı ilk atıf Orhan Bey dönemine kadar gitmektedir. Osman Gazi tarafından kumandanlarına dağıtılan tımarların daha çok yurtluk (apanaj) kabilinden veya Doğu Anadolu Türkmen devletlerindeki “tiyûl” ya da “ülke” şeklindeki yurt tarzında olduğu anlaşılmaktadır⁷⁷⁹.

II. Murad döneminde hazırlanan tımar icmal defterleri, Osmanlı tımar sisteminin bütün temel ilkelerinin ve XVI. yüzyıl kanunlarındaki tasvirlerde görülen özelliklerinin daha o dönemde tamamen şekillendiğini gösterir. Tipik Osmanlı vilâyeti tımar sisteminin yürürlükte olduğu bir yerdir. Gelirleri tımar şeklinde dağıtılmayan vilâyetler (Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Basra, Lahsâ, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus) sâlyâneli eyaletlerdir. Beylerbeyi yönetimindeki bir vilâyet/eyalet, sancak beyi yönetimindeki sancaklara ve her bir sancak subaşı yahut zaîm kontrolündeki subaşılıklara veya zeâmetlere bölünmektedir⁷⁸⁰.

Osmanlı toprak düzeni işleyişinde tımar sisteminin yeri oldukça önemlidir.⁷⁸¹ Mirî arazide ve devlete ait bazı gelir kaynaklarında uygulanan bu sistem Osmanlı toprak düzeninin işleyişi kadar askerî açıdan da önemlidir. Sistemin işleyişini sağlayan en önemli unsur ise tımarların tevcihi meselesidir⁷⁸².

⁷⁷⁹ İnalık, H. (2012). “Tımar”, *DİA*, C. 41, 168-169.

⁷⁸⁰ İnalık, “Tımar”, s. 169.

⁷⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Beldiceanu, N. (1985). *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar* (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: Teori Yayınları.

⁷⁸² Doğan, M. “Osmanlı Tımar Sistemi'nde Tevcih Prosedürü”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1): 1-11, s. 2. (1-11)

Tımar tevcihi işleminin dayandığı kesin kurallar bulunmamaktadır. Genel olarak bir askeri başarı gösteren veya yönetici sınıfa yakın olan kişiler tımar alabilmekteydi. Tımar almak isteyen kişi, tımarın bulunduğu yerin sancakbeyinden veya beylerbeyinden tavsiye niteliğinde bir mektup alır, bu durumu bir arzuhal ile Osmanlı merkezine bildirirdi. Eğer arzuhal kabul edilirse beylerbeyi tarafından kendisine bir tımar tevcih edilirdi⁷⁸³.

Kendi bölgesinde bütün “umur-ı siyasette” sultanın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında asker zümresine ait meseleleri çözmek, bölgesinde güvenliği sağlamak, tımarlı sipahilerin atanma ve terakkileri ile belli bir miktara kadar tımarların tevcihi işlemlerini yürütmek beylerbeyinin görevleri arasındadır. Kendi eyaletinde “vekil-i saltanat” olarak bütün tımar sahiplerinin ve tüm askeri sınıfın amiri olması sebebiyle tımar tevcihleri, bu konudaki çeşitli ihtilafların çözümü beylerbeyini ve divanını en çok meşgul eden hususlardı⁷⁸⁴.

Başlangıçta bütün tımarlar beylerbeyiler tarafından tevcih edilip merkezden onaylanmakta idi. Fatih Kanunnâmesi'nde “Ve etrafta beylerbeyiler tımar ve zeâmeti tevcih edip arz etsinler, arzları makbul olsun” denilmektedir⁷⁸⁵. Fakat 1530'dan itibaren sadece tezkiresiz (küçük) tımarları tevcih etmekle sorumlu kılınmışlardır. Ayn Ali Efendi, tımar sisteminin esaslarını anlatırken 6000 akçeyi birim olarak kabul etmekte, 6000 ve daha çok tımara hak kazanan bir sipahinin beylerbeyinden aldığı tezkireyi Defterhâne'ye gönderip berat alacağını, bundan az tımarlar içinse beylerbeyinin kendi beratıyla vereceğini, bu uygulamanın “kanun-ı kadîm” olduğunu belirtmektedir⁷⁸⁶.

Osmanlı Devleti'nde tımar tevcihinde esas yetki merkezdedir. Bunun yanı sıra beylerbeyinin verebildiği tımarlar da bulunmaktadır. Tezkiresiz tımar olarak adlandırılan bu tımarların gelirleri genellikle düşüktür. Lâkin beylerbeyleri bu tımarları tevcih ettikten sonra merkeze bildirmek zorundaydı. Tezkireli tımarları ise beylerbeyi tezkiresi ile merkez tevcih

⁷⁸³ Barkan, Ö. L. (1980). “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: I. Malikane-Divani Sistemi”, *Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, Gözlem Yay.: İstanbul, 151-208; Erdoğan, E. (2006). “Tımar Tercih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 19, Ankara, 177.

⁷⁸⁴ İnalcık, H. (195). “Eyalet”, *DİA*, XI, 550.

⁷⁸⁵ Kanunnâme-i Âli Osman, 2003, 13.

⁷⁸⁶ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Al-i Osman*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail hakkı Bey Kit. 2472, 66.

ederdi. Tevcihten sonra 6 ay içinde sipahi beratını almak mecburiyetindeydi. Aksi takdirde bu hakkını kaybederdi⁷⁸⁷.

Tımar, kılıç hakkı ve bu kısma yapılan ilavelerden oluşmaktadır. Kılıç hakkı değişmez ve her tımar sahibinin bir kılıç yerine tayin edilmesi şarttır. Tımar talep edildiğinde merkez tımarın durumunu araştırmakta, bunun için tezkire istemektedir. Önce istenilen tımarın mahlul olması veya tımar sahibinin azline geçerli bir sebep olması gerekmektedir. Boş olan tımarın bulunduğu yerin sancakbeyi veya beylerbeyinin tavsiye mektubu ile merkeze müracaat edilir; eğer merkez uygun görürse, talep eden kişi tezkiresini getirir, bu tezkirede tevcih anında tımarın durumu, coğrafi yeri, eski hak sahibinin ve yenisinin adı, devredilen varlığın özellikleri, köy veya köy parçası başına gelirinin toplamı, sipahinin gelirinin genel toplamı, tımarın geri alınma ve verilme nedeni hakkında bilgi talep edilmektedir⁷⁸⁸.

Osmanlı Devleti sipahilerin artışını denetlemek ve tımarların bölgesel ve malî birliğini korumak yönünde çeşitli önlemler almıştır. Her tımar birimi (kılıç) icmal defterlerinde ayrı bir madde halinde kaydedilmiş ve bu birimler değiştirilmemeye çalışılmıştır. Bu anlamda “eğer bir sipahinin bir sancakta tımarı varsa ve kendisi başka bir sancakta oturuyorsa böyle bir sipahi azledilir ve azil müddeti iki yılı geçmeden ona tımar mahlul olsa bile verilmez idi”⁷⁸⁹. İcmal defterlerinde kabul gördüğü şekliyle tımar teşkilâtının ve kılıç birimlerinin sayısını kontrol etmek için devlet belirli kurallar koymuştur. Defterde kaydedildiği şekliyle bir tımar birimi hisse olarak parçalanamaz ve bağışlanamaz ya da bütün halinde bir başka birime katılamazdı. Bir sipahinin oğlu babası hayatta iken -istisnâ bazı durumlar hariç- tımar sahibi olamazdı. Tımarın bir oğula aktarılması (ferâğ) durumunda genelde sadece orijinal kılıç birimi verilirdi ve bir kılıç birimine birden fazla sipahi tasarruf edemezdi⁷⁹⁰. Ancak II. Murad dönemi

⁷⁸⁷ Barkan, Ö. L. “Türk-İslam Toprak Hukuku...”, 888.

⁷⁸⁸ Doğan, M. “Osmanlı Tımar ...”, 3.

⁷⁸⁹ Aynî Ali Efendi, *Osmanlı Devleti’nde Arazi Kanunları (Kânûnnâme-i Al-i Osman)*, Çev.: Hadiye Tuncer, Tarım Bakanlığı Yayını: Ankara, 28.

⁷⁹⁰ Aynî Ali Efendi, *Osmanlı Devleti’nde Arazi Kanunları (Kânunnâme-i Al-i Osman)*, 27-30; Barkan “Tımar”, *İA*, 5/2, 314-318, Acun, F. “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, 901-906, İnalcık, H. “Tımar, *DİA*, XXXXI, 169; Erdoğan, E.(2006). “Tımar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 19, Ankara, 184.

kayıtlarıyla daha sonraki kayıtlarda görüldüğü üzere uygulamada bir tımar birden fazla sipahiye verilmiştir⁷⁹¹. Bu durum genelde kale merkezine görevli ya da ikamet eden sipahilerde görülmektedir. Müşterek tımar uygulamasının sonucu olarak sipahiler birlikte veya sırayla (be-nevbet) sefere çıkabilirlerdi. Müşterek uygulaması, tımar bekleyenlerin baskısı ve devletin savaş meydanında daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyması neticesinde doğmuş olmalıdır. Osmanlı tımar sisteminin Batılı feodal uygulamalardan farklı temel özelliklerinden biri miras yoluyla mirasçılara geçmemesidir. Bununla birlikte Osmanlı hukuku, erkek çocuğun ölen babasının tımarının bir bölümüne başlangıç tımarı oranında ya da erkek çocukların tamamının ortaklaşa babanın tımarının bütününe hak sahibi olduklarını kabul etmekteydi; bu uygulamaya genellikle erken dönem kayıtlarında rastlanmaktadır⁷⁹².

1.3.2.1. XVI. Yüzyılda Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri

1538 yılı kayıtlarında Niğbolu'ya tabi 49 tımarlı sipahi kaydı görülürken 1557 yılı kayıtlarında 43 sipahi görülmektedir. 1538 yılı tımar tasarruflarından elde edilen gelir 185.293 akçe, 1557 yılı tımar tasarruflarında elde edilen gelir ise 267.456 akçedir. 1557 yılına gelindiğinde bir önceki döneme yani 1538 yılına göre tımarlı sipahi sayısı azalırken gelir miktarı artmıştır.

⁷⁹¹ BOA, TT.d. 416, s.111, 155, 162, Bulgaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b, Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 39-b- 42-a.

⁷⁹² İnalçık, "Tımar, 169; Acun, F. "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, 901-904.

Çizelge 5.11. 1538 Yılında Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri

1538 Yılında Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri					
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çiftlik	Hâsıl
Çavuş-ı Mir-i mirân	Çavuş	1			13.268
Haydar ve Derviş v. Şamlu Hızır		1			3225
Hızır merhum Kasım Bey		1			5216
Hasan Ağa	Serasker-i Voynugân	1			3329
Sefer v. Hamza		1			5798
Hasan Bey v. İsmail Bey		1			4643
Alagöz		1			7274
İsa		1			6858
Mustafa Solak		1			4564
Ali		1			3000
Kapan Cafer		1			3273
Bakir v. Cafer		1			5890
Hamza v. Numan		1			
İskender	Serasker-i Voynugân	2	1		4802
Kılıç v. Sekban Hüseyin		1			4084
Vakkas v. Dursun		1			1117
Ahmed		1			1998
İskender		1			7655
İsa v. İshak		1			3100
Mustafa		1			3000
Behram v. Mustafa		1			3000
Yunus Barlac		1			8166
Şevketlü		1			2952
Pir Ali	Subaşı	1		1	5600
Mustafa		1			3072
Bedir v. Cafer		1			3051
Durak v. İbrahim		1			2916
Murad v. Kasım		1			3251
Hacı Mehmed		1			5228
Seydi		2			600
Halil Delüce		3 ⁷⁹³	1		6445
Mustafa	Voyvoda	1			1200
Mustafa v. Murad		1			3000
Süleyman		1			7531

⁷⁹³ İki köyü haric-ez defter olarak kaydedilmiştir. Mezra-ı Dolna'da oturan kişi yoktur ama vergi alınmaktadır. BOA, TT.d. 416, s. 141, 142.

1538 Yılında Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri					
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çiftlik	Hâsıl
Mustafa v. İskender		2			2634
Hasan		1			1829
Yunus v. Murad		1			1113
Mahmud		1			2245
Mir/ Pir Mehmed		1			814
Ali		1			1505
Mahmud		1			1000
Ali		1			2766
Cafer		1			11221
Hüseyin v. Osman		1			3264
Hüseyin v. Bayezid		1			1543
Ali		1 ⁷⁹⁴			524
Erdal		1			1888
İskender	Kadı Mevlana	1			5241
Toplam		52	2	1	185.793

Niğbolu'ya tabi toplam 49 tımarlı sipahi kaydı bulunmaktadır⁷⁹⁵. Bir mir-i mirân çavuşu⁷⁹⁶, iki serasker-i voynugân⁷⁹⁷, bir subaşı⁷⁹⁸, bir voyvoda⁷⁹⁹, bir Mevlâna kadısı⁸⁰⁰ yer almaktadır. Burada voyvoda unvanı yüklenen kişinin Bulgaristan bölgesindeki yerel askerleri ifade etmekten çok Osmanlı Devleti'nin merkezden görevlendirdiği bir kişi olduğu anlaşılmalıdır. Mustafa Nuri Paşa, “Netâyicu'l-Vukû'at” adlı eserinde vali ve mutasarrıflar tarafından bir sancak yönetiminde görevlendirilen kişiye “mütesellim”, kaza yönetimi ile görevlendirilen kişilere ise “voyvoda” denildiğini belirtmektedir⁸⁰¹. Tımarlardan sadece Haydar ve Derviş v. Şamlu Hızır adlı sipahilerin Şamlu Hızır diğer adıyla Rad Çiftliği köyündeki 3225 akçelik tımar müşterektir. Şamlu Hızır adlı kişinin bu köyü mamur edip, fermanla kendisine bu köyün verildiği belirtilmiştir⁸⁰².

⁷⁹⁴ Haric ez-defter-i atik. BOA, TT.d. 416, s. 151

⁷⁹⁵ Her bir sipahi birbirinden farklı değerlendirilmiştir.

⁷⁹⁶ BOA, TT.d.,416, s. 109.

⁷⁹⁷ BOA, TT.d.,416, s. 113, 123.

⁷⁹⁸ BOA, TT.d.,416, s. 135.

⁷⁹⁹ BOA, TT.d.,416, s. 143.

⁸⁰⁰ BOA, TT.d.,416, s. 153.

⁸⁰¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-Vukû'at*, IV, İstanbul, 98.

⁸⁰² BOA, TT.d.,416, s. 111.

Çizelge 5.12. 1557 Yılında Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri

1557 Yılında Niğbolu'nun Tımarlı Sipahileri						
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çift	Toplam	Hasılat
Sakalu Sinan	Serasker-i Voynuğân	5			5	15.265
Hasan Sadi		2			2	6972
Hüseyin	Serasker-i Voynuğân	3			3	8554
Sinan v. Ramazan		3			3	5855
Divane Kılıç		1	1		2	5500
Pir Nazır Yahşı		1			1	9373
Çerkes Sale		1		1	2	7098
Mehmed b. Kasım		4			4	5086
Mehmed		1			1	4940
Kaya b. Ramazan		2	2		4	5475
Ali v. Merd		3			3	11.907
Üveys	Merdum-ı Ali Bey	3			3	
Hüseyin		4			4	8262
Mahmud b. Alagöz		2			2	2778
Durmuş v. Durşan İbrahim		3			3	5891
Yusun b. İlyas		2			2	5287
Hüseyin b. Yusuf		2			2	5768
Bayram		1			1	18.500
İsa b. Sadi		1			1	4096
Mehmed b. Kara Ahmed	Molla	1			1	3000
Aza		4			4	11.179
Ali b. Yusuf		1			1	3000
Hüseyin b. Sadi		1			1	3000
Hamza b. Yumal		2			2	2415
Mustafa b. Mahmud		3			3	5909
Veli b. Osman	Mirbeylü	3			3	6297
Yusuf v. Ali		1			1	
Hasan v. Mustafa	Voyvoda	1			1	5057
Mehmed v. Sadi		1			1	5000
Veled b. Mustafa		2			2	3160
Hasan b. Pir Nazar		2			2	5080
Sadr v. Şapo Hızır		1			1	5000
İsa b. Mahmud		2			2	3174
Hasan b. Ali		1			1	3000
Beşir		2			2	7152
Maka? v. Ahmed		2			2	6643
İsa b. Hasan		1			1	5999
Veli b. Hüsrev		2			2	5999
Cafer Çavuş	Çavuş-Çavuşân-ı Dergâh-ı Âli	3			3	18.157
Mustafa Çavuş	Çavuş-Çavuşân-ı Dergâh-ı Âli	1			1	6200
Abdi b Halil	Voyvoda	2		1	3	6350
Faik		2			2	4027
Yusuf v. Ali		1			1	6051
Toplam		86	3	2	91	267.456

Niğbolu'da 43 tımar sahibi bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi voynugân seraskeridir⁸⁰³. İki nefer voyvoda⁸⁰⁴, iki nefer dergâh-ı âlî çavuşu⁸⁰⁵, bir nefer Ali Bey merdumu⁸⁰⁶, bir nefer Mehmed Paşa merdumu⁸⁰⁷, bir nefer mirbeylü⁸⁰⁸, bir nefer de molla⁸⁰⁹ olarak kaydedilmiştir. 86 karye, üç mezra ve iki çift toplam 91 arazi tımar olarak görülmektedir. Bir karyenin hasılatı defterin harap olmasından dolayı okunamamıştır. Bir sipahinin geliri yazılmamıştır. Bu eksikliklere rağmen eldeki verilere göre Niğbolu kazasındaki tımarlı sipahilerin 323.256 akçelik tımarları olduğu anlaşılmaktadır⁸¹⁰. Tımar köylerinin bazılarının farklı kazalara tabi olduğu görülmüştür. Bu bakımdan; Cafer Çavuş'un üç tımar köyünden biri Çernovi'ye⁸¹¹, Veli b. Osman'ın üç tımar köyünden ikisinin Şumnu'ya⁸¹², Mahmud b. Alagöz'ün iki tımar köyünden birinin Şumnu'ya⁸¹³, Kaya b. Ramazan'ın iki tımar köyünden birinin Lofça'ya⁸¹⁴ ve Ali v. Merd'in üç tımar köyünden birinin Çernovi'ye⁸¹⁵ tabi olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.2.2. XV-XVI. Yüzyılda Şumnu'nun Tımarlı Sipahileri

1483 yılından 1557 yılına kadarki geçen sürede incelenen kayıtlarda tımarlı sipahi sayısının ve tasarruf oranının 1538 yılına gelindiğinde arttığı izlenmektedir. Sırasıyla 1483, 1525, 538 ve 1557 yılı kayıtları incelenmiştir.

⁸⁰³ BOA, TT.d., 382, s. 37.

⁸⁰⁴ BOA, TT.d., 382, s. 49, 53.

⁸⁰⁵ BOA, TT.d., 382, s. 52, 53.

⁸⁰⁶ BOA, TT.d., 382, s. 43.

⁸⁰⁷ BOA, TT.d., 382, s. 45.

⁸⁰⁸ BOA, TT.d., 32, s. 48,

⁸⁰⁹ BOA, TT.d., 382, s. 45.

⁸¹⁰ BOA, TT.d., 382, s. 37-53.

⁸¹¹ BOA, TT.d., 382, s. 52.

⁸¹² BOA, TT.d., 382, s. 48.

⁸¹³ BOA, TT.d., 382, s. 44.

⁸¹⁴ BOA, TT.d., 382, s. 43.

⁸¹⁵ BOA, TT.d., 382, s. 43.

Çizelge 5.13. 1483 Yılında Şumnu'nun Tımarlı Sipahileri

1483 Yılında Şumnu'nun Tımarlı Sipahileri				
Tımar Sahibi	Şehir Merkezi'nde Yer alan Tımarlar	Köy	Mezra	Hasılât
Süleyman v. Yusufhan	1	1		14.141
Orhan v. Emür		1		5.016
Ahmed Çelebi v. Refik Ağa ve Abdi v. Minhal		2	1	6249
Nasuh v. Abdulkadir Gazi		1		5074
İsa v. Osman Divane	1	1	1	5124
Emür v. İsmet		2	1	3268
Hamid v. Bey		1	1	3591
Koç İbrahim v. Minhal		1	1	3602
Gümüş v. Kurd		1	1	3296
İshak birader-i Çeribaşı		1		1880
Zank Hasan v. Hızır		2	3	2223
İsa v. Ömür			16	3683
Hacı Yusuf		1		6200
Yusuf v. Ali		2		3435
İshak v. Burnak Hasan		1		2594
Öksüz Ali v. Kul		1		1307
Süleyman v. Yahşı		1		2109
Hasan v. Murad		1		3116
Hızır v. İsmail		1	1	3212
Ali v. Ahmed Barancı			1	1090
Ahmed bin Yunus			2	1685
Yeniçeri Yusuf		1	3	4700
Hamza		2		7366
İsmal Azaluk Hamza Bey		1		8432
Şumnu Kadısı		1		2819
Musa v. Ahmedî		1		2903
Mustafa v. Ali Bey		1		3570
TOPLAM	2	29	32	111.685

Şumnu'ya tabi toplam 28 tımarlı sipahi bulunmaktadır⁸¹⁶. Müşterek tımar kullanımını oldukça az olup tek örnek Ahmed Çelebi v. Refik Ağa ve Abdi v. Minhal'e ait 2 köy ve 1 mezradan oluşan toplam 6259 akçelik tımar⁸¹⁷. İsmi kaydedilmeyen Şumnu kadısının Ravna karyesinde 2819 akçelik tımarı bulunmaktadır⁸¹⁸. Şumnu nefsinde yer alan iki tımar Süleyman v. Yusufhan ve İsa v. Osman Divane'ye aittir⁸¹⁹. Toplam hasılat miktarı 111.685 akçedir⁸²⁰.

Tımar sahiplerinin hisselerinin ayrı yerlerde olduğu görülmektedir. Ör: Ferzend v. İbrahim'in tımar köylerinden biri Çernovi'de, biri Niğbolu'dadır. Yine Mehmedî v. Bayezid'in tımar köylerinden biri Tırnova'da biri Şumnu'dadır⁸²¹. Çernovi nefsinde oturan Aymas Çavuş'un tımarlarından iki tanesi Şumnu'ya tabidir⁸²².

Çizelge 5.14. 1525 Yılında Şumnu'nun Tımarlı Sipahileri

1525 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahiler			
Tımarlı Sipahi	Köy	Mezra	Hâsıl
Murad Yancı	1		2000
?	2	4	950
Yusuf	3		3410
Ömür v. Mehmed o	1		2600
Rıza Tunca	7		2272 ⁸²³
?	4		2204 ⁸²⁴
Toplam	18	4	13.436

Şumnu'da kayıtlı altı tımarlı sipahi görülmektedir. Toplam 18 köy ve dört mezrada 13.436 akçe gelir elde edilmektedir. Sipahilerin gelir oranları farklıdır. Defterin harap olmasından dolayı okunamayan bir tımarlı

⁸¹⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-b vd.

⁸¹⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b.

⁸¹⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 35-b.

⁸¹⁹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-a, 31-a.

⁸²⁰ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-a vd.

⁸²¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 4-a, 6-a.

⁸²² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 26-b

⁸²³ Bir köyün hasılatı okunamadığı için tespit edilememiştir. Bkz. BOA., TT.d 126, s. 201.

⁸²⁴ Bir köyün hasılatı okunamadığı için tespit edilememiştir. Bkz. BOA., TT.d 126, s. 204.

sipahiye ait iki köy ve dört mezra görülmesine rağmen tımar geliri 950 akçede kalmıştır. Mezrada kimse yaşamamasına rağmen az da olsa geliri olduğu görülmektedir.⁸²⁵

Çizelge 5.15. 1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Kayıtlı Tımarlı Sipahiler

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Tımarlı Sipahiler					
Tımar Sahibi	Unvânı	Köy	Mezra	Toplam	Hâsıl
Ayas Ağa	Bevvâb-ı Dergâh-ı Âli	3		3	19.000
Mevlâna Kadı-ı Şumnu	Kadı	1		1	2000
İbrahim v. Hızır		5	3	8	2663
Hüseyin v. Hasan	Yeniçeri	1		1	2348
Yunus	Sarrac	3		3	3290
İskender		2		2	2383
Umur v. Mahmud		1		1	2600
Receb Tunca maa müşterek		7		7	10.100
Davud	Serdoğancı Dergâh-ı Âli	5		5	6265
Ali v. Mustafa	Mir-i mirân	1		1	9085
Osman v. Hüseyin	Çavuş-ı mir-i mirân	2		2	6518
Şaban	Çavuş-ı mir-i mirân	1		1	3010
Kasım	Çavuş-ı mir-i mirân	1		1	620
Mustafa	Çavuş-ı Dergâh-ı Âli	1		1	1130
Mustafa v. Latif maa müşterek		5		5	5253
Bali v. Dur					198
Nazır v. Sadi		3		3	4331
Samek		5		5	4382
Abdi		1		1	1150
Yusuf v. Murad		3		3	2853
Hızır		3		3	1847
Veli		2		2	5426
Ali		1		1	16.426
Mürsel v. Murad		1		1	1882
Mustafa		2		2	1342
Cafer v. Nusret		1		1	751
Demür v. Mehmed		1		1	1000
Halil v. Yakub		3		3	2018
Hamza v. Nasuh		2		2	900
İbrahim	Yeniçeri		2	2	700
Yusuf v. Hasan		1		1	603
Hacı Mehmed			2	2	100
Süleyman	Voyvoda	1		1	2580
Mustafa v. Hasan		2		2	3250
Mustafa v. Savcı		1		1	2156
Ali	Voyvoda	4		4	6467
Davud v. Ber Ahmed maa müşterek		5		5	6201
Hüseyin v. Mustafa		2		2	2067

⁸²⁵ Bkz. BOA., TT.d 126, s. 203-204.

1538 Yılında Şumnu Nahiyesine Tabi Tımarlı Sipahiler					
Tımar Sahibi	Unvânı	Köy	Mezra	Toplam	Hâsıl
Mehmed v. Murad		4		4	6063
Yusuf v. Dede		1		1	1568
Mustafa v. Balcı İlyas		2		2	3145
Bâli v. Eynehan		2		2	2651
Cafer v. Bekdaş		7		7	5565
Hüseyin v. Eynehan		3		3	3072
Hüdavirdi v. Hamza		2		2	2000
İsa Bâli		4		4	1862
Mustafa		3		3	2981
İbrahim v. Timur		4		4	3000
Hasan v. Mustafa maa müşterek		4		4	2837
Durali v. Haydar		2		2	2003
Mehmed v. Yusuf maa müşterek		7		7	8635
Mehmed v. Umur		4		4	3232
Şahin		2		2	3815
Hızır v. Ali		2	1	3	3026
Hüseyin		1		1	300
Mehmed v. Ali maa müşterek		2		2	18.811
Hasan		3		3	9048
Kılıç Ali		2		2	4327
Ali		1		1	2517
Yaka		2		2	2982
İlyas v. Münevver		2		2	1500
Bulgahan v. Umur		1		1	1823
Mehmed v. Barancar maa müşterek		4		4	4060
Ali v. Kara Mustafa		4		4	2847
Bekir Rüstem	Çelebi	8	1	9	10.055
Hüseyin v. Kasım	Çeribaşı	3		3	2308
Kayaş Tunca		1		1	3080
Mehmed v. Eyne Tunca		2		2	2000
Baba Yusuf		1		1	3000
Mehmed v. Mustafa		1		1	2685
Piri	Çeribaşı	2		2	2520
Beter v. Kok Tunca		1		1	1426
Beter v. Süleyman		1		1	4000
Meyram Tunca maa müşterek		1		1	1941
Yusuf Beyi Müselman maa müşterek		2		2	2701
Sefer		1		1	1229
Ad yazılmamıştır.		1		1	859
Yazvarlu	Şahinciyan	2		2	235
Toplam		185	9	194	286.604

Şumnu'ya tabi tımar köylerinde toplam 78 tımarlı sipahi hissesi bulunmaktadır. 185 köy ve dokuz mezra toplam 194 tımar bulunmaktadır.

Çok fazla olmasa da müşterek hisse kullanımı vardır. Tımar köyler verilirken bazı köylerin Şumnu dışında nahiyelere tabi olduğu görülmektedir. Örneğin; Üveys v. Ali'nin tımar köylerinden biri Şumnu'da yer alırken, diğeri Yanbolu nahiyesine tabidir. Küçük Esved adlı karyede 34 müslüman yaşamaktadır. Köyün hâsılâtı 876 akçedir⁸²⁶. Yanbolu ve Silistre voynuganbaşı olan Armağan Adlı tımarlı sipahinin de tımar köylerinden biri Şumnu kazasında diğeri Yanbolu nahiyesinde yer almaktadır. Yarluköy Derbendi ve Yüklüler karyesi olarak geçen yerleşim biriminde kimse iskân etmemekle birlikte toplam 300 akçe hâsılat geliri bulunmaktadır⁸²⁷. Toplam hazılat 286.604 akçedir⁸²⁸.

Kayıtlı tımarı sipahiler arasında bir bevvâb-ı dergâh-ı âli⁸²⁹, bir serdoğancı dergâh-ı âli⁸³⁰, üç çavuş-ı mir-i mirân⁸³¹, bir mir-i mirân⁸³², bir çavuş-u dergâh-ı âli⁸³³, iki voyvoda⁸³⁴, bir yeniçeri⁸³⁵, bir şahinciyan⁸³⁶, bir çelebi⁸³⁷ ve iki çeribaşı⁸³⁸ bulunmaktadır.

⁸²⁶ BOA, TT.d. 439, s. 330.

⁸²⁷ BOA, TT.d. 439, s. 334.

⁸²⁸ BOA, TT.d. 439, s. 179 vd.

⁸²⁹ BOA, TT.d., 382, s. 179.

⁸³⁰ BOA, TT.d., 382, s. 214.

⁸³¹ BOA, TT.d., 382, s. 219, 221, 223.

⁸³² BOA, TT.d., 382, s. 217.

⁸³³ BOA, TT.d., 382, s. 223.

⁸³⁴ BOA, TT.d., 382, s. 247, 250.

⁸³⁵ BOA, TT.d., 382, s. 246.

⁸³⁶ BOA, TT.d., 382, s. 319.

⁸³⁷ BOA, TT.d., 382, s. 300.

⁸³⁸ BOA, TT.d., 382, s. 307, 312.

Çizelge 5.16. 1557 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahiler

1557 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahiler						
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çift	Toplam	Hâsıl
Ömer		1			1	
Mehmed v.		1			1	1514
Receb		5			5	6481
Mustafa b. Mehmed		1			1	6000
Abdullah b. Mehmed		1			1	522
Ahmed b. Mehmed		4			4	5602
Mustafa	Voyvoda	1			1	9900
Kofu b. Ahmed		1			1	3002
Divane Salih		2			2	3011
Mustafa	Serasker-i Voynugân	2	1		3	10.060
Hüseyin b. Karagöz		3	1		4	
Hüseyin b. Osman		2			2	3082
Hıdır	Voyvoda	5			5	8829
Tobcu Hasan	Topcu	1	1		2	
Hacı v. Cafer		2			2	1700
Hüseyin v. Cafer		2			2	1653
Kaya b. Yusuf		5			5	3367
Hacı b. Saben?		4			4	5457
Ali b. Ahmed		2			2	4488
Mehmed b. Nasuh		2	1		3	4835
Mehmed b. Kemal		1			1	4819
Ali b. Kara Mustafa		3			3	2807
Mahmud Merdum Efendi Sinan		6			6	5638
Kovangar?	Tobcu	1			1	1140
Ali b. Mehmed	Çavuşân-ı mir-i mirân	1			1	8295
Osman Çavuş	Çavuşân-ı mir-i mirân	3			3	8701
Eyvan b. Mehmed		2			2	2667
Hasan b. Süleyman		3			3	3171
Mehmed b. Balcı		4			4	4426
Mustafa b. İskender		3	2		5	2980
Abdi b. Süleyman		2			2	2620
Kandar b. Hasan		1			1	3111
Hüseyin		1			1	4529
Akyovan		4			4	4539
Göçeri		4			4	4894
Mir Mehmed b. Mustafa		2			2	2500
Nebi b. Veli		4	1		5	4626
Abdi b. Süleyman	Serasker-i Voynugân	2			2	5940
Hasan b. Yusuf		2			2	645
Mehmed b. İsa		1			1	4699
Musa b. Derviş		2			2	2624
Cafer b. Mehmed		3			3	2525
Mehmed b. Hamza		3			3	3015
Mustafa b. Kayavcı		2			2	2193
Umur b. Divane		3			3	2684
Habib b. Ahmed		1			1	4036
Feyyis Tobcu	Tobcu	3			3	1697

1557 Yılında Şumnu'ya Tabi Tımarlı Sipahiler						
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Çift	Toplam	Hâsıl
Bala Bayezid		2			2	2771
Mızır Bala?		1			1	3085
Mustafa b. Yusuf		2			2	5999
Süleyman		2			2	3006
Sagar?		3			3	3410
Cafer		3			3	5966
Yusuf b. Ali		4			4	5953
Şah Veli		7			7	4989
Ali b. Hasan		2			2	5016
Divane b. Mahmud Tobcu	Tobcu	2			2	2201
Mehmed b. Haydar		3			3	4621
Divane b. Bekir Tobcu	Tobcu	2			2	1100
Mirahur b. Bekir	Merdum Ahmed Paşa	5			5	11.815
Osman b. Ali b. Kara ...		2			2	6621
		3			3	3000
Mehmed b. Hamza		1			1	3731
Mehmed v. İskender	Çavuş	2			2	1500
Şamil v. Üveys	Bazdaran	1			1	910
Emmi b. Çavuş Mehmed		4			4	5000
Musa	Yeniçeri	3	2	1	6	10.000
Toplam		168	9	1	178	271.718

Şumnu'ya tabi adı yazılmayan bir sipahi dâhil toplam 67 tımarlı sipahi bulunmaktadır. 168 karye, dokuz mezra ve bir çift toplam 178 arazi tımar olarak görülmektedir. İki kişi voyvoda olup hasılat gelirleri 9900 ve 8829 akçedir⁸³⁹. İki nefer voynuğân seraskeri görevindedirler ve tımar gelirleri 10.060 ve 5940 akçedir⁸⁴⁰. Beş nefer topçu⁸⁴¹, iki kişi çavuşân-ı mir-i mirân⁸⁴², bir nefer Ahmed Paşa merdumu⁸⁴³, bir nefer çavuş⁸⁴⁴, bir nefer bazdâr⁸⁴⁵, bir nefer de yeniçeri olarak kaydedilmiştir⁸⁴⁶. Diğerlerinin görevi hakkında bir bilgi yoktur. Bir köyün hasılat geliri yazılmamıştır. İki köyün hasılatı defterin durumundan dolayı okunamamıştır. Mir Mehmed b. Mustafa ve Abdi b. Süleyman'ın tımar köylerinden birisinin geliri yoktur⁸⁴⁷. Bu durum diğer kaza ve tımarlarda da görülmektedir. Bazen

⁸³⁹ BOA, TT.d., 467, s. 151, 154.

⁸⁴⁰ BOA, TT.d., 467, s. 153, 164.

⁸⁴¹ BOA, TT.d., 467, s. 154, 158, 167, 171.

⁸⁴² BOA, TT.d., 467, s. 158.

⁸⁴³ BOA, TT.d., 467, s. 171.

⁸⁴⁴ BOA, TT.d., 467, s. 174.

⁸⁴⁵ BOA, TT.d., 467, s. 175.

⁸⁴⁶ BOA, TT.d., 467, s. 175.

⁸⁴⁷ BOA, TT.d., 467, s. 150-175.

birden fazla köy tımar olarak verilmekte ya da köylerin yanındaki bir mezranın geliri omadığı halde tımar olarak sipahilere verildiği olmaktadır⁸⁴⁸. Bunun yanında tımar olarak verilen çiftlerin de önemli gelirleri bulunmaktadır.

1483 yılında Şumnu'da 28 tımarlı sipahi görülmektedir. Bir tanesi müşterektir. 1538 yılına gelindiğine bu rakam 78 sipahi görülmektedir. Bunlardan 7 tanesi müşterektir. 1557 yılına gelindiğinde 67 sipahi kayıtlara geçerken müşterek tımar tasarrufunun olmadığı görülmektedir. Şumnu'nun tımarlı sipahi artışı ve köy ie birlikte Müslüman nüfus artışı paralel gitmektedir.

1.3.2.3. XVI. Yüzyılda Hezargrad'ın Tımarlı Sipahileri

Hezargrad tımarlı sipahi kayıtları 1557 yılından mürekkeptir. Dağlık bir araziye sahip olan Hezargrad'da bu dönemde 36 tımarlı sipahi kaydı görülmektedir.

⁸⁴⁸ Şumnu kazasında da aynı durum görülmektedir. Bkz. BOA, TT.d., 467, s. 147.

Çizelge 5.17. 1557 Yılında Hezargrad'ın Tımarlı Sipahileri

1557 Yılında Hezargrad'ın Tımarlı Sipahileri						
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Mezra	Diğer	Toplam	Hâsıl
Birol b. Bosna	Merdum-ı Ali Paşa	2			2	10.880
İlyas		3		1	4	14.180
Divane Kurd		1			1	3000
Mustafa b. Abdullah		1			1	5999
Arnavud Hayri		2			2	6000
Hasan		1			1	500
Ali b. Kabet Mahmud		2			2	3941
Divane Mustafa		4	1		5	6521
Veli Kıdemli		1			1	
Mustafa b. Hasan		3			3	4620
Ömer v. Mustafa		3			3	1939
Abdullatif		3			3	4755
Ber Mehmed		1			1	9931
Yusuf b. Kasım		5			5	4315
Ali b. Mustafa		3			3	2744
Aydın b. Yusuf		2			2	1263
Divane Merdum b. Mehmed Bey		1			1	4502
Mehmed b. Behram		1			1	3030
Feryad b. Nusret		2			2	
Mehmed b. Ali		2	1		3	2501
Hızır Sekadi?		3			3	2938
İsa b. Kasım		4			4	2894
Mustafa b. Mehmed		4			4	3781
Veli b. Cafer		4			4	3358
Süleyman b. Ahmed		4			4	3844
Receb Tobcu	Tobcu	2			2	3708
Cafer b. Behram		1			1	2045
Durmuş Köpek		5			5	4314
Pir Nazır b. Süleyman		2			2	4163
Cafer b. Mehmed		3			3	2853
Feruh b. Mustafa		1			1	
Hüseyin b. Ali		3		1	4	3192
Yusuf b. Mustafa		2			2	2213
Ahmed Çavuş b. Ahmed Bey		1			1	
Divane Satılmış		3			3	5728
Mustafa b. Musa		2			2	4199
Toplam		87	2	2	91	139.851

Biröl b. Bosna Ali Paşa'nın merdumu olarak kaydedilirken⁸⁴⁹, başka bir bilgi bulunmayan Receb adlı nefer topçu olarak kaydedilmiştir⁸⁵⁰. Diğerlerinin görevi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. 87 karye, iki mezra ve iki çift toplam 91 arazide tımarları bulunmaktadır. Tımarlardan iki tanesinin hasılatı okunamamaktadır. İki sipahinin hasılat geliri yazılmamıştır. Durmuş Köpek adlı tımarlı sipahinin beş tımar köyü bulunmaktadır lâkin incelendiğinde üç karyenin herhangi bir geliri olmadığı görülmüştür⁸⁵¹. Niğbolu'daki toplam hasılat geliri 139.851 akçedir⁸⁵².

1.3.2.4. Rusçuk (Yirgöğü Beriyaka) Kalesi Tımarlı Sipahileri

Çizelge 5.18. 1557 Yılında Rusçuk Kalesi Tımarlı Sipahileri

1557 Yılında Rusçuk Kalesi Tımarlı Sipahileri					
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Çift	Toplam	Hâsıl
Mehmed Dizdar	Merd-i Yirgöğü Beriyaka	1		1	2516
Hamza Yeniçeri	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Murad b. Mehmed	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Hasan b. Nasuh	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Mehmed b. Hamza	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Mustafa b. Oruc	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Kılıc	Topcu		2	2	1662
Hasan	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		2	2	1466
Mehmed			1	1	1430
Musa	Merd-i Yirgöğü Beriyaka		1	1	1400
Şirmerd	Merd-i Yirgöğü Beriyaka	1	1	2	1400
Toplam		2	12	14	16.874

Rusçuk Kalesi'nde toplam 11 tımarlı sipahi bulunmaktadır. Bir kişi topçu, bir kişi dizdar ve aynı zamanda kale merdi çalışanı olarak kaydedilmiştir. Bir kişinin görevi hakkında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Geri

⁸⁴⁹ BOA, TT.d., 467 s. 139.

⁸⁵⁰ BOA, TT.d., 467, s. 147.

⁸⁵¹ BOA, TT.d., 439, s.147.

⁸⁵² BOA, TT.d., 439, s. 139-150.

kalan sekiz kişi ise kale merdi olarak kaydedilmiştir⁸⁵³. Tımarlı sipahilerin elinde genelde küçük ölçekli çiftlerin oldukları görülmektedir. İki köy ve 12 çiftten oluşan toplam 14 arazi tımar olarak kaydedilmiştir. Hasılât geliri 16.874 akçedir⁸⁵⁴.

1.3.2.5. Halovnik Kalesi Tımarlı Sipahileri

Niğbolu'nun karşısında Tuna Nehri'nin diğer yakasında yer alan Halovnik Kalesi'ne tabi tımarlı sipahiler aşağıda verilmiştir.

Çizelge 5.19. Halovnik Kalesi'nde Görevli Olup Niğbolu'ya Kayıtlı Tımarlı Sipahiler

1538 Yılında Halovnik Kalesi'nde Görevli Olup Niğbolu'ya Kayıtlı Tımarlı Sipahiler			
Tımar Sahibi	Unvanı	Karye	Hâsıl
Piri ve Ahmed ve Tunc Piri ve Mehmed ve Hüseyin ve İsa	Merdan-ı kala-i m	1	9800
Hızır ve İlyas ve Mustafa			4200
Murad ve Timur Han ve Ahmed ve Yusuf ve diğer Yusuf	Merdan-ı kala-i m	1 ⁸⁵⁵	7384
Mehmed ve Ramazan ve Hızır	Merdan-ı kala-i m	1	5644
Haydar	Merdan-ı kala-i m	1	1410
Sefer ve Ali ve Ali-i diğer ve Ramazan ve İbrahim ve Kasım ve diğer Kasım ve Nasuh ve Emrah ve Durak ve Ali	Merdan-ı kala-i m	1	15.646
Mehmed ve Ali		1	2930
Mustafa ve Halil ve Ali	Merdan-ı kala-i m	1	4210
Toplam		7	51.224

Halovnik Kalesi Niğbolu'ya tabidir. Müstahfızanları Halovnik Kalesi'nde oturmakta lâkin tımar köyleri Niğbolu'ya tabidir. Yedi köy ve bir kale önünde tımar bulunmaktadır. İki köy müslim ve gayrimüslimlerin yaşadığı köydür. Bir köy Müslüman köyüdür. Kale önündeki yerleşim müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadığı bir yerdir.⁸⁵⁶ Dört köy ise sadece gayrimüslimlerin yaşadıkları köylerdir. Lukoviç, Kale Önü ve Kruşoviçe köyleri müslim ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı köylerdir⁸⁵⁷.

⁸⁵³ BOA, TT.d., 467, s. 214-216.

⁸⁵⁴ BOA, TT.d. 467, s. 215.

⁸⁵⁵ Kale önünde oturmaktadırlar. BOA, TTd., 416, s. 178.

⁸⁵⁶ BOA, TTd.416, s. 176-185.

⁸⁵⁷ BOA, TTd. 416, s. 176, 178, 184.

Virbiçe; sadece Müslümanların yaşadığı köydür⁸⁵⁸. Ribene-i Bala, Ribene-i Zir, Şovarne ve Novaç gayrimüslimlerin ikamet ettikleri köylerdir⁸⁵⁹.

Müslümanların yaşadığı tek köy olan Virbiçe'de 16 hane, 8 mücerred ve 2 bive yaşamaktadır. Nüfusu; 98 olup, toplam geliri 2930 akçedir⁸⁶⁰.

Gayrimüslimlerin yaşadığı 4 köy bulunmaktadır. Ribene-i Bâlâ'da 14 hane, 5 mücerred, 1 bive kaydolmuştur. Toplam nüfusu 80, hâsılat geliri 4200 akçedir⁸⁶¹. Ribene-i Zir köyünde 15 hane, 8 mücerred ve 1 bive hane kaydolmuştur. Toplam nüfusu 88 olup geliri 5644 akçedir⁸⁶². Şovarne Köyü'nde 14 hane, 6 mücerred ve 1 bive hanesi kaydolurken toplam nüfusu 81'dir. Hâsılat geliri 1410 akçedir⁸⁶³. Gayrimüslimlerin yaşadığı bir diğer köy ise Novaç'tır. Nüfus oranı diğer köylerden fazla olan köyde 86 hane, 48 mücerred ve 5 bive kaydolmuştur. Nüfusu; 503 iken geliri 15.646 akçedir⁸⁶⁴.

Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları köy ve yerleşimlerde nüfus ve hâsılat gelirleri şu şekildedir: Lukoviç Karyesi'nde 1 müslim hane, 41 gebran hane 50 gebran mücerred ve 1 bive yaşamaktadır. Toplam nüfusu 265'tir. Hâsılat geliri 9800 akçedir⁸⁶⁵. Kale önünde 17 müslim hane, 9 müslim mücerred, 41 gebran hane, gebran mücerred 12 ve 1 bive hanesi yaşamaktadır. Toplam nüfusu 316'dır. Hâsılatı 7384 akçedir⁸⁶⁶. Kruşoviçe Karyesi'nde 6 müslim hane, 6 mücerred, 16 gebran hane, 2 mücerred ve 2 bive kayıt altına alınmıştır. Toplam nüfusu; 128'dir Hasılatı; 4210 akçedir⁸⁶⁷.

Halovnik Kalesi kale önü ve karyelerinde yaşayan toplam Müslüman sayısı 233, gayrimüslim sayısı 1327'dir. Toplam geliri ise 51.224 akçedir.

⁸⁵⁸ BOA, TTd. 416, s. 184.

⁸⁵⁹ BOA, TTd. 416, s. 179, 180, 181.

⁸⁶⁰ BOA, TTd 416., s. 184.

⁸⁶¹ BOA, TTd. 416, s. 179.

⁸⁶² BOA, TTd. 416, s. 180.

⁸⁶³ BOA, TTd. 416, s. 181.

⁸⁶⁴ BOA, TTd. 416, s. 181-184.

⁸⁶⁵ BOA, TTd. 416, s. 176

⁸⁶⁶ BOA, TTd. 416, s. 178.

⁸⁶⁷ BOA, TTd. 416, s.184.

1.3.2.6. Zıştovi Kalesi Tımarlı Sipahileri

1538 yılında Zıştovi Kalesi Niğbolu'ya tabidir. Üç köyü bulunmaktadır. Pertebil ve Belene adlı iki köyü avarız divanından muaftır⁸⁶⁸. Pertebil Köyü Firuz Bey oğlu Mustafa Bey'e tabidir. 15 neferi bulunan köyün nüfusu 45, geliri 3164 akçedir⁸⁶⁹. Belene Köyü'nde 37 nefer kayıtlıdır. Bu bağlamda nüfusu 111'dir. Geliri 5600 akçedir⁸⁷⁰.

Gayrimüslimlerin yaşadığı ve Mahmud Murad ile Mahmud adlı iki sipahinin müşterek olduğu tımar köyünde 24 hane, 20 mücerred ve üç bive kayıt altına alınmıştır. Toplam nüfusu 155, geliri 3856 akçedir⁸⁷¹.

2. VAKIF KÖYLER

1557 yılı kayıtlarına göre Hazargrad ve Şumnu bu dönemde nahiye durumundadır ve Niğbolu sancağına bağlıdır⁸⁷². Belgelerde Rusçuk'tan Yirgöğü Beriyaka olarak bahsedilmiş ve kale içerisinde yaşayan tımarlı sipahiler hakkında bilgilere ulaşılabilmıştır⁸⁷³.

2.1. HEZARGRAD NAHİYESİNE BAĞLI KÖYLER

Hazargrad bu dönemde nahiye durumundadır ve Niğbolu sancağına bağlıdır⁸⁷⁴.

Çizelge 5.20. 1557 Yılında Hezargrad'a Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Bennak	Mücerred	Nüfus
Saruyar Köyü			
Karye-i Popudan	1		5
Karye-i Suha İslavan	1		5
Karye-i Akçayar		1 (Emirhan)	1
Karye-i Dilveniç	2	2	12
Karye-i Milameçka nd. Hırka	6	1	31
Toplam	10	4	54

⁸⁶⁸ BOA, TTd. 416, s. 186, 187.

⁸⁶⁹ BOA, TTd. 416, s. 186.

⁸⁷⁰ BOA, TTd. 416, s. 187.

⁸⁷¹ BOA, TTd. 416, s. 185.

⁸⁷² BOA, TT.d., s. 10, 35 vd.

⁸⁷³ BOA, TT.d., s. 214-216.

⁸⁷⁴ BOA, TT.d. 467, s. 10, 35 vd.

Niğbolu'ya tabi dört müslim, bir gayrimüslim karyesi ve durumu tespit edilemeyen bir karye daha toplam altı vakıf köyü bulunmaktadır. Popudan, Suha İslavan, Dilveniç ve Milemeçka diğer adıyla Hırka karyesi Müslümanların iskân oldukları köylerdir. Toplam 53 kişi kaydedilmiştir. Bir gayrimüslim köyü olan Akçayar'da ise bir mücerret kayıtlıdır⁸⁷⁵.

Çizelge 5.21. 309 No'lu TT. Defterine Göre 1557 Yılında Hezargrad'a Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Bennak	Mücerred	Toplam
Ardca- Küçük Kakullu	1	3	8
Karye-i Ömüryan	2	3	13
Karye-i Yıldırım	3	1	16
Karye-i Kokarca Pınarı			
Karye-i Kılıçlar	3		15
Karye-i Asdaric			
Karaağaçpınarı	2	1	11
Karye-i Okcular	1	2	7
Toplam	12	10	70

Hezargrad'a tabi altı Müslüman köyü, iki durumu tespit edilemeyen toplam sekiz köy bulunmaktadır. Ardca-Küçük Kakullu, Ömüryan, Yıldırım, Kokarca Pınarı, Kılıçlar ve Asdaric köyleri Müslümanların sakin oldukları vakıf köylerdir. Toplam 70 kişi kaydedilmiştir⁸⁷⁶.

Çizelge 5.22. 311 No'lu TT. Defterine Göre 1557 Yılında Hazargrad'a Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Sosyal Yapısı	Bennak	Mücerred	Toplam
Tersanik	Müslim	1	4	9
Kayacık	Müslim	3	5	20
Yalutut	Müslim	1	6	11
Muramuc	Müslim	-	8	8
Toplam		5	23	48

⁸⁷⁵ BOA, TT.d. 309, s. 65.

⁸⁷⁶ BOA, TT.d 309, s. 70 vd.

Hezargrad'a tabi dört vakıf köyü bulunmaktadır. Bunların hepsi de Müslümanların oturdukları köylerdir. Kazaya bağlı Tersanik, Kayacık, Yalutut ve Muramuc köylerinde toplam 48 nüfus kayıt altına alınmıştır⁸⁷⁷.

Bir diğer kaza olan Şumnu'ya tabi Kızılca ve Saruhisarlı köylerinde toplam 77 kişi kayıt altına alınmıştır. Köylerde yaşayanların isimleri Türk-Müslüman karakterlidir. Köylerin isimleri de Türkçe menşeilidir olup, Kızılca, Saruhisarlı, Kayacık bu köylerdir⁸⁷⁸. Kızılca ve Saruhisarlı köyleri vakıf köyleridir⁸⁷⁹.

2.2. ŞUMNU KAZASINA BAĞLI VAKIF KÖYLER

Çizelge 5.23. 309 No'lu TT. Defterine Göre 1557 Yılında Şumnu'ya Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Durumu	Hane	Bennak	Mücerred	Toplam
Kutbiddin	Müslim	3	3		15
Yakacuk- Novasil		3	3		15
Toplam		6	6		30

309 No'lu 1557 yılına ait evkâf defterinde 14 karye bulunmaktadır. Dokuz tanesi Müslüman köyü, bir tanesi Bulgar köyüdür. Bir tanesi Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber yaşadığı bir köydür.

Köylerin isimleri Türkçe olmakla birlikte Slav kökenli olanlar da bulunmaktadır. Saruyar, Akçayar, Yıldırım, Karaağaçpınarı gibi Türk kökenli isimler ve hane durumları ve kayıt altına alınan nüfusun az olması, buraların yeni yerleşime açılmış köyler olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Popudan, İslavan, Asdarıc gibi Slav kökenli köy isimleri ve Yakacuk-Novasil gibi iki ismi taşıyan köylerin durumu buraların eski yerleşim merkezleri olabileceği izlenimini uyandırmaktadır⁸⁸⁰.

Niğbolu nefsine kayıtlı iki vakıf, Niğbolu Kalesi'ne kayıtlı bir kadın vakfı, Niğbolu nahiye merkezine kayıtlı bir vakıf bulunmaktadır⁸⁸¹.

Niğbolu Sancağı'nda II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde vezirlik yapan kişilere kaydedilmiş vakıf

⁸⁷⁷ BOA, TT.d. 311, s. 92, 93.

⁸⁷⁸ BOA, TT.d. 311, 92, 93, 94.

⁸⁷⁹ BOA, TT.d. 311, 93,94.

⁸⁸⁰ BOA, TT.d. 309, s. 65, 70, 71,

⁸⁸¹ BOA, TT.d. 309, s. 43.

arazileri bulunmaktadır. 1512 tarihli defterde Mahmud ve Kasım Paşa'ya ait vakıf köyleri bulunmaktadır.⁸⁸²

Çizelge 5.24. Şumnu Vakıf Köyleri

Karye Adı	Bennak	Mücerred	Toplam
Kızılca	6	2	32
Saruhisarlı	8	5	45
Toplam	14	7	77

3. BAŞTINA ÇİFTLİKLERİ

Baştina Slav kökenli bir kelime olup “miras” anlamına gelmektedir⁸⁸³ ancak Osmanlılarda genellikle Balkanlar'daki gayrimüslim halkın elinde bulunan büyük çiftliklere verilen addır⁸⁸⁴.

Osmanlılar devrinde baştina adı ile tasarruf bakımından birbirinden ayrı iki çeşit arazi parçası kastedilmektedir. Bunlardan ilki raiyyet baştinası, diğeri ise askerî hizmet sınıflarına ayrılan baştinalardır. Gayrimüslim raiyyetin elindeki baştinaların Osmanlı genel arazi sistemi içindeki çiftliklerden esas itibarıyla bir farkı yoktu. Tek fark bunların Hıristiyan raiyyetin elinde bulunması ve haraca bağlı olmasıydı. Bu gibi topraklara ayrıca “haraçlı baştina” adı da verilmektedir.⁸⁸⁵

Genelde at ve silâh, profesyonel sipahi sınıfını vergiye tâbi ekonomik faaliyetlerle uğraşan halktan ayıran temel özelliklerdir. Bu iki sınıfın birbirine karışmaması son derece sıkı takip edilen bir esastır ve bu esas toplumsal adalet düzeni ilkesi kabul edilmektedir. Osmanlılar, Balkanlar'da “pronoia” (baştina) sahibi profesyonel silâhlı süvari sınıfıyla karşılaşmışlar ve onları, vergi ödeyen reâyâdan ayrı sipahiler veya askerî seçkinler diye kabul ederek sultana bağlı olmaları beklentisiyle kendi tımarlı orduları içine hiçbir ayırımı yapmadan dâhil etmişlerdir⁸⁸⁶.

Genellikle normal bir çiftlikten daha geniş toprakları içine alan baştina, Osmanlı kanunnâmelerinde “ziraat olunan yer” ifadesiyle

⁸⁸² TS.MA.d. 167, s. 98-101.

⁸⁸³ Truhelka, C. (1931). “Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları”, Çev.: Köprülüzâde Ahmet Cemal, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, İstanbul, 43-69, İnalçık, İ. (1964). *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 171-175.

⁸⁸⁴ Emecen, F. (1992). “Baština”, *DİA*, V, 135-136.

⁸⁸⁵ Emecen, F. (1992). “Baština”, *DİA*, V, 132-133.

⁸⁸⁶ İnalçık, “Tımar”, s. 169.

müslümanların elindeki çiftliklere benzer şekilde tarif edilmektedir. Bu topraklar babadan oğula geçer ve sipahi ondan tapu resmi alamazdı. Ancak ölen baştına sahibinin oğlu yoksa kızı ve diğer akrabası bu topraklarda hak iddia edemezdi. Sipahi bu şekilde boşalan baştınayı bir başkasına tapu ile verirdi. Fakat oğlu olmaksızın ölen baştına sahibinin toprağı üzerindeki değirmen, bağ, bahçe ve ev vârisleri olan akrabalarına kalırdı⁸⁸⁷. Eğer ölen baştına sahibinin kızı veya diğer akrabası herhangi bir şekilde toprağı ele geçirip boş bırakmamış ve vergilerini muntazaman ödemişse o vakit sipahi bunlara müdahale edemezdi. Ayrıca baştınası babasından intikal eden oğul bu toprakları bölüp başkalarına satamazdı. Devlet esas olarak bu tip toprakların parçalanmamasını ve asıl şekli ile korunmasını benimsemiştir. Hatta herhangi bir yolla parçalanma olursa bu parçalar birleştirilir, bir bütün halinde sipahi tarafından bir başkasına tapu ile verilir. Baştına sahipleri şeri ve örfi vergilerden de muaf kılınmışlardır.⁸⁸⁸

Baştına terimi yalnızca Balkanlar ve gayrimüslimler için kullanılan bir ifade değildir⁸⁸⁹. Ayrıca İstanbul ortakçılar kanununda, ortakçılık statüsündeki hıristiyan kulların ellerinde bulunan topraklar da baştına adı ile belirtilmiştir⁸⁹⁰.

3.1. ŞUMNU KAZASINDA BULUNAN BAŞTINALAR

Dobruca nd. Gönes adlı karyede 22 kişi kaydedilmiştir. 8 kişi mürde bahası öder iken, geri kalan 14 kişi ispenç vergisi ödemiştir. Bahsi geçen tüm mükelleflerin gayrimüslim oldukları isimlerinden hareketle anlaşılmaktadır⁸⁹¹. Şumnu nefsinde 10 kayacıyân kaydedilmiştir. 3 kişi mürde bahası ödemiş, iki kişi ispenç vergisi mükellefidir. Veledân-ı kayacıyân-ı şahin görevlileri olmak üzere 15 kişi kaydedilmiştir. 12 kişi ispenç vergisi, üç kişi mücerred vergisi ödemekle yükümlüdür⁸⁹². Novasil karyesinde 13 kayacıyân-ı şâhin görevlisi bulunmaktadır. 7 kişi ispenç

⁸⁸⁷ Truhelka, C. (1931). "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları, Çev.: Köprülüzâde Ahmet Cemal, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 43-69.

⁸⁸⁸ Uzunçarlışı, İ. H. (951). "Kanun-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hakanî, *Belleten*, XV, 398, İnalçık, H. (1964). *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 174,

⁸⁸⁹ Truhelka, C. (1931). "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları, Çev.: Köprülüzâde Ahmet Cemal, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 65.

⁸⁹⁰ Emecen, "Baštına", 133.

⁸⁹¹ BOA, TT.d. 317, s. 61.

⁸⁹² BOA, TT.d. 317, s. 73.

vergesi, üç kişiden mürde bahası tahsil edilmiştir. Belgenin derkenarında bahsi geçen 13 neferin 962 yılına kadar altışar akçe haraç ve ispençe verdikleri, taasrur ettikleri karyenin doğancıbaşısına ödemekle yükümlü oldukları vergilerin alındığı şerh düşülmüştür⁸⁹³.

Çizelge 5.25. Şumnu Nahiyesi'ne Tabi Cefaidin Karyesi'ne Kayıtlı Başına Sahipleri

Başına Sahibi	Zemin	Bağ	Diğer ⁸⁹⁴	Toplam	Dönüm
Bani Mezko	15	3	5	23	
Dramneluk??	13	2	1	16	
Berkov	21	1	1	23	
Dobri Rusi	12	2	2	16	
Pesev v. Dranos	13	2	1	15	
Bedologov	17	1	4	21	90
Zelev v. Adev	11	2	5	17	56
Malov v. Adev	4	1		5	15
Toplam	106	14	19	136	161

Şumnu nahiyesine tabi Cefaidin karyesinde toplam sekiz başına bulunmaktadır. Başına sahiplerine kayıtlı 106 zemin, 14 bağ ve 19 çerd, dolap, vb. unsurlardan oluşmak üzere toplam 136 işletim mülkü bulunmaktadır⁸⁹⁵.

Çirkovna adlı karyede kayacıyân-ı şahin cemaati yer almaktadır. 962/1554 yılından 967/1559 yıllarına kadarki geçen farklı sürelerde dört kişinin kayıtlara geçtiği köyde üç kişiden mürde bahası alınmış, diğer kişinin herhangi bir kaydı düşülmemiştir⁸⁹⁶.

Ruşuk kazasında 10, Hezargrad nahiyesinde 25 ve Şumnu kazasında sekiz olmak üzere toplam 44 başına kaydedilmiştir.

⁸⁹³ BOA, TT.d. 317, s. 76.

⁸⁹⁴ Çerd, bostan, harc-ı melhûke, Bkz. BOA., TT.d. 317, s. 61-81.

⁸⁹⁵ BOA, TT.d. 317, s. 61-81.

⁸⁹⁶ BOA, TT.d. 317, s. 68.

Çizelge 5.26. Şumnu Nahiyesi'ne Tabi Cefaidin Karyesi'ne
Kayıtlı Kayacıyan-ı Şahin Cemaati Baştına Sahipleri

Baştına Sahibi	Zemin	Bağ	Diğer	Toplam	Dönüm
Melhov	7	2	2	11	31
Baskov v. Mehne	8	2	3	16	39
Toplam	15	4	5	27	70

Şumnu kazasına tabi İstarıçe karyesinde sayyâdan-ı şahin cemaatine kayıtlı beş kişi bulunmaktadır. Gayrimüslim kişiler tarafından yerine getirilen görevde bir kişi yerine getiremediği görevi için mürde bahası öderken, geri kalan dört kişi ispençe vergisine tabidir. 961- 967/1553-1559 tarihli vergi miktarları şerh düşülmüştür⁸⁹⁷.

Şumnu nahiyesine tabi İstarıçe Karyesinde sayyâdan cemaatinden yalnız bir kişinin baştinası görülmektedir. İslav v. Mala adlı bu sayyâdan baştınalarında yedi adet zemini, üç adet bağı ve beş adet dolap, çerd gibi mülkleri bulunmaktadır. Toplam 15 işletmesi 62 dönümdür⁸⁹⁸.

3.2. HEZARGRAD KAZASINDA BULUNAN BAŞTINALAR

Hezargrad kazasında 25 adet baştına bulunmaktadır. Baştına sahiplerinin hepsi gayrimüslimdir.

Cefaidin ve Turfanca karyelerinde şahinci ve sayyâdân cemaatleri kaydedilmiştir⁸⁹⁹.

Cefaidin karyesinde toplam 60 kişi kayd edilirken; mürde bahası vergisi ödeyen 13, ispençe ödeyen 32 kişi bulunmaktadır. Bazı durumlarda baştına sahibinin arazi ve bağları kayıt altına alınırken farklı işleyişler görülmektedir. Bazı durumlarda bahsi geçen baştınaya ait arazi ve bağlarda sadece baştına sahibinin ismi geçerken, bazı durumlarda farklı tarla ve bağların gayrimüslimlere ait olduğu gibi Müslimlere de ait olduğu görülmektedir. Bahsi geçen arazinin yer isminden hareketle bölgede Müslümanların da yaşadığı anlaşılmaktadır⁹⁰⁰.

Turfanca karyesinde tek bir kişi kaydedilmiştir. O da 12 akçelik bennak vergisini ödemekle yükümlü Ali v. Pir adlı bir Müslümandır⁹⁰¹.

⁸⁹⁷ BOA, TT.d. 317, s.69.

⁸⁹⁸ BOA, TT.d. 317, s. 69.

⁸⁹⁹ BOA, TT.d. 317, s. 49, 60.

⁹⁰⁰ BOA, TT.d. 317, s. 38 vd. (38, 39, 51, 52)

⁹⁰¹ BOA, TT.d. 317, s. 60.

Çizelge 5.27. Hezargrad'a Tabi Cefaidin Karyesi'ne
Kayıtlı Baştına Sahipleri

Baştına Sahibi	Zemin	Bağ	Diğer ⁹⁰²	Toplam
Rusi v. Simov	2	2		4
Nikola v. Balsan	2	1	1	4
Pavlov ve Davud v. Dadkov	6	1		7
Mehne v. Lokgov	3	2	1	6
Simov v. Yerasov	14	1	2	17
Pop Beralov	11	1		12
Mehne Hobre ve Komsar	6	2	2	10
Avram Hobre	4	1		5
Yovan Nikola	7	1	1	9
Dadan Sakov	8	2		10
Evlad v. Borşne	6	1	2	9
Yovan Borşne	6	2	1	9
Simon Nikola	7	2		9
Yovan Yofko	3	1		4
Daraçov v. Yofko	2	1		3
Yankov v. Yofko	2	1		3
Melev Rusi	5	1		6
Diramalu Hovan	3	1	1	
Mehne Davud	3	1		
Yerasov v. Porşine	3	1		4
Dobre ve Belev ve Girgor v. Baştına?	5	1		6
Peyov v. Porşine	6	1	1	8
Bohov	3	1		4
Melhov Birselic	6	1		7
Yoseb v. Yovan	1		1	2
Toplam	124	30	13	167

Daraçov v. Yofko ve Yankov v. Yofko'nun baştinalarında birer Müslüman hanesi bulunmaktadır⁹⁰³. 124 adet zemin, 30 adet bağ ve 13 adet çerd,

⁹⁰² Çerd, bostan, Harc-ı melhûke, Bkz. BOA., TT.d. 317, s. 38, 39, 40

⁹⁰³ BOA, TT.d. 317, s. 57.

dolab, bostan gibi unsurlardan oluşan mülkler yer almaktadır. Toplam 167 işletme bulunmaktadır⁹⁰⁴.

3.3. RUSÇUK KAZASINDA BULUNAN BAŞTİNALAR

Rusçuk kazasında 1559 yılında toplam 10 baştina kaydedilmiştir. Baştina sahiplerinin hepsi gayrimüslimdir. Bu baştinalara ait 26 tarla, 33 bağ, beş ev, çerd, bostan, harç-ı mahluke adı altında farklı yapı birimlerinden oluşan 17 mülk kayıt altına alınmıştır. 25 müslimin kayıt altına alındığı baştinalarda 245 gayrimüslim de kayıt altına alınmıştır.⁹⁰⁵

Çizelge 5.28. Rusçuk Kazasında Bulunan Baştinalar

Baştina Sahibi	Tarla	Bağ	Ev	Diğer ⁹⁰⁶	Müslim	Gayrimüslim	Toplam Mülk
Baluhan v. Yovan	3	5	1	1		8	8
Bedlokov v. Movan	3	5	1	1	2	8	10
Pop		4	1	4	1	8	9
Nikola Pop		3				3	3
Girgor Pop	1	4		5	1	9	10
Asakov v. Bolan		3		2	1	4	5
Girgor İstoynov	1	1		2		3	4
Baralu Kristov	1	4	1	1		4	7
Baluhan v. Bavlan	5	1	1	1		1	8
Dragan Bovin	12	3				1	15
Toplam	26	33	5	17	25	245	79

Dragan Bovin Köyü'nde bir gayrimüslim hanesi⁹⁰⁷, Baluhan v. Bavlan baştinasında bir gayrimüslim hanesi⁹⁰⁸, Baralu v. Kristov baştinasında dört

⁹⁰⁴ BOA, TT.d. 317, s. 39-60.

⁹⁰⁵ BOA, TT.d. 317, s. 37-41.

⁹⁰⁶ Çerd, bostan, Harç-ı melhûke, Bkz. BOA., TT.d. 317, s. 38, 39, 40

gayrimüslim hanesi⁹⁰⁹, Girgor İstoynov baştinasında üç gayrimüslim hanesi⁹¹⁰, Nikola Pop baştinasında üç gayrimüslim hanesi⁹¹¹, Baluhan v. Yovan baştinasında sekiz gayrimüslim hanesi⁹¹² bulunmaktadır. Toplam kişi sayısı ise 100'dür.

Asakov v. Bolan baştinasında bir müslim, dört gayrimüslim hanesi⁹¹³, Girgor Pop baştinasında bir müslim, dokuz gayrimüslim hanesi⁹¹⁴, Pop baştinasında bir müslim, sekiz gayrimüslim hanesi⁹¹⁵, Bedlekov v. Molan baştinasında iki müslim, sekiz gayrimüslim hanesi⁹¹⁶ kaydedilmiştir. Müslümanların ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları bu baştinalarda toplam 25 müslim, 145 gayrimüslim yaşamaktadır.

Baştinalarda kayıt altına alınan 270 müslim ve gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Müslümanların da gayrimüslimlere ait baştinalar üzerinde ikamet ettikleri görülmüştür.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Osmanlı'nın askeri ve idari sistemini oluşturmakta temel öge olan dirlik uygulaması XV-XVI. Yy. için aşağıdaki tablodaki gibi seyretmiştir.

Çizelge 5.29. XV-XVI. Yüzyılda Zeamet Araziler

	1483	1525	1538	1557	Toplam
Zeamet	2	4	6	4	16
Hâsıl	66.273	37.901	80.145	132.372	316.691

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1483 yılından 1557 yılına kadar ki geçen sürede zeamet arazileri çok artmış olmasa da geliri oldukça artmıştır.

⁹⁰⁷ BOA, TT.d. 317, s. 40-41.

⁹⁰⁸ BOA, TT.d. 317, s. 41.

⁹⁰⁹ BOA, TT.d. 317, s. 40-41.

⁹¹⁰ BOA, TT.d. 317, s. 40.

⁹¹¹ BOA, TT.d. 317, s. 38.

⁹¹² BOA, TT.d. 317, s. 38.

⁹¹³ BOA, TT.d. 317, s. 39.

⁹¹⁴ BOA, TT.d. 317, s. 39.

⁹¹⁵ BOA, TT.d. 317, s. 38.

⁹¹⁶ BOA, TT.d. 317, s. 38.

Çizelge 5.30. XV-XVI. Yüzyılda Tımarlı Sipahiler

Tımarlı Sipahiler				
	1483	1525	1538	1557
Niğbolu			49	43
Şumnu	28	6	78	67
Hezargrad				36
Niğbolu Kalesi	18		61	75
Yirgöğü Beriyaka Kalesi				11
Halovnik Kalesi			59	
Toplam	46	6	247	232

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi ilk defterlerde tımarlı sipahi sayısı oldukça azdır. İlerleyen süreçte oldukça artış gösteren sayı, Osmanlı sisteminin de bölgede kurumsallaşmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Yine Müslüman nüfusun yanısıra eski yerleşimcilerin de Osmanlı sistemine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Padişah haslarında Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranla daha az olduğu görülmekte iken vakıf köylerinde ve mezralarda Müslümanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Hatta mezralardaki kayıtlı nüfusun tamamını Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu durum iskân ve şenlendirmeyi en iyi yansıtan yerleşim tipidir.

Bu iki durumda has olarak seçilen verimli, üzerinde tarımsal faaliyetlerin devam ettiği yerleşimlerin eskiden beri var olduğu gayrimüslim köyler seçilmiştir. Ama yeni iskâna açılan yerler Müslümanlarca doldurulmuş, tarımsal faaliyetler başlatılmıştır.

Gayrimüslimlere ait olan baştinalar üzerinde ise Müslüman ve gayrimüslimler iskân etmektedir. Bazı müslümanlar baştinalar üzerinde tek bir hane olarak sakin iken bazen bir gayrimüslim ile gayrimüslimin baştinası üzerinde ikamet etmektedir. Gayrimüslim baştinaları üzerine kayıtlı ev, çerd, dolap gibi mülkleri ayrıca belirtmiştir. Müslümanlar çiftlerinde, gayrimüslimler baştinalarında kuş yetiştirmişler ve bunları İstanbul'a göndermişlerdir.

VI. BÖLÜM

XV-XVI. YÜZYILDA DELİORMAN-TOZLUK HATTI KÖY YERLEŞKELERİNDE NÜFUS

Nüfusun tetkikinde iki mesele ile karşılaşılır. Bunlardan birincisi nüfusun mevcudu ve kompozisyonu, yani bünyesi veya terekküp tarzıdır. İkincisi ise, nüfusun hacminde ve bünyesinde meydana gelen değişikliklerdir. Nüfusun terekkübünden maksat, o kütlenin hangi gruplardan meydana geldiği, diğer bir ifade ile o topluma mensup bireylerin cinsiyet, yaş gibi çeşitli vasıflar itibarıyla muhtelif kategoriler arasındaki bölünüş tarzıdır. Nüfustaki tahavvüller ise, mevcuda yeni fertler ilave eden yahut mevcuda dâhil olanlardan bazılarını eksilten hadiselerin neticeleridir. Nüfustaki tahavvüller yalnız miktarına değil, bünyesine de tesir ederler. Nüfusun gerek miktarında gerek bünyesinde tahavvüllere yol açan hadiselere “hayatî olaylar” denir. Hayatî olaylar denince ilk akla gelen şüphesiz doğum ve ölümlerdir. Bununla beraber aynı nüfus içerisinde bir kısım fertlerin bir kategoriden diğerine transferinden ibaret olan göç, evlenme ve boşanma gibi hadiselerle aslında “nüfus hareketleri” demek gerekirken bazen hayatî olaylar doğum ve ölümlerden ibaret olduğu halde, nüfus hareketleri bunlara ilaveten evlenme, boşanma ve göç gibi hareketleri de kapsadığı için daha geniş bir mefhumdur. Nüfus dinamiği (population dynamics) yani nüfusun gelişmesi bu faktörlere bağlıdır⁹¹⁷.

Göç; genellikle daimî bir ikametgâhın bir yerden diğerine naklini icap ettiren bir nevi coğrafi mobilite yani nüfusun yer değiştirmesidir⁹¹⁸. Başka

⁹¹⁷ Gürtan, K. (1969), *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 3-4.

⁹¹⁸ Gürtan, K. (1969). *a.g.e.*, 315.

bir ifade ile kişilerin gönüllü veya değişik sebeplerden dolayı zorunlu olarak yer değiştirmeleri olarak tanımlanabilir⁹¹⁹.

Göç hareketlerinin demografik, sosyal ve ekonomik bakımdan önemli etkileri bulunmaktadır. Demografik bakımdan göçler her şeyden evvel bir memleketin veya bölgenin nüfusunun gelişmesi yani artış veya azalışı üzerinde doğrudan doğruya etkili olan bir faktör durumundadır. Ayrıca nüfusun cinsiyet, yaş ve diğer bakımlardan bünyesine tesir ederler ve bu tesirlerini doğum ve ölüm gibi hayatî olaylara nazaran çok daha kısa zamanda ve topluca hissettirirler⁹²⁰. İnsanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak, başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesi sonucunu doğurduğundan hem kendileri değişmekte hem de içine girdikleri sosyo-ekonomik çevre değişime uğramaktadır⁹²¹.

Köy sayılarının artması, yerleşim sayısının artması ve büyümesi, idari birimlerin statüsünün değişmesi nüfus ve büyüme ile ilgilidir⁹²².

Bu anlamda bazen iki köyün birleştiği görülmektedir. Niğbolu kale merkezinde yer alan Gabrova Krivine adlı köy Gabrofa ve Gorska Krivina adlı iki köyün birleşmesiyle ortaya çıkmış olabileceği gibi tamamen farklı bir köy de olabilir. Daha önce kayıt altına alınan defterde bu iki isim de köy yer alırken, şimdi yeni bir köy kaydedilmiş, bahsi geçen köylerin isimleriyle benzerlik taşımaktadır⁹²³.

Gayrimüslim Rubiç ve Müslüman Tatarlar diğer adıyla Prodin Köyü muhtemelen yeni yerleşmeler sonucu ikiye ayrılmıştır. Yarısı müslüman yarısı gayrimüslim olmak üzere iki yeni köy ortaya çıkmıştır⁹²⁴.

Nüfus artış hızı ise 1500'lerde oldukça yavaştı, yıllık artış hızı neredeyse 0.1 oranındaydı. Tarımsal ve endüstriyel gelişmelerle birlikte bu oran 1800'lerde 0,4 ila 0,5 arasında seyretmeye başladı⁹²⁵. Braudel; Çin ve Hindistan'daki nüfus hareketlerinin Avrupadakilere benzer bir örüntü sergilediğine dikkat çekerek on altıncı yüzyılda genişleme, on yedinci

⁹¹⁹ Akan, Y. -Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Ekin Basın Yayım Dağıtım, 3.

⁹²⁰ Gürtan, K. (1969). *a.g.e.*, 316.

⁹²¹ Akan, Y. - Arslan, İ. (2008), *Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, 3-4.

⁹²² Fişek, N. H. (1982), "Sağlık, Nüfus ve Çevre", *Nüfus ve Çevre Konferansı*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı: Ankara, s. 92.

⁹²³ BOA, TT.d. 416, s.162.

⁹²⁴ BOA, TT.d. 416, s. 173.

⁹²⁵ Harrison, P. -Pearce, F. (2000). *AAAS Atlas of Population & Environment*, Foreword: Peter H. Raven, University of California Press, 12.

yüzyılda durgunluk ve onsekizinci yüzyılda yeniden bir genişleme olduğundan bahsetmektedir. Bu genişlemenin çok açık bir şekilde dünya ölçeğinde açıklanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁹²⁶ Yine Anadolu'da XVI. yy.da Akdeniz havzasında nüfusun ve kentleşmenin arttığı görülmektedir⁹²⁷.

Bu anlamda çalışma sahası içerisinde yer alan Niğbolu, Şumnu, Hezargrad ve Rusçuk kazalarının nüfus yapısı ve değişimi incelenecektir.

1. NİĞBOLU KAZASINDA NÜFUS

Niğbolu'da Müslüman yerleşimleri merkezde de görülmesine rağmen önemli bir kısmı kırsal alanda yer almaktadır.

1.1. MÜSLÜMAN NÜFUS

1516 yılında Niğbolu merkezine tabi 24 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin nüfusu 2290'dır. Kırsalda bulunan köy sayısı ise 27 ve toplam nüfusu 3058'dir.

Çizelge 4.22. 1516 Yılında Niğbolu'da Müslüman Köy ve Yerleşimlerinin Durumu

Yerleşim Birimi	Adet	Nüfus
Merkezde Bulunan Mahalleler	24	2290
Kırsalda Bulunan Köyler	27	3058
Toplam		5348

1538 yılı kayıtlarında Niğbolu nefsine tabi sadece Müslümanların ikamet ettiği köy sayısı 4, Niğbolu kale merkezinde bulunan mahalle sayısı 16, kırsalda bulunan köylerin sayısı ise 17'dir. Padişah hassı olup Müslümanların ikamet ettiği köy sayısı ise 8 ve nüfusu 1069'dur.

⁹²⁶ Burke, P. (2014). *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu*, Çev.: Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları: Ankara, 79.

⁹²⁷ Güneş, A. "16. Yüzyılda Seyyid Gazi'de Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 11 (11), 233, 227-256, Kankal, A. (1993). *16. Yüzyılda Çankırı Sancağı (Tapu Tahrir Defterlerine Göre)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 134-135.

Çizelge 4.23. 1538 Yılında Niğbolu'da Müslüman Köy ve Yerleşimlerinin Durumu

Yerleşim Birimi	Adet	Nüfus
Merkezde Bulunan Köyler	4	575
Mahalleler	16	3008
Kırsalda Bulunan Köyler	17	2109
Padişah Hassı Olan Köyler	8	1069
Toplam	37	6761

Tablo incelendiğinde Niğbolu nefsi merkez köy ve mahallerinde yaşayan Müslümanların kırsal yerleşimdeki orana göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Merkezde mahalle ve köylerde toplam 3583 müslüman yaşamaktadır. Bunların büyük çoğunluğunun kale mahallelerinde yaşadığı dikkat çekicidir. Mahallelerdeki nüfus oranı da oldukça yüksektir⁹²⁸.

Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 12 köydeki toplam Müslüman sayısı ise 225'tir. Bu bağlamda 1538 yılı kayıtlarında Niğbolu'da toplam 5917 müslümanın yaşadığı görülmektedir.

Niğbolu merkezine tabi Müslüman köylerinin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Kırsal kesime gittikçe bu rakam artmaktadır.

Niğbolu merkezine tabi 12 köydeki nüfus oranlarına bakılacak olursa oldukça büyük bir fark ortaya çıkmaktadır. Köylerde Müslüman hanelerinin genelde az olduğu görülmektedir. Yalnız 1 hane kaydedilen köy sayısı 4'tür. Bu köylerden ikisinde herhangi bir mücerred ve nefer de kaydedilmemiştir. Kaçga⁹²⁹ ve Reseleç⁹³⁰ bunlardandır. Golyama Luka 5 müslüman hane⁹³¹ ve Prastoviçe 13 Müslüman hane ve 4 mücerred⁹³² ile Müslüman nüfusun diğer köylere göre daha yoğun bulunduğu yerleşimlerdir.

1.2. GAYRİMÜSLİM NÜFUS

Niğbolu nefesine tabi sadece gayrimüslimlerin yaşadıkları 21 köy bulunmaktadır. Bu köylerde toplam 4685 gayrimüslim ikamet etmektedir. Köylerden birinin adı Türkçe kökenli olup diğerleri Slav kökenlidir.

⁹²⁸ BOA, TT.d. 416, s. 77 vd.

⁹²⁹ BOA, TT.d. 416, s. 86.

⁹³⁰ BOA, TT.d. 416, s. 103.

⁹³¹ BOA, TT.d. 416, s. 95.

⁹³² BOA, TT.d. 416, s. 93.

Türkçe kökenli köy olan Yeterkura Cami'de toplam 59 kişi görülmektedir⁹³³.

Hem daha önce mezra statüsünde olması, hem Bulgar nüfusun buraya naklolması bir iç göçün ve iskân metodunun Bulgarlar için de kullanıldığını göstermektedir.

Gayrimüslimlerin ikamet ettikleri bu köyler incelenecek olursa en yüksek nüfus 479 kişi ile Kenje nd. Sarukladiniç⁹³⁴, en düşük nüfus ise 33 kişi ile Rum adlı köydür⁹³⁵. Köylerin hane ve nüfus oranları genelde ortalama seviyede seyretmektedir. Bu bakımdan Osmanlı varlığından önceki yerleşimler olduğu söylenebilir.

1516 yılı kayıtlarında Niğbolu nefs merkezine kayıtlı sadece gayrimüslimlerin ikamet ettiği 54 mahalle bulunmaktadır. Toplam nüfus ise 4219'dur. Gayrimüslim mahallelerin isimlerinin tamamı Slav kökenlidir.

Çizelge 4.24. 1516 Yılına Göre Gayrimüslim Nüfus Yapısı

Yerleşim Birimi	Nüfus
Mahalle Sayısı	54
Köy sayısı	88
Toplam Nüfus	25019

1538 yılı kayıtlarında Niğbolu nefsine tabi sadece gayrimüslimlerin yaşadığı toplam 21 köy bulunmaktadır. Padişah hasası olup gayrimüslimlerin yaşadığı köy sayısı ise altı ve toplam nüfusu 2656 iken sadece has olarak kayıtlı köy sayısı dört ve nüfusu 2671'dir. Kırsal nüfusa kayıtlı sadece gayrimüslimlerin yaşadığı 21 köy bulunurken diğer köylerde yaşayan gayrimüslimle birlikte toplam nüfusu 7479'dur.

Çizelge 4.25. 1538 Yılına Ait Gayrimüslimlerin Yerleşim Durumu

Yerleşim Birimi	Adet	Nüfus
Padişah Hasası Olan Köy Sayısı	6	1093
Has Olan Köy Sayısı	4	2471
Merkezde Bulunan Köy Sayısı	21	4685
Kırsalda Bulunan Köy Sayısı	21	7479
Toplam	31	11.243

⁹³³ BOA, TT.d. 416, s. 73.

⁹³⁴ BOA, TT.d. 416, s. 83.

⁹³⁵ BOA, TT.d. 416, s. 106.

1.3. MÜSLÜMAN VE GAYRİMÜSLİMLERİN BİR ARADA YAŞADIĞI KÖYLERDE NÜFUS

Niğbolu merkez kazasına tabi Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı toplam 12 köy, kırsalında ise kayıtlı 30 köy bulunmaktadır. Köylerde gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfusa oranla oldukça yüksek olduğu izlenmektedir⁹³⁶. Merkez kazaya tabi köylerde 225 Müslümana karşılık 2794 gayrimüslim, kırsalda bulunan köylerde ise Müslümanların toplam nüfusu 1420, gayrimüslimlerin toplam nüfusu ise 1317'dir.

Merkez kazaya bağlı köylerde gayrimüslimlerin sayısının Müslümanların sayısından oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Aradaki fark 2569 kişidir. Kırsaldaki köylere gidildiğinde ise Müslümanların sayısının gayrimüslimlere oranla artış gösterdiği izlenmektedir. Kırsalda Müslümanların sayısı gayrimüslimlerden 103 kişi fazladır.

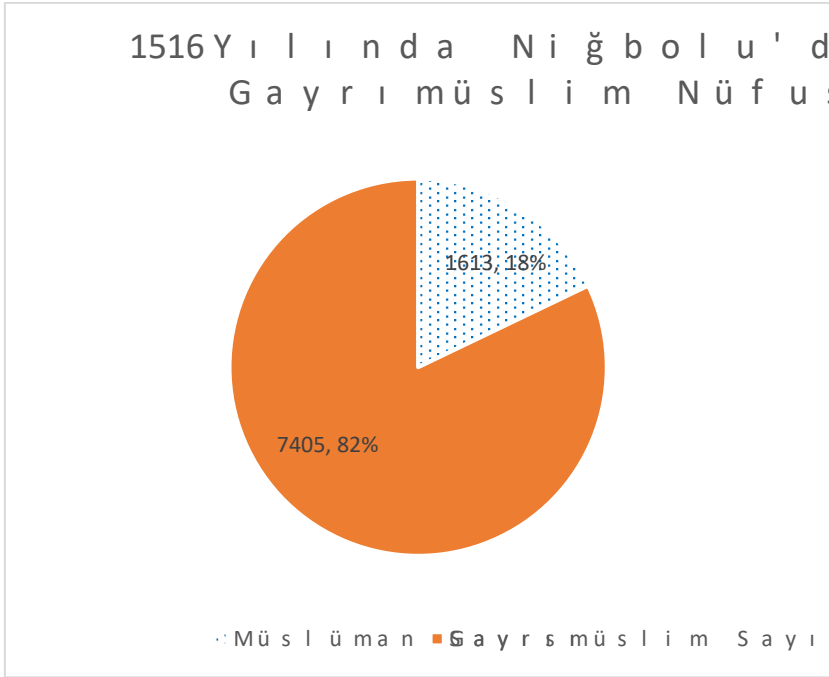
Çizelge 4.26. Niğbolu'da Müslim-Gayrimüslim Yerleşimlerin Nüfus Yapısı

Yıl	1516	1538
Köy Sayısı	24	42
Müslüman Sayısı	1613	1645
Gayrimüslim Sayısı	7405	4111
Toplam Nüfus	9018	5756

1516 yılı kayıtlarında Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı toplam 24 köy yer almaktadır. 1538 yılına gelindiğinde köylerin sayısı 18 artarak 42'ye yükselmiştir.

1516 yılında karışık köylerdeki Müslümanların sayısı 1613 iken gayrimüslimlerin sayısı 7405'tir. Arada 5792 gibi oldukça yüksek bir fark bulunmaktadır. Toplam nüfus ise 9018'dir.

⁹³⁶ BOA, TT.d. 416, s. 73 vd.

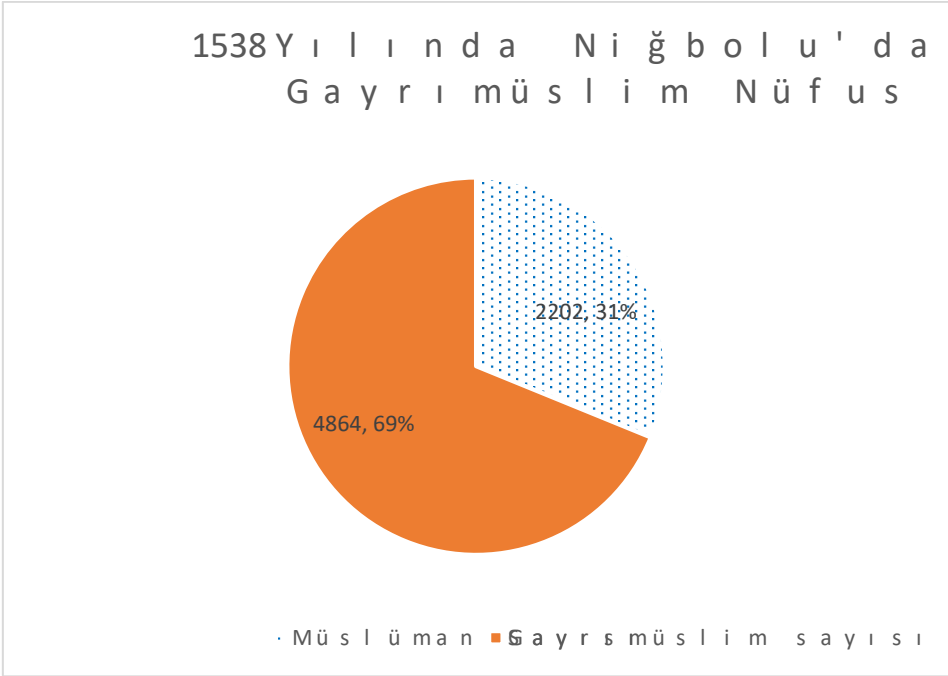
Şekil 6.1. 1516 Yılında Niğbolu'da Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus Oranı

1538 yılında Niğbolu nefsine tabi Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber ikamet ettiği 12 köy bulunmaktadır. Toplam nüfusu 3019 olan köylerde 225 müslüman, 2794 gayrimüslim yaşamaktadır⁹³⁷.

1538 yılına gelindiğinde köylerde 1645 Müslüman, 4111 gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir. İki grup arasındaki fark azalmışsa da (2466 kişi) gayrimüslim nüfus daha yoğundur. Toplam nüfus ise 7006'dır. Bunlardan padişah hası olup Müslüman ve gayrimüslimlerin sakin olduğu köy sayısı 4 iken, 557 Müslüman ve 753 gayrimüslim toplam 1310 kişi ikamet etmektedir.

İki dönem arasında müslim ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı köy sayısı artarken toplam nüfusta oldukça büyük bir azalma meydana gelmiştir. Bunun sebebi birarada iskân olunan köylere nispeten diğer köylerde nüfusun artmasıdır.

⁹³⁷ BOA, TT.d. 416, s. 73 vd.

Şekil 6.2. 1538 Yılında Niğbolu'da Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus Oranı

1538 yılına bakıldığında Müslümanların ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Niğbolu merkez kazası ve kırsalına tabi köylerde toplamda gayrimüslim nüfusun merkez kazaya tabi köylerde daha yüksek olduğu, kırsal kesimde Müslümanların gayrimüslim nüfusa oranla daha fazla olduğu ancak toplamda gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfusa oranla oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak 1516 yılında Niğbolu kazasının tamamında kayıtlı 25.019 gayrimüslim kayıtlıdır. Buna karşılık Müslümanların sayısı 5348'dir.

1538 yılında Niğbolu kazasına tabi toplam 7318 müslüman kayıtlıdır. Gayrimüslim sayısı ise 12.806'dır.

2. ŞUMNU KAZASINDA NÜFUS

2.1. MÜSLÜMAN NÜFUS

Şumnu kazasında 1483 yılında sadece Müslümanların yaşadığı 5 köy bulunmaktadır. Oldukça sıkıntılı olan 1525 yılına ait 126 No'lu tapu tahrir defterinde sadece 26 müslüman köyün kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Bütün

köylerin isimleri tespit edilememekle birlikte alınan vergilerden hareketle köylerde sadece Müslümanların yaşadıkları görülmektedir⁹³⁸. 1538 yılına gelindiğinde bu sayı 175'e çıkmaktadır⁹³⁹. 1557 yılına gelindiğinde artışın devam ettiği izlenmektedir. Bir önceki döneme göre sadece Müslümanların yaşadıkları köyler 50 adet artarak 215'e ulaşmıştır. Daha önceki defterde köy biriminin mezra olarak kaydedildiği, başka köy olmadığı için bu mezradan nakledilen insanlarla birlikte bu köye cami ile birlikte bu ismin verildiği kaydedilmiştir⁹⁴⁰.

Kapudan mahallesinin Kapudan mescidi bulunmaktadır⁹⁴¹. Kehüda Bali Mescidi, Kethüda Bali mahallesi üzerinde kurulmuştur⁹⁴². Tanrıvermiş Bey Mescidi aynı adlı mahalle üzerine kurulmuştur⁹⁴³.

Çizelge 6.1. Şumnu Kazasının Müslüman Köy Yapısı

Şumnu Kazasının Müslüman Köy Yapısı				
Yıl	1483	1525	1538	1557
Köy Sayısı	5	26	175	215
Nüfus	294	1.055	11.682	21.626

Şumnu'nun 1538 yılından itibaren Müslüman sayısındaki hızlı artış ve buna bağlı olarak yeni köyler kurulmasının ardında yatan olgu, doğuda Şah İsmail'in yürüttüğü Şiilik propagandasıdır⁹⁴⁴. Müslümanların ilk olarak iç kesimlere ve kırsal alana yöneldiği görülmektedir.

Nüfus, herşeyden önce toplumsal tarihin “canlı” kısmını ve kültürel kimlikteki belirginleştirici dokusunu oluşturur. Dahası kent tarihi araştırmalarında özellikle “büyüklük” ya da “küçüklük” kriteri olarak en belirleyici unsurdur. Geçmiş ve günümüzde “büyüklük” referansı, coğrafyanın yanı sıra nüfus olmuştur⁹⁴⁵. Bu bakımdan köyler tek tek incelendiğinde farklı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bazı köyler 1538

⁹³⁸ BOA, TT.d. 126, s.138, 152, 153, 171, 174, 175, 176, 187, 190, 193, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204.

⁹³⁹ BOA; TT.d. 416, 439, s. 1 vd.

⁹⁴⁰ BOA, TT.d. 467, 309, 311, 317.

⁹⁴¹ TS.MA.d. 167, s. 99.

⁹⁴² TS.MA.d. 167, s. 100.

⁹⁴³ TS.MA.d. 167, s. 99.

⁹⁴⁴ Barkan. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu...” 228-229, ayrıca bkz. Gündüz T. (2013), *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

⁹⁴⁵ Koç, “Ömer Lütfi..., 181.

yılında görülürken ileriki dönemde görülmemektedirler. Bu anlamda, Abdi köyü 1538 yılında 33 kişilik nüfusuyla kayıtlarda yer alırken 1557 yılı kayıtlarında yer almamaktadır⁹⁴⁶. Arablar karyesi bu durumun bir başka örneğidir. 73 kişilik nüfusu ile 1538 yılında kayıtlarda yer alan köy 1557 yılında görülmemektedir. Balcılar köyü 60, Bezirgân Hızır 93, Beypınarı 26, Borozanlı 29, Breniçe 21, Buhular-ı Küçük 38 ki bu köyün daha sonra Buhular-ı Bozork köyü ile birleştiği düşünülmektedir, Bulgarile 206, Çavuş 38, Çukur Kışla 147, Çukurca 47, Çukurova 54, Davudlar 78, Deli Hasan 15, Demürcüler 99, Divane Köpek 24, Yahşî Sufî diğer adıyla Hirova 47, İdris 22, İslam Fakih 6, Kaba Kulak diğer adıyla Nedokyan 129, Kalova 202, Kara Mustafa diğer adıyla Durali Fakih 94, Karaca Toğan 83, Karaca Hayreddin 38, Kasım Bey 43, Kocaçlı 131, Küçük İliya Pınarı 12, Mürseller 66, Nebî Fakihler 40, Nebiler 55, Okcular 19, Ömerce 155, Pınar-ı Sopna 23, Popline 59, Seydioğlu 88, Sultan Ana 17, Taşçı 116, Tuğrul Obası 54, Uzunlar 60, Ütükler 113, Yunus Abdal 13, Zaviye-i Doyran diğer adıyla Çoban Pınarı 15 ve Zekerîya köyünün nüfusu 88'dir. 1538 yılında görülen 1557 yılında görülmeyen bu köylerin sayısı 45'tir. 3 köyün adı Slav kökenli, 2 köyün hem Türkçe hem de Slav kökenli iki ismi bulunmaktadır.

Köylerin nüfus oranlarında farklılıklar bulunduğu verilerde açıkça görülmektedir. 6, 13, 15, 17, 21, 22, gibi oldukça az nüfusa sahip olan köylerin yanısıra 88, 113, 116, 129 gibi yüksek nüfuslu köylerin de bir sonraki tahrir dönemi kayıtlarında yer almadığı izlenmiştir. Bu durum köylerin kaydının silinirken ya da kayıtlarda yer almazken herhangi bir nüfus oranına göre işlemediğini ortaya koymaktadır.

Abdi, Beypınarı, Borozanlı, Breniçe, Buhlar-ı Küçük ki bu karyede hane nüfusu kaydedilmemiştir, mücerred ve diğer görevlilerden neferler yaşamaktadır, Çavuş, Çukurca, Deli Hasan, Divane Köpek, İdris, İslam Fakih (hem hane 1 hem de mücerred 1 kayıt gözükmektedir⁹⁴⁷), Küçük İliya Pınarı, Okcular, Sultan Ana ve Yunus Abdal köylerinin nüfus oranları diğer köylere göre oldukça azdır. Bu köylerin tamamen kaybolduğu, başka bir köyle birleştiği ya da isminin değişmiş olabileceği varsayımlar arasındadır. Bu anlamda çok az bir Müslüman nüfusa sahip görünen Sultan Ana köyünün⁹⁴⁸ (15 kişi) daha sonraki dönemde de

⁹⁴⁶ BOA; TT.d. 416

⁹⁴⁷ BOA, TT.d. 439, s. 59.

⁹⁴⁸ BOA, TT.d. 439, s. 156.

Momine Köyü olarak yer aldığı bilinmektedir⁹⁴⁹. Yine 1538 yılında 53 kişilik nüfusu bulunan Buhlar-ı Küçük karyesinin 1538 ve 1557 yıllarında görünen Buhlar-ı Büzürk köyü ile birleştiği düşünülmektedir. Buhlar-ı Bozork köyü 1538 yılında 139 nüfusa sahipken⁹⁵⁰ 1557 yılında bu sayı 283'e çıkmıştır. Aradaki 143 kişilik farkın normal nüfus artışının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵¹. Nüfus artış hızının normal olmadığı, dışarıdan göç alarak büyümüş olabileceğine dair bir başka örnek de Ohadlar köyünde görülmektedir. Ohadlar köyü 1538 yılında 62 kişilik bir nüfusa sahipken⁹⁵² 1557 yılına gelindiğinde nüfusu 199 olmuştur. Burada dikkati çeken bir diğer unsur; 1538 yılında köyde hiç hane kaydı görülmezken 1557 yılında hane sayısının 27 olmasıdır. Yine Akdere Yakası köyü 1538 yılında nüfusu 135⁹⁵³ iken 1557 yılında büyük bir artışla 243 olmuştur. 1538 yılında 56 kişilik nüfusu⁹⁵⁴ 1557 yılında 186'ya ulaşan Bayezidçi köyü de bu örneklerdendir. Büyük İncik karyesinin 1538 yılında 134 olan nüfusu⁹⁵⁵ 1557 yılında 267'ye yükselmiştir. Çamurlu köyünün 1538 yılı nüfusu 54 iken⁹⁵⁶ bu sayı 1557 yılında 213'e yükselerek dışarıdan göç aldığını açık bir şekilde göstermektedir. Yine bu bağlamda 1538 yılında 1 hane, 4 mücerred ve 8 neferden mürekkep 33 kişilik bir nüfusa haiz olan⁹⁵⁷ Kelanik karyesi, 1557 yılında 22 hane, 29 mücerred ve 12 nefer ile 175 kişilik bir nüfusa sahip olmuştur. Hane sayılarındaki bu yüksek artış

⁹⁴⁹ Günümüzde Sünni Müslümanların yerleşik olduğu köy Momino olarak yer almaktadır. Bkz. Mikov, L. (2008). *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, Çev.: Orlin Sabev, Kitap Yayınevi: İstanbul, 104.

⁹⁵⁰ BOA, TT.d. 439, s. 157.

⁹⁵¹ Bu konuda bkz. Başol, K. (1984), *Demografi "Genel ve Türkiye"*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No: 6, İzmir, 63-73, Gürtan, K. (1969), *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 47-52; Palner, E. N. (1963), "Culture Contacts and Population Growth", *Population Theory and Policy Selected Readings*, Edit.: Joseph J. Spengler-Otis Dudley Duncan, 410-416, Boulding, K E. (1963), "Toward A General Theory Of Growth", *Population Theory and Policy Selected Readings*, Edit.: Joseph J. Spengler-Otis Dudley Duncan, 109-124, Hinde, A. (1998), *Demographic Methods*, Newyork, 1-18, Keyfitz, N. (1977), *İntroduction to the Mathematics of Popultion with Revisions*, Edit.: Federick Mosteller, Sydney, 3-40.

⁹⁵² BOA, TT.d. 439, s. 124.

⁹⁵³ BOA, TT.d. 439, s. 20.

⁹⁵⁴ BOA, TT.d. 439, s. 136.

⁹⁵⁵ BOA, TT.d. 439, s. 41.

⁹⁵⁶ BOA, TT.d. 439, s. 139.

⁹⁵⁷ BOA, TT.d. 439, s. 17.

(22 kat artış) ve buna binaen diğer rakamların da artışı dışarıdan göç alındığının göstergesidir. Muradviranı köyü 1538 yılında 4 hane, 1 mücerred ve 4 neferden oluşan nüfusuyla toplam 33 kişiye sahiptir⁹⁵⁸. 1557 yılına gelindiğinde nüfusun hızla artarak 178'e yükseldiği görülmektedir. Saruyusuflu karyesinin 1538 yılı nüfusu toplamda 71 kişidir. Köyde 4 hane, 3 mücerred ve 16 nefer kaydedilmiştir. 1557 yılına gelindiğinde nüfus 188'e çıkmıştır. Hane sayısı 10 kat artmıştır⁹⁵⁹. Yakub Fakih karyesi 1538 yılında 1 hane, 6 mücerred ve 7 nefer kaydıyla toplamda 32 kişilik bir nüfusa sahip iken⁹⁶⁰ 1557 yılında bu değerler artış göstererek 130'a yükselmiştir. Burada da bir dış göç algısı oluşmaktadır.

Bazı köylerin 1557 yılına gelindiğinde görünmemesinin yanısıra 1538 kayıtlarında görülüp, 1557 yılında da yerleşmenin devam ettiği yerlerde nüfusun doğal bir artışa sahip olduğu izlenmektedir. Artışın normal seyrinden farklı olmadığı, dışarıdan göç ya da dikkate değer başka bir unsurun olmadığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda Bahşı Oğulları köyü örnek olarak gösterilebilir. 1538 yılında 42 kişilik bir nüfusa sahip iken⁹⁶¹ 1557 yılında normal bir artış göstererek nüfusu 99 olmuştur. Beşevli karyesi 1538 yılında 101 kişilik bir nüfusa sahip iken⁹⁶² 1557 yılında nüfusu 179'a yükselmiştir. Hatta köyde 1538 yılında 12 hane gözükürken 1557 yılında hane sayısı iki kat artarak 24 olmuştur. Cumalu köyünün nüfusu 20 yıla yakın sürede de neredeyse iki kat artarak 179'dan 430'a yükselmiştir. Özellikle hane sayısında ciddi artış gözlenmektedir. 24 olan hane sayısı 72'ye yükselmiştir. Kızılkaya karyesinde 1538 yılında 15 hane ve 3 mücerredten mürekkep toplam 78 kişik nüfus⁹⁶³ 1557 yılında 152'ye ulaşmıştır. Mecükçiler karyesinin 1538 yılı nüfusu 91 olup, 5 hane, 3 mücerred ve 21 neferden oluşmaktadır⁹⁶⁴. 1557 yılına gelindiğinde ise 178'e ulaşmıştır.

Bunların yanında çok az bir Müslüman nüfusa sahip iken neredeyse 20 yıl sonra kalabalık bir Müslüman nüfusa sahip olan köyler de görülmektedir. Bu anlamda Börklüce köyünün 1538 yılında tek haneli

⁹⁵⁸ BOA, TT.d. 439, s. 29.

⁹⁵⁹ BOA, TT.d. 439, s. 150.

⁹⁶⁰ BOA, TT.d. 439, s. 5.

⁹⁶¹ BOA, TT.d. 439, s. 103.

⁹⁶² BOA, TT.d. 439, s. 140.

⁹⁶³ BOA, TT.d. 439, s. 55.

⁹⁶⁴ BOA, TT.d. 439, s. 171.

toplamda 5 kişilik bir nüfusu kayıtlarda yer alırken⁹⁶⁵ 1557 yılına gelindiğinde nüfusu hızla artarak 114'e yükselmiştir. Kayıtlarda Müslimlerin ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı bir köy olduğuna dair bir verinin de olmaması bağlamında bu köyün dışarıdan büyük bir göç alıp Türk yerleşimcilerin buraya konakladığı söylenebilir. 1538 yılında sadece 3 mücerred nüfusu olan Boynueğri Hasan köyü⁹⁶⁶, 1557 yılına gelindiğinde 58 kişiye ulaşarak dışarıda göç alındığını doğrulamaktadır. Demürcüoğlu karyesinde 1538 yılında 2 hane ve 5 nefer toplamda 25 kişi kayıtlı iken⁹⁶⁷ 1557 yılına gelindiğinde hane sayısı 9 kat artmıştır. Toplam nüfusu ise 74'e yükselmiştir. Demürcüoğulları karyesinde 1538 yılında 2 hane ve 5 neferden mürekkep toplam 25 kişi olan⁹⁶⁸ nüfusu 1557 yılında 74'e yükselmiştir. Burada dikkat çeken husus 1538 yılında 2 olan hane sayısının 1557 yılında 9'a yükselmesidir. Aynı zamanda 1557 yılında mücerred ve neferân sayısının bir önceki döneme göre varlığını koruduğu 5 mücerred ve 8 nefer sayısından anlaşılmaktadır. Erüklü karyesinin 1538 yılında 6 hane 2 mücerred ve 16 neferdan oluşan 80 kişilik nüfusu 1557 yılında 224'e yükselmiştir. Küçük İkizce karyesinin nüfusu 1538 yılında 1 hane ve 3 neferden mürekkep toplam 14'tür⁹⁶⁹. 1557 yılına gelindiğinde bu sayı 73'e yükselmiştir. Bu artışta dahan önce bir olan hane sayısının hızla artarak 13 olmasının etkisi büyüktür. Kara Selman köyünün 1538 yılında toplam 66 olan nüfusu 8 hane, 5 mücerred ve 7 neferden mütevellî toplam 66'dır⁹⁷⁰. 1557 yılına gelindiğinde bu sayı 209'a yükselmiştir.

Devamlılığı olan köylerdeki nüfus oranı bazı köylerde nadiren de olsa aksi bir durum göstererek azalmaya gitmiştir. Bu bağlamda Balabancı köyü örnek verilebilir. 1538 yılında 143 kişilik bir nüfusa sahip iken, 1557 yılında 113 kişiye gerilemiştir. Yine Göçlük karyesinin 1538 yılında 75 olan nüfusu⁹⁷¹ 1557 yılında 32'ye gerilemiştir. Hüseyin Dede Pınarı 1538 yılında üç hane ve üç neferden teşkil olup nüfusu 24 iken⁹⁷² 1557 yılına gelindiğinde bu rakam 13 kişi gerileyerek 11'e inmiştir. Köse Ahmed

⁹⁶⁵ BOA, TT.d. 439, s. 143.

⁹⁶⁶ BOA, TT.d. 439, s. 110.

⁹⁶⁷ BOA, TT.d. 439, s. 142.

⁹⁶⁸ BOA, TT.d. 439, s. 142.

⁹⁶⁹ BOA, TT.d. 439, s. 141.

⁹⁷⁰ BOA, TT.d. 439, s. 176.

⁹⁷¹ BOA, TT.d. 439, s. 96.

⁹⁷² BOA, TT.d. 439, s. 175.

diğer adıyla Sarı Yüktüler köyünün nüfusu 1538 yılında 43 iken⁹⁷³, 1557 yılında 32'ye gerilemiştir.

2.2. GAYRİMÜSLİM NÜFUS

Şumnu'ya tabi 1483 yılı kayıtlarında gayrimüslimlerin yaşadığı toplam 14 köy bulunmaktadır. Halgac-ı Bozork⁹⁷⁴, Mesin⁹⁷⁵, Razboyna⁹⁷⁶, Eskiistanbullu⁹⁷⁷, Sarıkbeyli nd. Selene⁹⁷⁸, Eski İstanbulluk⁹⁷⁹, Ravna⁹⁸⁰, Oraşniçe⁹⁸¹, Gürümce⁹⁸², Gradişte⁹⁸³, Ravna-i diğer⁹⁸⁴, Karanpınarı⁹⁸⁵ bu köylerdir. Köylerde toplam 2449 gayrimüslim yaşamaktadır. Köylerden beşinin ismi Türkçe kökenli olmakla birlikte tek haneden ibaret olan Sarıkbeyli köyünün bir diğer adının da Slav kökenli Selene olduğu görülmektedir. Bu köyün yeni bir yerleşim olduğu ya da nüfusunu hızla kaybettiğini söylemek de mümkündür.

Şumnu'ya tabi 1538 yılında toplam 22 gayrimüslim köyü bulunmaktadır. Bu köylerde toplam 5210 kişi yaşamaktadır. 1557 yılına gelindiğinde bu sayı 18 olarak görülmektedir. Bu iki dönem arasında köy sayısı azalmakla birlikte gayrimüslimlerin sayısı 403 kişi artarak 5613 olmuştur.

Novasil, Turunç, Osmar, Kireş, İstratiçe, Manoliç, Markova nd. Resen, Kazanpınarı, Virbiçe, Eski Mirağuzlu, Çıkandın, Çerkone, Kirilova, Çirofça, Ducine, İsmolofça, Tırnofça, Draganofça, Hubvan, Ayvaluca nd. Virbiçe, Çeroşofça, Oraşniçe 1483 yılında gayrimüslimlerin ikamet ettikleri köylerdir.

1557 yılına gelindiğinde Ayvalıca, Başne, Bolona, Çalikkavak, Çerokofça, Çeraniçe, Çıkandın, Divniçe, Draganofça, İsmedova, İstratice,

⁹⁷³ BOA, TT.d. 439, s. 159.

⁹⁷⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-a.

⁹⁷⁵ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b.

⁹⁷⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b.

⁹⁷⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 30-b.

⁹⁷⁸ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-a.

⁹⁷⁹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-b.

⁹⁸⁰ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-b.

⁹⁸¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 33-a.

⁹⁸² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 33-a.

⁹⁸³ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 34-b.

⁹⁸⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 35-b.

⁹⁸⁵ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 36-a.

İstrazov, Kazanpınarı, Kirilova, Kosova, Koteş, Manoliç-i gebr, Markova nd. Resen olmak üzere toplam 18 köy bulunmaktadır.

İstrateice, Manoliç, Markova nd. Resen, Çıkandın, Kirilova, Daganofça varlığını koruyan köylerdir.

Gayrimüslimlerin ikamet ettikleri köyler genelde yüksek nüfuslu yerleşimlerdir. Bu bağlamda Novasil'de 1483 yılında 366 kişinin yaşadığı görülmektedir. Hane sayısı ise oldukça yüksek olarak 62'dir⁹⁸⁶. Yine Turunç karyesinin nüfusu 178 (27 hane)⁹⁸⁷, Kireş hanesinin nüfusu 639 (113 hane)⁹⁸⁸, Kazanpınarı karyesinin 621 (99 hane)⁹⁸⁹, Ayvaluç nd. Virbiçe karyesinin nüfusu 956 (148 hane)⁹⁹⁰ ve İsmolofça karyesinin nüfusu 395 (70 hane)⁹⁹¹.

Yukarıda bahsi geçen köylerin nüfus oranlarının epey yüksek olması bu yerleşimlerin yeni olmadıklarını ya da dışarıdan göç almış olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Bu bâbda ele alınacak olursa Novasil karyesinin nüfusu 366, hasılat geliri ise 7627 akçedir. Onun üçte biri kadar (106) nüfusa sahip Osmar karyesinin hasılat geliri 3351 akçedir⁹⁹². Yine 621 kişilik bir nüfusa sahip Kazanpınarı köyünün hasılatı 9085 akçedir. 76 kişilik bir nüfusa sahip Markova köyünün hasılat geliri ise 2075 akçedir, Çirofça karyesinin 114 nüfusuna karşılık hasılatı 3566 akçe⁹⁹³, İstrateice köyünün 87 kişilik nüfusuna karşılık ise 3407 akçe⁹⁹⁴ geliri bulunmaktadır.

Çizelge 6.2. Şumnu Kazasının Yıllara Göre Gayrimüslim Nüfus Yapısı

Yıl	1483	1438	1557
Köy	14	22	18
Nüfus	2449	5210	5613

Nüfus ve hasılat gelirlerinin oranlarından hareketle içeride bir hareketlilik yaşandığı söylenebilir. Özellikle bazı köylerin nüfus oranlarının diğer

⁹⁸⁶ BOA, TT.d. 439, s. 152.

⁹⁸⁷ BOA, TT.d. 439, s. 152.

⁹⁸⁸ BOA, TT.d. 439, s. 154.

⁹⁸⁹ BOA, TT.d. 439, s. 160.

⁹⁹⁰ BOA, TT.d. 439, s. 193.

⁹⁹¹ BOA, TT.d. 439, s. 188.

⁹⁹² BOA, TT.d. 439, s. 153.

⁹⁹³ BOA, TT.d. 439, s. 182.

⁹⁹⁴ BOA, TT.d. 439, s. 157.

köylerden epey yüksek olması bunu doğrulamaktadır. Muhtemelen Anadolu'dan gelen Yörükler kendilerine yeni yerler ararken bu hareketliliğe sebebiyet vermiştir.

Daha önce değinilen ve görüldüğü üzere sürekli artan Müslüman köylerinin varlığı bu noktada önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Bulgar araştırmacılarından Minko Penkob bu noktaya değinmektedir. Şumnu'da Müslüman yerleşimlerin az olduğunu ifade eden yazar yine de Anadolu'dan insanların geldiğini kabul etmektedir. Bu anlamda şöyle demektedir: “Bu Türk yerleşimciler hakkında tarihi çalışmalar yetersiz olsa da şu kesinlikle söylenebilir ki; Müslüman yerleşimciler Küçük Asya'dan getirildi. İmamlar, dervişler, serseriler, azat edilmiş köleler ve dilencilerden oluşuyordu⁹⁹⁵.” Yine aynı konuda Mançev “XIII. yy.da Osmanlılar batıda ilerlerken Asya'dan gelen Müslümanlara güvenmektedir. 1301 yılında ortaya çıkan yeni devlet Bizans'ı yıkmıştı. XIV. yy.ın ilk yarısında büyük ölçüde bunu başardılar. Bu hareket birçok Müslüman beyini bir araya getiriyordu⁹⁹⁶.” şeklinde konuyu değerlendirmektedir. Dimitrov; “1543 yılına ait bir defter gösterir ki nüfusun büyük çoğunluğu Anadolu'dan gelen yörükler değildir, onlar yerel müslümanlaşmış Hıristiyanlardır. Bu yörükler uzaylı değildir elbette, onlar Müslüman olan hıristiyanlar olabilir. Ve ülkemize Türkçe kelimeler getirmişlerdir.” diyerek Anadolu'dan gelen Yörükleri kabul etse de Müslüman artışının gelen göç dolayısıyla değil, Hıristiyanların müslümanlaştırılmasıyla arttığını iddia etmektedir. Todorov bu konuda “XV-XVI. yy.da müslümanlaştırılmış nüfus artmaya başladı. Dağların erişilmez noktalarına yeni köyler kurulmaya başlandı. Böylelikle şehirlerdeki nüfus bastırıldı.⁹⁹⁷” diyerek XV-XVI. yy.da bir Müslüman nüfus artışı yaşandığını kabul etmekte, lakin bunu Hıristiyanların müslümanlaştırılmasına bağlamaktadır.

⁹⁹⁵ Penkov, M. (1972). “послищен и демографски облик на шумен под османска владичество”, *известня на народния музей – шумен MITIOLUNGEN DES VOLKSMUSEUMS*- SCHUMEN книга (BUCH) V, sayfa verilmemiş.

⁹⁹⁶ Mançev, K. (2012). *история на балканските народи (1352-1878) том 1*, Парадигма, София, 20-21.

⁹⁹⁷ Todorov, N. (1971). “турската колонизация и демографските промени в Българските земи”, *Българска академия на науките етнографски институт и музей Етногенезис И Културно Наследство На Българския Народ*, София, 69-70.

Yine bu bağlamda Stoyanovski; Osmanlıların, özellikle Anadolu'dan Balkanlar'a hâkimiyetinin ilk devirlerinden itibaren nüfus nakline giriştikleri kaynakların verdiği birtakım bilgiler sayesinde görülmektedir.” şeklinde Balkanlarda Osmanlı yerleşimini açıklamaktadır.⁹⁹⁸

Defterler incelendiğinde Türk nüfusa karşılık, yerli Hıristiyanların durumlarını korudukları görülmektedir. Bu durum Şumnu'nun demografik değişiminde iddia edildiği gibi yerli Hıristiyan nüfusun ihtidasının değil, dönem boyunca devam ettiği anlaşılan Anadolu'dan getirilip iskân ettirilen Türk göçü ile gerçekleşen bir İslamlaşmanın olduğunu göstermektedir.⁹⁹⁹

2.3. MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİMLERİN BİR ARADA YAŞADIĞI KÖYLERDE NÜFUS

1483 yılı kayıtlarında Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 8 köy bulunmaktadır. Bu köyler Lediran maa Yave¹⁰⁰⁰, Osmar¹⁰⁰¹, Çeraşaviçe¹⁰⁰², Manoliç¹⁰⁰³, Kurumesni¹⁰⁰⁴, Markova nd. Resen¹⁰⁰⁵, Kunuşluk¹⁰⁰⁶ ve Çıkandın'dır¹⁰⁰⁷. Toplam 1079 kişinin yaşadığı köyde 207 müslüman, 872 gayrimüslim yaşamaktadır.

Çizelge 6.3. Şumnu Kazasında Müslüman ve Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Köylerin Nüfus Yapısı

Yıl	1483	1538	1557
Köy	8	9	12
Müslüman Nüfus	207	256	674
Gayrimüslim Nüfus	872	2.604	6.359

⁹⁹⁸ Stoyanovski, A. “XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde İdarî Taksimâtı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 4-5 [1973-1974], 213-230.

⁹⁹⁹ Bu konuda ayrıca bkz. Gökçe, T. (2007). “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Şumnu Kasabasının Demografik Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (0-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir)* bildiri Kitabı III, Ankara, 939-960.

¹⁰⁰⁰ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, s. 31-a.

¹⁰⁰¹ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-b.

¹⁰⁰² Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 31-b.

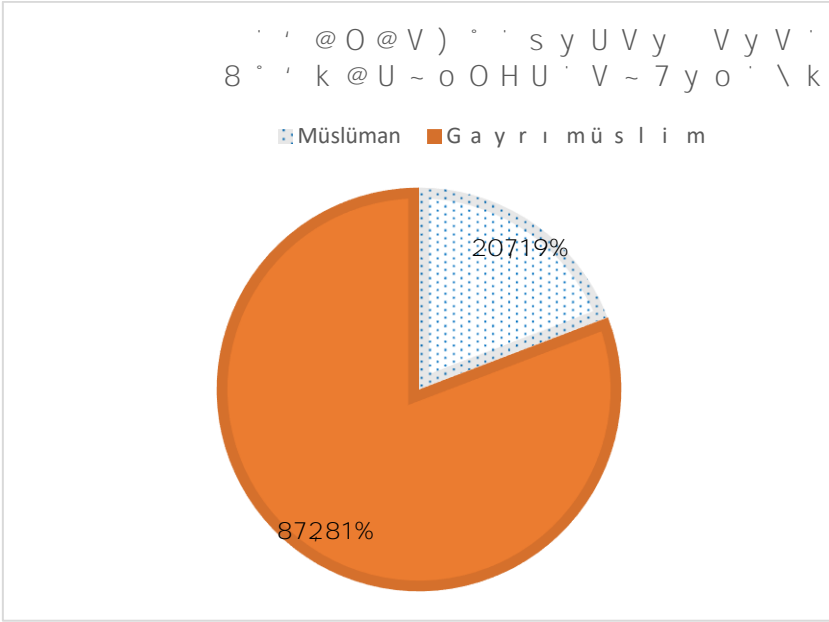
¹⁰⁰³ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-b.

¹⁰⁰⁴ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 32-b.

¹⁰⁰⁵ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 33-a.

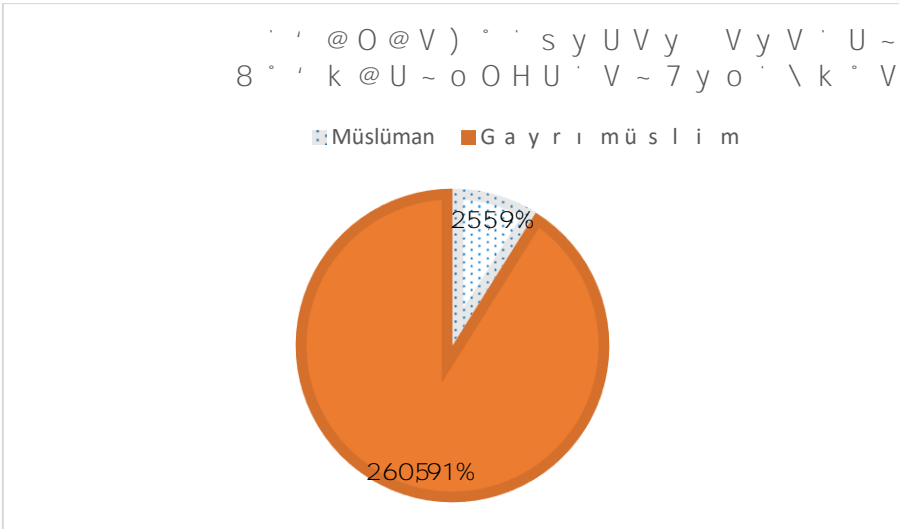
¹⁰⁰⁶ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 33-b.

¹⁰⁰⁷ Bugaristan Narodna Biblioteka Arşivi, 12-9, 43-a.

Şekil 6.3. 1483 Yılında Şumnu'nun Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus Oranı

1538 yılında Şumnu'ya tabi dokuz köyde Müslümanlar ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı görülmektedir. Bu köyler Ardaşe, Çenger, Cumalu nd. Çavuş, Çatak, Beypınarı diğer adıyla Düşbudak, Çirkovna, Razboyna, Virdun ve Kirilova ve Nasır'dır.

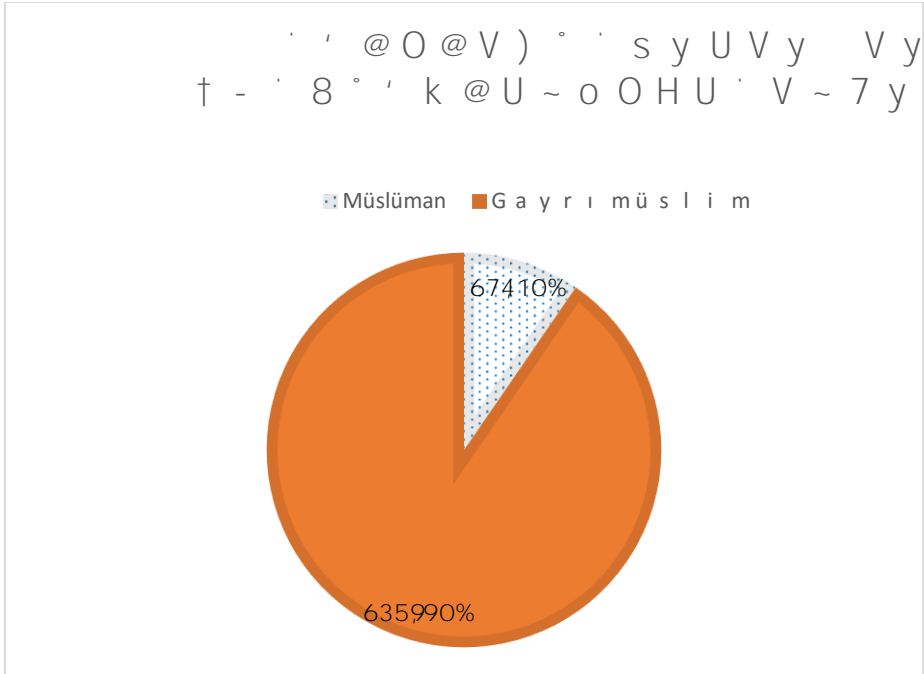
Şekil 6.4. 1538 Yılında Şumnu'nun Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus Oranı

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi 1538 yılında karışık köylerdeki iki nüfusun arasındaki oran epey yüksektir. Toplam 2860 kişilik nüfusun %9'unu Müslümanlar, %91'ini ise gayrimüslimler oluşturmaktadır.

1557 yılına gelindiğinde bu köylerin sayısı 12'ye yükselmiştir. Bunlar Ayvalıca, Cumalu, Çatak, Çenger, Dobruca, Eskiistanbulluk, İsmolofça, İstraticce, Novasil, Oraşniçe, Ravna ve Razboyna'dır.

Bir önceki sayıma göre beş köyün durumunun sabit kaldığı görülmektedir.

1557 yılı kayıtlarında da Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada yaşadıkları köylerde gayrimüslimlerin oranlarının daha yüksek olduğu izlenmektedir. Bu anlamda bahsi geçen köylerde 674 Müslüman kayıtlı iken, 6359 gayrimüslim nüfus yaşamaktadır.

Şekil 6.5. 1557 Yılında Şumnu'nun Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus Oranı

Her üç döneme bakılacak olursa 1483 yılında müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları köylerin sayısı daha az olmakla birlikte Müslümanlar toplam nüfusun %19'unu teşkil ederken, gayrimüslimler %81'ini oluşturmaktadır.

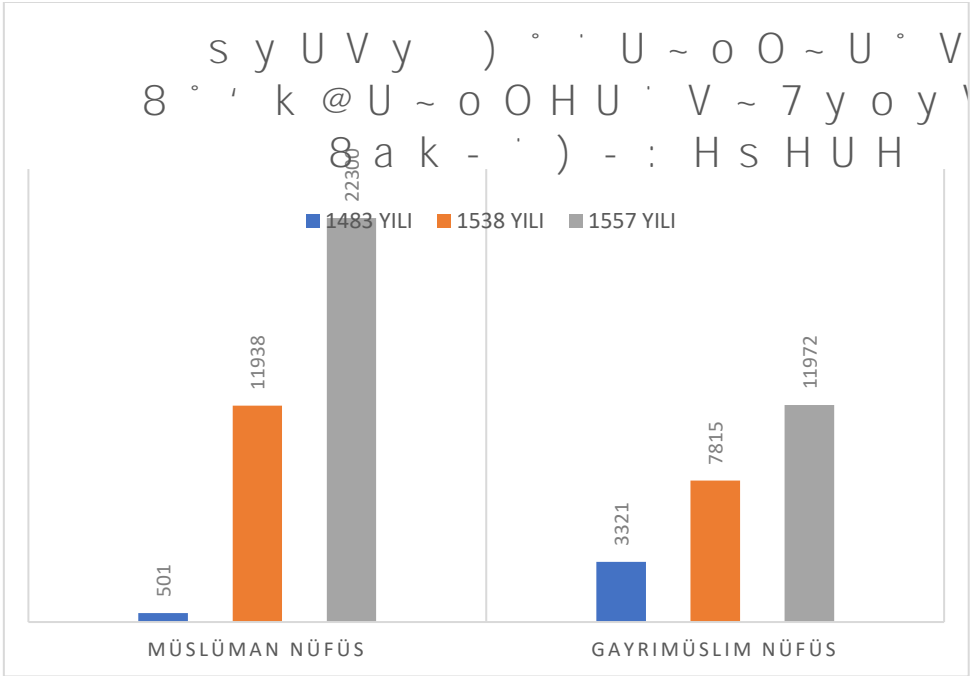
1538 ve 1557 yılları arasında ise çok fazla değişim olmamıştır. 1557 yılına gelindiğinde sadece %1 lik değişimle Müslümanların sayısı %9'dan %10'a çıkarken, gayrimüslimlerin oranı %91'den %90'a gerilemiştir.

Sonuç olarak 1483 yılında sadece Müslümanların yaşadığı 5 köy kaydedilmiştir. Bu sayı 1538 yılında 175'e, 1557 yılında 215'e çıkmıştır.

Aynı şekilde sadece gayrimüslim nüfusun sakin olduğu köyler sırasıyla 1483 yılında 14, 1538 yılında 22 ve 1557 yılında 18'dir.

Müslümanların ve gayrimüslimlerin birarada yaşadığı köyler; 1483 yılında 8 tane, 1538 yılında 9, 1557 yılında ise 12 tanedir.

Aşağıda bu durumla ilgili şekil gösterilmektedir.

Şekil 6.6. Şumnu'da Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

Şekilden de anlaşılacağı üzere 1483 yılından başlayarak 1557 yılına kadar gelen dönemde hem Müslüman nüfus hem de gayrimüslim nüfusta artış yaşanmıştır. Özellikle Müslüman nüfustaki hızlı artış ve bir yandan da gayrimüslim nüfusun artış göstermesi Anadolu'dan bir Türk-Müslüman göçünün yaşandığının kesin kanıtıdır. Gayrimüslim nüfustaki artış göstermektedir ki günümüzde hala tartışma konusu olan gayrimüslimlerin

ihtida suretiyle fethedilen bölgelerdeki Müslüman nüfusu arttırdığı yanlış bir söylemdir.

3. HEZARGRAD KAZASINDA NÜFUS

Hezargrad ile ilgili veriler daha çok 1557 yılına ilişkin kayıtlardan elde edilmektedir. Bu anlamda nüfus değerlendirmesi genel itibarıyla yalnızca 1557 yılı kapsamında yapılacaktır.

1557 yılında Hezargrad şehri kaza konumundadır.

3.1. MÜSLÜMAN NÜFUS

Şehir merkezinde kayıtlı 5 müslüman mahallesi bulunmaktadır. Bunlar; Camii-i Şerif, Ahmed Bey, Mescid-i Behram Bey, İskender Bey ve Mescid-i Mehmed Bey mahalleleridir. Bu mahalleler de toplam 995 kişi yaşamaktadır Beş mahallede toplam 10 müezzin, imam ve hatibin görevli olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerin hane sayıları oldukça yüksektir. Bu anlamda Cami-i Şerif mahallesinde 50 hane, Ahmed Bey mahallesinde 22 hane, İskender Bey mahallesinde 59 hane ve Mescid-i Behram Bey mahallesinde 36 hane kayıtlıdır¹⁰⁰⁸. Bu anlamda yeni yerleşimler değil de eski yerleşimler olduğunu söylemek mümkündür.

1557 yılında Hezargrad'a tabi kırsal yerleşimlerdeki Müslüman yapıya bakılacak olursa sadece Müslümanların sakin olduğu toplam 147 köy bulunmaktadır. Nüfusları ise 20.159'dur.

Sadece gayrimüslimlerin yaşadığı 19 köy bulunmaktadır. 1184 hane, 868 mücerred, 19 bive hanesi ve bir diğer hane kayıtlı olan köylerde toplam nüfus 6841'dir.

Müslümanların ve gayrimüslimlerin bir arada oturduğu toplam 20 köy bulunmaktadır. Bu köylerde 11.028 gayrimüslim yaşamaktadır. Müslüman sayısı ise 596'dır. Gayrimüslim ve Müslüman sayısı arasında 10.432 gibi oldukça yüksek bir fark bulunmaktadır.

Hezargrad'a tabi bütün köy ve merkez mahallelerde yaşayan toplam Müslüman sayısı ise 21.750, gayrimüslim sayısı 17.869'dur. Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfustan 3881 kişi fazladır.

¹⁰⁰⁸ BOA, TT.d. 382, s. 194-373.

3.2. VAKIF KÖYLER

1557 yılına ait bir başka defter olan evkâf-emlak defterinde Hezargrad'a tabi 8 vakıf köyü bulunmaktadır.

Çizelge 6.4. 309 No'lu TT. Defterine Göre 1557 Yılında Hezargrad'a Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Bennak	Mücerred	Toplam
Ardca- Küçük Kakullu	1	3	8
Karye-i Ömüryan	2	3	13
Karye-i Yıldırım Karye-i Kokarca Pınarı	3	1	16
Karye-i Kılıçlar Karye-i Asdaric	3		15
Karaağaçpınarı	2	1	11
Karye-i Okcular	1	2	7
Toplam	12	10	70

Hazargrad'a tabi altı Müslüman köyü, iki durumu tespit edilemeyen toplam sekiz köy bulunmaktadır. Ardca-Küçük Kakullu, Ömüryan, Yıldırım, Kokarca Pınarı, Kılıçlar ve Asdaric köyleri Müslümanların sakin oldukları vakıf köylerdir. Toplam 70 kişi kaydedilmiştir¹⁰⁰⁹.

Yine aynı yıla ait bir başka defter olan 317 No'lu tapu tahrir defterine göre Hezargrad'a tabi 4 vakıf köyü bulunmaktadır.

1557 tarihli 311 No'lu TT. defterindeki kayıtlardan hareketle kayıtlı köylerin hepsinde Müslümanların oturdukları görülmektedir. Kazaya bağlı Tersanik, Kayacık, Yalutut ve Muramuc köylerinde toplam 48 nüfus kayıt altına alınmıştır¹⁰¹⁰.

Çizelge 6.5. 311 No'u TT. Defterine Göre 1557 Yılında Hazargrad'a Tabi Vakıf Köyler

Karye Adı	Sosyal Yapısı	Bennak	Mücerred	Toplam
Tersanik	Müslim	1	4	9
Kayacık	Müslim	3	5	20
Yalutut	Müslim	1	6	11
Muramuc	Müslim	-	8	8
Toplam		5	23	48

¹⁰⁰⁹ BOA, TT.d. 309, s. 70 vd.

¹⁰¹⁰ BOA, TT.d. 311, s. 92, 93.

4. RUSÇUK KAZASINDA NÜFUS

Rusçuk fetihten sonra kazanın en büyük yerleşim merkezi olmuştur. Hatta kaza merkezi Çernovi olmasına rağmen, nüfusu burayı gölgede bırakmıştır. 1479 yılında buradaki gayrimüslim nüfus 239 hane ve 1 bive toplam 1200 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca 4 haneden teşekkül 20 kişilik bir Müslüman nüfus da kayıtlarda yer almaktadır¹⁰¹¹. XVI. yy.ın ilk yarısı ile birlikte hem Müslüman nüfus hem de gayrimüslim nüfus ciddi bir artış göstermiştir. 1530 yılında şehirde ikamet eden Müslüman sayısı 50 hane ve 8 mücerrede toplam 258 kişiye, gayrimüslimlerin sayısı ise 385 hane, 189 mücerred ve 13 bive hanesi toplam 2179 kişiye yükselmiştir¹⁰¹².

1538 yılında Rusçuk nahiyesine tabi Müslüman nüfusun 182 hane, 107 mücerred ve merdi pir-i fani, hatib, imam, müezzin, fellac gibi görevlilerden oluşan 37 neferin kayıtlı olduğu görülmektedir. Toplam nüfus ise 1128'dir¹⁰¹³. 2320 gayrimüslim nüfusa sahip olan Rusçuk'ta ise 389 hane, 245 mücerred, 19 bive ve değirmenci, mazul, müstahfızan adlı görev ve unvanlarla toplam 2320 kişinin kaydedildiği görülmektedir¹⁰¹⁴.

1557 yılına gelindiğinde bir önceki döneme göre Müslüman nüfusun önemli bir artış gösterdiği izlenmektedir (1825 kişi). Müslüman nüfus 3003 kişiye yükselirken gayrimüslim nüfus da bir önceki döneme göre 1377 kişi artarak 3697 kişi olmuştur. Bu bağlamda her iki dini grubun nüfusu artmıştır. Müslüman nüfus 463 hane, 286 mücerred ve 107 muaftan müteşekkil iken, gayrimüslim nüfus 628 hane, 402 mücerred, 10 bive ve 35 muaftan oluşmaktaydı¹⁰¹⁵.

Çizelge 6.6. XV-XVI. Yüzyıllarda Rusçuk'un Dini ve Nüfus Yapısı

Yıl	1479	1530	1538	1557
Müslüman Sayısı	20	258	1128	3003
Gayrimüslim Sayısı	1200	2179	2320	3697
Toplam	1220	2437	3448	6700

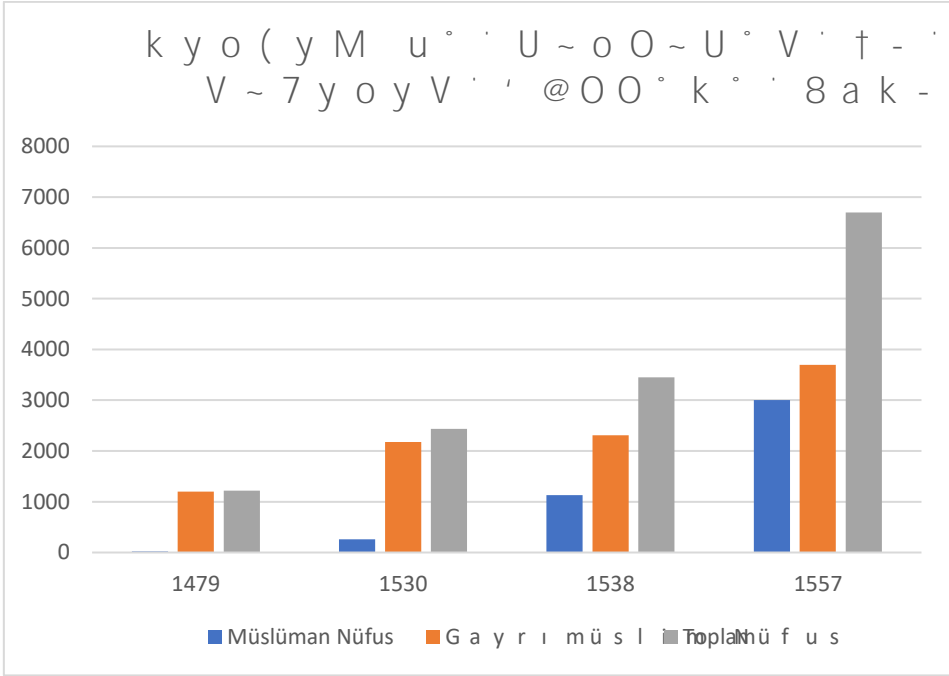
¹⁰¹¹ Stoikov, "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", 192.

¹⁰¹² BOA, TT.d., 370, s. 556.

¹⁰¹³ BOA, TT.d. 439, s. 27-30.

¹⁰¹⁴ BOA, TT.d. 439, s. 33-36.

¹⁰¹⁵ BOA, TT.d. 382, s. 51-70.

Şekil 6.7. Rusçuk'ta Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

Grafik incelendiğinde Rusçuk'ta her dönemde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre daha az olduğu görülmektedir. Yine de her iki grubun nüfus oranı artmıştır. Müslüman nüfusta en büyük artış 1538 ve 1557 yılları arasında yaşanmıştır. Her iki nüfusun düzenli olarak artması Rusçuk bölgesinde de Anadolu'dan gelen bir Türk-Müslüman göç hareketinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Gayrimüslim nüfustaki artışın da sürekli ve normal düzeyde olması halkın dini yapısına baskı uygulanmadığını, dini özgürlük noktasında kendi hüviyetlerini koruduğunu kanıtlamaktadır.

Mahalle yapısına bakılacak olursa 1538 ve 1557 yılları arasında Rusçuk'ta mahalle sayılarında da bir artış yaşanmıştır. 1538 yılında her iki dini gurubun beşer mahallesi bulunurken 1557 yılında Müslüman mahalleler 6 adet artarak 11'e yükselmiştir. Gayrimüslim mahalleler ise yalnızca bir artışla 6'ya yükselmiştir¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁶ BOA, TT.d. 27-36; BOA, TT.d. 382, s. 51-70.

Çizelge 6.7. 1538 ve 1557 Yıllarında Rusçuk'ta Yer Alan Mahalleler

Yıl	1538	1557
Müslüman Mahallelerin Sayısı	5	7
Gayrimüslim Mahallelerin Sayısı	5	6

1538 yılında Rusçuk'ta bulunan Müslüman mahalleler şunlardır: Cami, Mahmud Bey, Süleyman Çelebi, Kılıç Voyvoda ve Mescid-i Ahmed Çelebi Emin.

1557 yılına gelindiğinde Cami Mahallesi Cami-i Şerif adını almıştır. Mescid-i Ahmed Çelebi Emin, Ahmed Çelebi el-Nâzır ismiyle kaydolmuştur. Kara Mustafa ve Mescid-i Şaban yeni oluşan mahallelerdir

1538 yılında Rusçuk'ta yer alan gayrimüslim mahalle sayısı beş olup bunlar; Pop Dobru, Pop Markov, Polanad v. Nikola, Nova Demov ve Pop David v. Esfoyan'dır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti idaresi altında 500 yıl Müslüman Türklerin ve Hristiyan Bulgarların sakin olduğu ve bu bölgede hala az da olsa Türkler yaşamaya devam ettiği bir yerdir. Çalışmanın ana eksenini bölgenin Osmanlı fethinden sonraki nüfusun fonksiyonu ve yerleşim birimlerinin yapısı ihtiva etmektedir. Buna bağlı olarak çalışılan defterlerden hareketle görülmüştür ki, çalışılan dönem ve defterler itibarı ile nüfus artmış ve bu artış her iki dini yapıda hem Müslümanların sayısında hem de gayrimüslimlerin sayısında gözlemlenmiştir. Bu nüfus artışına paralel olarak yeni köyler kurulmuştur. Merkezi otoriyeti temin etme gayreti ve ihtiyacı ile idari ve askeri sistem işlemeye başlamıştır. Çalışmanın başında belirtildiği gibi Anadolu'dan farklı bir iskân politikasının yürütüldüğü bu bölgelerde gelen yeni yerleşimcilerin bir yeri mesken tutarken kalıcı yerleşimi gözettiği köy birimleri ve yerleşme tiplerinden anlaşılmaktadır. Bu anlamda mezralara gelen birkaç hanelik birimler ya da Yörük cemaatinden kişilerin kayıt altına alındığı bu yerler ileriki dönemde köy halini almışlardır. Bu yerleşim tipinde öncelikle yine iskân politikasına bağlı olarak halî araziler seçilmektedir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi yeni gelen Türk-Müslüman göçmenlerin ayak bastıkları bu coğrafyada kendi dil, din ve kültüründen uzak bir yapı ile karşılaştığında etkilenmenin önüne geçebilmektedir. Bir açıdan bakıldığında yerleşik bir kültür göçer bir kültüre göre daha baskın durumda olabilmektedir. Diğer neden ise yerli gayrimüslim halkın ikamet ettiği, tarım-hayvancılık vb. faaliyetlerle hayatını idame ettirdiği topraklara değil de boş arazilere iskân edilerek birbirini yeni tanıyan iki grup arasında yaşanabilecek çatışma ve sorunların önüne geçebilmektir. Bu anlamda Tuna kıyısında yer alan Niğbolu ve Rusçuk kazalarındaki gayrimüslim nüfusun merkezde, Şumnu ve Hezargrad gibi içeride yer alan kazalarda Müslüman nüfusun fazla olması bunu doğrulamaktadır. Yine kırsal kesimdeki köylerde yaşayan Müslümanların sayısının gayrimüslim nüfustan fazla olması aynı konuya işaret etmektedir. Niğbolu'nun dönem içindeki nüfus ve yerleşim birimi rakamlarına bakıldığında 1516 yılında merkeze tabi herhangi bir Müslüman köyünün olmaması, anca dört tane köyün 1538 yılına geldiğinde ortaya çıkması oysa kırsalda bulunan

Müslümanların ikamet ettiği köy sayısının 1516 yılında 27 iken 1538 yılına gelindiğinde 17'ye düşmesi ve bunlar yaşanırken toplam nüfusun 1538 yılında önceki döneme göre artması; Müslümanların ilk etapta daha dışarıda kalmayı seçerken zamanla merkeze doğru kaydığını göstermektedir. Yine bu iskân modelinde Müslümanların yeni yerleri yerleşime açarak bu arazileri tarıma, hayvancılığa yani üretime kazandırması dolayısıyla bir vergi kaynağı olmasının önü de açılmış oluyordu. Bu iskân politikasında görülen odur ki Anadolu'dan gelen yeni yerleşimciler ile yerli gayrimüslim nüfus arasında herhangi bir çatışmaya yer vermeden hem bölge Müslümanlaştırılıp merkeze bağlanmakta hem de yeni araziler ekonomiye kazandırılabilir.

Bu anlamda bölgede izleri görülen Bulgar Krallığı'ndan kalan voynuk ve baştinaları Osmanlı teşkilatı içerisinde yer alması, voynukların sisteme dâhil edilirken voynuk köylerinin bir yandan da padişah hassı statüsünde olması eski yerleşimlere çok fazla dokunulmadığına işaret etmektedir. Yukarıda da değinilen Anadolu'dan gelen yerleşimcilere boş araziler gösterilmesi burada bu anlamda teyit edilmektedir. Yine gayrimüslimlere ait olan baştinalar da aynı durumu vurgulamaktadır.

Öte yandan iki grup için ayrı yerleşim yerleri gösterilirken, Anadolu'dan gelenler ve eski yerleşimcilerin konumu çizilmeye çalışılırken birarada ikamet edilen köylerin sayısının fazlalığı ve askeri teşkilatta özellikle şahinci cemaatinde yer alan kişiler arasında da hizmet veren gayrimüslimlerin bulunması, gruplar arasında hem yerelde hem de devlet karşısında ortak bir paydanın olduğunu göstermektedir. Bu anlamda şahinci cemaatinin yanında kalelerde, bir nevi hudut savunma bölgesi olan bu yerlerde çalışan gayrimüslimler görülmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki her iki grubun sınırları net olarak çizilmemiş, hizmet önceliği tanınmıştır. Müslüman Türkler "sipahi" olarak askerlik yapmışlar, Hıristiyan Bulgarlar "voynuk" olarak görev yapmışlardır. Sipahilere araziler "tımar" olarak verilmiş, Hıristiyanlara "baştına" olarak verilmiştir. Kısa bir sürede yeni kurulan ve devletleşen beylik Balkanlarda Tuna nehrine kadar gelmiş, Ortodoks hıristiyanlarla beraber yaşamaya başlamıştır. Yine de tahrir defterlerin bir nüfus ve vergi envanterler olması hasebiyle iki grubun birbiri ile entegrasyonu aşamasında tam olarak nelerin yaşandığı bilinmemektedir. Ama köylere camiler inşa edilirken kiliselerin varlığını koruması, kiliselerin kendilerine ait gelir kaynaklarını işlemeye devam etmesi, Müslüman ve gayrimüslim nüfusun aynı

defterlere yazılması, aynı köyde hatta aynı mahallede yaşamaları bu yeni fethedilen bölgelerde büyük bir kaos ve zulüm ortamının olmadığını göstermektedir. Hatta 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan bu bölgenin 1900lerde oluşturulmaya başlanan yenedünya düzeninden sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığında dilini, dinini ve kültürünü hala koruyor olması, günümüzde bir "Bulgar Kimliği"nin bulunması Osmanlı'nın sömürü ve asimileye dayanan bir iskân politikası gütmeyişini açıkça ortaya koymaktadır.

Burada kaynak olarak kullanılan defterlerin aslında bir nüfus envanteri olmadığı, vergive askere alınacakların tespiti noktasında tutulan kayıtlar olduğu dikkate alınmalıdır. O dönemde dünya düzeni milli ve dini kimlik üzerinden inşa edilmemekteydi. Vergisini ödeyen, toprağını işleyen yaşamaya devam etmekteydi. Defterlerde görülmektedir ki bir kişinin çoğu zaman hangi dini gruba ait olduğu alınan vergilerden tespit edilmektedir. Yani ekonomi temelli bir uygulama ve sayım sözkonusudur.

İncelenen 4 kazada da dönemlere göre kayda değer bir nüfus artışının olduğu görülmektedir. Tuna kıyısında uzanan ve kaleleri de olan Niğbolu ve Rusçuk'ta gayrimüslim nüfus oranı Müslüman nüfusa oranla daha fazla olmuştur. İçeride, Şumnu ve Hezargrad'da ise durum tersine çevrilmekte, Müslüman nüfus oranı gayrimüslim nüfusa oranla hızla artmıştır. Yine Niğbolu ve Rusçuk'ta merkez ve merkez köylerinde gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu görülürken Müslümanların daha çok kırsal köylerde ikamet ettiği tespit edilmiştir. Çalışılan dönem boyunca iyi bir şekilde takip edilebilen Şumnu'nun nüfusunun 1538 yılı kayıtları ve sonraki dönemde hızla artması doğuda yaşanan gelişmelerle yakından ilgili olduğu anlaşılmıştır. Şiileşme tehlikesine karşın bölgedeki nüfusun süratle batıya aktarılması iskân siyasetinin yerleşme temelinin yanında iç güvenliği tesis etme ve dinî boyutlarının da olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda Şumnu yeni yerleşim sayısı en fazla olan kaza olmuştur ve yerleşimlerin çoğunluğunu yeni kurulan ve Müslümanların ikamet ettikleri köyler oluşturmuştur.

Kırsal kesimde Müslüman nüfus ve yerleşim oranı gayrimüslim nüfusa oranla daha yüksek olmuştur. Kale merkezlerinde kurulan mahallelerde idari yapı müslim-gayrimüslim mahalleler olarak net bir şekilde ayrılmıştır. Mahallelerdeki nüfus oranı da oldukça yüksektir. Müslümanlar merkezde genelde kale mahallelerinde yaşamaktadır.

Neticede defterlerden elde edilen verilere göre nüfus hem Müslümanlar hem gayrimüslimler açısından artmıştır. Toplam nüfusun hızlı bir şekilde artması, yeni köylerin kurulması, mezarların statülerini yükseltip köy olması nüfusun arttığını doğrulamaktadır. Nüfus oranı her iki grup için artarken özellikle Müslüman nüfus sayısının doğal nüfus artış hızından fazla olması dışarıdan göç alındığını ispatılmaktadır. Anadolu'dan Osmanlı bazen sürgün yolu ile bazen askerî fetihlerden sonra yeni yerleri Müslümanlaştırma yani iskân politikası doğrultusunda nüfus taşımıştır. Bulgaristan'ın verimli ve ilerlemeye yönelik bu havzası birçok yeni Anadolu yerleşimcisi (sipahi, derviş, yörük) için uygun sahalara olmuştur.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri

BOA. TD 126

BOA. TD 309

BOA. TD 311 No'lu Evkaf Defteri

BOA. TD 317 No'lu Evkaf Defteri

BOA. TD 370

BOA. TD 382

BOA. TD 416

BOA. TD 439

BOA. TD 452

BOA. TD 467

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler

BOA MAD.d 11

BOA MAD.d. 68

BOA MAD.d. 34

BOA MAD.d. 141

BOA MAD.d. 166

BOA MAD.d. 499

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Tasnifi

Ruus Defterleri:

BOA KK.d. 208

BOA KK.d. 209

BOA KK.d 212

BOA KK.d. 213

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ruus Kalemi Defterleri

BOA A.RSK.d. 1454

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tımar ve Ruznamçe Defterleri
BOA A.DFE.RZ.d. 245

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri
BOA MD. 1
BOA MD. 2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İbnülemin Tasnifi Belgeleri
BOA İE. SM. 1/14
Bulgaristan Narodna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodi Kütüphanesi
Arşivi
D649
NBKM 12/9
NBKM 45/29
OAK 214

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMA.d 167

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi
TKGM.TADB.TT.d. 42

2. KAYNAK ESERLER

- Adalıoğlu, H. H. (1990). Muhyiddin Cemâlî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ahmed Müneccim Başlı, (1869). *Tarihi Sahâifü'l-Ahbâr Müneccimbaşî Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Akgün, A. (Haz.). (1988). (Anonim) *Tevârih-i Âl-i Osman*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atik, K. (Haz.) (2001). Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atsız N. (Haz.) (2013). Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih*, , İstanbul: Ötüken Yayınevi.

- Atsız, N. (Haz.) (2015). **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Azamat, N. (1992). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman- F. G i e s e* İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Birbiçer, A. (1999). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağatay, N. (Düzenleyen). (1992). Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic ül-Vukuât*, C. I-II, TTK: Ankara: TTK.
- Çam, Ş. (2006). *XVI. Yüzyula Ait Anonim Bir Tevârih -i Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Çimen, C. (2006). *Anonim Tevârih-I Âl-I Osman (Kuruluştan 892/1487'ye Kadar)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (Haz.) (2010). *Evliya Çelebi Seyhatnâmesi*, III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S A., Kahraman, A. ve Dağlı, Y. (Haz.) (2006). Evliya Çelebi, *Seyhatname I-X*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erünsal, İ. (Haz.) (1974). Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I-II*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- İğci, A. (2011). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)- İnceleme ve Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İnalçık, H. ve Oğuz, M. (Haz.) (1989). *Gazavât-ı Sult'an Murâd b. Mehemed Han (İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatnâme*, , Ankara: TTK Yayınları.
- İpşirli, M. (Haz.) (1999). Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânik-î (1003-1008/ 1595-1600) I-II*, Ankara: TTK Yayınları.
- Karataş, M., Kaya, S. ve Baş, Y. (Haz.) (2008). İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihîşt I-II*, , Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Karataş, M., Kaya, S. ve Baş, Y. (Haz.). (2008). İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihîşt I-II*, , Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- McGowan, B M., (1983). *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: TTT. Yayınları, 34.
- Mustafa Nuri Paşa. (1327). *Netâyicu'l-Vukû'at*, IV, İstanbul.

- Öztürk, N (Haz.) (2001). Kemal, *Selâtn-nâme (1299-1490)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Öztürk, N. (2000). *Anonim Osmanlı 151X*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (Haz.) (1972). Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar), Osmanlı Tarihi 1299-1465*, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.
- Öztürk, N. (Haz.) (1991). Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, N. (Haz.) (2013). *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N. (Haz.) (2013). Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N. (Haz.) (2014). Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (Haz.) (2000). *Hoca Saadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, I-IV/*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Pulaha, S. ve Yücel, Y. (Haz.). (1995). *I. Selim Kanûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Bazı Kanunları*, Ankara: TTK Yay.
- Söylemez, F. (1995). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncer, H. (Çev.) (1962). Aynî Ali Efendi, *Osmanlı Devleti'nde Arazi Kanunları (Kânûnnâme-i Al-i Osman)*, Ankara: Tarım Bakanlığı Yayını.
- Turan, O. (Yay.) (1943). Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr* (Çev. M. Öztürk) (2000). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, Ş. (Haz.) (1991). İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, Ş. (Haz.) (1991). Kemal Paşa-oğlu, *emsüddin-i Kemalî ve d Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, Ş. (Haz.) (1991). Kemal Paşa-oğlu, *emsüddin-i Kemalî ve d Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, Ankara: TTK Yayınları.
- Uğur, A. (Haz.) (1997). İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, Ankara: TTK Yayınları.

- Uğur, A., Çuhadar, M. (Haz.) (1997). **Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uğur, A., Çuhadar, M., Gül, A. (Haz.) (1995). **Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâme**, İstanbul: Isis Press.
- Unat, F. R. ve Köymen, M. A. (Yay.) (1987). Mehmed Neşrî, **Kitab-ı Cihannüma**, I-II, Ankara: TTK Yayınları, 2. Baskı.
- Uzunçarışılı, İ. H. (neşr.) (1951). Avni Ömer Efendi, **Kânun-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hakânî**, TTK Belleten, XV/59.
- Yaşaroğlu, A. (1995). *Topkapı Sarayı Müzesi Numaralı Müehi i (ta-zâde, Tâhîlf ve Transkrip)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

- Akgündüz, A. (1990). **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, I-X, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman**, İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazma, No 2438, vr. 106 B.
- Ayn Ali Efendi, **Kavânin-i Al-i Osman**, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail hakkı Bey Kit. 2472.
- Barkan, Ö. L. (2001). **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Birinci Cilt, Kanunlar**, Hüseyin, Ö. (Yay.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayını, No: 4302.
- BOA. TD 370 No'lu Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), II, Ankara 2002.
- Kânunnâme**, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 63^b
- Kânunnâme**, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 63^b
- Saltûknâme**, TKSM Ktb. Nr. 1612 vr. 2a vd.
- Stoikov, R. (1966). "Has, Zeamet et Timars du Sandjak de Nikopol", Todorov, N. – Nedkov, B. (Ed.), **Turski İzvor za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI**, (ss. II, 160-297), Sofya: Academia Litterarum Bulgarica.

Todorov, N., Asparuh, V. (1988). *Situation Demographique de la Peninsule Balkanique (fin du XVI s.- debut du XVII s.)* Sofia: Academie Bulgare Des, Sofia.

Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Nu. 1416, v. 24a, 25a.

4. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

A. Mlf, (1991). “Hrazgrad-Hezargrad-Razgrad, The Vicissitudes Town in Bulgaria”, *Turcia*, XXI-XXIII, Paris, 494-563.

Acaroğlu, M. T. (2006). *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları ve Kılavuzu*, Ankara: TTK Yayınları.

Acun, F. “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, 901-904.

Afyoncu, E. (2010). “Süleyman Paşa Hadım”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 96-98.

Afyoncu, E. (2013). “Zeamet”, *DİA*, XXXIV, 162-163.

Ahmetbeyoğlu, A. (2014). *Attila’nın Sarayı’nda Bir Romalı*, İstanbul.

Ahmetbeyoğlu, A. (2017). “Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri”, *Tarih Dergisi*, S. 65 (2017/1), 1-18.

Akan, Y. -Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, 3, Ekin Basın Yayım Dağıtım.

Akdağ, M. (1955). “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *DTCFD*, XIII (1-2), 27-51.

Akdağ, M. (1979). *Türkiye’nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, I-II, İstanbul.

Akgündüz, A. (2002). “Osmanlı Kanunnâmeleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)”, (Güzel, H. C., Çiçek K. ve Koca S. (Editörler), *Türkler*, X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aktepe M. Münir. (1949-1950). “Osmanlılar’ın Rumeli’de ilk Fethettikleri Çimbi Kal’ası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1-2, İstanbul, 283-306.

Aktepe, M. Münir. (1993). “Çandarlı Ali Paşa” *DİA*, VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 213-214.

Alkan, M. -Gökbuğa, F. (2015- Kış). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Av Teşkilatı’nın Silistre Sancağındaki Yapılanması”, *Gazi Akademik Bakış*, IX, Sayı 17, Ankara, 25-30.

- Andresyan, İ. (1974). “Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası”, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 129.
- Andrev, S. (2013). *Reçnik na Selištni İmena i Nazvaniya na Administratibno- Teritorialni Ebinitsi v Bulgarski Zemi Prez XV-Haçaloto na XX Vek*, Dırjavna Agentsiya “Arhivi” Sofiy: Arhivi Spraboçhitsi.
- Arık F. Ş. (1997). “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, 8, 7.
- Armağan, A. (2011). “XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (18),1, 273-293.
- Atar, F. (2001). “Kadı”, *DİA*, XXIV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 66-69.
- Atasoy, E. (2010). “Bulgaristan'ın Coğrafi- Jeopolitik Konumu ve Yansımaları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 18, 2010/1, 3-5.
- Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Aydın, M. (1992). *Vidin Kalesi: Tuna Boyundaki İnci*, Ötüken Yayınları.
- Barkan, Ö. L. - Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tapu Tahrir Defteri*, Ankara: TTK Yay.
- Barkan, Ö. L. (1940). “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri”, *İÜİFM*, II/1, s. 20-59, II/2, s. 214-247.
- Barkan, Ö. L. (1951-1953), “Tarihli Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası*, X, 1-27.
- Barkan, Ö. L. (1980). “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller: I. Malikane-Divani Sistemi”, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, İstanbul: Gözlem Yay., 151-208.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yay.
- Barkan, Ö. L. (1993). “Tımar”, *İA*, XII/1, İstanbul: MEB, 286.
- Barkan, Ö. L. (2000). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler*, I, Özdeğer, H. (Yay.). İstanbul, 509-606.
- Barkan, Ö. L. “Arazi Tahrirleri”, *İÜİFM*, II/1.
- Barkan, Ö. L. “Çiftlik”, *İA*, III.

- Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Barkan, Ö. L. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, 68-69.
- Barkan, Ö. L. “Tımar”, *İA*, 5/2, 314-318.
- Barkan, Ö. L. -Meriçli, E. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, XVI, Ankara: TTK Basımevi.
- Barkan, Ö.L. (1942). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, I. İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara.
- Barkan, Ö.L. (1980). “Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”, *Türkiyede Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul, 289.
- Başol, K. (1984), *Demografi “Genel ve Türkiye”*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No: 6, 63-73.
- Bayrak, M. F. (Ed.) (2011). *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, İstanbul.
- Becker, C. H. (1964). “Cizye”, *İA*, III, Ankara: MEB. Yay., 200.
- Beldiceanu, N. (1985). *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Teori Yayınları.
- Bertrandon deLa Broquiere, (2000). *Bertrandon de La Broquiere’in Denizasıırı Seyahati*, Ch. Schefer (Ed.), (Çev. Arda). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Betullov, M. (1999). *Alevilik Keşmekeşliği ve Bulgaristan Kızılbaşlığı*, Sofya.
- Bojilov, I., Mutafçieva, V., Kosev, K., Pandev, A., Grınçarov, S. (1994). *İstoriya na Bulgariya*, Sofya.
- Bojilov, İ. - Güzelev, V. *istoriya Na Srednovkovna Bulgarya VII-XIV Yy. I*.
- Boulding, K E. (1963), “Toward A General Theroy Of Growth”, *Population Theory and Policy Selected Readings*, Joseph J. Spengler-Otis Dudley Duncan (Edit.), 109-124.
- Burke, P. (2014). *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu*, (Çev. M. Küçük). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Canatar, M. (2002). “Kethüda”, *DİA*, XXV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 332-334.

Cârciumaru, R. (2011). "Of Mircea the Elder's Rule. Historiographic Views on the so-called Battle of "Rovine" and its Consequences", *Annales d'universite Valahia Targoviste, Section d'Archeologie et d'Historie*, XIII (2), 77-82.

Cevdet, *Târih*, V.

Ctefan Ahglev, (2013). *Reçnik ha Celiştni imena i Hazbaniya ha Admiminsratibno-Teritorialni Edinitsi b Bulgarskite Zemi Prez XV-Naçaloto Na XX Bek*. Sofia.

Cvetkova, (1979). "La Fauconnerie dans les sancaks de Nikopol et de Vidin aux XVe et XVIe siècles", *TD*, sy. 32, 795-818.

Çakar, E. (2002). "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII, S. 1, Elazığ, 268-271.

Çakır, C. (1998). "Osmanlı Ekonomisinde Bir Hesaplama Ünitesi/Birimi Olarak Hane/Aile", *Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., 303-336.

D. Dimitrov. (Ed.) (1965). *İstoriya na Balgarskata Arhitektura*, Sofia.

Daşcıoğlu, K. (2007). *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul.

Deccei, A. "Dobruca", *İA*, 247.

Demir, S. (2014). *XVI. Yüzyılda Anı Türk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum.

Demir, S. (2015). "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı'nda Nesl-i Timurhanlar" *III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (22-26 Nisan 2015).

Denny, J. (2011). "Sancak", *İA*, X, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 186-189.

DİA, "Müstahfız", (2006). *DİA*, XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 109.

Dimitrov, C. (1993). "Pırvite Osmancki Garnizoni v Yungariya i Problemite ha Osmanskata Kolonizatsiya" *İctoriçski Pregleb*, Kn 4-5/1993, s. 19.

Dinekov, P., Kuev, K., Petkanova, D. (1978). *Hristomatiya po Staro Bulgarska Literatura*, Sofya.

- Dirimtekin, F. (1970), “Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli’ye Geçiş ve Yerleşmeleri”, *VII.Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, II., Ankara, 577-580.
- Doğan, A. (1998). *B u l g a r i s t a n ’ d a O s m a n l ı* (XIV-X V . Y ü Y a y n l a n m a m ı ş Y ü k s e k L i s a n s T e z i , A n k a r a Ü n i v e r s i t e s i S o s y a l B i l i m l e r E n s t i t ü s ü , A n k a r a .
- Doğan, M. “Osmanlı Tımar Sistemi’nde Tevcih Prosedürü”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1), (1-11).
- Doğru, H. (2006). *Lehistan’da Bir Osmanlı Sultanı*, İstanbul.
- Doğru, H. K. (2011) *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca’nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Doukas, M. (2008). *Tarih Anadolu ve Rumeli (1326-1462)* (Çev. B. Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Duman Ç. (2012). “Ankara Savaşı ve Osmanlı’nın Balkan Politikası”.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara.
- Emecen, F. (1990). “XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat tarihi Kongresi: Tebliğler*, Ankara, 543-550.
- Emecen, F. (1992). “Baştına”, *İA*, V, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 135-136.
- Emecen, F. (2007). “Niğbolu Savaşı”, *DİA*, XXXIII, 89-90.
- Emecen, F. “Bennak”, *DİA*, V, 458-459.
- Emecen, F. “Niğbolu Savaşı”, *DİA*, XXXIII, 91.
- Emecen, F. M. (2003). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Emecen, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Emecen, F. M. (2011). *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emecen, F. M. “Cüneyd Bey”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 122.
- Emecen, M. F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara
- Emin, S.(2008). *B u l g a r l a r ı n H ı r i* Y a y ı n l a n m a m ı ş a m m ı ş Y ü k s e k L i s a n s T e z i , A n k a r a Ü n i v e r s i t e s i , S o s y a l B i l i m l e r E n s t i t ü s ü , A n k a r a .

- Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara: TK Basımevi.
- Erdoğan, E. (2004), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Tahrir Defterlerinin Analizi* (T U Ara t ı Gazia Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Erdoğan, E. (2006). “Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 19, Ankara, 175-188.
- Erdoğan, A. (2006). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 - 1584)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ergenç, Ö. (1980), “Osmanlı Şehrindeki Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 104.
- Ergenç, Ö. (1981), “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, II*, Ankara, 1265-1274.
- Ergenç, Ö. (2012). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eroğlu, H. (2017 -Bahar). “Osmanlı-Sırp İlişkileri”, *OTAM*, 41, 79-106.
- Esin, E. (1978), “Türk Tarihi Işığında Bulgaristan”, *Türk Kültürü*, XVI, S. 187, İstanbul, 16-29.
- Eyice, S. “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 234-235.
- Feyzioğlu, H. S. (2010). *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'î Mahkemelerde Düzenlemeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Fişek, N. H. (1982), “Sağlık, Nüfus ve Çevre”, *Nüfus ve Çevre Konferansı*, Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 74-109.
- Genç, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Geografik Reçnik na Balgarija**, Sofia 1989.
- Gibbons, H. A. (2017), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Çev: R. H. Özdem), Ankara: Altınordu Yayınevi.
- Gökbilgin, M. T. (1956). “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *Belleten*, 20 (77-80), 247-294.

- Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İşaret Yayınları: İstanbul.
- Gökbilgin, M. T. *Edirne ve Paşa Lîvâsı*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gökbilgin, T. (2000). *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gökbilgin, T. “Edirne” *İA*.
- Gökçe, T. (2007). “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Şumnu Kasabasının DemOgrafik Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (0-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir)* Bildiri Kitabı III, Ankara, 939-960.
- Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: TTK Yayınları.
- Gözenç, S. (1998). *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Gradeva, R. (2004). “Administrative System And Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th Century”, *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*, İstanbul: Isis Press, 30-31.
- Gradeva, R. “Orta Balkanlar’da Osmanlı İdari Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl)” (Çev.: M. Faruk Çakır), Güzel, H. C., Çiçek, K. ve Koca, S. (Edit.) *Türkler*, IX, 91.
- Gramatikova, N. (2011). *Neortodoksalniyat İslam B Bulgarskite Zemi Minalo i Cibremennoct*, Sofia: Gutenberg Publish, 460.
- Grancharov, M. (2004) (Ed.) *İstoriya Ctroriya ha Niopol ot Drevnoctta bo 1944*, Pleven.
- Gregory Abû’l-Farac, Abû’l-Farac Tarihi*, I, (Çev. Ö.R. Doğrul), Ankara 1999.
- Gümüşçü, O. - Özünlü, E. E. (2016). “Osmanlı Devleti’nin “Resm-i Çift Uygulamalarını Yeniden Düşünmek”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1, 178.
- Gündüz T. (2013), *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güneş, A. (1994). *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Güneş, A. (2004). “Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 50, Haziran.

- Güneş, A. “16. Yüzyılda Seyyid Gazi’de Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 11 (11), 233-256.
- Gürtan, K. (1969), *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara: TTK Yayınları.
- Harrison, P. -Pearce, F. (2000). *AAAS Atlas of Population & Environment, (Foreword: Peter H. Raven), California: University of California Press.*
- Hasırcı, M. (Düzenleyen) (1999- Mart). *Ahmed Rasim ve Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Emir Yayınları, 51.
- Hinde, A. (1998), *Demographic Methods*, Newyork.
- Hristov, H. (1980). *Bulgaria, 1300*, (Çev. St. Kostov). Sofya.
- İnalcık, H. (1954), “Ottoman Methods of Conguest”, *Studia Islamica*, II, 109.
- İnalcık, H. (1954), “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğu’na”, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara, 137-184.
- İnalcık, H. (1964). “Edirne’nin Fethi (1361)”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 139-140.
- İnalcık, H. (1969). “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğu’na”, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, İstanbul.
- İnalcık, H. (198). “Bulgaria”, *EI2*, I, Leiden, 1302-1303.
- İnalcık, H. (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1995). “Eyalet”, *DİA*, XI, 550.
- İnalcık, H. (1995). *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: TTK Yayınları.
- İnalcık, H. (1996). “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, I, İstanbul: Eren Yay., 41-42.
- İnalcık, H. (1996). “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğu’na”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2001). “Kanunnâme”, *DİA*, XXIV, İstanbul, 334.
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (Çev. R. Sezer). İstanbul Yapı Kredi Yayınları.

- İnalçık, H. (2008). “Rumeli”, *DİA*, XXXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 234.
- İnalçık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302 -1481)*, İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalçık, H. (2012). “Tımar, *DİA*, XXXXI, 168-169.
- İnalçık, H. (2017), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalçık, H. (2017). *Halil İnalçık’ın Merceğinden*, (2017), İstanbul: Profil Kitap.
- İnalçık, H. “Gelibolu”, *Encyclopaedia of İslâm, (EI)*.
- İnalçık, H. “Mehmed II”, *İA*, VII, İstanbul: MEB, 518.
- İnalçık, H. “Rumeli”, *DİA*, XXXV, 234.
- İnalçık, H. “Rumeli”, *İA*.
- İnalçık, İ. (1964). *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara: TTK Yayınları.
- İnbaşı, M. (1995). Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İnbaşı, M. (2006). “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân”, *Balkanlar El Kitabı*, Karatay, O. ve Gökdağ, B. A., (Edit.), Çorum/Ankara: Karam&Vadi Yayınevi, 290.
- İnciyan, P. L. – Andresyan, H.D. (1975-1976). “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, *GDAAD*, 4-5. 127.
- İnternet:https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/elektronik-yayinlar/Rumeli_eyaleti.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2018)
- İnternet:https://www.google.com.tr/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwiwv9_14PTeAhWIsaQKHTWwCxQQjRx6BAgBEAU&url=http%3A%2F%2Fwww.sanalsinif.net%2Fyurdumuzun-komsulari-bulgaristan%2F&psig=AOvVaw1luYpRGcOGUcg-CFTc9t_1&ust=1543413787836800 (Erişim Tarihi: 10.10.2018)
- İvanova, S. “Shumnu”. *Encyclopaedia of Islam (EI2)*, IX.
- Jireček, K. (1978). *İstoriya na Bulgarite*, Sofya.
- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-II, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Judetul, *Teleorman Consilul Local Al Municipiului Turnu Magurele*, Strategia de Dezvoltare Durabilă A Municipiului Turnu Magurele 2008 -2015.

- Kafalı, M. (1980). *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1991). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalafat, Y. – Ulutin, H. (2015). “Karşılaştırmalı Gacal-Gerlova- Çıtak-Tozluk Türkleri Halk İnançları”, *Kültür Evreni- Universe Culture Map Kültürü* 2015, S. 26, 32-34.
- Kanar, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük.
- Kankal, A. (1993). *16. Yüzyılda Çankırı S a DeFTERlerine Göre*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karatay, O. (2003). “Kafkasya Bulgarlar Tarihi”, *Karaçay-Balkarlar Tarihi*, Ankara: Toplum ve Kültür.
- Karpat, K. “Bulgaristan”, *DİA*, V, 25-26.
- Karpat, K. “Dobruca”, *DİA*, IX, 483.
- Kayapınar, A. (2002). “Tuna Bulgar Devleti (679-1018)”, *Türkler*, Güzel, H. C., Çiçek, K. ve Koca, S. (Edit.) Ankara, 631.
- Kayapınar, A. (2013). “Voynuk”, *DİA*, XLIII, 126.
- Kayapınar, A. (2015). “Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin”, *EBAD I- Ege ve Balkan Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, İzmir, 321-322.
- Kayapınar, A. (2016). “XV-XVI. Yüzyılda Kuzeybatı Bulgaristan”, *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu, [2-5 Haziran 2016]*, 384.
- Kayapınar, A. (2017), XV-XVI. Yüzyılda Bulgaristan Coğrafyası”, *Osmanlı İstanbulu V*, Emecen, F. M., Akyıldız, A. ve Gürkan, E. S. (Edit). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi: İstanbul, 265-272.
- Kayapınar, A. “Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 172-175.
- Keskiöglü, Osman. (1985). *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Keyfitz, N. (1977), *Introduction to the Mathematics of Popultion with Revisions*, Mosteller, F. (Ed.), Sydney.
- Kiel, M. (1998). “Hezargrad”, *DİA*, XVII, 297-300.
- Kiel, M. (2005). “The Heart of Bulgaria, Population and Settlement History of the District of Provadia, Novi Pazar and Shoumen from

- the Late- Middle Ages till the end of the Ottoman Period”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 15-17.
- Kiel, M. (2007). “Niğbolu”, *DİA*, XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2008). “Ruşçuk”, *DİA*, XXXV, 246.
- Kiel, M. (2010). “Şumnu”, *DİA*, XXXIX, 227.
- Kiel, M. “Little-known Ottoman Grvestones from Some Provincial Centres in The Balkans (Eğriboz/ Chalkis, Niğbolu/Nikopol and Rusçuk/Russe)” 319.
- Kiel, M. “Mevlana Neşri and the Towns of Medieval Bulgaria”, 183.
- Kiel, M. “Niğbolu”, *DİA*, XXXIII, 87-89.
- Kiel, M. “Tırnova”, *DİA*, XLI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 118-122.
- Kiel, M. *Hezargrad, Bulgaristan’da Bir Türk Şehrinin Değişimi*, 11.
- Koç, Y. (1988). *H. 983 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı’nda Nüfus ve İskân*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Koç, Y. (Bahar 2013). “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, S. 65.
- Kovaçev, R. (1997). *Опис на Никополския Санджак от 80те години на XV Век*, Sofia: National Bibliothek III. Kyrill und Methodius Press.
- Köksal, O. (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası: Şumnu*, Ankara.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Köprülü, F. (1984). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara.
- Köprülü, K. “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, VII, 25.
- Kunt, İ. M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 108-118.
- Kurat, A. N. “Bulgar”, *İA*, VIII, 781-796.
- Kurat, A.N. (1970), “Bulgaristan”, *İA*, III, 176.

- Kuyucuklu, N. (1992). “Bulgaristan Fiziki ve Beşerî Coğrafya”, *DİA*, VI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kuyucuklu, N. “Bulgaristan”, *DİA*, XI, 391.
- Kütükoğlu, B. (1991). “Ayas Paşa”, *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 202-203.
- Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara: TTK Yayınları.
- Lazarov, İ., Pavlov, P., Tündjev, İ., Palangursky, M. (1993). *Kratka İstoriya na Bilgarskiya Narod*, Sofya.
- M. Münir Aktepe, (1993). “Çandarlı Ali Paşa”, *DİA*, VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 213-214.
- Mançev, K. (2012). *история на балканските народи (1352-1878) том I*, София: Парадигма.
- Maxim, M. (2012). “Tuna”, *DİA*, XLI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 372.
- Maxim, M. “Voyvoda”, *DİA*, XXXXIII, 128.
- McGowan, B M., (1983). *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: TTT. Yayınları, 34.
- Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara.
- Mikov, L. (2008). *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü* (Çev. O. Sabev). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Miroğlu, İ. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara: TTT Yayınları.
- Mlf, A. (1991). “Hrazgrad-Hezargrad-Razgrad, The Vicissitudes Town in Bulgaria”, *Turcia*, XXI-XXIII, Paris, 494-496.
- Mustafa Nuri Paşa. (1327). *Netâyicu'l-Vukû'at*, IV, İstanbul.
- Mutafçev, P. - Mutafçieva, V. (1995). *İstoriya na Bilgarskiya Narod on Naenkite na Çoveskiye Jivot po Naşite Zemi do Bilgarskoto Vizrajdine*, Sofya.
- Nemeth, G. (1982). *Attila ve Hunlar*, Ankara.
- Nicoloudes, N. (2006). “Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokodyles”, *Mesaonik Makedoia, Thrake kai Mikra Asia/Ortaçağ'da Makedonya, Trakya ve Anadolu, Athena*, 205.
- Nikov, P. (1928). “Turskoto Zavlyadyavane na Bılgariya i Sıdbata na Poslednite Şişmanovtsi” *İzvestiya na İstoriçeskoto Drujestvo v Sofya*, VII-VIII, Sofya, 41-112.

- Obolensky, D. (1974). *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*, London.
- Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makalele İncelemeler*, İstanbul: Timaş Yay.
- Ocaklı, N. (2006). *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case - Study (1483)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oğuzoğlu, Y. (1994). “Dizdar”, *DİA*, IX, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 480-481.
- Orhonlu, C. - Göyünç, N. (1997). “Has”, *DİA*, XVI, 268.
- Orhonlu, C. (1967). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1975). “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *AÜSBFD*, 30 (1-4), 122-123.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. F. Işıltan). Ankara.
- Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. F. Işıltan). Ankara.
- Ögel, B. (1972). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 106-107.
- Öz, (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: TTK Yay.
- Öz, M. (2010). “Tahrir”. *DİA*, C. XXXIX, 425-429.
- Özaydın, A. “Av”, *DİA*, IV, 101-104.
- Özcan, A. (1994). “Ebülfazl Mehmed Efendi”, *DİA*, X, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 356-357.
- Özcan, A. (2010). “Şahincibaşı”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 277-278.
- Özcan, A. “Çeribaşı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, VIII, 270.
- Özdeğer, M. “Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 50, Sayı 1-4, 71.
- Özdeğer, M. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mîrî Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4-6.
- Özdemir, F. 2015. *T D . 3 8 2 N u m a r a l ı T a h r i r İ n d e u m* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgüven, B. (2001). *Osmanlı Macaristanı’nda Kentler, Kaleler*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Öztuna, Y. *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

- Öztürk, Y. (2013). “Osmanlı Balkanı: Tarihî Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, İskefiyeli, Z., Çelik, M. B. ve Yazıcı, S. (Edit). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 225-254.
- Özvar, E. “Voyvoda”, *DİA*, XXXXIII, 129.
- Pachymeres, G. (2016). *Bizanslı Gözüyle Türkler*. (Çev. İ. B. Barlas). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Palner, E. N. (1963), “Culture Contacts and Population Growth”, *Population Theory and Policy Selected Readings*. Spengler, J. J., Duncan, O. D. (Edits). 410-416.
- Pamuk, B. (2006). *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Penkov, M. (1972). “послищен и демографски облик на шумен под османска владичество”, *известия на народния музей – шумен* **MITIOLUNGEN DES VOLKSMUSEUMS-** SCHUMEN книга (BUCH) V.
- Peremeci, O.N. (2012). *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul: Yöre Dergisi Yöresel Yayınlar.
- Pul, A. (2013). “Kefe Sancağı'nın I. Selim'in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (27), 2013, 471-472.
- R. F. (1975). *Bulgaria İn Antiquity, An Archeological İntroduction*, London.
- Rasonyi, L. (1939). “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Bellten*, III/11-12, 422.
- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Refik, A. (1989). *Türk İdaresinde Bulgaristan*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sabev, O. “Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyıllar): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler”, 235.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarihi Lugâtu*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sevçenko, İ. (1991), *Byzantion and the Slavs*, Napoli.
- Shaw, Stanford. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Birinci Cilt, Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi, 84-87.

- Sinanoğlu, S. (1953). *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TTK Yayınları.
- Slaveykov, P. ve Zlatunova, D. (2005). *Geografiya na Balgariya*, Sofya: İzdatelstvo Paradigma.
- Söylemez, F. (2012). “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 2112/2, 63-86.
- St. Angelov, B. (1970). *Slav Alfabesini Yaratan Kiril ile Metodiy Kardeşler* (Çev. T. Acaroğlu). İstanbul.
- Stoyanov, H. (1998). “Из Историята На Българската Църква”, *Hristiyanstvoto Prez Vekovete*, Sofya, 519.
- Stoyanov, V. (1997). *Etnonimit “bulgari” za Bulgaro-Türkskite Smeşeniya*, Sofya.
- Stoyanovski, A. “XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya’nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde İdarî Taksimatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 4-5 [1973-1974], 213-230.
- Sümer, F. “Keykavüs II” *DİA*, XXV, 355.
- Şahin, İ. (1997). “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Özcan, A. (Ed.). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: İstanbul, 234.
- Şahin, İ. (2006). “Nahiye”, *DİA*, XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 307.
- Şemseddin Sami. (H. 1318). *Kâmus-u Türkî*, Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezit’in Siyasi Hayatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 258.
- Tavernier, J. B. (1984). *Osmanlı Sarayı’nda Yaşam*, (Terc. P. Üstündağ). İstanbul.
- Tekindağ, Ş. (2001). “Niğbolu”, *İA*, IX, Eskişehir: Mili Eğitim Bakanlığı, 248.
- Tetobcka, M. “Воинските в Българските земи през XVI век - териториално разпределение и количествена характеристика”, 200-201.
- Todorov, N. (1970), *Bulgaristan Tarihi*, İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Todorov, N. (1971). “турската колонизация и демографските промени в Българските земи”, *Българска академия на науките етнографски институт и музей Етногенезис И Културно Наследство На Българския Народ*, София, 69-70.

- Truhelka, C. (1931). “Bosna’da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları. (Çev. Köprülüzâde Ahmet Cemal). *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, İstanbul, 43-69.
- Tuğlacı, P. (1984), *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Tunalı, T. (1972). Ankara Savaşı, *Hayat Mecmuası*, İstanbul.
- Tunçbiler, N. (1967). “Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskanı (Köy-Altı İskân Şekilleri)”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1328, İstanbul: Coğrafya Enstitüsü Yay. 49.
- Turan, M. (2007). “XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Şumnu Kasabasının Demografik Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) Bildiri Kitabı*, I, Ankara, 939-960.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (1980). *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. “Keykavüs II”, *İA*.
- Türkay, C. (Kasım 2001). “Avcıbaşılarda İlgili Bir Belge”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 58, 8-79.
- Türkmen, M. N. (2013). *Osmanlı’da Av Kültürü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (951). “Kanun-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hakanî, *Bellekten*, XV, 398.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1961). *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: TTK Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1999). *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi I-V*, Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. “Karesi Oğulları”, *İA*.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2011). *Osmanlı Tarihi I-IV*, Ankara: TTK Yayınları.
- Üçecam Karagel, D. (2017). *Kır Yerleşmeleri Ders Notları*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.
- Üçok, C. (1944). “Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar” , *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, 525-551.

- Ülküsal, M. (1996), *Dobruca ve Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ünal, M. A. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 -1566)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Ünal, M. A. (1997). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Witteck, P. (1952), “Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of Dobruca”, *Bulleten of the School of Oriental and African Studies*, XIV, 648.
- Yediyıldız, B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Beşinci Baskı.
- Yediyıldız, B. (2018). Hacıemiroğulları Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordu Tarihinden İzler, Kültür Yayınları.
- Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınevi.
- Yorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, I (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Yücel, T. “Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler”, *Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri*.
- Yücel, Y. (1974). “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, *Bulleten*, XXXVIII (152), 665-666.
- Zlatarsky, V. (1970). *İstoriya na Bilgarskata Dirjava Prez Srednite Vekobe*, II, Sofya.

EKLER

EK-1 (a). MAHALLE ADLARI İNDEKSİ

1538 Yılı Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Müslim Mahalleleri

Cami

Mahmud Bey

Süleyman Çelebi

Kılıç Voyvoda

Mescid-i Ahmed Çelebi Emin

1538 Yılı Rusçuk Nahiyesi'ne Tabi Gayrimüslim Mahalleleri

Pop Dobru

Pop Markov

Bolamad v. Nikola

Nova Demov

Pop David v. Esfoyan

1538 Yılı Niğbolu Kalesi Müslüman Mahalleleri

Ahir Baba

Hacı Kasım

Bazıcı Bali

Hacı İvaz

Tayyib Halil

Ahmed Osman nd. Azaçukur

Şeyh Muhyiddin

Cami

Küçükpınar nd. Kurşunlu

Tenrivirmiş

Hacı Aydın

Şah Melek

Kapudan nd. Tatarlar

Kılınçcı Reis

Hoca Ömer nd. Mescid-i Subaşı

Yanova

1538 Yılı Niğbolu Kalesi Gayrimüslim Mahalleleri

Pop Yovan

Pop Dragoşin

Pop Koyo Mirçoviçe

Pop Dimitri Paraskeva

Pop Maçko

Pop Sirdan

Pop Boğdan

Pop Virban

Pop Yani Roban

Pop Gorgi Yasni

Pop Kiroviç

Pop Petrovan

Pop Esmin Malhov

Pop Torodan

Pop Bojika Yovan

Pop Gorgi

Pop Lefter

Pop Mestov v. Petro

Pop Viryan

Pop Mestov v. Vine

Zağbin Yovan

Pop Petro Nikola

Pop Manhov v. Petro

Pop Dimitri Paraskeva

Pop Dimitri Paraskeva

Pop Yovan

Kunturan

Pop Gorgi Yasni

Pop Vasil v. Korgi Yasni

Pop Gorgi Gavar

Pop Kırgu v. Yovan

Pop Kosna v. Koyov

Pop Virağan-I Marsov

EK-1 (b). KÖY ADLARI İNDEKSİ**NIĞBOLU'YA TABİ KÖYLER:**

Ağsak Yakub	Çervene Kruşa
Ahmed Divane	Çıkandın
Akçayar	Çiniçe
Akdere Yakası	Çomakofça
Ayvaluca nd. Virbiçe	Debova
Bali Bey Yazıcı nd. Kılıççı nd.	Develin/Develü nd. Çirovda
Senadinova	Develü nd. Çirovda
Belanic	Diktanlık
Belene	Divane Hamza
Beleşler	Divane Köpek
Benavinok	Divniçe
Bendegorya	Dobrovlik
Bervadovol	Dolna Ermelü/İrmelü
Birmanıçe	Dolna Lukovit
Birmanıçe-i Küçük Yukarı	Dubova
Birzince	Durblar
Boriliçe	Eflak
Bozca	Endere/Bandara
Bragaz	Eski İstanbulluk
Brestoviçe	Eştil
Bulgarine	Evrenos nd. Fakih Alagöz
Büklümük	Fusta
Curaobası nd. Müsellem Yeri	Gabroca
Çalikkavak	Gabrofa Krivina
Çarbrod nd. Karahasan	Gabrova
Çerakova	Gagliye
Çeraşoviçe	Galave

Galoganik	Kapudan
Gardeşte	Karaağaç
Gigan	Karacaali nd. Katırcıali nd. Ayaşlar
Golyama Luka	Karalar
Gorna İstavriçe	Kenje nd. Sarukladiniç
Gorne Lukovit	Kıbel
Gurine nd. İskender Çiftliği	Kırçani
Islava Viçe /Preslava Viçe	Kırçindol
Islavaviçe	Kireta
Istaropin	Kiriliva-I zir
Istaroselçi	Kokonyad
Istravaliçe	Kotoşeva
Dİvane Mustafa	Koyunöyüğü
İdivevode/Delisüle	Kraçindol
İdris	Kruşobilan
İsmedova	Kruşoviçe
İsmerdiçe	Kruşovilan
İsticar	Kulağuz
İvladine	Kulinavode
İzladin	Küçük İzvor-u Derbend
İzlakoçan	Külyan
İzvor	Lesen-i kebir
İzvor maa Delyokdol	Lİbnic
İzvor Novaçense	Libnice
İzvor-u Küçükderbend	Lukoviç
İzvor-u Şiştopin	Manoliç-I Köhne
Kaçga	Manoliç-i Gebr
Kaçmoniçe	Meçka
Kaminiçe nd. İskender Çiftliği	Medoziçe

Medven	Rum
Mehmed nd. Maraşlar	Semkal/Sehkal
Mesenler	Somovit
Mezra-ı Bernes	Suhaç
Müsellem	Suhaisliva
Niğbolu	Suhameçka
Nova	Suludere
Novaç	Sükudlar
Orşah-I diğer	Şamlu Hızır nd. Rad Çiftliği
Osterov	Şiyakova
Paniça	Şovarne
Perkopaniçe	Tarovil
Perokopaniçe	Tatarlar nd. Prodin
Pertebil/Pertenek	Teleşdermind
Pertonıçe	Teliş ve Danid
Petrovan nd. Mirhov	Temkil
Pınarbaşı	Tırnava
Pınar-I Kutluca	Tırnofça
Prastoviçe	Tırnova
Prastoviçe-I Pavlikan	Tirin
Radeşova	Todoriçan/Todorican
Radoviçe	Trestenik
Rahoviç	Uzun İsmail
Reseleç	Üçpınar
Reslec	Üveys
Ribene-I Bala	Vine
Ribene-I Zir	Yakova
Rubiç	Yakub
Rubiç nd. Prodin	Yavaşlar

Yenice/Paniça
Yeterkura Cami

Yörünç
Zekeriya

ŞUMNU'YA TABİ KÖYLER

Abdi
Ahiogulları
Ahmed Divane
Ak Mehmed
Akdere Yakası
Arabacı Osman nd. Ökhasan
Arabacıoğlu
Arablar
Ardışe
Ayvaluca nd. Virbiçe
Bahşioğulları
Ballica nd. Ramazanoğulları nd.
Karagözoğulları
Balodavin
Bamaniç
Batov/Matov/Batu
Bayezidçi
Bazirhan Hızır
Bekirli
Beşevli
Beypınarı nd. Düşbudak
Börklüce
Borozanlu
Boynueğri Hasan
Buhlar-1 Bozork

Buhlar-1 Küçük
Bulgarin
Burca
Burhanoğulları
Büyük İkizce
Büyük İncik
Çamurlu
Çatak
Çavuş
Çek Kürek
Çenger
Çerance
Çeraşofça
Çeraşoviçe
Çerkone
Çervoniçe
Çıkandın
Çıkandınova
Çıkrıklar
Çirkovna
Çirofça
Çoban Mustafa nd. Yunuklu
Çukurkişla
Çukurova
Cumalu nd. Çavuş

Curikova	Halgac-1 Bozork
Dalkaç nd. Çobanbuldu	Hasan Derzi
Deli Fakih	Hasanca
Deli Hasan	Havbanbuldu
Delü Fakih nd. Sarukaz	Hırova nd. Yahşı Nasuh
Demürciler	Hoşkadem nd. Rakovniçe
Demürcü Oğulları	Hubvan
Dibeklütaş	Hüseyin Anadolu
Divane Hızır	İdris
Divane Köpek	İncik-i Küçük
Doğancı	İslam Fakih
Doğanoğulları	İsmail Bey
Dolhan	İsmolofça
Draganofça	İstratiçe
Dubroviç	Kabaklar
Ducine	Kademli
Elvanoğulları	Kadı
Emirahur	Kalaycı Doğan
Erüklü	Kaliçe
Eski İstanbullu	Kalova
Eski İstanbulluk	Kara Cullahlar
Eski Mirağuzlu	Kara Evhadlar nd. Kara Kaplu
Göçlük	Kara Hasan
Gradişte	Kara Mustafa nd. Turali Fakih
Gürkanlu	Kara Selman
Gürümçe	Kara Veli
Hacı Hamza	Karaağaç
Hacı İskender	Karaca Hayrüddin
Hacı Salih nd. Yağcılar	

Karaca İbrahim nd. Hüseyin Dede
Pınarı
Karalu
Karanpınarı
Karlı
Karlıca Doğan
Kasım Bey
Kayacık
Kayacık
Kayacık nd. Önöşler
Kayaludere
Kaz/Maz?
Kazanpınarı
Kebir
Keçililer
Kelanik
Kilisecik
Kırçanlı
Kireş
Kirilova
Kırtullu
Kışla
Kızılca
Kızılkaya
Kokarca nd. Lalkacı?
Köklüce
Kopuzcu nd. Kızılca Danişmend
Köse Ahmed nd. Sarı Yüktüler
Köse Musa

Köse Turmuş
Köse v. Abdurrahmanoğlu
Kotoşova
Kovancular nd. Akçasakal
Kovanlu Değirmen
Küçük ..pınarı
Küçük İvizce
Kulağuz
Kunuşluk
Kurumesni
Kutbiddin
Lediran maa Yave
Makaklar
Malhar
Manden
Manoliç
Manoliç
Markova nd. Resen
Mecükçiler
Mehmed nd. Maraş
Merkum
Mertek
Mesin
Minle
Mirkepol
Moradviranı
Murad Bey
Muradoğlan
Narpaşa

Nasır	Sayakçılar
Nasuhca	Sekadi Dolna
Nasurlu	Senkova
Nebi Fakiler	Seydioğlu
Nefs-i Şumnu	Şuaybca
Novasil	Sultan Ana
Ohadlar	Taşcı
Okcular	Tekeler
Ömerce	Timurlenk
Ömerce nd. Paşayığit	Tırniçe
Önükler	Tırnofça
Oraşniçe	Topuzlar
Osmar	Tunubra
Pınar-ı Ali v. Kara Mustafa	Turhan
Pınar-ı Küçük	Turhançı
Pınar-ı Mehmed Dede	Türkşeler
Pulka	Turunç
Pulkullu Dede	Uburpınarı
Ramlıca	Uruzlar Karyesi
Ravna	Üveys
Ravna-i diğeri	Üveysler
Razboyna	Uzun İsmail
Rum Ahmed	Uzunlar
Sağırlar	Vendeçe
Saltıkkavak	Virbiçe
Sarıkbeyli nd. Selene	Virdun
Saruca Bazirgan	Yakacaka nd. Kırkbeyi
Saruhisarlı	Yakacuk- Novasil
Saruyusuflu	Yakub Fakih

Yaycıoğlu

Yendeli

Yenice nd. Sersemlü

Yolomon

Yörük Kasım

Yörükcü nd. Sinanlar

Yörükler nd. Kenam Pınarı

Yühküler

Yüklücük

Yunus Abdal

Yusuf Cüllah

Zağallar

Zağralı

Zaviye-i Doğuran

HEZARGRAD'A TABİ KÖYLER:

Ardca- Küçük Kakullu

Breşlan

Bretniçe

Dedezinler

Dolna İstavriçe

Eskihisar nd. İstarosilçe

Esrazu

Esvedler

Evrenos

Galiç

Gigan

İshak Kafır

İzvor nd. Şiştopin

İzvor-ı Novaçense

izvor-ı Nonasenliçe

Kabar

Karaağaçpınarı

Karaca

Karamera

Karye-i Akçayar

Karye-i Asdaric

Karye-i Dilveniç

Karye-i Kılıcler

Karye-i Kokarca Pınarı

Karye-i Milameçka nd. Hırka

Karye-i Okcular

Karye-i Ömüryan

Karye-i Popudan

Karye-i Suha İslavan

Karye-i Yıldırım

Kokusar

Komarofça

Koynar

Kuruşoviç

Lipniçe

Malgazin nd. Kürk

Maslah

Maşluca

Mehmed b. Karaca

Mevsi

Müteferrik Kurra	Reşven
Nalamirliği Kemek	Rubiç nd. Pervedim
Orşah-ı diğer	Ruşeva
Palvanlar	Sacuk
Paniça	Sarıyar Köyü
Perokop (Kurukun)	Selanofça
Pertil	Serik
Peterniç	Ulu Gafi nd. Bağçe-i Umur
Pirteb	Vine-i Soha
Prodim	Yanoviç
Radomirçe	Yersalih
Rahoviç	Zekeriya

EK-2 (a). HARİTALAR

1) Deliorman-Tozluk Hattı (Niğbolu, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu)

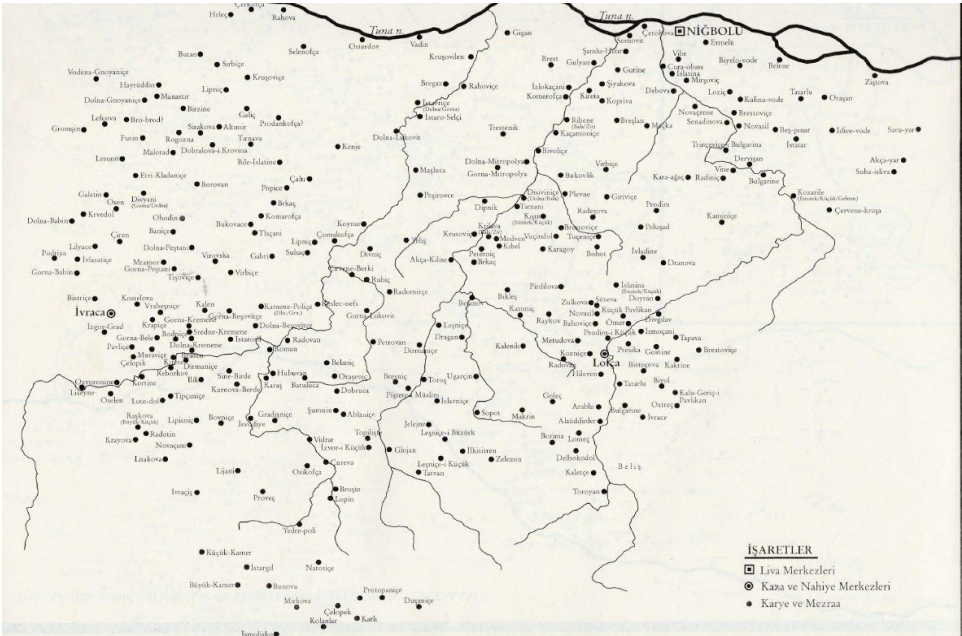
2) Bulgaristan Fiziki Haritası

Kaynak:

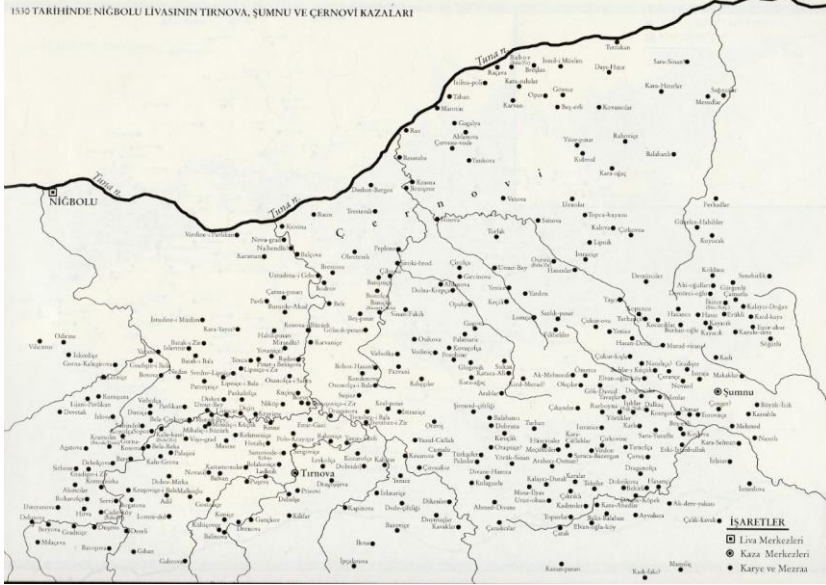
https://www.google.com.tr/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwiw9_14PTeAhWI saQKHTWwCxQQjRx6BAGBEAU&url=http%3A%2F%2Fwww.sanalsinif.net%2Fyurdu muzun-komsulari-bulgaristan%2F&psig=AOvVaw11uYpRGcOGUcg-CFTc9t_1&ust=1543413787836800 (Erişim Tarihi: 10.10.2018)

3) 1530 YILINDA NİĞBOLU KAZALARI

Kaynak: 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), II, Ankara, 2002, s. 151.

4) 1530 Kuzey Bulgaristan Haritası. Şumnu, Tutrakan, Niğbolu, Çernovi Kaza ve Köyleri.

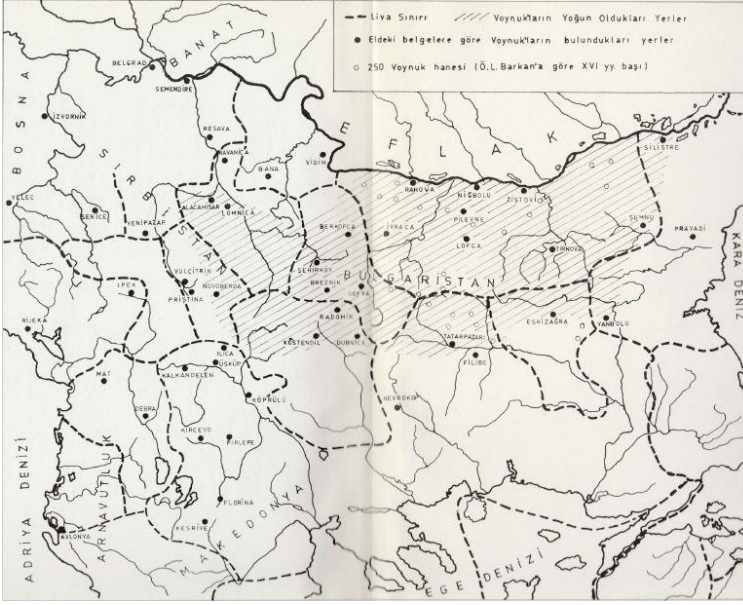
Kaynak: 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), II, Ankara, 2002, s. 152.

5) 1530 Yılında Niğbolu Livâsı Müsellemânı

Kaynak: 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), II, Ankara, 2002, s. 145.

6) Osmanlı İdaresi Altında Niğbolu Livâsı Voynukları

Kaynak: Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, TTK Basımevi, Ankara, 1989, Ekler, s. 141.

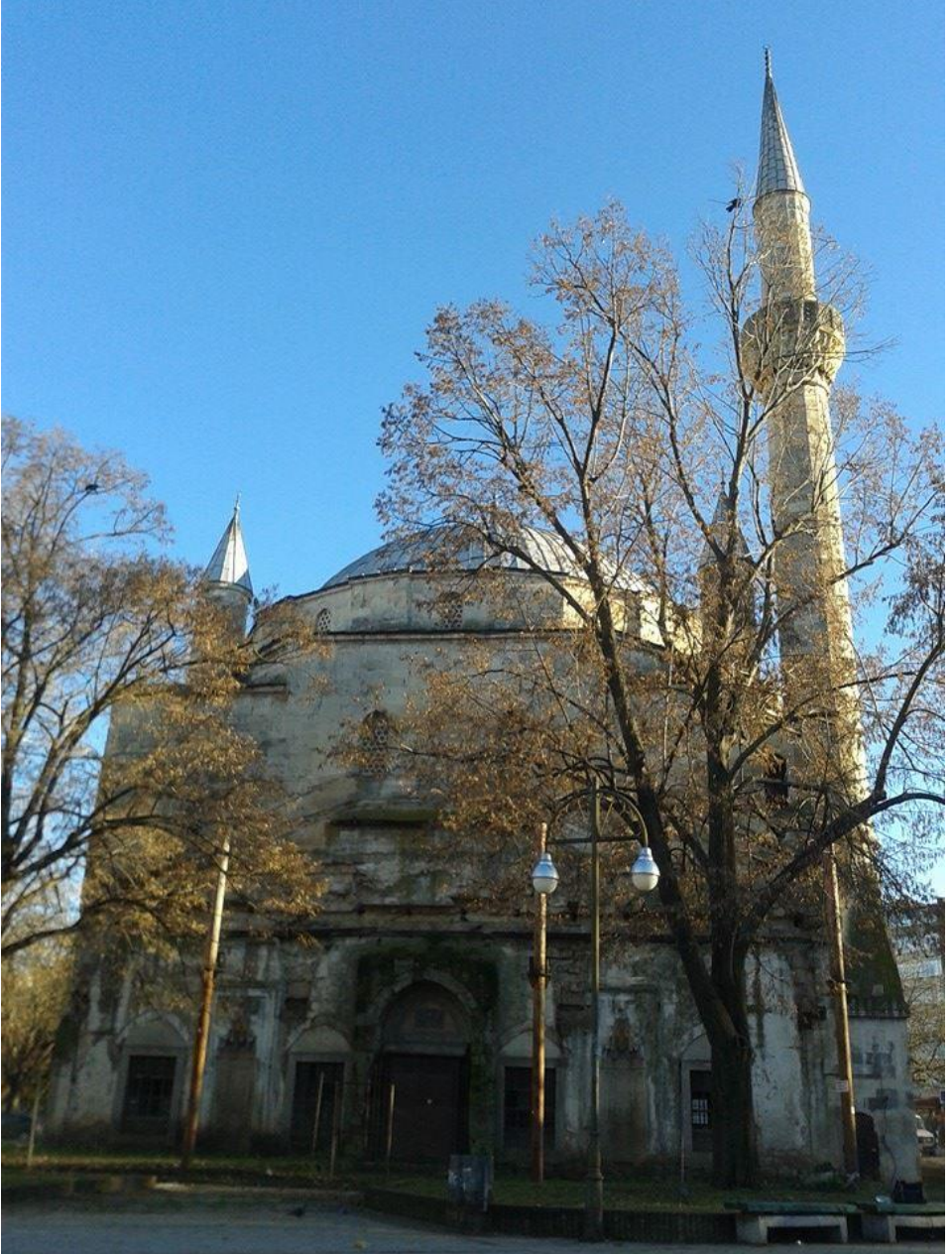
EK-2 (b). FOTOĞRAFLAR

1) Niğbolu- Tuna Nehri

Fotoğraf: Orlin Sabev

2) Razgrad-İbrahim Paşa Camii

Fotoğraf: Senem Karagöz

3) Razgrad- İbrahim Paşa Camii

İbrahim Paşa Camii; Bulgaristan'da bulunan camilerden en büyüğü. Pargalı İbrahim Paşa tarafından yaptırılan cami bakımsızlıkla kıvranıyor. İçeriye giremiyoruz ama kırık pencerelerden görebildiğimiz kadar tam bir harabe. Öğrendiğim kadarıyla Bulgaristan yönetimi tadilat ve restore işlerinde ılımlı bir politika izliyor, yani bir vakıf ya da bir şahıs tarafından yaptırılmak istenirse bir engel yok.

Fotoğraf: Senem Karagöz

4) Rusçuk- Rusçuk Camii

Bölgede ayakta kalan bir cami. Caminin altında dükkânlar bulunmaktadır. Belki de caminin vakıf dükkânlarıydı.

Fotoğraf: Senem Karagöz

5) Rusçuk Şehir Merkezi

Döneminde de Türk, Ermeni, Yahudi, Rus pek çok yerleşimciye ev sahipliği yapan Rusçuk'un kaderi savaştan ve komünizmden sonra değişmiş. Tuna kıyısındaki şirinliğini halen muhafaza etse de özellikle Avrupa Birliği'nden sonra fırsatını bulan yurt dışına gitmiş ki, daha da dönmeyecekleri konusunda herkes hemfikir, belki emekli olduktan sonra dönebilirler deniliyor. Malum; yoğun ve stresli iş hayatı, büyük şehir baskısı günümüzde küçük, sakin, temiz kasabalara (geri dönüşüm) ilgiyi artırıyor.

Fotoğraf: Senem Karagöz

6) Razgrad-Demirbaba Tekkesi

Demirbaba son kutbü'n-nur geleneğine sahip derviş. Otman Baba'dan aldığı bu ışık onun ulaştığı mertebeyi geçilmez (en azından şimdilik) hale getirmiş.

Vadi içinde bulunan tekkenin hemen yanından bir dere akmakta, kesilen yüzlerce kurbanların kanı önceleri bu dereye akmaktaymış. Bu adak merasimi her yıl Nisan ayında yapılmaktadır.

Fotoğraf: Senem Karagöz

